

DONES ANTIFEIXISTES

ESTUDI DE COMPANYYA.
***REVISTA DE LA DONA* (1937-1938)**

Júlia Cuadrat Royo

DONES ANTIFEIXISTES

Estudi de *Companya*.
Revista de la dona (1937-1938)

Júlia Cuadrat Royo

AROLA EDITORS

Tarragona, 2024

VOLUM 22

Col·lecció dirigida
per Montserrat Duch Plana,
Universitat Rovira i Virgili

CONSELL EDITORIAL

Ana Aguado (Universitat de València), Pilar Arnau (Universitat de les Illes Balears), Maria Lacueva
(Universitat Oberta de Catalunya), Mónica Moreno (Universitat d'Alacant), Montserrat Palau
(Universitat Rovira i Virgili)

SECRETÀRIA

Meritxell Ferré

Primera edició: març de 2024

Edita: Arola Editors

ISBN: 978-84-128258-3-1

Arola Editors

Polígon Francolí parcel·la 3 nau 5 - 43006 Tarragona

Apt. Correus 253 - 43080 Tarragona

Tel. 977 553 707 - Fax 902 877 365 - Mòbil centraleta 628 415 318

arola@arolaeditors.com

www.arolaeditors.com

Coeditat amb: Publicacions URV

ISBN: 978-84-1365-134-7

Publicacions URV

Av. Catalunya, 35 - 43002 Tarragona

Tel. 977 558 474

publicacions@urv.cat

www.publicacions.urv.cat

© dels textos: l'autora

Índex

ÍNDIX D'IL·LUSTRACIONS	7
PRÒLEG PER A UNA HISTÒRIA QUE PARLA D'ELLES	9
AGRAÏMENTS	13
1. INTRODUCCIÓ	15
2. PROPOSTA DE RECERCA	19
3. METODOLOGIA	21
4. LES DONES DE LA SEGONA REPÚBLICA ESPANYOLA	23
5. LA GUERRA CIVIL A CATALUNYA: BREU APROXIMACIÓ	27
6. LES DONES ANTIFEIXISTES DURANT LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA	35
6.1 Les dones del front	37
6.2 Les dones de la rereguarda	43
6.3 La Unió de Dones de Catalunya	53
7. ANÀLISI DE <i>COMPANYA. REVISTA DE LA DONA</i>	59
7.1 El periodisme català de la Segona República i la Guerra Civil	59
7.2 Anàlisi formal	63
7.3 Anàlisi de continguts	66
7.3.1 Les dones catalanes antifeixistes	66
7.3.2 Les dones antifeixistes en l'àmbit internacional	83
7.3.3 Adhesió al govern	86
7.3.4 Les dones treballadores de la rereguarda	90
7.3.5 Capacitació de les dones	99
7.3.6 Les dones com a mares i esposes	103
7.3.7 Infància	105
7.3.8 La guerra: trinxeres i bombardejos	111
7.3.9 Joves i estudiants	118
7.3.10 Models	121
7.3.11 Prostitució	124
7.3.12 L'URSS	128

7.3.13 Crítica del Codi Civil de 1889	134
7.3.14 Denúncia dels feixismes internacionals	138
7.3.15 Consells	142
7.3.16 Cinema	144
7.3.17 Literatura	147
7.3.18 “Racó del nens”	150
7.3.19 “Cants de lluita i llibertat “	151
7.3.20 “Actualitats”	152
7.3.21 “Merceneta Bonafè”	153
7.3.22 “Noticiari dels pobles”	154
7.3.23 “Correu de <i>Companya</i> ”	156
7.3.24 “Vols saber qui ets? Secció grafològica de <i>Companya</i> ”	156
7.3.25 “Amigues de <i>Companya</i> ”	157
7.3.26 “Preguntes i respostes”	159
7.3.27 “Col·laboració espontània de les obreres”	160
7.3.28 Anunciants	161
8. CONCLUSIONS	165
9. ACRÒNIMS	173
10. BIBLIOGRAFIA	175
10.1 Fonts primàries	175
10.2 Fonts secundàries	175
10.3 Arxius i catàlegs	178
11. WEBGRAFIA	179
ANNEXOS	183
Annex 1. Resolucions del Primer Congrés de l’Aliança de la Dona Jove	183
Annex 2. Lleta oberta a les dones de Catalunya	185
Annex 3. Programa de les jornades del Primer Congrés Nacional de la Dona	187
Annex 4. Manifest de la Unió de Dones de Catalunya	189
Annex 5. Apunts biogràfics de l’equip de redactores i col·laboradores de <i>Companya. Revista de la dona</i>	193
Annex 6. Portades i contraportades de <i>Companya. Revista de la dona</i>	207

Índex d'il·lustracions

Il·lustració 1. Taula presidencial del Primer Congrés Nacional de la Dona	55
Il·lustració 2. Maria Dolors Bargalló intervenint en el míting celebrat a la Monumental de Barcelona el 7 de març de 1937	69
Il·lustració 3. Cartell del Primer Congrés Nacional de la Dona (Michel Friedfeld)	74
Il·lustració 4. “Una resposta de circumstàncies”	105
Il·lustració 5. Merceneta Bonafè, de Jacint Bofarull	153
Il·lustració 6. Identificació visual del “Noticiari dels pobles”	154
Il·lustració 7. Mapa amb els municipis on hi havia grups d'Amigues de Companya	158
Il·lustració 8. Anunci de Myrurgia	161
Il·lustració 9. Anunci de Casa Vilardell	162
Il·lustració 10. Anunci dels Magatzems Alemanys	163
Il·lustració 11. Anunci d'El Siglo	163
Il·lustració 12. Anunci de Luis Estil·les Solé	163
Il·lustració 13. Anunci Gran Bazar El Aluminio	164
Il·lustració 14. Portada i contraportada de <i>Companya. Revista de la dona</i> , núm. 1	208
Il·lustració 15. Portada i contraportada de <i>Companya. Revista de la dona</i> , núm. 2	209
Il·lustració 16. Portada i contraportada de <i>Companya. Revista de la dona</i> , núm. 3	210
Il·lustració 17. Portada i contraportada de <i>Companya. Revista de la dona</i> , núm. 4	211
Il·lustració 18. Portada i contraportada de <i>Companya. Revista de la dona</i> , núm. 5	212
Il·lustració 19. Portada i contraportada de <i>Companya. Revista de la dona</i> , núm. 6	213
Il·lustració 20. Portada i contraportada de <i>Companya. Revista de la dona</i> , núm. 7	214
Il·lustració 21. Portada i contraportada de <i>Companya. Revista de la dona</i> , núm. 8	215
Il·lustració 22. Portada i contraportada de <i>Companya. Revista de la dona</i> , núm. 9	216
Il·lustració 23. Contraportada i portada de <i>Companya. Revista de la dona</i> , núm. 10	217
Il·lustració 24. Portada i contraportada de <i>Companya. Revista de la dona</i> , núm. 11	218
Il·lustració 25. Portada i contraportada de <i>Companya. Revista de la dona</i> , núm. 12	219
Il·lustració 26. Portada de <i>Companya. Revista de la dona</i> , núm. 13	220
Il·lustració 27. Portada i contraportada de <i>Companya. Revista de la dona</i> , núm. 14	221
Il·lustració 28. Portada de <i>Companya. Revista de la dona</i> , núm. 15	222
Il·lustració 29. Portada de <i>Companya. Revista de la dona</i> , núm. 16	223
Il·lustració 30. Portada i contraportada de <i>Companya. Revista de la dona</i> , núm. 17	224
Il·lustració 31. Portada i contraportada de <i>Companya. Revista de la dona</i> , núm. 18	225

PRÒLEG PER A UNA HISTÒRIA QUE PARLA D'ELLES

Llibertes, col·lectiu llibertari feminista de les Terres de l'Ebre

El llibre que ens presenta Júlia Cuadrat Royo i que publica Arola Editors i Publicacions URV titulat *Dones antifeixistes: estudi de companya. Revisita de la dona (1937-1938)* ajuda a llegir la història del nostre país des d'una perspectiva diferent i, sobretot, volgudament poc estudiada i sabuda. Com a Llibertes, col·lectiu feminista de les Terres de l'Ebre, ja fa temps que ens adonem que les grans oblidades de la història sempre som els mateixos col·lectius de persones: persones que poden etiquetar-se de minories ètniques, racials, culturals, sexuals, de gènere, etc. Per això, participar en el pròleg d'aquest text ens alegra perquè, entre moltes altres coses, diu que hi ha una història en clau de dona que continua amagada però ben viva i a punt de ser descoberta.

Aquí entrem en el treball que ens proposa Júlia Cuadrat, que veiem des de dues de les seves passions. La primera, la història, una passió a la qual ha dedicat uns estudis universitaris i ha culminat en un treball de recerca en profunditat d'una època que encara porta moltes cicatrius i capítols volgudament oblidats. L'altra passió és donar veu a les dones que, com a col·lectiu que viu en una societat heteropatriarcal, tant ara com abans, segueixen esborrades de la història, amagades en armaris i caixes amb olor de naftalina.

D'aquesta manera, en la recerca que ha fet, ens parlarà de com durant la Segona República Espanyola i també en temps de la Guerra Civil (1931-1939) es van promoure els drets de les dones i les van reconèixer, finalment, com a subjectes polítics i ciutadanes actives a la península Ibèrica. Malgrat això, encara que existia la figura d'una *nova dona moderna* que fugia del prototip de la maleïda i esclavitzant àngel de la llar, no els era tan fàcil sortir d'un rol que el patriarcat els havia atorgat. Exemples d'aquesta necessitat d'alliberament els trobem en les ganes de matar l'àngel de la llar de la Virgínia Woolf i que, a casa nostra, es materialitza en el relat, anys després, de Maria Aurèlia Capmany amb la carta "D'una assassina a una dona de bé" (*Cartes impertinents*, 1971).

Perquè aviat ens queda clar que les dones durant la Segona República assoleixen un reconeixement jurídic, sobretot a Catalunya amb la seva capacitat autonòmica de legislar, que els obria el marge d'igualtat amb els seus congèneres masculins. Però també molt aviat veiem la manca de voluntat d'una societat, massa avesada a viure sobre les costelles submises de les dones, que portaven tota la càrrega de la feina de les cures i la llar, a canviar d'hàbits. Una feina sovint poc valorada i menys pagada. Totes aquestes situacions i discriminacions serà el que impossibilitarà que es materialitzi aquesta igualtat plasmada en el paper legal. Però malgrat això, i malgrat tenir encara lleis que les privaven de certa igualtat en àmbits laborals, les dones comencen a organitzar-se, a reivindicar-se, a dibuixar-se en el seu rostre. Comencen a albirar una possibilitat de ser. També comencen les consignes d'"igual treball, igual salari", perquè si encara no s'ha aconseguit aquesta demanda, en l'època dels anys trenta del segle passat, la discriminació salarial era esfereïdora. La idea darrera és que les dones no poden ser lliures si no es poden mantenir per si mateixes amb el que guanyen, és a dir, es reivindica la necessitat de bons sous per a l'emancipació real de les dones i amb el sou també es demana llocs de treball dignes i formació per poder-los ocupar. Aquestes són les grans crides de la revista *Companya* que en el treball ens queden al descobert.

Davant aquests minsos avenços durant la República, encallats sovint per una església clerical i una societat patriarcal, arriba la Guerra Civil Espanyola i noves demandes cap a les dones que els toca viure la guerra. Quin serà el seu paper en aquesta guerra? Fàcilment s'endevina el treball fonamental i invisible de totes les dones que es farà a la rereguarda i que possibilitava que els homes lluitessin al front. Júlia Cuadrat ens diu que, tot i que hi haurà dones lluitant al front, les milicianes, la consigna era: "homes al front, dones al treball". De fet, ens explica, hi ha poques dones que vesteixin la granota blava, malgrat les imatges que no deixaven de ser una projecció mítica durant la primera part del conflicte. On sí que trobem les dones és en feines d'assistència sanitària o a les fàbriques d'armament, fins i tot en menjadors socials, etc., sectors que van ser majoritàriament ocupats per elles. Un segon arquetip, potser més proper a la realitat, era el de les dones com a mares que treballaven i ajudaven des de la rereguarda.

Un tema interessant que desenvolupa l'autora del llibre és el fet que moltes de les milicianes que van anar al front se les feia treballar a la cuina o en tasques de neteja i cures; per això, dues milicianes van deixar el Quinto Regimiento i van unir-se a les milicianes del POUM, liderades per Mika Etchebéhère, ja que no se les obligava a fer aquestes tasques i podien anar al

front igual que els seus companys masculins. També cal destacar el fet que moltes de les que s'allistaven eren joves que encara no tenien càrregues familiars i, sovint, seguien les seves parelles en la lluita. Amb tot, a poc a poc s'anava consolidant la idea que les dones es quedessin a la rereguarda que allà la seva feina era més útil; un altre cop es produïa divisió de tasques per gènere. I si elles havien estat heroïnes per anar al front, en poc temps se les va humiliar per fer-ho, fins i tot se les va arribar a associar amb la prostitució als campaments. Per tot plegat, a finals del 36 se les obliga a deixar el front. Un cop més, ens diu Júlia Cuadrat, les dones no són tingudes per unes iguals.

I arriba la feina que fan les dones a la rereguarda, un nou lema: “els homes al front, les dones a la rereguarda”. De fet, sense el treball d'elles, els subministraments (roba, menjar, medicaments, etc.), les ajudes a les zones prop del front, la cura de les persones grans, els infants, els hospitals, etc. és molt unimaginable la subsistència del front republicà durant tant de temps. Més si tenim en compte que, mentre que el front feixista rebia ajudes directes de Hitler i Mussolini, la República només en rebia de la Unió Soviètica i de persones que es feien brigadistes internacionals. Per tant, les forces eren molt desiguals i, amb tot, elles eren allà. I allà van començar a escassejar els subministraments. A poc a poc es van anar organitzant i entre les associacions que destaquen hi ha Mujeres Libres que, entre moltes de les coses que van fer, van crear comitès prorefugiats.

Així, doncs, un cop més, l'espai de les fàbriques i del treball, de la vida pública en general, serà l'única via que se'ls obre com a possibilitat d'alliberament. Una escletxa per sortir de la casa on massa sovint estaven tancades a causa de càrregues familiars, cura d'ancians i criança de fills. El conflicte les ajudava, ens explicarà Cuadrat, com a element catalitzador per unir les dones en un front únic, la lluita contra el feixisme. Apareixen, doncs, la Unió de Dones de Catalunya i la publicació que els dona la veu, *Companya. Revista de la dona*. Són la UDC i la seva publicació, *Companya*, les que vertebraran la investigació que emprèn Júlia Cuadrat. Un treball que obre aquest camí apassionant de la recerca històrica de les persones sense rostre ni veu i que ens ajuda a poder entendre quina va ser la contribució real i el rol que van tenir les dones catalanes antifeixistes a la Guerra Civil Espanyola.

AGRAÏMENTS

Fer recerca no és un procés fàcil, però els obstacles fan més gratificants i satisfactoris els resultats finals. Aquesta publicació és fruit d'una investigació que no hauria estat possible sense el guiatge de la Dra. Montserrat Duch.

En primer lloc, vull donar les gràcies al col·lectiu de dones feministes llibertàries de les Terres de l'Ebre, Llibertes, per haver col·laborat en aquesta publicació amb la confecció del pròleg.

També vull transmetre el més sincer agraïment a les persones que han estat al meu costat no només al llarg del procés de recerca, sinó sempre: mare, pare, iaïos, parella i família en general.

Per acabar, vull mostrar el meu agraïment a aquelles persones que sense ser família m'han acompanyat: les amigues de sempre, les amistats recents i els docents de l'Institut Les Planes i de la Universitat Rovira i Virgili.

1. INTRODUCCIÓ

Dones antifeixistes: estudi de Companya. Revista de la dona vol donar veu a la tasca desenvolupada per les dones catalanes antifeixistes a la rereguarda en el context de la Guerra Civil a través de l'estudi de l'associació femenina antifeixista Unió de Dones de Catalunya (UDC) i la seva publicació *Companya. Revista de la dona*. Durant el segle xx, les dones van lliurar una lluita per assolir la igualtat efectiva de gènere. Malgrat totes les fites assolides, avui dia, en ple segle xxi, el fet que encara parlem del "problema de les dones" evidencia que queda molt camí per recórrer. Només l'estudi del passat ens permet copsar les causes que configuren la situació, una cosa indispensable per assolir el canvi.

Tradicionalment, la historiografia no ha reconegut la contribució de les dones catalanes en la Guerra Civil Espanyola ni tampoc no ha inclòs en el seu discurs la variació en les relacions de gènere que es va produir arran de l'esclat del conflicte. Cal tenir en compte que les dones van alliberar-se de les cadenes de la domesticitat i l'esfera privada amb l'objectiu d'ajudar el seu bàndol ha guanyar la guerra. Les grans obres bibliogràfiques sobre la Guerra Civil es caracteritzen pel seu contingut polític, militar i estratègic a partir de l'estudi de personatges masculins. En molts casos deixen de banda la història social i, sobretot, la de les dones. No aprofundeixen en el coneixement del rol femení en el conflicte, només compten amb referències generalistes.

No obstant això, entre finals dels anys setanta i la dècada dels vuitanta del segle passat, es va començar a abordar la Guerra Civil en clau de gènere. Fou la historiadora Mary Nash qui, l'any 1991 amb *Rojas. Las mujeres republicanas en la Guerra Civil*, va donar el tret de sortida a l'estudi de les vivències de les dones durant el conflicte bèl·lic. El segle xxi ha donat lloc a nombroses obres que tracten la relació entre les dones i la Guerra Civil des de perspectives diferents: estudis de conjunt, biografies, estudis locals i recerques sobre qüestions específiques. Molts d'aquests treballs han emprat les fonts orals i la història local.

Totes aquestes aportacions han ajudat a millorar i aprofundir el coneixement del rol de les dones durant el conflicte bèl·lic. Les fonts orals i locals han permès entendre millor la imatge i la ideologia de les dones d'ambdós bàndols i valorar les tasques desenvolupades al front i la rereguarda. Tot i la feina feta, són pocs els estudis que aborden com els mitjans de comunicació de l'època tractaven les vivències de les dones durant el conflicte. Aquest projecte es vol emmarcar

en aquesta darrera línia: reescriure la història amb les veus de les dones catalanes antifeixistes a partir de l'estudi del patrimoni hemerogràfic català.

La investigació se centra, principalment, en l'estudi dels continguts publicats a la revista *Companya*, entenent-los com la plasmació del rol desenvolupat per les dones catalanes antifeixistes i els seus desitjos de llibertat, reconeixement i igualtat. A més a més, *Companya* va esdevenir la portaveu de la UDC i es va convertir en un element d'articulació de la resistència femenina a la rereguarda, ja que marcava les directrius que s'havien de seguir per ajudar a derrotar el feixisme i mantenir en peu la resistència al front. La finalitat de la UDC i de *Companya* va ser proporcionar a les dones les pautes necessàries per fer front, des de la rereguarda, al feixisme. També va ser un crit per la llibertat del seu país i de classe, així com la mostra de les vindicacions del col·lectiu femení per assolir una societat igualitària que deixés enrere les estructures patriarcal que perpetuaven la subjugació de les dones a la domesticitat i la superioritat dels homes.

Per tant, aquesta recerca anhela abordar un desafiament complex: contribuir a posar fi al silenci i el buit existent en la història de la Guerra Civil Espanyola a Catalunya i en la història de la premsa catalana de què són víctimes les dones de principis del segle xx, i que palesa la desigualtat de gènere existent en aquell temps i la seva perpetuïtat fins al moment actual. L'assoliment de la igualtat de gènere és un desafiament d'abast global, i la Història pot desenvolupar un rol rellevant en el seu acompliment. L'estudi d'un problema social des de la perspectiva històrica ajuda a abordar-lo, ja que ens aporta un coneixement crucial per comprendre les estructures socials que han perpetrat les múltiples formes de desigualtat.

L'impacte social d'aquesta recerca és ajudar en la construcció d'un món més just a partir de la comprensió més profunda de la complexitat d'un col·lectiu humà i social: les dones catalanes antifeixistes de la Guerra Civil Espanyola. Donar veu a les dones que, tot i representar la meitat de la població mundial, han estat emmudides per la historiografia fins fa relativament poc és una manera de cooperar en el gran desafiament del segle xxi: l'assoliment de la igualtat efectiva de gènere. Per tant, aquesta investigació té la voluntat de cercar solucions per a una demanda real de la nostra societat a partir de la creació d'una narrativa inclusiva, entenent la narrativa inclusiva com el discurs que pretén reconèixer i valorar els col·lectius que han estat marginats, omesos i oblidats pels discursos oficials.

Quant a l'estructuració d'aquest projecte, cal destacar que el primer punt el conforma la proposta de recerca. En aquest apartat, a partir d'una recerca bibliogràfica inicial, he plantejat una pregunta d'investigació, l'objectiu de l'es-

tudi, dues hipòtesis principals que intentaré ratificar amb els resultats de la recerca, i una sèrie de premisses que m'han ajudat a articular el cos del treball. El segon apartat consisteix en l'exposició de la metodologia aplicada en la recerca i el tractament dels resultats.

El tercer punt, "Estat de la qüestió: les dones de la Segona República Espanyola", és una breu síntesi sobre la realitat que va viure el col·lectiu femení durant l'experiència republicana, i fa incís en el procés de transició entre el prototip de dona tradicional (l'*àngel de la llar*) fins al nou model de dona moderna ("la nova dona"), i en el procés reformista, en termes de gènere, que va suposar la Constitució de 1931.

El següent apartat, "La Guerra Civil a Catalunya: breu aproximació", és una concisa contextualització històrica per tal de poder comprendre fàcilment alguns dels successos que es tracten a les pàgines de *Companya*. Cal conèixer la conjuntura social, política, cultural i bèl·lica de la Catalunya republicana i revolucionària, ja que determina el contingut de la revista, que és la font d'estudi de la investigació.

El sisè epígraf, titulat "Les dones antifeixistes durant la Guerra Civil Espanyola", configura la part teòrica de l'estudi sobre les actuacions del col·lectiu femení antifeixista durant el conflicte. Aquest punt està dividit en tres subapartats: en el primer s'exposa el rol de les dones que van mantenir contacte amb el front (milicianes, padrines de guerra, voluntàries en campanyes de suport i assistència sanitària als combatents, etc.); el segon ens proporciona les dades necessàries per entendre el paper de les dones com a treballadores i també com a cuidadores en un context on van aconseguir que la seva tasca traspasés de l'àmbit privat al públic i cobrés notorietat i visibilitat; i el darrer engloba l'estudi de la Unió de Dones de Catalunya com l'organització de les dones catalanes antifeixistes

"Anàlisi de *Companya*. Revista de la dona" és la culminació del procés de recerca: l'exposició dels resultats. Aquest apartat compta amb una breu contextualització sobre el periodisme català durant la Segona República, i s'articula en dos punts fonamentals: l'anàlisi formal i l'anàlisi de continguts de la revista *Companya*. L'anàlisi de continguts es vertebrava en diferents categories o temàtiques que permeten estudiar com el mitjà de premsa aborda el paper i la tasca de les dones antifeixistes catalanes detalladament.

El darrer punt són les conclusions. Aquest capítol no només inclou la síntesi dels resultats exposats anteriorment, sinó que també inclou la ratificació de les hipòtesis plantejades a l'inici de la investigació.

2. PROPOSTA DE RECERCA

La Segona República Espanyola (1931-1939) fou el moment idoni per forjar els drets de les dones, que per fi foren reconegudes com a subjectes polítics i ciutadanes actives. La tasca legislativa que va desenvolupar el govern republicà, en teoria, havia d'obrir una etapa d'alliberació total de la figura femenina amb la promulgació de lleis igualitàries. L'aplicació d'aquestes reformes es va veure estroncada pel pes de la tradició i els costums d'arrel patriarcal que defensaven la domesticitat del col·lectiu femení.

La figura de la *nova dona moderna* defugia totalment el rol d'*àngel de la llar*: la dona va esdevenir lliure des del punt de vista econòmic i cultural. Tot i això, restava lligada a la cura de la família i, en molts casos, atès l'esclat de la Guerra Civil, va esdevenir l'element sustentador del nucli familiar. En el procés de creació del prototip de *nova dona moderna*, l'educació va tenir un paper fonamental. En el context bèl·lic, es van crear institucions que promovien la formació professional femenina per tal que les dones poguessin fer-se càrrec dels llocs de feina que els homes deixaven lliures per anar al front. El treball de les dones a la rereguarda fou fonamental per al manteniment de la resistència republicana, però es va establir una assignació de tasques sexista: els homes, a lluitar al front, i les dones, a treballar a la rereguarda. La majoria de les dones es van dedicar a treballar en la indústria de guerra i en les tasques d'assistència social i sanitària durant el litigi. El col·lectiu femení esdevingué conscient de les seves mancances culturals, polítiques i socials; per aquest motiu, decidí organitzar-se en associacions femenines per canalitzar les seves reivindicacions. A més a més, l'esclat del conflicte es va convertir en l'element catalitzador per a la unió de les dones en un únic front: lluitar contra el feixisme. La Unió de Dones de Catalunya i la publicació *Companya. Revista de la dona* són el resultat d'aquest moviment associacionista femení a Catalunya.

La pregunta d'investigació que ha vertebrat aquesta recerca és: de quina manera la Unió de Dones de Catalunya i el seu portaveu *Companya* contribueixen a l'organització de la rereguarda femenina antifeixista a Catalunya? A partir d'aquesta qüestió s'ha plantejat l'objectiu de la investigació: estudiar el rol i la contribució de les dones catalanes antifeixistes a la Guerra Civil a

través de l'anàlisi de la UDC i *Companya*. *Revista de la dona*. Per assolir aquest objectiu, es plantegen les dues hipòtesis següents:

- a) La revista *Companya* és la plasmació de les dones catalanes antifeixistes i els seus anhels de llibertat, reconeixement i igualtat en el context de la Guerra Civil.
- b) *Companya* és la portaveu de la Unió de Dones de Catalunya i esdevé un element d'articulació de la resistència femenina a la rereguarda, ja que marca les directrius que s'han de seguir per ajudar a derrotar el feixisme i mantenir en peu la resistència republicana al front.

A partir d'aquestes hipòtesis, proposo una sèrie de plantejaments que estan relacionats per mitjà dels següents conceptes: *dona antifeixista catalana*, *nova dona moderna*, *rereguarda* i *procés d'emancipació total de la dona*. Les premisses que em permetran articular el meu treball són:

- a) La dona catalana antifeixista encaixa amb el concepte de *nova dona moderna*.
- b) Un conflicte com la Guerra Civil Espanyola pot oferir a un col·lectiu oprimat per la societat, les dones, l'oportunitat d'iniciar un procés d'apoderament i emancipació, així com de defensa dels seus drets i la igualtat. La Guerra Civil dona força a un moviment nascut durant la Segona República: l'associacionisme femení i la lluita per l'alliberament de la dona de l'esclavitud de la domesticitat, de la ignorància i de la desigualtat en els àmbits professional, polític i social.
- c) L'educació i la formació professional són clau en el procés d'independència econòmica i cultural de les dones.

3. METODOLOGIA

El procés d'elaboració d'aquest treball s'ha estructurat en una sèrie de fases. La primera fou l'acotació de l'àmbit d'investigació: la història de les dones i la història contemporània. A partir d'aquestes dues línies, es van escollir les coordenades espai-temporals: la Guerra Civil Espanyola a Catalunya.

El següent pas fou el primer contacte amb la bibliografia de caire general amb l'objectiu de concretar una temàtica específica. La consulta dels principals títols sobre el paper de les dones durant la Guerra Civil va permetre conèixer la Unió de Dones de Catalunya, una organització que pretenia articular la resistència femenina antifeixista de la rereguarda per contribuir al triomf de la causa republicana. Indagant una mica més, es va descobrir que aquesta entitat, durant la Guerra Civil, havia publicat una revista titulada *Companya. Revista de la dona*. Aquesta publicació va suscitar molt d'interès i es va decidir que fos el fil conductor de la investigació.

La tercera fase fou l'acotació de la temàtica i el plantejament de la proposta de recerca. A partir de la informació obtinguda durant el primer contacte bibliogràfic, es va determinar la pregunta d'investigació i l'objectiu del projecte: l'estudi del rol de les dones catalanes antifeixistes en el marc de la Guerra Civil Espanyola a partir de l'anàlisi d'una publicació escrita, com era la revista *Companya*. El plantejament de les dues hipòtesis va estar acompanyat per l'establiment d'una sèrie de premisses que han ajudat a articular la investigació.

Després de concretar els conceptes que es volien abordar i quines eren les hipòtesis i l'objectiu, es va realitzar una segona recerca bibliogràfica més específica. Es volia aprofundir en el coneixement sobre les dones catalanes antifeixistes i la Unió de Dones de Catalunya, però també entendre quin era el panorama polític, social, cultural i periodístic del moment.

La fase següent fou l'estructuració del treball i la creació d'un índex, cosa que va ajudar a desenvolupar una recerca més ordenada. D'una banda, hi ha una part teòrica que engloba la contextualització, la conceptualització i l'anàlisi del paper de les dones republicanes durant el conflicte. Altrament, el treball consta d'un segon bloc, que se centra en l'anàlisi de la revista *Companya*. L'estudi que s'ha realitzat de la publicació n'inclou tant el format com el

contingut. Per poder tenir una visió clara de l'evolució de la revista, així com de la seva relació amb el context històric del moment, es va optar per treballar a partir d'una base de dades on s'introduïa la informació més rellevant de cada número publicat. Abans de començar la confecció de l'anàlisi comparativa/evolutiva, es va haver d'establir una sèrie de paràmetres per poder realitzar l'extracció d'informació.

Una de les darreres etapes fou la redacció. A partir de la informació bibliogràfica es va poder elaborar el context, l'estat de la qüestió i el marc teòric respecte de les dones de la Segona República i el seu paper durant la Guerra Civil. La base de dades va permetre establir una relació entre els continguts de la revista, les línies d'actuació de la UDC, el rol de les dones catalanes antifeixistes i els successos contemporanis relacionats amb el desenvolupament del conflicte militar. Per acabar, després de la redacció del treball, es va fer una revisió i un exercici de síntesi a consciència per extreure'n les conclusions.

Quant a les fonts emprades, es pot diferenciar, a grans trets, el conjunt bibliogràfic (fonts secundàries) i *Companya. Revista de la dona* (font primària). El conjunt d'obres i manuals teòrics han permès establir un estat de la qüestió, estudiar les idees dels diferents autors, els conceptes principals i elaborar el marc teòric. Altrament, els exemplars de la revista *Companya* han servit per conèixer les línies de pensament i actuació de la UDC, ratificar les hipòtesis i els plantejaments fixats i estudiar l'acció de les dones catalanes antifeixistes en el context de la Guerra Civil.

Dur a terme una recerca implica emprar diferents metodologies i tècniques de recopilació de dades. Aquesta investigació és un estudi qualitatiu, descriptiu/comparatiu, que té per objectiu aprofundir en el coneixement del tema. Per tant, s'ha realitzat una exploració intensiva a partir de la lectura de fonts secundàries i primàries. També s'han emprat disciplines o ciències auxiliars, que han servit per realitzar un estudi amb més profunditat de la publicació *Companya*, tant dels aspectes formals com de continguts. La lingüística ha permès elaborar un estudi semàntic, estilístic i pragmàtic dels continguts escrits. Altrament, s'ha fet ús de la sociologia per copsar millor les relacions de la societat espanyola i catalana de la primera meitat del segle xx i, sobretot, l'evolució del rol de les dones en l'àmbit públic i privat i el seu procés d'emancipació i alliberament.

4. LES DONES DE LA SEGONA REPÚBLICA ESPANYOLA

A finals del segle XIX i inicis del XX, la representació cultural dominant sobre les dones es basava en el discurs de la domesticitat, que evocava el prototip de la casada perfecta, el paper fonamental de la qual era la cura de la casa i la família. La dona s'equiparava amb l'*àngel de la llar*: havia de ser modesta, submisa i dedicar-se als fills, l'home i els pares, i també havia de desenvolupar la funció de governanta de la casa. No obstant això, el procés de modernització econòmica i social d'inicis del segle XX va requerir adaptar les dones a les necessitats emergents del mercat laboral, especialment en el sector dels serveis. Va aparèixer un nou model femení que deixava enrere l'*àngel de la llar* i apostava per la *nova dona moderna*, un nou arquetip de dona moderna, instruïda i professional. La *nova dona moderna* es caracteritzava pel seu perfil catalanista i anava lligada a una certa reestructuració de les obligacions femenines: admetia el treball assalariat per a les joves, les solteres i les vídues. Aquest nou model suggeria una feminista més moderna i que contemplava nous horitzons públics, professionals, socials i culturals que no la limitaven a la institució del matrimoni i la responsabilitat de la maternitat¹. La condició social i política de les dones va avançar considerablement durant la Segona República amb la conquesta del dret a vot i l'aprovació de lleis com la del divorci o la del matrimoni civil. El nou procés democràtic va fer un esforç per desenvolupar una cultura igualitària entre homes i dones. Les reformes introduïdes des de 1931 van derogar, en gran part, la legislació discriminatòria fins llavors vigent. La política reformista dels primers anys del règim de la Segona República va generar modificacions importants en diferents àmbits de la societat espanyola. Pel que fa a la política de gènere, el govern va impulsar, a partir de diferents mesures legals, la millora de la situació jurídica de les dones en un intent d'equiparar la igualtat entre homes i dones i aconseguir la ciutadania política. La no confessionalitat de l'Estat (article 3 de la Constitució de 1931) i la laïcitat de la política reformista dels primers anys van afavorir l'assoliment de determinades reformes jurídiques, com ara les relacionades en matèria ma-

1 NASH, M. (2010), "La nova dona moderna: modernització, noves ocupacions i perfil professional de grau mitjà", *Treballadores: un segle de treball femení a Catalunya [1900-2000]*, p. 53-54.

trimonial². La Constitució del 9 de desembre de 1931 és un reflex de la política reformista que van impulsar els governants republicans. No obstant això, en alguns casos, les transformacions legals no es corresponien amb la modificació del sistema patriarcal que dominava la societat i la vida quotidiana. Els costums i els interessos de les elits polítiques i religioses van esdevenir un obstacle, sobretot en la implantació pràctica de les reformes que afectaven les dones. L'article 2 de la Constitució recollia la igualtat de tots els espanyols davant la llei, precepte reforçat per l'article 25, que especificava la prohibició de privilegi jurídic per naturalesa, filiació, sexe, classe social, riquesa, idees polítiques o religió. Els drets polítics de les dones estaven recollits als articles 36 i 53, els quals reconeixien respectivament els seus drets electorals i la seva capacitat de ser diputades elegibles. No obstant això, no podien aspirar a la presidència del govern (article 69). En l'àmbit professional, l'article 40 assegurava el dret a exercir una professió, tot i marcar una limitació per la "incompatibilitat que les lleis assenyalin". Aquesta restricció es plasmava en els nombrosos debats entre els defensors i els detractors de la incorporació de les dones al món laboral. Els contraris apel·laven a raons de caire biològic, a les obligacions familiars i també a les possibles conseqüències socials i econòmiques que la incorporació massiva de dones podia tenir en la jove República. En l'àmbit privat, l'article 43 assenyalava la igualtat de drets d'ambdós sexes en el matrimoni, així com la dissolució d'aquesta unió a petició de qualsevol dels dos cònjuges, al·legant sempre una causa justa. Amb aquest article s'encetava la possibilitat d'aprovar una llei de divorci. També reconeixia la igualtat entre els fills legítims i els il·legítims, la regulació de la investigació de la paternitat i la protecció de la maternitat i la infància. Aquest article, en conclusió, marcava el nou model de família que els governants republicans volien fixar a Espanya, caracteritzat per l'esperit de laïcitat³.

La innovadora política igualitària requeria un reajustament de l'arcaic model patriarcal en la política, el treball, l'educació, la cultura i la família. A més a més, tot i l'expressa voluntat política igualitària del govern reformista, els principis igualitaris de la Constitució van xocar amb el Codi Civil de 1889, que mantenia el marit com a representant legal de la dona. Malgrat això, a Catalunya, les competències de l'Estatut d'Autonomia van permetre la posada en marxa de la Llei catalana sobre la capacitat jurídica de la dona i els cònjuges (juny de 1934), que va proclamar la igualtat absoluta entre els cònjuges i va eliminar l'autoritat del marit. La regulació igualitària catalana va

2 RUÍZ, R. (2019), "Discursos de género y estados de opinión en la gestación y aprobación de la ley de divorcio en España de 1932", *Mujeres, dones, mulieres, emakumeak. Estudios sobre la historia de las mujeres y del género*, p. 86.

3 *Ibid.*, p. 87-88.

deixar enrere tots els obstacles legals que legitimaven la submissió de la dona casada a l'espòs⁴.

En el terreny laboral, els nous drets van trencar amb les pràctiques tradicionals de reclusió obligada a casa seva per a les dones casades amb l'anul·lació de les clàusules que prohibien a les treballadores contreure matrimoni. També es va aprovar una assegurança obligatòria de maternitat amb rang de llei el 1931, que tenia com a finalitat garantir a les assegurades l'assistència mèdica i els recursos necessaris per portar a bon terme el part i el descans post-part. L'assegurança va ser un gran esforç per redefinir els drets de les obreres en termes de compliment d'un dret social que emparava els interessos de les mares treballadores. Les noves disposicions laborals van posar punt final a la indefensió laboral de les dones, a excepció de les treballadores del servei domèstic, que van quedar-ne excloses. A banda d'aquest cas, les treballadores van quedar incloses en les mesures de seguretat social que regulaven les pensions, els accidents i la desocupació. També es va aprovar un conjunt de lleis que van permetre la creació de diversos cossos femenins en alguns ministeris estatals i noves normatives jurídiques que van autoritzar les dones a oposar per a llocs de notaria o de registre de la propietat. Aquestes reformes igualitàries van confirmar el dret del treball remunerat de les dones i la voluntat d'assolir l'equitat de drets i la igualtat entre ambdós sexes. Malgrat tota aquesta tasca legal reformista, el pes dels valors tradicionals de gènere va obstaculitzar l'erradicació de les pràctiques discriminatòries, molt arrelades a la societat. No es va aconseguir exterminar la mentalitat masclista que defensava una situació de superioritat de l'home com a cap de família i treballador. La igualtat legal i política havia convertit les dones de la Segona República en ciutadanes de ple dret, però va quedar pendent aconseguir l'equiparació efectiva entre els drets legals i les pràctiques laborals⁵.

D'altra banda, la presència de les dones de les classes mitjanes en el mercat laboral no va rebre gaires suports: no es va assimilar ni acceptar. Els estereotips sobre la domesticitat es contraposaven a la projecció social de les noves ciutadanes amb independència econòmica que reclamaven la posada en pràctica de les reformes laborals. Les clàusules d'igual salari pel mateix treball es van aplicar en molts pocs convenis, i tampoc no es va aconseguir erradicar el costum de classificar categories professionals diferents per a homes i dones amb la consegüent assignació d'un salari inferior per a les treballadores. No obstant això, durant la Segona República, les dones de les classes mitjanes van

4 NASH, M. (2010), "Ciutadanes i treballadores durant la Segona República i la Guerra Civil", *Treballadores: un segle de treball femení a Catalunya [1900-2000]*, p. 89

5 Ibid., p. 94-100.

accedir a diverses ocupacions: oficinistes, mecanògrafes, taquígrafes, secretàries, administratives, dependents, empleades de comerç, infermeres, bibliotecàries, llevadores, escriptors, periodistes i professionals liberals. El magisteri va ser un àmbit decisiu d'ocupació professional femenina. La tasca dels mestres de la República fou fonamental en l'escolarització i la renovació pedagògica. Les reformes educatives van suposar una millora de la qualitat de l'ensenyament de les nenes, però la introducció oficial de l'escola mixta no va implicar la renúncia al model d'ensenyament diferent per a les noies⁶.

Durant els anys de pau de la Segona República es van fixar els camins cap a la igualtat femenina en l'àmbit del treball, però la implantació efectiva dels principis igualitaris de la Constitució va trobar-se moltes traves. La persistència de les pràctiques discriminatòries va crear una escletxa entre els drets laborals i la realitat laboral. La pervivència d'una mentalitat jeràrquica masculina mostra la força i l'arrelament del discurs patriarcal. Tot i els esforços de pedagogia igualitària i de drets, la societat no va abandonar fàcilment els arquetips arcaics de gènere.

6 Ibid., p. 103.

5. LA GUERRA CIVIL A CATALUNYA: BREU APROXIMACIÓ

Des del febrer de 1936, quan el Front Popular va aconseguir la victòria electoral, era sabut per tothom que els oficials monàrquics i *africanistes* conspiraven per enderrocar el govern d'Azaña i, posteriorment, el de Casares Quiroga. Davant l'amenaça d'un *pronunciamiento*, els governs espanyols sempre havien optat per traslladar els caps més destacats, en aquest cas els generals Franco i Goded, a destinacions des d'on no podien actuar de forma decisiva, com les illes Canàries i les Balears respectivament. Tot i que els principals líders republicans i socialistes de Madrid no ignoraven la possibilitat d'un complot militar, el president del govern, Casares Quiroga, va subestimar les proves que li aportaven. Per aquest motiu, quan, el 18 de juliol, un ampli segment del cos d'oficials es va aixecar, moltes ciutats i guarnicions es van perdre per a la República perquè el govern de Madrid no havia donat les instruccions necessàries als alts funcionaris i els governadors civils⁷. A Catalunya, el president Companys comptava amb la lleialtat del comandant de la 4a Regió Militar, Llano de la Encomienda; del general de la Guàrdia Civil, Aranguren; del comandant Pérez Farrás; dels Mossos d'Esquadra, i dels comandants de la Comissaria General d'Ordre Públic Frederic Escofet i Vicenç Guarner. El 17 de juliol de 1936, el comandant Llano de la Encomienda fou informat que molts dels seus subordinats es mostraven inquiets, però no s'esperava que es produís un alçament a les casernes. La tarda del 18 de juliol, el president Companys va negar les armes a la CNT-FAI (Confederació Nacional del Treball – Federació Anarquista Ibèrica), i consegüentment, durant aquella nit, els anarquistes van assaltar diversos dipòsits d'armes i el vaixell de subministraments militars *Uruguay*. A les cinc del matí del 19 de juliol es va iniciar el sollevament militar a Catalunya quan el general de la 2a Brigada de Cavalleria, amb seu a Barcelona, va començar a enviar les seves tropes des de les casernes de Pedralbes fins al centre de la ciutat. Grups d'anarquistes armats van sortir al pas dels rebels per demanar-los que no desapareixin contra la ciutadania. D'altra banda, gran part dels cossos de la Guàrdia Civil i de la Guàrdia d'Assalt, així com els Mossos d'Esquadra i la Policia Municipal, van sortir per sufocar l'alçament militar.

7 BALCELLS, A. (2005), "Els orígens del col·lapse d'una jove democràcia", *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 50.

Quan el general Goded, que havia volat des de Mallorca, va arribar a Barcelona, es va adonar que les seves tropes estaven a la defensiva i que l'alçament no havia triomfat ni comptava amb el suport esperat. A les cinc de la tarda del mateix dia 19 de juliol, dotze hores després de l'inici del sollevament, el general Goded es rendí davant les tropes del general Pérez Farràs⁸.

Cal tenir en compte que, tot i el paper rellevant de la policia i la Guàrdia Civil lleial en l'aixafament de l'alçament militar, la part fonamental de la lluita corresponia als anarquistes. Així doncs, el 20 de juliol, Catalunya es trobava en mans dels obrers armats sota les ordres dels dirigents de la FAI, una cosa inesperada atès el fracàs dels alçaments anarquistes de 1932 i 1933, la disminució del nombre de membres de la CNT en els darrers tres anys i la inactivitat dels anarquistes en els Fets del 6 d'octubre de 1934. Podem concloure que el frustrat alçament militar va proporcionar als anarquistes l'oportunitat de *fer la revolució*. Els anarquistes entenien que Catalunya no podia quedar aïllada i, a més a més, els seus principis, que rebutjaven la participació política directa, els cohibien. Per aquest motiu van decidir pactar amb Companys. La Generalitat va conservar el control de les relacions amb el govern central i amb els accionistes estrangers de la indústria catalana, ja que va convèncer els anarquistes que ni Madrid ni els governs estrangers pactarien amb els seus comitès. D'altra banda, des del 19 de juliol i durant uns mesos, l'única força interna governant efectiva a Catalunya fou el Comitè Central de Milícies Antifeixistes. Tot i que Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), els rabassaires, els comunistes i els socialistes comptaven amb representants dins dels comitès dels pobles i les ciutats, les consignes que es defensaven eren les de la FAI⁹.

Gran part de la indústria i dels serveis van ser confiscats i col·lectivitzats pels comitès dels seus treballadors i, el 20 de juliol, el Comitè Central de Milícies Antifeixistes va encarregar la creació d'una indústria de guerra a Catalunya. En els millors casos, els obrers van reprendre la producció i la tasca de millorar les seves fàbriques, i van crear així una societat sense classes gràcies a la cooperació amb els enginyers i els antics empresaris que acceptaven treballar amb ells. En el cas dels serveis públics i la indústria metal·lúrgica de Barcelona, es va produir un augment de la producció entre els primers sis mesos i l'any. Els anarquistes no van imposar la col·lectivització als pagesos de les províncies de Girona i Barcelona. Les principals col·lectivitzacions es van produir a les províncies de Tarragona i de Lleida, i a l'Aragó oriental. Quant a l'organització de la banca i les finances, va quedar totalment en mans de la Unió General

8 TORMO, D. (2005), "24 hores de lluita al carrer per mantenir Catalunya fidel a la República", *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 75.

9 Ibid., p. 77-79.

de Treballadors (UGT), que col·laborava amb el conseller de Finances de la Generalitat, Josep Tarradellas¹⁰.

En aquest context de revolució social que havia de canviar la societat catalana, el món escolar i el sistema educatiu no van quedar exclosos, cosa que no ha de sobtar si es té en compte que la majoria de les forces polítiques i sindicals que van formar el Comitè Central de Milícies Antifeixistes comptaven amb xarxes d'ateneus i centres educatius propis. En aquestes institucions es posaven en pràctica els mètodes de les escoles racionalistes dels sectors anarquistes inspirades en l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia. Així doncs, pocs dies després de la formació dels comitès, el 27 de juliol de 1936, un decret va crear el Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU), el preàmbul del qual deixava palès que el decret era el resultat de la voluntat revolucionària del poble, la mateixa que havia suprimit l'escola confessional. Aquest decret també plantejava les tres línies bàsiques del CENU. En primer lloc, s'havia d'encarregar de l'organització de tots els centres escolars, tant dels existents com dels que s'havien de crear per cobrir el buit que deixaven els centres escolars religiosos que havien estat clausurats. En segon lloc, calia organitzar un nou sistema d'ensenyament; és a dir, dur la revolució al camp escolar i aplicar els mètodes i els sistemes de l'Escola Nova. El tercer objectiu fou la coordinació de tots els serveis existents: escoles estatals, escoles de la Generalitat i escoles municipals. Era necessari unificar aquesta diversitat de xarxes i aconseguir que totes apliquessin les mateixes mesures i mecanismes. El Pla general del CENU responia a la necessitat d'organitzar de nou el sistema educatiu en tots els seus àmbits. El Pla partia de tres criteris que van fixar les bases dels seu funcionament. En primer lloc, l'educació havia de començar amb el naixement i havia de continuar al llarg de tota la vida. D'aquí la necessitat d'escolaritzar l'infant des de ben petit a través de les escoles bressol. En segon lloc, calia que l'escola fos un model de convivència, sense distincions de procedència ni finalitat. Era necessari eliminar les diferències de classe i de gènere, però també oferir la mateixa qualitat educativa a aquells que volien ser universitaris que a aquells que optaven per realitzar tasques manuals o fabrils. Per acabar, era la selecció sobre factors individuals, la intel·ligència i la voluntat el que havia de posar límits a les aspiracions formatives de cadascú. El Pla preveia la classificació dels alumnes segons el seu rendiment i les seves capacitats, no per establir marginacions, sinó per assegurar que els més capaços poguessin assolir les seves metes, i acabar, així, amb els complexos de superioritat i inferioritat perpetuats per l'antic sistema. Per fer realitat aquests criteris, el CENU va

10 BONAMUSA, F. (2005), "Economia, finances i col·lectivititzacions industrials", *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 289.

comptar amb la col·laboració de la Generalitat que, a l'octubre de 1936, decretava la coeducació per a totes les escoles; és a dir, nens i nenes havien d'assistir a l'escola dins de la mateixa aula i amb el mateix temari. D'altra banda, també es va establir la universalitat i la gratuïtat del sistema educatiu, cosa que va eliminar els problemes econòmics que allunyaven de les escoles els infants de les classes menys afavorides¹¹.

També es va produir un canvi social igualitari. Els sous mínims es van apujar mentre que els alts es van abaixar. Els vestits burgesos van ser reemplaçats per la famosa *granota*, tant per a dones com per a homes, i també es podia anar pel carrer amb fusells o carrabines a l'espatlla. Molts cops l'arma no funcionava, però era un símbol del dret dels homes i les dones a portar-ne. La propaganda anarquista propugnava la igualtat per a les dones. La Generalitat va legalitzar l'avortament i va distribuir informació sobre les malalties de transmissió sexual i el control de la natalitat. Tot i que la prostitució no es va erradicar, va ser condemnada com una forma d'explotació contrària a la dignitat humana. Les necessitats generades pel conflicte van oferir a les dones noves oportunitats d'ocupació, però en molts casos la desigualtat salarial va persistir. També va nàixer una gran preocupació per la gent gran i pels infants, que va donar lloc a la creació de menjadors, cases d'acollida d'orfes, hospitals, escoles, guarderies, colònies i asils, administrats tots per comitès municipals del Front Popular. Paral·lelament, també es va produir un sentiment de fraternitat internacional. El 19 de juliol estava prevista la inauguració de l'Olimpiada Popular, organitzada per l'esquerra catalana com a resposta als Jocs Olímpics de 1936 celebrats a l'Alemanya nazi. En motiu d'aquest esdeveniment van arribar a Barcelona un gran nombre d'atletes i aquests van decidir allistar-se a les milícies obreres. A més a més, durant els primers mesos del conflicte, milers de voluntaris d'altres països d'Europa van creuar la frontera dels Pirineus per col·laborar amb les milícies¹².

El triomf anarquista del 19 de juliol i la ineficàcia i no representativitat del govern de la República durant les primeres setmanes del conflicte van donar lloc a un *dobte poder*. Els comitès, dominats per anarquistes, van prendre el control de les fàbriques, els serveis públics, els transports i les fronteres. La Generalitat va controlar la moneda, el crèdit i els passaports. A més a més, la Generalitat era molt importat per executar les decisions econòmiques dels comitès, que no tenien experiència administrativa, i per als revolucionaris era un govern disposat a parlar entre iguals amb el de la República. Cal assenyalar

11 TORMO, D. (2005), "La reforma de l'ensenyament públic com a alternativa a la pedagogia tradicional", *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 385-390.

12 JACKSON, G. i CENTELLES, A. (1982), "Guerra civil i revolució", *Catalunya republicana i revolucionària*, p. 99-104.

que, en un principi, el poder real estava en mans dels anarquistes; però, cap a finals del setembre de 1936, es va iniciar un període de transició o moderació. El 6 de setembre, Andreu Nin, líder del Partit Obrer Unificat Marxista (POUM), declarava que a Catalunya la dictadura del poble ja era un fet; però, el 17 de setembre, s'unia a Companys en una crida dirigida als obrers perquè obeïssin la Generalitat. Durant les darreres setmanes d'aquell setembre, tant la premsa anarquista com la poumista incentivaven la col·laboració. El 26 de setembre, Nin esdevenia conseller de Justícia de la Generalitat de Catalunya. La desastrosa situació militar també va contribuir a l'actitud de moderació. Un seguit de victòries ininterrompudes van portar, a finals d'octubre de 1936, les tropes dels generals Franco i Mola fins als afores de l'oest de Madrid. A més a més, la milícia catalana havia estat aturada a pocs quilòmetres de Saragossa i Osca. En l'àmbit internacional, les democràcies occidentals no van voler vendre armament a la República, mentre que Alemanya, Itàlia i Portugal ajudaven el general Franco. A finals de setembre de 1936, l'URSS va decidir enviar armes, aliments i subministraments mèdics a la República. Les primeres embarcacions van ser rebudes amb molt d'entusiasme a Barcelona. De forma gradual, l'allargament del conflicte va frenar la revolució. Tot i que els governs de la Generalitat del 26 de setembre i el 17 de desembre mantenien les mateixes proporcions de membres d'ERC, la CNT i el PSUC (Partit Socialista Unificat de Catalunya), ERC i el PSUC coincidien en la necessitat d'aturar la revolució i reduir el poder de la CNT i la FAI. Així doncs, a finals de 1936, els membres més influents del govern de la Generalitat eren Josep Tarradellas, president del Consell i conseller de Finances; Joan Comorera, del PSUC, conseller de Proveïments, i Rafael Vidiella, del PSUC, conseller de Justícia en substitució de Nin¹³.

El 6 de novembre de 1936 el govern de la República, presidit pel socialista Largo Caballero, es va traslladar a València. El govern central propugnava la restauració de l'Estat republicà amb les seves llibertats, les seves institucions i els seus poders; per tant, volia aturar la revolució, però sense destruir els col·lectius. També volia respectar els governs autònoms de Catalunya i Euskadi, restaurar l'autoritat del poder judicial i els sistemes de tribunals i de presons, i absorbir les milícies anarquistes en l'exèrcit regular que estava forjant. Entre els integrants del govern de Largo Caballero trobem quatre anarquistes: dos antics *trentistes* —Juan López Sánchez (ministre de Comerç) i Joan Peiró (ministre d'Indústria)— i dos líders de la FAI —la intel·lectual Frederica Montseny (ministra de Sanitat i Assistència Social) i Joan García Oliver (ministre

13 MARTÍN, J. L. (2005), "Guerra i política. De Largo Caballero a Negrín", *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 255-270.

de Justícia). A inicis de l'any 1937, l'equilibri de poders s'havia inclinat a favor de la Generalitat en detriment de les milícies anarquistes. Paral·lelament, el PSUC va propugnar la integració en l'Exèrcit Popular Regular de les milícies creades arran del 19 de juliol. Després d'haver hagut de moderar o aturar la revolució col·lectivista, els anarquistes veien amenaçat el seu poder militar. El 17 d'abril, amb l'objectiu de posar fi a les milícies, el ministre d'Hisenda, Juan Negrín, va enviar carrabiners a ocupar els llocs fronterers i de duanes que estaven controlats pels anarquistes. El 25 del mateix mes, Roldán Cortada, del PSUC i secretari de la Federació de Treballadors Municipals de Barcelona, va ser assassinat pels anarquistes incontrolats; i també, a Puigcerdà, un líder anarquista, Antoni Martín, fou assassinat possiblement en mans dels carrabiners. La reacció que es va produir arran d'aquests dos assassinats va provocar que es cancel·lessin els actes de celebració del Primer de Maig. A més a més, es van desencadenar els Fets de Maig (del 3 al 7 de maig de 1937), que van suposar una guerra civil dins la Guerra Civil. El 3 de maig, el conseller de Seguretat Interior, Artemi Aiguader, va enviar uns camions de guàrdies d'assalt a ocupar l'edifici de Telefònica, controlat per la FAI. Els guàrdies en van ocupar només la planta baixa i, per tota Barcelona, a manera de resposta a l'ocupació de Telefònica, els anarquistes van prendre el control dels carrers igual que ja ho havien fet el 19 de juliol passat¹⁴.

La reacció del govern de Largo Caballero fou restar a l'espera de Companys, qui, juntament amb Mariano Vázquez (secretari nacional de la CNT) i els quatre ministres anarquistes (Montseny, Peiró, López Sánchez i Garcia Oliver) va demanar als anarquistes un alto el foc. El 5 de maig, el ministre de Marina, Prieto, va enviar un esquadró a Barcelona per controlar el port i protegir el president Azaña, que es trobava al Palau de la Generalitat. El mateix dia, Largo Caballero, amb el consentiment de Companys, va destituir Aiguader i envià a Catalunya cinc mil guàrdies d'assalt. Els anarquistes no oposaren resistència als guàrdies i, al vespre del dia 7 de maig, l'ordre havia tornat a Barcelona. No obstant això, les lluites es van cobrar la vida d'un miler de persones, van privar els anarquistes dels seus llocs clau de control (les fronteres i l'edifici de Telefònica) i Catalunya va quedar sota el control militar del govern de València. El PSUC va sortir dels Fets de Maig com el partit més fort de Catalunya. Aquestes jornades cruentes van representar l'inici de l'agonia de la revolució i l'autonomia de Catalunya. A València, una aliança circumstantial de republicans, socialistes de l'ala dreta i comunistes va aprofitar els Fets de Maig per enderrocar Largo Caballero, el president que s'havia oposat a la in-

14 RÚA, J. M. (2005), "Una guerra civil catalana dins la Guerra Civil espanyola", *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 430-435.

fluència comunista en el govern i l'exèrcit i que defensava els drets de totes les organitzacions antifeixistes. A Catalunya, el PSUC representava els interessos de Stalin. Companys només podia conservar el seu càrrec si acceptava les principals condicions del dirigent rus, obsessionat per fer una purga contra tots els trotskistes. Als voltants del 20 de juny de 1937, els principals líders del POUM van ser detinguts. Nin fou segrestat, retingut i torturat en una presó comunista d'Alcalá de Henares, i fou assassinat, segurament per ordre de l'NKVD (Comissariat del Poble per Assumptes Interns)¹⁵.

A l'octubre de 1937, el govern de València va traslladar-se a Catalunya. A mitjans de març de 1937 els italians van protagonitzar una sèrie d'atacs aeris massius i, el 15 d'abril, l'exèrcit nacionalista va arribar al mar, a Vinaròs, i va dividir així la zona republicana en dues. Tot i que per a la majoria de diplomàtics i espanyols la guerra ja s'acabava, Negrín va aconseguir que França obrís la frontera i entressin a Catalunya una gran quantitat d'armament soviètic que havia estat retingut a Portbou. L'arribada d'aquest material feu possible la Batalla de l'Ebre, en la qual l'exèrcit republicà, després de travessar el riu, avançà cap a Gandesa (25-30 de juliol de 1938) i lliurà una llarga i cruenta batalla defensiva a les serres de Pàndols i de Cavalls fins al novembre de 1938. No obstant això, la Batalla de l'Ebre va exhaurir els recursos de la República, i el Pacte de Munic (30 de setembre de 1938), pel qual es lliurava Txecoslovàquia a Hitler, va destruir la moral dels republicans espanyols¹⁶. El 15 de novembre de 1938, en una desfilada pels carrers de Barcelona, el president Negrín i la Generalitat van acomiadar els deu mil veterans de les Brigades Internacionals. Tot i que no es reconeixia públicament, tothom sabia que la República i la Generalitat ja havien perdut la Guerra Civil¹⁷. El 1938 fou un any en què es va patir molta fam i el nombre de refugiats va créixer de forma exponencial. El 23 de desembre, les tropes de Franco iniciaven la conquesta de Catalunya: van ocupar Tarragona el 15 de gener de 1939; Barcelona, el 26 de gener, i van arribar a la frontera dels Pirineus el 9 de febrer. A l'abril de 1938, després de l'ocupació de Lleida, Catalunya va quedar sumida en la cruel repressió política, social i cultural perpetrada per la dictadura franquista¹⁸.

15 Ibid., p. 439-441.

16 CUÉLLAR, J. (2005), "El desbaratament de les forces republicanes", *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 621-624.

17 ABELLÓ, A. (2005), "La retirada dels internacionals", *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 657.

18 VILLARROYA, J. (2005), "Crònica del final de la Guerra Civil al Principat", *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 750-760.

6. LES DONES ANTIFEIXISTES DURANT LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA

El cop militar del juliol de 1936 i el consegüent inici de la guerra van generar una intensa mobilització de les dones republicanes en la lluita antifeixista, el compromís democràtic i la defensa dels drets aconseguits durant el règim democràtic republicà. La Guerra Civil Espanyola va ser una etapa de guerra antifeixista i de revolució social que va esdevenir l'element catalitzador de la mobilització de les dones a l'àrea republicana. La població femenina i el seu enorme potencial, que fins a aquell moment havia estat infravalorat en la tasca de caire polític i econòmic, va trobar una sortida en la mobilització antifeixista. Les dones van afrontar el conflicte des de la rereguarda, on van protagonitzar la resistència civil, i també va haver-hi, en menor mesura, milicianes que van lluitar al front. No obstant això, generalment, la consigna "Els homes al front, les dones al treball" va esdevenir el fidel reflex de la nova divisió del treball i els espais que es va produir durant el desenvolupament del conflicte¹⁹.

Durant la guerra van emergir dos arquetips de dones. D'una banda, l'arquetip de miliciana, símbol de la revolució i de la resistència antifeixista, que va gaudir de rellevància durant la primera fase del conflicte. Aquest prototip, tot i esdevenir una imatge de gran impacte atesa la representació de les dones amb actituds i atributs considerats tradicionalment com a masculins i que trencava els convencionalismes del gènere, no va ser una realitat social estesa: poques dones van lluitar al front i van vestir la granota blava, símbol del canvi social que es produïa a través de la transformació de l'aparença i la indumentària tradicional femenina. Hem de saber diferenciar entre les imatges mítiques que es van forjar durant el conflicte i les experiències quotidianes de les dones²⁰.

D'altra banda, es va generar un segon arquetip més estès i durador (fins al final de la guerra): la mare combatent de la rereguarda. Representava la majoria anònima de dones que van desenvolupar un conjunt de tasques relacionades amb el treball a fàbriques, tallers, hospitals i menjadors, en l'orga-

19 NASH, M. (2010), "Ciudadanes i treballadores durant la Segona República i la Guerra Civil", *Treballadores: un segle de treball femení a Catalunya [1900-2000]*, p. 111.

20 CENARRO, A. (2019), "Las mujeres en la Guerra Civil española: sujeto acción y representación", *Mujeres, dones, mulleres, emakumeak. Estudios sobre la historia de las mujeres y del género*, p. 167.

nització d'evacuacions i en l'atenció als refugiats i la cura dels soldats. Amb la seva acció, les dones responien a les necessitats generades pel conflicte i eren impulsades cap al compromís amb la rereguarda per la mobilització de les organitzacions obreres femenines, com l'Asociación de Mujeres Antifascistas (AMA), la Unió de Dones de Catalunya, Mujeres Libres (MMLL) i el secretariat femení del POUM. La consigna que va presidir aquestes experiències, des del setembre de 1936, fou "homes al front, dones al treball". Així doncs, es va mantenir vigent un rol maternal, vinculat a les cures en l'espai públic, que no trencava amb les normes de gènere. Es va produir una continuïtat de les pautes que havien protagonitzat l'accés al treball de les dones durant les dècades anteriors, definides per la feminització d'alguns sectors com ara la confecció, la infermeria i els serveis²¹.

Fou molt significativa l'atenció que les dones van proporcionar als refugiats a partir de la seva participació en comitès o comissions oficials. També l'impuls i la gestió de llars d'infants, menjadors, evacuacions, bancs de sangs, centres d'infermeria i el desenvolupament d'alts càrrecs en les institucions responsables de la salut i del benestar, com ara el Ministeri de Sanitat i Assistència Social. La presència de la dona en aquestes àrees va contribuir a difuminar la divisió entre l'àmbit públic i el privat, encara que no va assolir la professionalització de les tasques ni una demanda organitzada de més igualtat en l'àmbit del treball. Un nombre considerable de joves van adquirir formació com a infermeres a través de cursos organitzats per l'AMA i Mujeres Libres, que van fomentar una nova concepció d'aquesta professió a través del compromís polític i l'entusiasme. Tot i les dificultats amb què moltes joves es van trobar en no poder competir amb les infermeres formades per les institucions clàssiques, com la Creu Roja i l'Escola d'Infermeres de la Generalitat, l'experiència adquirida durant la guerra els va permetre ampliar els seus horitzons professionals²².

No obstant això, en el marc del conflicte, aquests rols van adoptar un nou significat perquè, com que estaven lligats amb la necessitat de derrotar el feixisme, les experiències de cura van estar polititzades. També van provocar el desenvolupament de l'autoestima de les dones i una nova percepció de si mateixes que va aguditzar les tensions i les contradiccions que envoltaven la seva participació en els espais públics. Fins i tot la maternitat va ser resignificada: en el discurs antifeixista, les dones van quedar situades com les mares que havien de protegir els seus fills del feixisme amb la seva implicació en l'esforç bèl·lic i

21 Ibid., p. 169.

22 Id.

la presa de les decisions més adequades per al benestar dels petits, i també, en les fases més avançades de la guerra, a través de l'entrega generosa dels seus fills a l'exèrcit per a la defensa armada de la República²³.

6.1 Les dones del front

Durant les primeres setmanes del conflicte, totes les organitzacions femenines van coincidir a centrar els seus esforços a la rereguarda. Malgrat això, unes quantes dones van decidir allistar-se a les milícies i anar a combatre al front. En aquesta primera etapa de mobilitzacions populars, moltes dones van agafar les armes com a resposta a l'agressió feixista, igual que ho van fer els homes. Per a la majoria de les dones, igual que per als homes, la decisió de participar en el combat armat derivava de la seva consciència social i política. La seva motivació era la defensa dels drets polítics i socials que s'havien assolit durant la Segona República i també deixar palesa la seva animadversió vers el feixisme. Per a moltes, la lluita armada era una continuació de l'anterior participació en els moviments sindicals i socials²⁴. D'altra banda, no totes les donen compartien la mateixa motivació per enrolar-se en la milícia. Juntament amb la resposta física contra l'atac feixista, també existia l'anhel d'assolir un rol totalment nou que trencava els límits de les regles tradicionals de la conducta de gènere. La retòrica inicial defensava que les dones joves podien optar per la lluita armada igual que els homes. Algunes anaven al front perquè no volien assumir un paper secundari a la rereguarda, mentre que d'altres, influïdes per les seves circumstàncies personals, s'allistaven per acompanyar els seus marits o parelles al front. El romanticisme i els ideals també van tenir un paper important en la decisió d'algunes dones de seguir l'exemple d'altres membres de la seva família, mentre que d'altres es van deixar portar per l'encant de l'aventura dels primers mesos d'estiu. De l'escassa documentació conservada, se'n pot deduir que moltes dones joves militants de partits polítics o sindicats tendien a unir-se a la milícia acompanyades pels seus amics i companys. Moltes d'aquestes joves provenien de les formacions juvenils anarquistes i comunistes i coneixien els homes amb qui s'allistaven. La majoria de les milicianes eren joves i, per tant, no tenien responsabilitats domèstiques ni familiars. No obstant això, també va haver-hi voluntàries més grans: existeixen testimonis de mares que van decidir acompanyar els seus fills al front²⁵.

23 Ibid., p. 170

24 NASH, M. (2006), "Milicianas o heroínas de la retaguardia: el lugar de las mujeres en la guerra", *Rojas: Las mujeres republicanas en la guerra civil*, p. 159-160.

25 Ibid., p. 161-162.

L'entrada de les dones a la milícia fou espontània, ja que no existia cap política oficial de reclutament femení. A l'inici del conflicte, el secretari de l'organització femenina del PSUC, Artur Cussó, animava les dones a crear una milícia femenina. Tot i això, en aquesta crida descrivia el rol de les dones com espiritual i de suport, i se centrava més en l'ajuda a les famílies dels combatents morts que en l'activitat armada directa. A inicis d'agost de 1936, ja s'havia constituït un batalló femení compost per dones de Barcelona, Sabadell i Mataró, que es va incorporar a les forces republicanes que van partir de Barcelona per defensar Mallorca. D'acord amb les dades que ens aporta el *Diario del Quinto Regimiento de Milicias Populares*, les tasques que van desenvolupar aquestes milicianes de forma habitual van ser serveis auxiliars de suport. Al llarg de l'estiu de 1936, el *Diario del Quinto Regimiento de Milicias Populares* va realitzar diverses crides a les armes per reclutar tant homes com dones, i va organitzar una guarderia per als infants dels milicians²⁶. No obstant això, les dones no acostumaven a allistar-se a través dels canals oficials, i algunes que ho feien eren rebutjades per ser dones²⁷. A la tardor de 1936, aquestes crides van cessar i, a l'hivern d'aquest mateix any, va quedar palès que les organitzacions femenines estaven d'acord a limitar la mobilització de les dones a la rereguarda. Resulta difícil determinar quantes dones es van allistar a les milícies i van anar al front. Malgrat això, tots els testimonis coincideixen que foren poques. Les catalanes del front d'Aragó eren un grup reduït, mentre que el més nombrós, compost per trenta milicianes, va acompanyar, l'estiu de 1936, quatre-cents homes a defensar Mallorca. Als fronts del centre d'Espanya, el nombre de milicianes també era petit. Resulta difícil interpretar unes xifres tan baixes i hem de tenir en compte que no totes les dones que es van voler allistar ho van poder fer. Molts cops les rebutjaven per ser dones o les convencien que podrien ajudar més des de la rereguarda²⁸.

Durant els primers mesos del conflicte, les milicianes van desenvolupar un conjunt de funcions, sobretot tasques secundàries de suport. Malgrat això, també cal destacar que algunes van agafar les armes i van combatre, mentre que d'altres van actuar com a conselleres polítiques. Tot i això, és cert que al front existia una marcada divisió sexual del treball, ja que, generalment, les milicianes eren les responsables de la cuina, la bugada, la neteja, les tasques sanitàries, el correu, les activitats d'administració, etc. La manca de formació militar

26 *Diario del Quinto Regimiento de Milicias Populares* (26/07/1936). *Diario del Quinto Regimiento de Milicias Populares* (28/07/1936). *Diario del Quinto Regimiento de Milicias Populares* (11/09/1936).

27 MANRUBIA, C. (16/12/1937), "Per què les dones no poden ingressar a l'Escola de Comissaris de Guerra", *Companya. Revista de la dona*, núm. 12.

28 NADAL, A. (1987), "Experiencias psíquicas sobre mujeres marxistas malagueñas. Málaga, 1939", *Baética: Estudios de Historia Moderna y Contemporánea*, núm. 10, p. 369

de les dones i la seva suposada capacitat per desenvolupar les tasques de suport legitimaven que al front se'ls deleguessin les feines no combatives. En general, les dones acceptaven aquestes impositcions, però no totes hi estaven d'acord. A tall d'exemple, dues milicianes van decidir abandonar el Quinto Regimiento i traslladar-se a la columna del POUM, liderada per Mika Etchebéhère (Micaela Feldman de Etchebéhère), on no se les obligava ni a cuinar ni a netejar i, per tant, podien desenvolupar les mateixes activitats que els homes de la columna. Etchebéhère va tenir problemes amb els homes de la seva columna, ja que aquests es negaven a realitzar les tasques secundàries amb l'argument que al Quinto Regimiento aquestes activitats les feien les dones. Etchebéhère va aconseguir convèncer-los d'acceptar una divisió igualitària de les tasques, però això només va succeir perquè la capitana de la columna era una dona amb consciència feminista²⁹.

La presència de les dones al front només quedava legitimada pel fet que realitzessin les tasques secundàries. Així doncs, en un marc excepcional com fou la guerra, els rols de gènere i la divisió sexual del treball no es van veure trasbalsats. Encara que, en un principi, la guerra de milícies va significar el trencament de les estructures jeràrquiques, també va fixar les seves pròpies normes de conducta de gènere. Quant a l'actitud vers les milicianes, cal destacar que, al principi del conflicte, la premsa, la retòrica i l'imaginari col·lectiu les presentava com les heroïnes de la pàtria. Les dones que van optar per combatre van ser elogiades i es van convertir en símbols de generositat, valentia i de la resistència popular antifeixista. No obstant això, aquesta actitud va canviar aviat: es va iniciar una tasca de propaganda orientada a la mobilització de les dones a la rereguarda. D'aquesta manera, es va fixar una diferenciació entre homes i dones i els rols que desenvolupaven respectivament. Durant el transcurs de la guerra, el discurs antifeixista va incorporar cada cop més vocabulari militar. Termes com *mobilitzacions*, *milícia femenina* i *batallons de dones* van esdevenir habituals per descriure la resistència femenina antifeixista, però aquests termes implicaven una clara diferenciació: el rol de les dones estava lligat a les activitats no combatives de la rereguarda. En pocs mesos, l'actitud vers les milicianes va canviar radicalment: es va passar de l'elogi a la ridiculització o la desacreditació. Els partits polítics, els sindicats i les organitzacions femenines van coincidir a retirar les milicianes del front. Al setembre de 1936 es va iniciar el procediment per obligar-les a abandonar. A finals de la tardor, Largo Caballero va aprovar un decret militar que ordenava la retirada de les dones del front, ja que no tenien cabuda a l'Exèrcit Popular Regular. Al desembre de 1936 ja s'havia enviat

29 PADRINO, A. (2018), "Análisis de Mi guerra de España desde un enfoque de género: las relaciones entre mujeres y hombres en la milicia durante la guerra civil española", *La Aljaba*, núm. 22, p. 52.

un avís als voluntaris estrangers que les dones no es podien allistar a la milícia. La consigna “Els homes als fronts de combat, les dones a la rereguarda” va esdevenir habitual en la majoria dels àmbits polítics³⁰.

Cap organització femenina va oposar-se a la retirada de les dones del combat armat. Tampoc les revistes femenines antifeixistes no van defensar clarament la tasca de les milicianes ni van posar en dubte l'argument que la manca de formació professional o militar limitava la seva utilitat al front. L'absència d'una defensa o una ofensiva per part de les postures oficials assenyalava la persistència dels elements tradicionals de la divisió del treball i les normes de conducta de gènere. Es van al·legar molts motius per legitimar la limitació de l'activitat femenina a la rereguarda. La raó principal, defensada pels partits polítics i les organitzacions femenines, fou que eren més útils allí, ja que estaven capacitades per desenvolupar les feines de suport a l'esforç bèl·lic. També es va argumentar que la manca de formació militar i el desconeixement de les armes no les feia aptes per combatre. Moltes milicianes van acceptar aquest discurs i es van dedicar als serveis auxiliars d'ajuda i assistència sanitària i hospitalària per als quals estaven formades. No van atribuir aquesta divisió a cap qualitat innata de les dones, sinó a la seva manca de formació militar i d'habilitat per manejar una arma. A més a més, cal destacar que el seu rendiment al front mai no va millorar, ja que els homes eren reticents a entrenar-les. Moltes dones pensaven que un rol armat directe no era adient per a elles perquè la seva preferència *natural* per la pau no els permetia dedicar-se a la guerra. Fins i tot les organitzacions femenines denunciaven la seva participació al combat armat i sostenien que les diferències psicològiques i biològiques imposaven el reclutament de les dones a la rereguarda. Així doncs, s'assenyalaven les diferències de gènere per explicar la diferència de rols i la divisió de tasques sexista³¹.

No obstant això, aquesta negació a la participació de les dones en el combat armat amagava una altra problemàtica de fons. El problema de la prostitució s'havia vinculat a la presència de dones al front. D'acord amb aquest argument, l'acusació que les milicianes actuaven com a prostitutes va ser fonamental per desacreditar-les i incentivar la demanda d'expulsió d'aquestes dones dels fronts. Així doncs, es va ordenar que tornessin a la rereguarda per evitar que les malalties venèries s'estenguessin més. Aquesta acusació va tenir un gran ressò tant en la premsa republicana com en la feixista, i va contribuir molt en la demanda de retirada de les dones dels fronts. Algunes milicianes

30 NASH, M. (2006), “Milicianas o heroínas de la retaguardia: el lugar de las mujeres en la guerra”, *Rojas: Las mujeres republicanas en la guerra civil*, p. 165-167.

31 PADRINO, A. (2018), “Análisis de Mi guerra de España desde un enfoque de género: las relaciones entre mujeres y hombres en la milicia durante la guerra civil española”, *La Aljaba*, núm. 22, p. 55-60.

van denunciar aquest atac difamatori argumentant que la identificació de les milicianes amb les prostitutes era molt simplista. Sí que era cert que, durant els primers mesos de guerra, algunes prostitutes van anar al front com a milicianes o infermeres, com també hi van anar alguns criminals expresidiaris, però aquests darrers no desacreditaven la resta de soldats. Resulta impossible fer una estimació del nombre de prostitutes que van acudir als fronts, però, en tot cas, van representar una minoria petita i hi van ser poc temps. L'equiparació de la figura de la miliciana amb la prostituta es va crear a inicis de 1937. Tot i la manca d'informació, els testimonis d'antigues milicianes constaten que la pràctica de la prostitució no abundava als fronts. D'altra banda, cal destacar que les relacions personals entre homes i dones al front van deixar una mica de banda les rígides normes tradicionals de la conducta de gènere. Alguns cops es creaven noves relacions, però generalment les dones ja havien creat llaços formals amb els homes que acompanyaven al front³².

L'argument que les dones havien d'abandonar el front atès el perill que s'estenguessin les malalties de transmissió sexual fou un dels factors principals de la desacreditació de les milicianes. És veritat que un dels problemes sanitaris més greus de la guerra fou el control de les malalties venèries; per això tant el govern central com el de la Generalitat van impulsar polítiques sanitàries en aquest àmbit. Tot i que existeix molt poca documentació sobre el problema de les malalties venèries, és important assenyalar que la causa de la seva propagació ràpida, possiblement, es devia més a la prostitució a la rereguarda, on la pràctica va créixer per cobrir la demanda dels soldats que estaven de permís³³.

Per acabar, cal assenyalar la decisió de militaritzar les milícies populars. El canvi de política respecte de l'exèrcit fou fonamental en la justificació de la campanya d'excloure les dones dels fronts. Les milícies populars s'havien creat de forma espontània com a resposta a l'agressió militar feixista quan, durant els primers dies de guerra, l'exèrcit republicà havia caigut. La població civil es va encarregar de combatre amb armes el feixisme. Les milícies populars eren grups armats que no responien a la disciplina ni a la jerarquia pròpia de l'exèrcit regular. Estaven organitzades per anarquistes, marxistes dissidents i sindicats, i sota el comandament de soldats i oficials fidels a la República. Era un model de resistència armada col·lectiva sense jerarquies i que tendia a adoptar la causa revolucionària. El 1937, la iniciativa empresa pels comunistes de crear un reglament per als militars va conduir al ressorgiment del model militar tradicional d'exèrcit regular disciplinat. La derrota dels anarquistes, al maig de 1937,

32 NASH, M. (1993), "Women in War: Milicianas and Armed Combat in Revolutionary Spain, 1936-1939", *The International History Review*, vol. XV, núm. 2.

33 NASH, M. (1981), *Mujer y movimiento obrero en España*, p. 73-75.

va significar la desaparició gradual de la milícia com a resposta popular armada contra el feixisme. D'aquesta manera, les dones es van veure atrapades en una lluita política entre dos models d'institucions militars: la milícia voluntària sense jerarquies i les forces armades regulars. Les dones no tenien cabuda en l'estructura de l'exèrcit, i amb la desaparició de les milícies també va esfumar-se la seva oportunitat de participar en la resistència armada³⁴.

Tot i que les organitzacions femenines rebutjaven la política de mobilització armada, les dones van mantenir un contacte freqüent amb els fronts de combat. No només van exercir d'infermeres, sinó que també van participar en activitats de suport als combatents. Diverses organitzacions femenines van col·laborar en les *campanyes d'hivern* per augmentar la producció de roba per als soldats. Aquest tipus d'iniciatives van ser de gran rellevància ateses les dificultats existents per subministrar roba d'abric al front. A més a més, els soldats rebien altres productes com tabac, sabó, dentífric, llapis, paper, etc. Totes les organitzacions femenines van establir un contacte directe amb els soldats a través de visites al front i donacions de roba, menjar, banderes i altres productes. Reforçar la moral dels combatents i alimentar el seu esperit guerrer era una missió fonamental de les associacions femenines, i amb aquest objectiu s'organitzaven visites als fronts. En alguns casos, també servien per distreure'ls amb balls i cançons. Molts cops aquestes iniciatives amagaven una motivació política, ja que l'AMA i la UDC visitaven principalment els batallons socialistes i comunistes, mentre que Mujeres Libres es dirigia a les tropes anarquistes. D'altra banda, les organitzacions femenines també van visitar els hospitals de la rereguarda per cuidar els ferits i oferir serveis generals complementaris als soldats convalescents. El contacte amb els combatents també va generar una nova forma de relacions personals: les dones es van convertir en *padrines de guerra* i el seu objectiu era enviar-se cartes amb els soldats del front. Aquest rol de la padrina de guerra, a diferència del de la miliciana, encaixava amb la visió tradicional de les dones. Molts combatents escrivien a les padrines de guerra amb la finalitat d'establir-hi relacions afectives. El de la padrina de guerra, tot i que només era un servei d'intercanvi de cartes, era entès pels combatents com una mena d'agència matrimonial o un servei assistencial domèstic que també els distreia de la duresa del front. D'altra banda, davant l'èxit d'aquesta iniciativa, el govern temia que la correspondència massiva pogués revelar informació estratègica. Això, juntament amb les dificultats que vivien els combatents re-

34 NASH, M. (2006), "Milicianas o heroínas de la retaguardia: el lugar de las mujeres en la guerra", *Rojas: Las mujeres republicanas en la guerra civil*, p. 173-174.

publicans, va provocar que la figura de la padrina de guerra fos descartada entre les activitats antifeixistes³⁵.

Una altra iniciativa del bàndol republicà van ser les Milícies Culturals, creades al desembre de 1936 a petició de la Federació Espanyola de Treballadors de l'Ensenyança (FETE) i amb el suport del Ministeri d'Instrucció Pública. Aquesta campanya voluntària, sota la consigna "Fusells i llibres, dues armes per assolir la victòria", tenia l'objectiu de combatre el nivell d'analfabetisme dels soldats, i exaltava la cultura com un mitjà per superar-se i adquirir consciència política. Les Milícies Culturals van crear escoles, diaris, revistes, llibres, serveis bibliotecaris i esportius, cinemes i teatres per als combatents. A banda d'apropar la cultura al front, l'altra finalitat d'aquestes campanyes era distreure els soldats de la tensió en què vivien a les trinxeres. La gran part dels voluntaris que col·laboraven en aquest tipus d'iniciatives eren mestres, intel·lectuals i escriptors que al mateix temps també eren combatents. No obstant això, aquestes campanyes també van esdevenir un mitjà per a les dones que volien ajudar a guanyar la guerra. Moltes dones, com ara artistes i actrius, van col·laborar-hi, tant al front com a la rereguarda³⁶.

Per acabar, altres dones pioneres van assumir càrrecs dins les administracions militars i d'aviació. A tall d'exemple, podem destacar la figura d'Antonia García, membre de l'organització juvenil comunista que, el 1937, es va unir a l'estat major general d'aviació com a fotògrafa. La seva tasca consistia a reconèixer i fotografiar el territori enemic. Aquesta activitat estava considerada no bel·ligerant i, per tant, no estava subjecta a la divisió del treball per gènere. Un altre exemple és el cas de la miliciana Rosario Sánchez, la Dinamitera, que fou també membre de l'estat major militar de guerra i, després de perdre la mà, va ocupar el lloc de coordinadora dels serveis postals de la seva divisió amb el càrrec de sergent³⁷.

6.2 Les dones de la rereguarda

La contribució fonamental de les dones a la Guerra Civil Espanyola no va ser al front, sinó a la rereguarda, on van realitzar aportacions que van ser essencials per mantenir un país en guerra. En aquest àmbit no bel·ligerant, milers de dones es van dedicar a contribuir a l'esforç de la guerra a través de l'ocupació dels llocs de feina a les fàbriques de munició i participant com a voluntàries en

35 Ibid., p. 175-176.

36 FERNÁNDEZ, J. M. (1997), "El frente de la cultura en el ejército", *La guerra civil española*, vol. 17, p. 75.

37 NASH, M. (1993), "Women in War: Milicianas and Armed Combat in Revolutionary Spain, 1936-1939", *The International History Review*, vol. XV, núm. 2.

serveis socials, campanyes educatives, projectes de caire cultural i activitats de suport als combatents. A més a més, seguien assumint les tasques de l'àmbit domèstic. Gràcies als esforços que van protagonitzar les dones de la rereguarda, a llarg termini, la població civil va poder sobreviure i resistir a les dures circumstàncies generades pel conflicte: els bombardejos, les restriccions, la fam i l'escassetat. Totes les organitzacions femenines defensaven que l'àmbit d'actuació de les dones era la rereguarda. Així doncs, la consigna "Els homes al front, les dones a la rereguarda" va esdevenir el lema de la propaganda de la premsa femenina. La màxima principal en l'àmbit de les activitats no bel·ligerants de la rereguarda fou "Dones al treball"³⁸, ja que, des de l'inici del conflicte, es va posar de manifest la necessitat de mobilitzar la mà d'obra femenina per mantenir la producció de les fàbriques i evitar la manca de proveïment.

La crida de les dones al treball va adquirir un to militarista i també matisos polítics. De manera recurrent, s'esperonava les dones a unir-se al *front de producció* i a ser *soldats a la rereguarda*, ocupant les *trinxeres de la producció*. Les dones que sobresortien en el treball eren presentades com a *heroïnes de la producció* o *stajanovistes* (terminologia russa). També s'empraven termes militars com *brigades obreres*, *soldats de la neteja* i *tropes d'assalt femenines* per descriure les diferents maneres de mobilització de les dones. Centenars de dones es van identificar amb la campanya "Dones a treballar". La premsa femenina repetia constantment la consigna i moltes dones van creure que la seva inserció al mercat laboral era indispensable per promoure el reclutament dels homes. Les dones volien mobilitzar-se en l'esforç bèl·lic i, des de la perspectiva de gènere, la guerra era l'oportunitat per trencar l'oposició tradicional al treball femení remunerat. No obstant això, el treball es formulava depenent de les necessitats bèl·liques; per tant, el treball femení estava vinculat a la producció de guerra i el reclutament. Quant a les organitzacions femenines, totes van mantenir polítiques molt similars amb referència al treball de les dones: van reiterar el principi de la incorporació femenina a la producció. Totes les organitzacions de dones consideraven que la incorporació de la mà d'obra femenina a la producció era fonamental per guanyar la guerra. Així doncs, les diferències ideològiques entre comunistes, socialistes i anarquistes es van deixar al marge en aquesta iniciativa per reclutar i capacitar dones que poguessin substituir els homes que havien d'anar al front³⁹.

D'altra banda, la motivació de les dones no només era ajudar en l'esforç bèl·lic, sinó també poder mantenir les seves famílies. Hem de tenir en comp-

38 "100.000 dones" (15/06/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 6.

39 "Editorial" (08/03/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 18.

te que la major part del suport econòmic d'una família corresponia al salari de l'home, i la seva estada al front va suposar la pèrdua de la principal font d'ingressos per a moltes llars. A l'inici del conflicte, la mà d'obra femenina representava un percentatge petit de la població activa i, generalment, no estava qualificada. El 1930, les dones només eren un 12,65% de la força de treball; més del 70% eren solteres i, d'aquestes, un 50% tenien menys de vint-i-sis anys. Amb la guerra, els homes que no treballaven en la indústria bèl·lica van ser enviats al front i molts llocs de feina van quedar buits, cosa que podia posar en perill la producció industrial. La solució a aquesta problemàtica fou la incorporació de les dones a les fàbriques per mantenir-ne els nivells de producció. Tot i la campanya propagandística que es va fer per incentivar la inserció de les dones al mercat laboral, la crisi econòmica i l'oposició tradicional al treball femení remunerat van alentir el procés de canvi en l'experiència laboral femenina durant el conflicte⁴⁰.

La guerra va provocar greus problemes econòmics a causa de l'escassetat de recursos financers, la manca de matèries primeres, maquinària i béns de consum, i la pèrdua dels mercats nacionals i internacionals. A més a més, la decisió internacional de no-intervenció en el conflicte també va agreujar els problemes econòmics del govern republicà. D'altra banda, al llarg del conflicte es va qüestionar el sistema capitalista i la propietat privada i, consegüentment, en algunes regions es van implantar models nous de producció, com les col·lectivitzacions autogestionades. Durant els primers mesos de la guerra, els anarquistes i els socialistes més radicals van prendre el control de les indústries i les granges i van col·lectivitzar-ne la producció. Aquests canvis van causar l'oposició internacional i van obstaculitzar, en gran mesura, la importació de matèries primeres i la concessió de crèdits a l'Espanya republicana. L'escassetat i els problemes per ajustar els recursos disponibles als imprevistos generats per la guerra van generar una onada d'atur i inflació. L'atur augmentava a mesura que les fàbriques tancaven per manca de matèries primeres o sortides comercials. Les indústries es van reconvertir i van adaptar la seva producció a l'economia de guerra. Així doncs, es va produir un augment de les fàbriques destinades a la producció de material bèl·lic, mentre que la indústria tradicional, com la tèxtil, on estava ocupada gran part de la població femenina activa, va entrar en crisi⁴¹.

A més a més, la reticència al treball femení remunerat va esdevenir un obstacle afegit a la inserció de la mà d'obra femenina. Tot i el context

40 NASH, M. (2010), "Ciudadanes i treballadores durant la Segona República i la Guerra Civil", *Treballadores: un segle de treball femení a Catalunya [1900-2000]*, p. 111-112.

41 BERNECKER, W. (1982), *Colectividades y revolución social: el anarquismo en la Guerra Civil Española. 1936-1939*.

de reclutament massiu d'homes, no es va aconseguir que la integració de les dones al món del treball fos acceptada de manera generalitzada. Gran part dels treballadors consideraven que les reivindicacions laborals femenines eren una usurpació del privilegi dels homes d'un dret preferencial al treball. En el millor dels casos, la presència de dones en el mercat laboral s'entenia com una situació circumstancial exigida pel context bèl·lic. Així doncs, encara que semblava que les condicions laborals havien canviat, com en el cas de les col·lectivitzacions revolucionàries, encara perdurava l'oposició tradicional dels treballadors, la segmentació de les feines i la discriminació salarial⁴².

Les organitzacions femenines antifeixistes es van concentrar a adaptar les feines i la capacitat de les dones a les exigències de la guerra. Justificaven l'accés de les dones a la feina retribuïda en funció de les necessitats del conflicte i no pas sobre el principi dels seus drets. Així doncs, defensaven que les dones, ocupant els llocs vacants, podien fer-se càrrec de les necessitats econòmiques, els nivells de producció i les exigències de la guerra. D'altra banda, en lloc de debatre el dret de les dones al treball remunerat o la independència econòmica, les organitzacions femenines antifeixistes es van dedicar a calmar el recel dels homes, que concebien el treball femení com una amenaça. Organitzacions com l'AMA es van centrar a convèncer els homes que les dones no els substituïrien per sempre en el món laboral i, per tant, no suposaven cap perill. Les crides a treballar es van combinar amb les explicacions per dissipar les pors dels obrers⁴³. Encara que algunes organitzacions femenines legitimaven el treball de les dones com una peça fonamental de l'esforç bèl·lic, Mujeres Libres i la UDC també van abordar la qüestió de la relació entre la feina remunerada, la independència econòmica i l'emancipació femenina. No obstant això, les prioritats polítiques i l'esgotament generat pel conflicte van provocar que l'accés de les dones al món laboral deixés de ser un assumpte controvertit. Tot i les diferències polítiques dels partits, el tema del treball femení remunerat es va plantejar d'una manera que no qüestionés les estructures de subordinació de gènere ni la divisió sexual de les feines. Malgrat això, les dones van aconseguir expressar algunes exigències específiques com la igualtat salarial i la igualtat de drets a la capacitat i especialització professional. Les treballadores volien posar punt final a les desigualtats del món laboral i van considerar que el context de la guerra i la revolució era l'idoni per posar fi a aquestes injustícies. La demanda "A igual treball, igual sou" estava en tots els programes de les organitzacions femenines, que també van intentar crear una xarxa de serveis d'assistència in-

42 NASH, M. (2006), "Milicianas o heroínas de la retaguardia: el lugar de las mujeres en la guerra", *Rojas: Las mujeres republicanas en la guerra civil*, p. 182.

43 Ibid., p. 183.

fantil i menjadors col·lectius per alleugerir les càrregues domèstiques de les mares treballadores⁴⁴.

Les iniciatives per a la formació i la capacitació de les dones i per a la millora de la seva situació laboral van venir a través de la Generalitat. A Catalunya existia un gran interès per crear programes de capacitació per a les dones i estratègies per a la seva inserció en el món laboral. Aquest afany es pot atribuir a diferents causes: que Catalunya es va convertir en front de guerra més tard que altres àrees, que feia temps que havia iniciat un procés de canvi social i que hi existia un fort moviment de dones. Al novembre de l'any 1936, la Generalitat va proposar la creació d'un servei de formació professional de les dones amb l'objectiu que ocupessin els llocs dels homes. No obstant això, va passar quasi un any fins que no es va desenvolupar un programa específic i es van adequar les estructures oficials per dur a terme aquest projecte. Al juliol de 1937, el Departament de Treball i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya va crear l'Institut d'Adaptació Professional de la Dona (IAPD). L'IAPD tenia la missió d'incentivar l'adaptació professional de les dones i assegurar la seva integració al món laboral. Va ser una empresa conjunta de les institucions oficials, els sindicats i les organitzacions polítiques. El Dr. Emili Mira i López fou nomenat director de l'IAPD i les sindicalistes Carme Quintana i Villafranca (CNT) i Maria Pérez Enciso (UGT) n'eren membres de la comissió executiva. Pérez Enciso també fou nomenada secretària general i, posteriorment, directora de la institució. El preàmbul del Decret que legitimava la creació de l'IAPD plasmava la preocupació d'evitar l'aturada de la producció industrial amb el reclutament militar dels homes. Considerava que la mobilització de la mà d'obra femenina de reserva era el mitjà més eficaç per impedir que s'abaixés el nivell productiu. No obstant això, l'IAPD es va caracteritzar per l'aplicació pionera de la igualtat d'oportunitats en la seva missió i en el seu funcionament; i fixà els principis d'igualtat salarial i d'accés a una feina en condicions d'aptitud física equivalent i d'igualtat d'oportunitats un cop que la treballadora hagués superat una prova mèdica i psicològica. Al mes de novembre de 1937, l'IAPD va instituir un nou reglament que reafirmava el principi d'igualtat salarial amb el manteniment de les mateixes regles per als treballadors i les treballadores. També va fixar que la base fonamental de la mobilització femenina era establir la igualtat d'accés als llocs de treball en tot tipus d'oficis. Cal assenyalar que l'Institut fou pioner en l'aplicació de mesures per facilitar la inserció laboral femenina. Va combinar iniciatives innovadores, com la reserva d'una quota de

44 "Vers l'alliberació definitiva de la dona" (19/07/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 8.

llocs per a les dones, amb d'altres més conservadores, com la qualificació de certs oficis com a femenins⁴⁵.

L'IAPD va ser la resposta a la demanda de les dones d'aconseguir una bona formació professional i la inserció en l'economia de guerra i, malgrat que no va poder fer front a les quinze mil sol·licituds, durant la seva curta existència cinc mil dones s'hi van poder inscriure, encara que només cent cinquanta van aconseguir col·locar-se al mercat laboral. El personal docent de l'IAPD estava format per mestres qualificats, tècnics industrials, comercials i agrícoles i obrers especialitzats que impartien cursos de formació a les alumnes inscrites per treballar a les indústries de guerra i en ocupacions dels sectors de l'alimentació, la sanitat, la química, el comerç, l'agricultura i l'administració. Tot i les expectatives dipositades i la seva aposta per les pràctiques igualitàries, l'IAPD no va poder superar alguns pressupòsits tradicionals, com ara considerar que la incorporació de les dones al treball remunerat era una cosa temporal exigida per les necessitats generades pel conflicte. En realitat, l'IAPD establia un ordre de prioritats per accedir als llocs de feina que afavoria els treballadors aturats i els refugiats especialitzats. La inserció laboral va ser una compensació per premiar la dedicació a l'esforç bèl·lic. Així doncs, les vídues, les mares i les filles dels treballadors desapareguts als fronts eren les primeres a ocupar un lloc de feina. Les escollides eren, generalment, joves, mentre que a les més grans els encarregaven les activitats voluntàries en les organitzacions femenines. Una de les innovacions de l'IAPD fou el compromís d'assegurar la igualtat salarial dels treballadors. Malgrat això, no fou capaç de fer que s'apliqués a les pràctiques laborals. Els sous es van ajustar en la majoria de les indústries; però, com abans, la discriminació continuava marcant molts convenis laborals. Tanmateix, les bases de treball establertes el 1938 van continuar perpetuant la discriminació salarial i afavorien l'augment de les diferències en les categories més altes. Tot i que és impossible determinar el grau de diferència salarial en feines en què es fixaven diferents categories professionals per als treballadors i per a les treballadores, es pot constatar que les dones aconseguien menys increments salarials i que aquests eren, normalment, inferiors. Els convenis salarials establerts rebutjaven el principi d'igualtat salarial i, malgrat alguns esforços per millorar les condicions de treball de les dones, la discriminació continuava sent una pràctica generalitzada⁴⁶.

Els efectes de la guerra sobre la rereguarda empitjoraven a mesura que el conflicte es prolongava. La inestabilitat política era el resultat de la divisió

45 NASH, M. (2010), "Ciudadanes i treballadores durant la Segona República i la Guerra Civil", *Treballadores: un segle de treball femení a Catalunya [1900-2000]*, p. 114-116

46 Ibid., p. 117.

i la fragmentació del poder, i l'escassetat de matèries primeres i la pèrdua dels mercats internacionals agreujaven la situació econòmica. Tres mesos després de l'inici del conflicte armat, la manca de queviures i combustible, els constants bombardejos, l'allistament, l'atur dels homes i l'augment de refugiats van provocar que gran part de la població hagués de lluitar diàriament per sobreviure. Ateses les circumstàncies, les dones van haver d'assumir una gran responsabilitat: assegurar la supervivència dels seus. Durant els primers mesos de guerra, la visibilitat de les dones va augmentar, ja que les seves capacitats per al treball social, la cura dels malalts i el troc, poc valorades fins llavors, van adquirir una gran rellevància. En caure els canals oficials, les dones van organitzar les xarxes d'auxili i de subministrament. La situació d'inflació, d'atur, d'adversitat econòmica i d'escassetat d'aliments dels tres anys de conflicte es va veure agreujada per l'especulació i l'acaparament. La manca d'aliments va provocar la imposició d'un estricte racionament que va generar que la població civil patís desnutrició, fam i malalties. Madrid i Barcelona foren les ciutats que es van veure més afectades per l'escassetat. La ineficàcia de les delegacions de subministraments, els enfrontaments polítics pels models econòmics de distribució i el descens de la producció no només van generar carències, sinó també una gran especulació i l'expansió del mercat negre⁴⁷.

La majoria de les mestresses de casa no tenien accés als menjadors col·lectius. Alimentar les seves famílies es convertia en una tasca molt difícil: suportaven llargues cues per adquirir les provisions, que eren insuficients, o les receptes mèdiques que facilitaven llet per als nadons i verdures i peix per als malalts. Les dones havien de recórrer a altres mitjans per aconseguir els subministres bàsics per a les seves famílies, i es van fer expertes en el mercat negre i el troc. Des de finals de novembre de 1936 fins al maig de 1937, les dones de Barcelona van optar per altres mitjans per satisfer les necessitats bàsiques: durant diversos mesos van protagonitzar protestes i manifestacions populars a les cues dels mercats i van assaltar les botigues de queviures. Aquestes mobilitzacions van significar un autèntic exemple de l'acció col·lectiva femenina en defensa del seu rol de gènere com a proveïdores. De finals de 1936 cap endavant, els problemes de racionament i l'escassetat d'aliments es van agreujar amb l'arribada de refugiats. La Generalitat va calcular que, a finals de 1936, Catalunya havia rebut més de tres-cents mil refugiats, i un any després, més d'un milió. Aquest increment de la població va empitjorar els problemes de proveïment, cosa que va esdevenir un desafiament per a la supervivència diària⁴⁸.

47 ARRANZ, M. A. (1997), "Los abastos en la guerra civil", *La guerra civil española*, vol. 16, p. 62.

48 NASH, M. (2006), "La supervivencia en tiempos de guerra: nuevas delimitaciones de los ámbitos público y privado", *Rojas: Las mujeres republicanas en la guerra civil*, p. 204-207.

Una aportació de gran rellevància per a l'economia de guerra i per al funcionament de la societat civil va ser el treball voluntari d'auxili que van desenvolupar les dones, les quals també van protagonitzar un rol important en l'administració dels diferents organismes que s'ocupaven de les necessitats dels refugiats. L'organització anarquista Mujeres Libres va crear comitès en pro dels refugiats, però el govern, al juny de 1938, va designar l'AMA per encarregar-se de vetllar pels orfes i els soldats. D'altra banda, el govern de la Generalitat va aplaudir la tasca desenvolupada per la UDC amb els grups de refugiats i, a l'octubre de 1938, va nomenar una representant d'aquesta organització antifeixista membre de la Comissió Assessora d'Ajuda als Refugiats. Aquesta comissió, creada a l'agost de 1937, era un cos consultiu del Comissariat per a l'Assistència als Refugiats, una institució oficial catalana. Aquest reconeixement dels serveis de la UDC deixa palesa la gran aportació dels grups antifeixistes femenins a l'organització de l'ajuda als refugiats⁴⁹.

Les institucions oficials, anteriorment a la guerra, havien ignorat les dones. No obstant això, durant el conflicte els van donar alguns càrrecs de responsabilitat, sobretot en l'àmbit de l'assistència social. Frederica Montseny, dirigent anarquista, es va convertir en la primera dona ministra d'Espanya. Va ocupar el càrrec dins del Ministeri de Sanitat i Assistència Social entre el novembre de 1936 i el maig de 1937. En un món regit per homes, va deixar de banda els criteris tradicionals i va col·locar dones en llocs importants dins del seu ministeri, i també va designar dones per dirigir comissions d'ajuda a Madrid i el País Basc. Sota la direcció de Montseny, es van modernitzar les institucions d'assistència social. Tot i això, quan els organismes oficials no van poder absorbir la massa de desplaçats, gran part de l'assistència diària als refugiats va recaure sobre les mestresses de casa de les famílies que, a inicis de 1937, els van proporcionar allotjament. Tot i que els refugiats tenien una *targeta d'evacuació*, el seu subministrament d'aliments requeria, en gran mesura, en les iniciatives de les dones. Els partits polítics i els sindicats també van organitzar el treball d'auxili en pro dels refugiats, gran part del qual van assumir les dones, que no només proporcionaven assistència, menjar i serveis socials, sinó que també organitzaven les refugiades per tal que vetllessin pels seus propis interessos. La Generalitat va crear el departament de Treball Femení Voluntari, dins del Ministeri de Treball, que coordinava diverses activitats entre les refugiades, com ara tasques socials, programes de capacitat i serveis de salvament postbombardeig. Atendre els refugiats no va resultar fàcil: la manca de recursos

49 Ibid., p. 209.

obstaculitzava l'alimentació i la higiene i provocava que les condicions de vida fossin molt precàries⁵⁰.

El treball d'auxili voluntari femení també s'encarregava del sanejament i l'assistència mèdica, de la creació de guarderies per als infants de les treballadores i de menjadors col·lectius. L'assistència infantil va ser un dels àmbits més importats de la solidaritat femenina. Durant els primers mesos de conflicte, moltes famílies van acollir nens refugiats, tot i la gran càrrega que això suposava. Les dones també van ocupar els càrrecs de dirigents i de personal de les organitzacions voluntàries i les institucions internacionals, com la Creu Roja i Solidaritat Antifeixista Internacional. Es van crear organitzacions oficials per als infants refugiats, com la Secció d'Higiene Infantil del Ministeri de Sanitat i Instrucció Pública i el Consell Nacional per la Infància Evacuada. Catalunya va gaudir de nombroses organitzacions oficials i voluntàries dedicades a l'assistència de les criatures. Segell Pro Infància ja existia abans de la guerra, però n'hi va haver d'altres que es van crear com a resposta a les necessitats immediates d'assistència infantil provocades pel conflicte, com ara Ajut Infantil de Rereguarda. Les organitzacions oficials no donaven l'abast; per tant, la tasca dels voluntaris, sobretot dones, fou essencial. El voluntariat femení organitzava campanyes com la Setmana Infantil, unes jornades celebrades a principis de gener que tenien per objectiu recol·lectar roba i joguines per als nens. L'assistència infantil fou un àmbit on no es tenia en compte l'afiliació política; així doncs, les dones duïen a terme empreses conjuntes, com la creació de guarderies, campaments, centres per a nens refugiats i altres institucions. Amb l'esclat de la guerra, les dones es van convertir de cop i volta en mestres, infermeres, cuineres, modistes i voluntàries⁵¹.

La participació femenina en les activitats assistencials fou un aspecte fonamental en la resistència civil. La mobilització femenina durant la guerra va aconseguir trencar la divisió entre l'espai públic i el privat i va incentivar la participació de les dones en l'àmbit públic: la projecció dels seus rols com a mares i esposes, abans lligats exclusivament a la domesticitat, es van manifestar en l'àmbit de l'assistència social. El treball de les dones voluntàries era la base de les institucions benèfiques i fou indispensable per a la supervivència dels infants i els refugiats. Tot i que els camps d'actuació de les dones es van ampliar amb l'esclat del conflicte, cal ser conscients que no es van professionalitzar com a assistents socials, ja que la seva entrega era una projecció del tradicional paper de cuidadores i proveïdores. És cert que les dones van

50 Ibid., p. 210.

51 Ibid., p. 211.

veure els seus horitzons ampliat, però la imprecisió entre l'àmbit públic i el privat va generar que no es modifiquessin substancialment els rols de gènere establerts.⁵²

La Guerra Civil va tenir una gran influència en el desenvolupament de la sanitat pública i social. Les condicions bèl·liques van imposar l'adaptació dels serveis sanitaris a les necessitats de la sanitat i la higiene militar, i l'organització de departaments dedicats a l'assistència social. La presència de dos militants anarquistes, Frederica Montseny (ministra de Sanitat i Assistència Social) i el Dr. Fèlix Martí Ibáñez (director general de Sanitat i Assistència Social dels Serveis Sanitaris Catalans), va impulsar una modificació en la concepció de la sanitat pública i el benestar social. La doble consideració anarquista de la guerra, com a lluita antifeixista i revolució, va exercir un efecte transformador sobre la sanitat, que es va reorganitzar per cobrir les necessitats de salut dels proletaris. L'assistència mèdica i les mesures sanitàries preventives eren la clau d'aquest nou enfocament revolucionari, que volia oferir una higiene global i una resposta social a les necessitats sanitàries de la ciutadania. Durant els primers mesos de guerra es van crear, a iniciativa de les organitzacions femenines, noves institucions sanitàries i assistencials: bancs de sang, centres d'infermeria i atenció mèdica i serveis d'assistència social. Tant a la rereguarda com al front, la infermeria va esdevenir un dels àmbits més importants de la mobilització femenina⁵³.

El nombre cada cop més elevat de soldats ferits i de civils i refugiats lesionats pels bombardejos de la rereguarda exigia un augment dels serveis mèdics que va originar una necessitat immediata d'infermeres especialitzades. L'escassetat d'infermeres es devia al monopoli que les institucions religioses havien exercit fins a l'esclat de la guerra sobre l'assistència mèdica. Gran part del sector eclesiàstic es va mostrar partidari del règim franquista i molts religiosos, també antirepublicans, van abandonar les seves institucions als territoris controlats per la República. A més a més, la violència exercida contra ells a la zona republicana també els va obligar a fugir o amagar-se i, per això, les institucions educatives i mèdiques es van quedar sense personal. A mesura que el conflicte avançava, i amb l'objectiu de cobrir la necessitat de personal sanitari, les dones van organitzar programes de capacitació per a *infermeres de guerra*. L'auge d'aquests cursets intensius va permetre que la infermeria es convertís en una sortida popular per a moltes dones. La necessitat de formar infermeres de guerra immediatament va portar a prescindir dels requisits

52 NASH, M. (2010), "Ciudadanes i treballadores durant la Segona República i la Guerra Civil", *Treballadores: un segle de treball femení a Catalunya [1900-2000]*, p. 121.

53 Ibid., p. 122.

acadèmics i d'edat que es demanaven anteriorment, cosa que facilità l'accés de moltes dones a aquests estudis. Cal destacar que les condicions en què treballaven els cossos sanitaris eren dures i tenses: llargues hores de feina sota els bombardejos, fluxos continus de ferits, escassetat d'aliments i provisions, manca de personal i carències en l'equipament i els subministraments. No obstant això, l'entusiasme i l'entrega de les dones va afavorir el funcionament dels serveis sanitaris i de sanejament, tot i l'increment de la demanda que va generar la guerra. Els serveis sanitaris militars representaven només un aspecte de les noves disposicions de la medicina preventiva i la millora de la sanitat. Les autoritats sanitàries van dedicar molta atenció a les necessitats de la re-reguarda amb l'objectiu de reduir les epidèmies i les malalties provocades per les condicions de vida pèssimes dels refugiats i la població civil. En l'àmbit de la medicina social es van impulsar altres iniciatives, com la reforma eugènica progressiva per combatre les malalties infeccioses com la tuberculosi o les de transmissió sexual⁵⁴.

6.3 La Unió de Dones de Catalunya

Durant la Segona República, les dones constituïen una minoria dins dels partits polítics, on es perpetuaven les actituds patriarcalcs que es vinculaven a la domesticitat i la feminitat tradicional. Amb la concessió del dret a vot, les dones van poder emergir a l'esfera pública i van crear espais propis de sociabilitat política: es van organitzar els col·lectius femenins dins dels partits polítics, com ara la Secció Femenina de la Lliga Catalana (gener de 1932), la d'ERC (abril de 1932), la del Bloc Obrer i Camperol (BOC), la del POUM (1936) i la del PSUC (1936). Amb la concessió de la ciutadania plena, les dones també van començar a gaudir de representació en l'esfera pública: l'any 1931, Clara Campoamor i Victoria Kent van esdevenir les primeres diputades a les Corts espanyoles; el 1934, Nativitat Yarza es va convertir en la primera alcaldessa catalana, i l'anarquista Frederica Montseny, al novembre de 1936, va ocupar el càrrec de ministra de Sanitat i Assistència Social⁵⁵.

El període de pau de la Segona República fou l'etapa d'aprenentatge prèvia a la creació de les grans organitzacions femenines antifeixistes que van sorgir com a resposta a l'alçament militar del juliol de 1936. D'acord amb Mary Nash, les dones foren capaces de generar respostes socials durant el conflicte gràcies a l'aprenentatge previ de les realitats de caire social, econò-

54 Ibid., p. 123-124.

55 DUCH, M. (2020), "L'associacionisme de les dones", *La Catalunya associada (1868-1938)*, p. 227-256.

mic i cultural anteriors⁵⁶. Segons Mangini, el naixement de l'associacionisme femení fou possible gràcies a la formació acadèmica d'algunes dones en la dècada de 1920, i a l'assoliment de la maduresa social i política durant els anys trenta⁵⁷. Així doncs, l'esclat de la Guerra Civil va ser l'element catalitzador per assolir la unió de totes les dones antifeixistes en un únic front: vèncer el feixisme. No obstant això, cadascuna de les organitzacions femenines tenia les seves particularitats que les diferenciaven de les altres. A Catalunya, les més importants foren l'Aliança Nacional de la Dona Jove (ANDJ), Mujeres Libres (MMLL) i la Unió de Dones de Catalunya (UDC), el subjecte d'estudi d'aquest treball.

L'Aliança Nacional de la Dona Jove fou una associació juvenil antifeixista i catalanista creada a l'abril de 1937. La seva presidència estava ocupada per Montserrat Martínez, en representació de les Joventuts d'Esquerra Republicana – Estat Català (JEREC). Malgrat això, aquesta entitat estava oberta a diferents tendències polítiques (Joventut Socialista Unificada de Catalunya, Joventut “La Falç”, Joventut Palestra, Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya), encara que amb la progressió del conflicte les representants comunistes van anar guanyant protagonisme. L'objectiu de l'ANDJ era unir les dones antifeixistes per ajudar a guanyar la guerra i consolidar la pau futura. L'ANDJ es va diferenciar de la UDC per ser més radical en la defensa de les seves demandes: el dret a l'educació, el treball, l'assegurança de maternitat, la creació de guarderies a les fàbriques, etc⁵⁸.

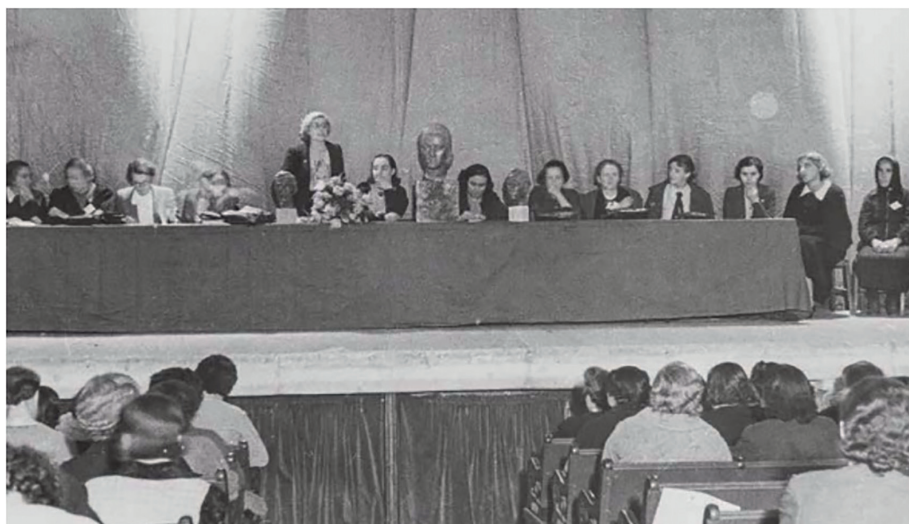
Mujeres Libres fou una associació creada per la fusió del Grupo Cultural Femenino de Barcelona i els seu homònim de Madrid, sota la direcció de Lucía Sánchez Saornil, Mercedes Comaposada i Amparo Poch. Fins ben entrat el 1936, els dos nuclis (el de Barcelona i el de Madrid) no van entrar en contacte. Mujeres Libres va ser una entitat anarquista, tot i que va voler mantenir la seva independència respecte dels sindicats, partits o altres organitzacions. El seu objectiu era alliberar les dones de la triple esclavitud: l'esclavitud de la ignorància, l'esclavitud per ser dona i l'esclavitud de productora. Per això, van elaborar la teoria de la doble lluita: social i feminista. Mujeres Libres es diferenciava de la resta d'associacions pel seu fort contingut feminista.⁵⁹

56 NASH, M. (2006), “Introducción”, *Rojas: Las mujeres republicanas en la guerra civil*, p. 31.

57 MANGINI, S. (2007), “Relaciones de género y el papel de las republicanas en la sociedad madrileña”, *Las Intelectuales Republicanas. La conquista de la ciudadanía*, p. 55-64.

58 NAVARRO, N. (2009), “La inserció de les dones a la vida pública i política durant la Segona República (1931-1939)”, *Eines per a l'esquerra nacional*, núm. 9, p. 153

59 *Ibid.*, p. 154.

Il·lustració 1. Taula presidencial del Primer Congrés Nacional de la Dona. Font: ANC.

La Unió de Dones de Catalunya fou l'organització unitària femenina antifeixista a Catalunya. La seva creació es va produir arran de la celebració del Primer Congrés Nacional de la Dona, que va tenir lloc a Barcelona els dies 6, 7 i 8 de novembre de l'any 1937. La UDC fou una entitat paral·lela a l'Agrupación de Mujeres Antifascistas (AMA) de la resta d'Espanya, i el seu patró de formació fou similar al del moviment femení antifeixista nacional. Tot i això, la configuració política inicial de Dones contra el Feixisme i la Guerra diferia una mica del seu homòleg a la resta d'Espanya (Comité Español de Mujeres contra la Guerra y el Fascismo), ja que ERC va tenir un paper fonamental en la seva creació i evolució durant els primers anys. Maria Dolors Bargalló, militant d'ERC, fou una de les figures més rellevants d'aquesta etapa. La UDC no va rebre aquest nom fins al novembre de 1937, però el seu embrió, Dones contra el Feixisme i la Guerra, creat el 1934, fou una organització promoguda per dones de diferents partits, com Maria Dolors Bargalló (ERC) o Lina Ódena (JSU). Després dels Fets d'Octubre, aquesta organització va sobreviure, de manera clandestina, fins a la victòria del Front Popular, amb la composició d'un nou Comitè, on trobem Maria Dolors Bargalló i Maria Baldó (ERC), Eloïna R. Malasechevarría (PSUC) i Maria González (CNT). Dones contra el Feixisme i la Guerra es va desintegrar amb l'esclat de la Guerra Civil. No obstant això, el PSUC va incentivar a Catalunya, a inicis de 1937, la creació d'una aliança nacional de totes les dones catalanes antifeixistes⁶⁰.

60 Ibid., p. 155-156.

Al principi, la UDC es va concebre com un front unit transpolític. El manifest del seu congrés fundacional (el Primer Congrés Nacional de la Dona) estava firmat per dones que militaven en diferents tendències polítiques. La convocatòria del Primer Congrés Nacional de la Dona es va fer a través d'una lletra oberta a les dones de Catalunya. Aquesta carta preveia la iniciativa de crear una organització unitària antifeixista en aquest Congrés, i demanava que s'hi adherissin totes les dones catalanes⁶¹.

En aquest primer Congrés Nacional, van participar-hi delegades d'ERC, ACR, PSUC, UGT, CNT, Partit Socialista, Estat Català, Partit Federal Ibèric, Partit Sindicalista, Unió de Rabassaires, Ajut Infantil de Rereguarda, Comitè Nacional de l'AMA, Socors Roig de Catalunya (Secció d'SRI), Dona a la Rereguarda i Aliança Nacional de la Dona Jove. Van assistir-hi un total de vuit-centes delegades que procedien de diferents àmbits laborals i professionals. La gran majoria eren treballadores de fàbriques (62,8%). Les mestresses de casa també van tenir una representació important (21,8%), mentre que hi havia menys presència de dones del món del comerç (8,8%) i d'intel·lectuals (6,0%). El sector amb menys representació foren les pageses (0,6%)⁶².

En aquest congrés també es va escollir el Comitè Executiu de la UDC, que estava format per: Maria Dolors Bargalló (presidenta); Maria Baldó, Reis Bertral, M. Pedreña i Pepita Belda (vicepresidentes); Dolors Piera (secretària general); Eloïna R. Malesecheverría i Teresa Coronel (secretàries adjuntes); Enriqueta Gallinat (secretària d'Agitació i Propaganda); Maria Lluïsa Algarra (secretària administrativa); Maria Lluïsa Queralt (tresorera), i Anna Murià, Manuela Martí, Teresa Palau, Candelària Escolà, Consol Nogueres, Carme Roure, Roser González, Maria Palà, Isabel Azuara Servitje, Josefa Bofarull, Elionor Vinyerta d'Aragall, Angelina Compte, Angelina Ors, Margarita Font i Llibertat Picornell (vocals). La Unió de Dones de Catalunya, el 1938, ja comptava amb 30.000 afiliades⁶³.

Durant els primers mesos d'existència, la UDC gaudia d'un grau alt de pluralitat política. No obstant això, a mesura que va augmentar la consolidació de l'hegemonia política del PSUC a Catalunya, també ho feu l'hegemonia comunista a la UDC, que cada cop s'identificava més amb els programes i les polítiques del PSUC. Aquest partit polític va exercir una influència decisiva sobre l'organització femenina antifeixista des del moment en què es va crear. Cal

61 NASH, M. (2006), "Las organizaciones femeninas durante la guerra", *Rojas. Las mujeres republicanas en la Guerra Civil*, p. 116-117.

62 NASH, M. (2010), "Ciudadanes i treballadores durant la Segona República i la Guerra Civil", *Treballadores: un segle de treball femení a Catalunya [1900-2000]*, p. 113.

63 DIVERSOS AUTORS, (2017), *Les dones d'esquerra, 1931-1939*, p. 41.

tenir en compte que, tot i que el Primer Congrés Nacional de la Dona va estar presidit per Maria Dolors Bargalló (ERC) i que dins del Comitè Presidencial hi havia dues delegades més d'ERC (Enriqueta Gallinat i Teresa Gispert) i dues d'Estat Català (Reis Bertral i Angelina d'Ors), les comunistes (Angelina Comte, Teresa Vallejos, Teresa Palau, Maria Palau, Dolors Piera i Llibertat Picornell) eren la majoria. A més a més, *Companya*, la revista portaveu de la UDC, estava finançada pel PSUC i s'emprava com un mitjà per transmetre les polítiques i els objectius comunistes.⁶⁴

Maria Dolors Bargalló, presidenta de la UDC, definia l'organització a partir dels seus tres objectius: *a)* aconseguir que la dona contribuís a guanyar la guerra; *b)* contribuir al triomf antifeixista, i *c)* assolir la reivindicació social i política de la dona. El programa de la UDC era molt similar al de l'AMA. Se centrava en la incorporació de les dones a la lluita antifeixista; la igualtat laboral; la defensa de la rereguarda; la protecció de la salut de les mares i els nens; la millora de l'educació, la cultura i la formació professional; l'assistència social, i l'eliminació de la prostitució. La UDC va treballar per fer realitat els acords presos durant les jornades del Primer Congrés Nacional de la Dona: ocupar els llocs de treball en les indústries de guerra i els serveis auxiliars de l'exèrcit; denunciar els emboscats, desertors i espies; incrementar les brigades de visitadores d'hospitals i les activitats a la rereguarda; crear més refugis i mitjans de defensa passiva i donar suport a la iniciativa de l'Ajuntament de Barcelona de crear menjadors escolars i populars; reclamar la igualtat de salaris; donar suport a la creació de l'IAPD, i demanar la creació de guarderies i menjadors populars prop de les fàbriques. Tot i que el programa de la UDC era força ampli, molts dels seus objectius no es van poder dur a terme per l'evolució desfavorable del conflicte⁶⁵.

64 NASH, M. (2006), "Las organizaciones femeninas durante la guerra", *Rojas. Las mujeres republicanas en la Guerra Civil*, p. 117.

65 GARCÍA, B. (2017), *Maria Dolors Bargalló. Feminista i propagandista d'esquerra*, p. 113.

7. ANÀLISI DE COMPANYYA. REVISTA DE LA DONA

7.1 El periodisme català de la Segona República i la Guerra Civil

A Catalunya el periodisme, igual que l'economia, la política, la societat i la cultura, ha generat un sistema independent. El periodisme català neix de la necessitat, l'adversitat i l'oportunitat, i lluita contra tot i s'avança al seu temps. El periodisme a Catalunya sempre ha estat al costat dels països capdavanters des del punt de vista periodístic. Han estat segles d'idees, projectes, mitjans, èxits, fracassos, llibertat i censura. Tot i això, el periodisme català no s'ha rendit mai i ha acabat esdevenint una memòria col·lectiva, una explicació de qui som⁶⁶.

El periodisme català de finals del segle XIX anhelava explicar un país i el món, com en tots els estats occidentals. Gràcies al periodisme, la llengua i la cultura catalanes gaudeixen d'uns mitjans propis de projecció i de defensa social i de la identitat. El periodisme va esdevenir una eina fonamental de les transformacions del segle XX⁶⁷. A l'abril de 1931 es va encetar un nou règim i també un nou periodisme. El periodisme català va arribar a la República havent assolit la maduresa: enfilant-se fins al cim de la modernitat. Podem considerar que el periodisme català de la dècada de 1930 és homologable al dels països més avançats d'aquell moment. Es creà una periodística original, pròpia, que es va basar en la visibilitat (noves narratives periodístiques i tecnològiques) i la identitat (la singularitat política i cultural d'una nació amb anhels d'auto-govern). La visibilitat i la identitat van ser el tàndem que va permetre que el periodisme català avancés durant la Segona República. Es va originar un nou estil que va permetre donar visibilitat a les noves realitats. Entre les característiques que defineixen el periodisme català dels anys trenta, podem destacar: l'existència i la diversitat de classes periodístiques i l'heterogeneïtat de perfils professionals, la proliferació de gèneres periodístics propis de la modernitat, la visibilitat de temes de les societats modernes, l'audiovisualització de la realitat, el paper social del periodisme, les experiències en nous mitjans com la ràdio i el cinema, el model singular periodístic basat en la realitat i la ficció, les primeres línies de recerca i teorització sobre el periodisme català, la incorporació de la

66 CANOSA, F. (2016), "Un país, explicat", *Història del periodisme de Catalunya. Dels inicis a la Guerra Civil*, p. 7.

67 FIGUERES, J. M. (2016), "Periodisme de Catalunya, periodisme de llibertat", *Història del periodisme de Catalunya. Dels inicis a la Guerra Civil*, Barcelona: Sàpiens, p. 8.

dona al món del periodisme, la influència del periodisme de l'estranger i els intercanvis amb mitjans de comunicació de fora i la importància econòmica i social de la publicitat com a aparador de la modernitat⁶⁸.

El reportatge fou un llum de neó, el símbol de la singularitat i el nou estil del periodisme català. La Catalunya dels anys trenta esdevingué un país de reportatges i reporters, i aquests van ser les peces clau d'una classe mitjana periodística que acabà florint durant la Segona República, quan Catalunya gaudia d'una indústria de la comunicació i el periodisme que era moderna i cosmopolita i que tenia mirada pròpia. Tots els diaris, les revistes i els setmanaris van tenir reporters que omplien les pàgines de reportatges sobre la realitat catalana des de totes les perspectives. Es parlava de tot: del barri Xino de Barcelona, de la prostitució, de les drogues, dels sensefeina i els sensesostre, de les estrelles del cinema, de l'Estatut, dels Fets d'Octubre, de les revoltes socials, etc. El reportatge va esdevenir el nou periodisme⁶⁹. La Segona República va implicar una llibertat de premsa total, igual que la que s'havia produït amb la Revolució de 1868. Altrament, aviat es van adoptar algunes mesures contra la premsa adversa, com havia fet també la Primera República el 1873. Així doncs, el 14 d'abril de 1931 es va concedir una àmplia amnistia; però, al cap de només sis mesos, el 21 d'octubre del mateix any, s'adoptava la Llei de Defensa de la República, l'objectiu de la qual era penalitzar les publicacions o les notícies adverses al govern republicà o que poguessin arribar a afectar la pau o l'ordre públic. Per al periodisme català, la dècada dels anys trenta del segle xx va ser el punt culminant d'un llarg camí per a la llibertat i la recuperació de l'ús normal de la llengua catalana. Malgrat això, cal destacar que l'eclosió periodística que es va produir durant la Segona República no va estar mancada d'incidents ni mesures de control⁷⁰.

La Constitució de 1931 va proclamar la llibertat de premsa, mentre que l'Estatut d'Autonomia del 15 de setembre de 1932 va reservar la legislació de premsa a Catalunya a la Generalitat. D'altra banda, el Codi Penal de 1932 va accentuar les sancions per les infraccions comeses per mitjà de la impremta, i també va aprovar la responsabilitat criminal subsidiària per a directors, editors i impressors. Va ser objecte de càstig la no acceptació del dret de rèplica, les notícies privades perjudicials, la publicació conscient de notícies falses, la inducció a la desobediència de les lleis i la publicació de documentació oficial⁷¹.

68 CANOSA, F. (2016), "República de periodistes. L'edat de les mirades daurades", *Història del periodisme de Catalunya. Dels inicis a la Guerra Civil*, p. 180-188.

69 Ibid., p. 188.

70 GUILLAMET, J. (1994), *Història de la premsa, la ràdio i la televisió a Catalunya (1641-1994)*, p. 127.

71 Id.

La Llei d'Ordre Públic de 1933 va substituir la Llei de Defensa i va remetre a l'aplicació de la Llei de Premsa de 1833. Així doncs, es va atorgar a l'autoritat civil la potestat de suspendre publicacions i la imposició de la censura en cas d'estat d'alarma. Una ordre del 7 de juliol de 1934 va prohibir la venda i la crida de periòdics al carrer per part de grups de persones. Els decrets del 19 de juliol i el 2 d'agost de 1934 van prohibir a militars i marins que tractessin temes relacionats amb el servei o les polítiques sindicals amb la premsa, amb l'excepció de qüestions de caire científic o doctrinal. També es va suspendre l'entrada de periòdics i revistes a les casernes amb l'objectiu de prevenir la politització de l'Exèrcit. La censura fou present en les ocasions en què es van suspendre les garanties constitucionals. Després de l'intent de cop d'estat de Sanjurjo, a l'estiu de 1932, el govern va cessar més de cent vint publicacions arreu d'Espanya i va implantar la censura prèvia a les agències. Durant el Bienni Negre (novembre de 1933 – febrer de 1936), es va proclamar l'estat d'alarma amb censura prèvia des del setembre de 1934 fins al gener de 1936, sobretot a Catalunya i Astúries. Tot i aquesta inestabilitat, durant el període de la Segona República es va produir la culminació del pluralisme periodístic a Catalunya amb el retorn de publicacions republicanes i catalanistes suspeses durant la dictadura. L'aparició de nous diaris i periòdics arreu de Catalunya es va intensificar, així com la catalanització d'alguns dels diaris que ja existien⁷².

Durant la República, el periodisme i els periodistes no es van amagar. Hi havia diaris que eren òrgans oficials o sensibles a un partit. Hi havia periodistes militants, afins o propers a una formació. Durant els anys trenta, ERC va esdevenir la primera força mediàtica amb periòdics a les principals poblacions. Les publicacions catalanistes i en català van ser les que van fer guanyar les eleccions als seus partits, que van mantenir l'hegemonia política des d'inicis del segle xx fins a l'any 1939. D'altra banda, una part del periodisme català pensava i defensava que la premsa escrita en català, malgrat que no tenia tanta difusió, tenia més influència sobre l'opinió pública catalana que la premsa en castellà. Això passava perquè els diaris en català eren promoguts, escrits i llegits per les elits catalanes, cosa que evidència l'hegemonia política i cultural dels partits i sectors catalanistes. A més, a mesura que passaven els anys, la proporció entre les publicacions en català respecte de les escrites en castellà s'igualava cada cop més⁷³.

Des de mitjans del segle XIX fins a l'any 1936 van existir més de cent publicacions periodístiques adreçades a les dones, però va ser en l'etapa de la

72 Ibid., p. 128-129.

73 CANOSA, F. (2016), "República de periodistes. L'edat de les mirades daurades", *Història del periodisme de Catalunya. Dels inicis a la Guerra Civil*, p. 189-190.

Segona República quan el rol de les dones periodistes va agafar més força i va gaudir de més esplendor. Durant els anys de la Generalitat republicana, les dones van assolir unes quotes qualitatives i quantitatives molts significants en diferents àmbits, entre els quals trobem el de la premsa. Al llarg de la Segona República, una vuitantena de dones es dedicaven al periodisme de manera continuada en diaris i revistes. Durant els anys trenta, les dones periodistes feien bon periodisme i tractaven un ventall de gèneres extens⁷⁴.

L'endemà del 19 de juliol de 1936 es va produir una gran transformació en la premsa catalana, sobretot en la de Barcelona. Va nàixer un nou conjunt de publicacions informatives i polítiques d'esquerres amb continguts ideològitzats i amb el rerefons d'un desig de llibertat, tot i la presència de censures i consignes. Es van produir dos fets de gran rellevància que reflectien el caràcter revolucionari de la situació: la supressió absoluta de la premsa conservadora i la confiscació de periòdics i revistes. El periodisme esdevingué, en aquest marc, un espai amb un conjunt de forces socials i polítiques en confrontació que mostrava la diversitat de conflictes paral·lels. Els nous esdeveniments com ara la rebel·lió militar, la resistència popular republicana, les brigades al front, les col·lectivitzacions i les confiscacions, els bombardejos i les ocupacions de territoris van ser materials periodístics d'impacte; mentre que altres esdeveniments com la persecució social, la crema d'esglésies i els atacs a eclesiàstics, tot i la seva rellevància informativa, van ser silenciats o tractats d'una manera molt imprecisa. L'etapa que s'enceta al juliol de 1936 va esdevenir una de les fases més actives a l'Espanya republicana, amb una dinàmica periodística en la qual van destacar gèneres ben diferents: cròniques de guerra, entrevistes a líders, articles d'opinió, reportatges, etc. A més a més, pel que fa a l'aspecte gràfic, cal fer incís en el fotoperiodisme i el cartellisme. No obstant això, el gruix de la premsa es va centrar en la publicació de notes i comunicats, amb dades errònies i manipulades⁷⁵.

El 1938 es va produir l'aparició, en totes les ciutats importants, de publicacions que esdevingueren les portaveus de les noves tendències polítiques i socials. A les capitals de comarca i altres nuclis importants naixien diaris i setmanaris que representaven les noves formacions: el marxisme ortodox (PSUC), el marxisme heterodox (POUM), l'anarcosindicalisme (CNT-FAI), el catalanisme republicà (ERC i ACR) i el socialisme i el sindicalisme (UGT). Es va configurar una de les fases més importants del periodisme català, en la qual van destacar els periodistes d'esquerra, ja que els de dretes, de centre i de

74 Ibid., p. 192.

75 FIGUERES, J. M. (2016), "La guerra del periodisme. De la informació a la propaganda", *Història del periodisme de Catalunya. Dels inicis a la Guerra Civil*, p. 202.

centreesquerra van haver d'amagar-se, marxar o mantenir-se en un segon pla. El periodisme, controlat per editors i censors, en temps de guerra va patir per la veritat. Molts cops, les pèrdues de territori republicà s'endevinaven per l'absència de notícies. La informació, tot i ser verídica, s'amagava o es difuminava per evitar la desmoralització⁷⁶.

El periodisme va adquirir un paper d'èpica per tal d'assumir ideals col·lectius i valors culturals i per satisfer el desig de curiositat davant la incertesa. La premsa acomplia una funció informativa i també política pel que fa a la difusió dels objectius de partits, sindicats, governs i institucions. Les diverses publicacions es van posicionar en un dels dos bàndols del conflicte amb la finalitat de modificar la consciència col·lectiva i modificar la realitat bèl·lica. En aquest moment, el periodisme no va assolir una dimensió creativa destacable, a excepció d'un conjunt de títols de gran qualitat, com ara les publicacions del Comissariat o les revistes de baixa periodicitat. La iconografia bèl·lica, la fraseologia del lèxic de combat, els continguts sobre el conflicte, etc., van omplir les pàgines de les publicacions, que lentament havien de reduir el nombre de pàgines per les dificultats de subministrament de paper. En aquest context, i al marge del gruix de la premsa escrita periòdica, neix la revista *Companya*. *Revista de la dona*, l'objecte d'estudi d'aquest treball. *Companya*, igual que altres títols com ara *Juliol*, *Catalans* i *Mi Revista*, tot i ser una publicació diferent pel que fa a contingut i ideologia, compartia amb aquestes capçaleres alguns nexes: la voluntat de fer causa comuna amb l'ideari de lluita, el desig de treballar el disseny, un contingut amb voluntat de renovació i un periodisme innovador⁷⁷. Els estudiosos de la història de la premsa a Catalunya han classificat *Companya* de diverses maneres. Joan Torrent i Rafael Tasis, en la seva obra *Història de la premsa catalana*, van concloure que aquesta publicació era una revista femenina; però, ateses les seves peculiaritats, el més adient era incloure-la dins de l'apartat "Vària"⁷⁸. D'altra banda, Jaume Guillaumet optà per classificar-la com una revista femenina que formava part de la premsa de guerra i revolució⁷⁹.

7.2 Anàlisi formal

Companya. *Revista de la dona* és coneguda per ser el periòdic de la UDC. No obstant això, la seva aparició fou anterior a la creació de l'organització antifeixista femenina catalana: el primer número de la revista es va publicar l'11 de

76 Ibid., p. 203.

77 Ibid., p. 210-211.

78 TORRENT, J. i TASIS, R. (1966), *Història de la premsa catalana*, p. 879.

79 GUILLAMET, J. (1994), *Història de la premsa, la ràdio i la televisió a Catalunya*, p. 158.

març de 1937. Amb la creació de la UDC, al novembre de 1937, es va convertir en la portaveu d'aquesta nova organització amb la voluntat de propagar-ne les idees i les accions. La direcció i l'administració de la revista es trobava al carrer Pi i Margall, 64, de Barcelona.

La directora d'aquesta revista fou Eloïna R. Malasechevarría, militant del PSUC i secretària adjunta de la UDC. *Companya* fou una revista escrita per dones i dirigida al públic femení. L'equip de redacció estava compost per Maria Lluïsa Bargés, Lena Imbert (PSUC), Montserrat Martínez (ERC) i, la directora, Eloïna R. Malasechevarría. D'altra banda, el cos de redacció el constituïen Maria Baldó de Torres (ERC), Maria Dolors Bargalló (ERC), Aurora Bertrana (ERC), Carmen Conde, Concepció Catasús, Candelària Escolà (PSUC), Matilde Huici (PSOE), Anna Murià (ERC – Estat Català), Carme Monturiol (ERC), Margarita Nelken (PSOE- PCE), Dolores Ibárruri (PCE), Francesca Prat, Maria Pi de Folch (ERC), Mercè Rodoreda, Isolina Viladot (ERC) i Maria Teresa Vernet⁸⁰. Tot i que l'equip de *Companya* no va sofrir modificacions, cal destacar que en alguns números també es publicaven articles de col·laboradores esporàdiques i, algun cop, també apareixen aportacions escrites per homes.

Companya. Revista de la dona compta amb divuit números, que es van publicar entre l'11 de març de 1937 i el 8 de març de 1938. Quant a la periodicitat de la revista, aquesta és quinzenal fins al 29 de gener de 1938, quan passa a ser setmanal. Tot i això, les circumstàncies del moment provoquen que els números es publiquin de forma irregular. *Companya* també es va topar amb les dificultats generades per l'escassetat de paper i per la manca de recursos econòmics; així doncs, per exemple, el número 10 es va imprimir en blanc i negre. Respecte a les seves característiques tècniques, té una mitjana de setze pàgines per exemplar.

En tots els números apareixen diverses seccions, la majoria de les quals no tenen gaire continuïtat, cosa que genera una sensació de falta d'estructuració. La manca d'índex, d'identificadors visuals per a les seccions i de paginació agreugen el problema de l'estructuració, cosa que produeix una impressió d'improvisació i temporalitat. La revista tampoc no té unitat visual; és a dir, cada reportatge o article s'estructura de manera diferent, està escrit amb una font tipogràfica diferent i la mida de les lletres també varia.

Les seccions que trobem al llarg dels números són: “Noticiari dels pobles”, “Col·laboració espontània de les obreres”, “Racó dels nens”, “Coscs de la llar”, “Us parla el metge”, “Correu de *Companya*”, “Les amigues de *Companya*”,

80 Vegeu l'Annex 5.

“Vols saber qui ets?”, “Noticiari estudiantil”, “Llar i modes”, “Preguntes i respostes”, “Noticiari de la Unió de Dones de Catalunya”, “Merceneta Bonafè”, “Editorial” i “Actualitats”. A part d’aquestes seccions, la revista conté un gran nombre d’articles lliures, que no es troben encabits en cap apartat, que conformen el gruix dels continguts. Es tracta d’articles informatius, de contes i relats i de reportatges.

Companya és una revista amb una voluntat de millora i evolució. En alguns dels seus números anuncia la creació de nous continguts en els propers exemplars, com ara la publicació de biografies de dones il·lustres o d’activitats pràctiques i espirituals per a la llar i l’embelliment interior, amb l’objectiu de millorar el nivell cultural de les seves lectores i encoratjar-les en el treball, l’esforç i la constància. També deixa palès en les seves pàgines el seu afany per convertir-se en la portaveu de les dones catalanes antifeixistes. Arran de la celebració del Primer Congrés Nacional de la Dona, vol establir un contacte més íntim amb les seves lectores i liderar de forma més eficient la tasca d’orientació i col·laboració.

Quant a l’estil de la revista, cal destacar l’ús de llenguatge viu, emotiu i, fins i tot, líric. Els conceptes més destacats estan relacionats amb el món de la revolució (*rebel·lió, lluita, llibertat, emancipació, igualtat, independència, justícia, victòria i felicitat*) i la guerra (*rereguarda, militar, exèrcit i front*). En tots els escrits sobre la guerra, quan es parla del bàndol antifeixista, se’n remarca l’honradesa, la raó i l’heroisme. *Companya* també emprava termes relacionats amb el món obrer i la ideologia comunista (*camarades, companya, stajanovistes*). També és interessant l’ús de la forma *pobles d’Ibèria* en lloc de *pobles d’Espanya*. A més a més, les redactores acostumen a utilitzar el genèric masculí, de manera que trobem la forma femenina en pocs mots (*companya, lectora, camperola, treballadora*).

Un altre tret estilístic característic de *Companya* és la força de les imatges. Tots els articles o reportatges estan acompanyats per un gran nombre de fotografies, muntatges fotogràfics i il·lustracions. Les imatges tenen molt de protagonisme en els articles que parlen dels efectes devastadors de la guerra, del transcurs de la guerra al front, de les iniciatives endegades pel govern i del treball de les dones. Quant a les il·lustracions, *Companya* compta, essencialment, amb els dibuixos de Tísner (Avel·lí Artís Gener), Goñi, Guasp, Michel Friedfeld (il·lustrador francès membre del Sindicat de Dibuixants de la UGT i militant del PSUC) i Jacint Bofarull, autor de les vinyetes *Merceneta Bonafè*. Per acabar, en l’aspecte visual, la part més important de la revista són les seves portades i contraportades. Es tracta de fotomuntatges creats a partir de

la superposició d'imatges i la inclusió d'una frase breu, a manera de consigna o eslògan, que desperten els sentiments de les lectores i les animen a actuar⁸¹. Aquestes composicions es poden equiparar amb les creacions pròpies del realisme soviètic o socialista, l'estil artístic que predominà a l'URSS des de la mort de Lenin (1924) fins a la caiguda del mur de Berlín (1989). El realisme soviètic aposta per la representació realista, figurativa i tradicional; per tant, defuig de les avantguardes de principis del segle xx, com el constructivisme rus. El realisme socialista representa els treballadors a partir dels llenguatges artístics del segle XIX i es concep com un art destinat a la propaganda dels valors de la revolució proletària. Aquest estil té per objectiu crear un art accessible per a totes les classes, per això rebutja l'abstracció (només entesa per les elits cultes i burgeses) i retorna a la figuració.

7.3 Anàlisi de continguts

Companya fou una revista que es va caracteritzar per la manca d'una estructura fixa; així doncs, és difícil poder analitzar el contingut de les seves publicacions a partir d'una classificació per seccions. Per aquest motiu, es considera oportú realitzar l'anàlisi de continguts per àrees temàtiques. Tot i això, algunes de les seccions que apareixen a la revista van gaudir de certa continuïtat i, per això, les he analitzat respectant aquesta divisió.

7.3.1 Les dones catalanes antifeixistes

Companya. Revista de la dona és una publicació dirigida a totes les dones catalanes antifeixistes. Així doncs, amb aquesta pretensió, *Companya* s'enceta amb un editorial breu on ja deixa clara la seva línia de pensament hegemònica: l'obra d'emancipació femenina correspon a les dones i el seu aliat és el poble antifeixista. D'aquesta manera, la lluita femenina per l'assoliment total de la llibertat i la igualtat de les dones queda lligada a la causa republicana antifeixista; per tant, la victòria de la República serà la victòria de les dones.

Per això la dona ha de cercar-se la salvació ella mateixa, ha de lluitar per assolir el seu destí i posseir-lo després, i això tenint sempre en compte quins són els seus possibles aliats: els que sofreixen també el dolor de l'opressió, els seus germans d'esclavitud, ço és: les masses laborioses del poble antifeixista⁸².

81 Vegeu l'Annex 6.

82 "Editorial" (11/03/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 1.

“Invocació a Catalunya” és un escrit que sintetitza quin és l’objectiu de l’equip de *Companya*: contribuir en l’obra social i cultural encetada per les dones catalanes amb la finalitat de defensar els drets, l’esperit i la llibertat de Catalunya:

Els teus drets, Catalunya, no permetrem que ningú te’ls regategi —ni tu mateixa, en un excés de desprendiment—; et volem senyora i majora del teu patrimoni; administradora equànime de la teva riquesa; distribuïdora de justícia; dispensadora de tota espiritualitat; serena dins la teva sempre major pujança; sola mestressa dels teus destins, Catalunya⁸³.

Com ja he exposat, d’acord amb la línia de pensament de *Companya*, el moviment d’emancipació femenina ha d’anar de la mà amb la lluita contra el feixisme. Una de les fites de la revista és animar les seves lectores, les dones catalanes antifeixistes, a centrar tots els seus esforços a ajudar a guanyar la guerra. Amb aquesta finalitat, al llarg de la publicació hi ha una sèrie d’escrits de caire motivador on es defensa fermament aquesta relació entre la victòria republicana i la victòria femenina. El primer exemple és “Crit a les dones. Endavant!...”. L’autora del text, Dolores Ibárruri, la Pasionaria, anima les dones a seguir lluitant per vèncer el feixisme. Assenyala que s’ha iniciat un moviment d’emancipació femenina que té com a lema principal la llibertat. Remarca l’heroisme i el sacrifici de les dones i recorda que la millor manera que tenen d’ajudar a guanyar la guerra és treballar en la indústria. També deixa clar que les més beneficiades de la derrota feixista seran les dones, ja que assoliran la seva llibertat, i per això han de ser elles les primeres a fer tot el possible per la victòria:

Hem d’ésser les dones les que impulsem les consignes de “tot per la guerra!, tothom preparat per a fer i guanyar la guerra!”. Nosaltres més que ningú, car nosaltres serem les que més guanyarem amb la victòria de les nostres armes, perquè deixarem per sempre més d’ésser esclaves sense altre horitzó que les parets de la llar, sinó dones amb plenitud de drets que, al costat dels homes, marxarem pels camins de la nova Espanya vers els cims de la justícia i de l’emancipació plena de tots els pobles⁸⁴.

Una altra premissa defensada fèrriament des de *Companya* és la necessitat d’unió de totes les dones per guanyar la guerra. Així doncs, al llarg de la publicació podem trobar infinitat d’articles on es defensa la unió de totes les dones i els homes per vèncer el feixisme. Els editorials dels números 3 i 4 de

83 MONTURIOL, C. (11/03/1937), “Invocació a Catalunya”, *Companya. Revista de la dona*, núm. 1.

84 IBÁRRURI, D. (11/03/1937), “Crit a les dones. Endavant...!”, *Companya. Revista de la dona*, núm. 1.

Companya són un bon exemple per copsar aquesta voluntat. En el primer cas, després de reforçar el rol de la dona com a mare i esposa, es demana posar fi a la manca d'unitat entre els homes. L'objectiu d'aquesta carta/editorial és posar punt final a les diferències entre els partits polítics i sindicats, ja que només així es podrà vèncer l'enemic. Les dones demanen als homes harmonia, entesa, cordialitat i unió:

Senyors homes: les dones que amb vosaltres vivim, les que us hem dut al món, les que us donem els nostres fills per al front, no volem que continueu més per aquest mal camí. Perquè som la meitat de la vida tenim dret a parlar, i ho fem amb tota la responsabilitat, per a demanar-vos que deixeu els vostres nervis a casa vostra quan aneu a les vostres reunions, que discutiu amb honradesa intel·lectual, deixant parlar el vostre contrincant, escoltant-lo amb lleialtat, sense prejudicis; deixant-lo que expliqui les seves raons; deixant-vos, amb bona fe, penetrar d'elles per a rebutjar-les després si no us convencen o acceptar-les si valen la pena. Si el vostre criteri és just i els vostres arguments consistents, ningú no podrà treure-us la raó⁸⁵.

L'editorial del número 4, adreçat a les dones, té per objectiu reclamar la unitat de totes les dones i els seus esforços per vèncer l'enemic sense tenir en compte les diferències polítiques. Es destaca la importància de les dones de la rereguarda, que han de ser capaces de substituir els homes a les fàbriques, organitzar guarderies i menjadors per als infants, etc. Totes aquestes fites només s'assoliran si hi ha unitat:

La incorporació a files dels nostres homes planteja en primer terme el problema imminent de la substitució del treball i, és clar, l'aprenentatge previ de nous oficis. D'altra part, si ens mobilitzem per a anar a les fàbriques i als tallers i deixem la llar per, des de la rereguarda, lluitar activament per la independència de la nostra pàtria, amenaçada, qui tindrà cura dels nostres fills en les hores de treball? Qui els donarà el menjar? Caldrà organitzar guarderies, menjadors col·lectius, etcètera, en gran quantitat, i ni això ni la substitució ho pot realitzar cap grup de dones de cap partit o organització per molt fort que es pensi ésser. És precís, és imprescindible, és inajornable, si realment volem realitzar aquestes tasques cabdals, que treballem unides, unides en un fort bloc al qual puguin allistar-se totes les dones que vulguin ajudar-nos a salvar la nostra pàtria, sense preguntar-les-hi si són socialistes, anarquistes o comunistes; sense preguntar-les-hi si creuen en Déu; exigint-les-hi solament ferma voluntat de cooperar en la lluita per la nostra independència nacional. I això de pressa, tot

85 "Editorial" (15/04/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 3.

seguit, avui mateix. Dones: treballem per la nostra unitat reclamant l'Aliança Nacional de Dones⁸⁶.

Il·lustració 2. Maria Dolors Bargalló intervenint en el míting celebrat a la Monumental de Barcelona el 7 de març de 1937. Font: ANC.

D'altra banda, *Companya* també va voler fer-se ressò de totes aquelles activitats i esdeveniments que perseguien la unió de totes les dones antifeixistes i la victòria sobre el feixisme; és a dir, el germen de la posterior Unió de Dones de Catalunya. Amb aquesta finalitat, publica notícies sobre diversos mítings o congressos organitzats per l'organització de Dones Catalanes contra la Guerra i el Feixisme (secció catalana del Comitè Mundial de Dones), l'Aliança Nacional de la Dona Jove, etc.

Al número 1 de la revista trobem una crònica sobre un míting celebrat a la Monumental de Barcelona a favor de l'aliança femenina antifeixista. Sobretot s'hi destaca l'assistència dels cònsols de Mèxic i de l'URSS i resumeix les intervencions de les ponents, entre les quals podem destacar la de Maria Dolors Bargalló, que insisteix en la unió de totes les dones; la de Carme Julià, que incentiva les dones que animin els homes a anar al front; la de Frederica Montseny, que demana confiança en el govern, i la del president Companys, que pronuncia un discurs de suport als madrilenys sobre la rellevància de les dones a la guerra com a mares, esposes, companyes i infermeres⁸⁷.

Un altre acte que tingué molt d'impacte fou la Primera Conferència Nacional de les dones del Partit Socialista Unificat, que portava per lema "Els deures de les dones de cara a la guerra". D'acord amb l'article de *Companya*, hi van assistir tot tipus de dones: obreres, camperoles, intel·lectuals, etc., i gran part de les ponències eren sobre la inserció de les dones al món laboral com a substitutes dels homes. Les conclusions d'aquesta conferència foren exposades

86 "Editorial" (01/05/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 4.

87 "Vers l'aliança femenina antifeixista. El grandió míting del diumenge a la Monumental" (11/03/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 1.

per Caritat Mercader, i cal dir que s'ajusten a les línies d'actuació que defensa la revista:

Les conclusions de la conferència van ésser:

- 1a. Crear una Aliança Nacional de Dones Antifeixistes.
- 2a. Estimular la mobilització femenina a la rereguarda.
- 3a. Establir una moral de guerra a la rereguarda.
- 4a. Capacitació de la dona mitjançant escoles d'aprenentatge per la de suplir l'home en indústries i tallers.
- 5a. Ajut incondicional a l'heroic poble de Madrid⁸⁸.

El següent esdeveniment important fou la inauguració de l'Aliança Nacional de la Dona Jove (ANDJ), que es va fer el 25 d'abril de 1937 al Teatre Nou de Barcelona. L'objectiu de l'ANDJ era unir els esforços per guanyar la guerra i també millorar la condició de les dones:

En aquests moments, quan totes les forces antifeixistes necessiten estar unides per tal d'acabar amb la provocació feixista i l'ansietat de noves guerres, les dones joves de Catalunya han comprès que solament una Aliança Nacional de totes les dones les posaria en perfecta condició per a realitzar la gran tasca que els pertoca.

Elles volen no solament fer el màxim esforç a guanyar la guerra, sinó que també volen, per llur comprensió actual, preparar el camí per a l'emancipació total de la dona. Pensen també en la necessitat de crear un poble fort i per això en llur programa s'ocupen de la importància de l'esport, de manera que ni físicament la dona es trobi en un pla inferior en les lluites del demà⁸⁹.

La presidència del míting va estar constituïda per les joventuts d'ERC, Estat Català, La Falç, el Partit Socialista Unificat, el Sindicat del Vestit (UGT), el Servei de la Llar, la FETE, l'FNEC (Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya) i la GEM (Grups Estudiantils Marxistes). La presidenta de l'ANDJ fou Montserrat Martínez, col·laboradora de *Companya* i militant d'ERC.

Les militants de la UGT i la CNT també van organitzar activitats i actes en pro de la unitat, com el míting celebrat el Primer de Maig de 1937 al Teatre Olympia. D'aquest acte també en fa una crònica *Companya*, on destaca les intervencions d'Isabel Azuara i Dolors Piera, de la UGT, i de Pilar Grangel i Nita Naul, de la CNT. A més a més, l'acte va estar presidit per Llibertat

88 "Activitats de dones en aquests últims 15 dies. Primera Conferència Nacional de les Dones del Partit Socialista Unificat" (01/04/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 2.

89 MONTURIOL, C. (01/05/1937), "L'Aliança Nacional de la Dona Jove", *Companya. Revista de la dona*, núm. 4.

Ródenas i Caritat Mercader. Els discursos de totes les oradores coincidien que la unitat era l'únic camí per derrotar el feixisme:

Demostraren també que les dones no volem la unitat buida, la unitat tòpic, la unitat contemplativa, sinó la unitat fèrtil, la unitat dinàmica, la unitat amb un programa: la unitat que faci guanyar la guerra i la revolució⁹⁰.

Els dies 30 i 31 de juliol de 1937, a la ciutat de Barcelona, es va organitzar la Primera Conferència Nacional de l'ANDJ. En la crònica que escriu *Companya* d'aquest acte es destaca, sobretot, la participació de dones de tendències i ideologies diferents amb la finalitat de col·laborar per vèncer el feixisme. També s'assenyala l'assistència del president Companys i de dones de Madrid i València, que van exposar les seves vivències. *Companya* remarca que totes les assistents van coincidir en la necessitat de destinar tots els esforços a guanyar la guerra. Per aconseguir aquest objectiu, totes les dones catalanes han de participar en les activitats de l'ANDJ a través de les Cases de la Dona Jove. D'altra banda, també es presenten unes resolucions d'acord amb la línia de pensament i actuació de l'ANDJ, que coincideix amb la de la revista. Per aquest motiu, podem concloure que els articles de *Companya* responen a les resolucions de la conferència. Bàsicament es va defensar o demanar la lluita per la llibertat, el suport al projecte/decret de l'Institut d'Adaptació Professional de la Dona, l'aprovació del subsidi per maternitat, el suport de la Generalitat als clubs de fàbrica, l'educació de les camperoles a través de granges agrícoles, la creació de guarderies infantils, les facilitats per a l'esport femení, la unitat de la joventut i el suport del Govern al pla de treball de l'ANDJ⁹¹.

"Per la nostra emancipació. El Congrés Nacional de la Dona enfortirà la unitat antifeixista" és l'article on s'anuncia la celebració d'aquest acte, però també destaca la importància de fer complir els decrets: de fer realitat allò que s'ha aprovat. A tall d'exemple, s'hi exposa la creació de l'Exèrcit Popular, que es considera un èxit davant els resultats aconseguits en l'ofensiva de Brunete i Belchite. *Companya* deixa clar que no es pot dubtar, que s'ha de donar suport al Govern del Front Popular:

La guerra ha entrat en una situació decisiva, un factor de la qual és, sense cap mena de dubte, la rapidesa. Per a guanyar, s'ha d'aprendre a caminar de pressa. De pressa al front, quan es tracta d'avançar; de pressa a la rereguarda quan es tracta de complir els decrets del

90 "Les companyes de la UGT i de la CNT volen la unitat" (01/06/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 5.

91 "Primera Conferència Nacional de l'Aliança de la Dona Jove" (15/08/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 9. Vegeu l'Annex 1.

Govern del Front Popular. Ja és l'hora que les coses aprovades es compleixin, que els acords entre les organitzacions es realitzin. Però ara, immediatament, avui mateix: cal no perdre un minut. No es pot tolerar que el que tot el poble aprova, desitja i sent, no es plasmí de seguida en realitat efectiva. Tenim l'exemple del ja gloriós Exèrcit Popular, que ha trigat mesos i mesos en formar-se degut a la incomprensió i als injustificats recels d'importants sectors antifeixistes. Un cop hom ha vist els èxits magnífics dels soldats de la República a l'ofensiva de Brunete i a la de Belchite, hom pot assegurar fermament que les tragèdies de Santander i de Bilbao no s'haurien produït d'existir a l'avançada un Exèrcit de les òptimes característiques del que comencem a tenir.⁹²

A partir de l'exemple de l'Exèrcit Popular, s'introdueix un altre aspecte de gran importància: la necessitat d'aconseguir la unitat sindical, com a unitat antifeixista, que és indispensable per a la victòria i la revolució. *Companya* farà tot el possible per aconseguir aquesta unió, no només de partits polítics i sindicats, sinó també de totes les dones que defensin la pàtria, la revolució i els seus fills de la invasió feixista. D'acord amb aquesta consigna, el Primer Congrés Nacional de la Dona té per objectiu aconseguir aquesta unió femenina i enforçar tots els esforços a ajudar a guanyar la guerra.

La importància del Congrés ens sembla immensa, i molt gran també la seva oportunitat. Ve a satisfer un profund anhel de les dones: la unitat. I ajudar, a més, a la seva elevació política i cultural⁹³.

El número 11 de *Companya* és un exemplar dedicat exclusivament a un esdeveniment: el Primer Congrés Nacional de la Dona, celebrat al Palau de la Música de Barcelona els dies 6, 7 i 8 de novembre de 1937. En primer lloc, publica la carta oberta que les dones de diferents partits i organitzacions sindicals (UGT, CNT, Partit Sindicalista, ERC, Partit Socialista Unificat, ACR, Estat Català, Partit Federal Ibèric i altres organitzacions femenines) van dirigir a totes les dones de Catalunya per tal que aquestes participessin en l'acte. L'objectiu del Primer Congrés Nacional de la Dona era aconseguir la unió de totes les dones antifeixistes, independentment de la seva afiliació política, ofici o origen, amb la finalitat d'ajudar a guanyar la guerra i vèncer el feixisme. En aquest Congrés també es van voler tractar tots els problemes d'unitat, de guerra i de revolució amb relació a les dones:

92 "Per la nostra emancipació. El Congrés Nacional de la Dona enfortirà la unitat antifeixista" (01/09/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 10.

93 Íd.

El nostre Congrés és d'una importància decisiva per a totes. Anem a celebrar una reunió de dones, sense precedents en la història pel seu nombre i per la seva envergadura, on totes les assistents podran exposar lliurement llurs idees. En el Congrés tractarem de tots els problemes d'unitat, de guerra i de revolució en el que es refereix a les dones. Prendrem acords dels quals depèn el nostre futur camí. Exigirem per a nosaltres i per als nostres fills els drets que se'ns regategen encara. No ens lliurem a optimismes falsos. El nostre alliberament, un aspecte de l'emancipació del poble, ha d'ésser obra de nosaltres mateixes. Ens l'hem de conquistar, ens l'hem de plasmar. Ningú no ens farà present gràciós de la nostra llibertat. Hem de lluitar per ella.

DONES DE CATALUNYA:

Per a contribuir a la Unitat antifeixista.
 Per a treballar per la igualtat de sou amb l'home.
 Per a multiplicar les escoles, les guarderies, sanatoris, etc., pels nostres fills.
 Per a guanyar ràpidament la guerra.
 Per a lluitar per les llibertats de Catalunya.
 Per a salvar la Pàtria de la invasió feixista.
 Per a emancipar-vos per mitjà del treball, aprenent nous oficis.
 Per a substituir els mobilitzats de guerra.
 Per a plasmar la unió de totes les dones.
 Adheriu-vos al Congrés Nacional de les Dones!⁹⁴

Entre les dones que signen aquesta lletra, trobem els noms de gran part de les redactores i col·laboradores de la revista: Maria Lluïsa Algarra, Isabel Azuara, Maria Baldó, Maria Dolors Bargalló, Josefa Belda, Aurora Bertrana, Teresa Coronel, Candelària Escolà, Lena Imbert, Eloïna R. Malasechevarría, Montserrat Martínez, Carme Montoriol, Anna Murià, Maria Pérez Enciso, Dolors Piera, Francesca Prat i Mercè Rodoreda.

En aquest número de *Companya* també s'inclou el programa de les jornades, així com les entitats organitzadores (Acció Catalana Republicana, Esquerra Republicana de Catalunya, Estat Català, Partit Federal Ibèric, Partit Sindicalista, Partit Socialista Unificat de Catalunya, Ajut Infantil de Rereguarda, Aliança Nacional de la Dona Jove, Dona a la Rereguarda, Socors Roig de Catalunya, Unió General de Treballadors, Unió de Rabassaires i Comitè de Dones contra el Feixisme) i els assistents i la presidència d'honor (el president de la Generalitat de Catalunya, Lluís Companys; l'alcalde de Barcelona, Hilari Salvadó; el president del Patronat de la Universitat Autònoma, Pompeu Fabra;

94 "Lletra oberta a les dones de Catalunya" (06/11/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 11. Vegeu l'Annex 2.

el conseller de Treball, Rafael Vidiella, i el Comitè de Patronatge i l'Associació d'Intel·lectuals per a la Defensa de la Cultura). Quant a la programació de les jornades, cal destacar la gran quantitat de conferències i parlaments, tots a càrrec de dones. Els temes que s'hi van tractar, i que esdevindran les línies d'actuació de la futura UDC i també de la revista *Companya*, són la incorporació de les dones al món laboral, l'assistència social, la formació i capacitat de les dones, la necessitat indispensable d'assolir la unitat de les dones, l'alliberament de Catalunya, la defensa dels drets de la dona i la igualtat, els infants, la prostitució i els problemes de proveïment⁹⁵.

Il·lustració 3. Cartell del Primer Congrés Nacional de la Dona (Michel Friedfeld).
Font: UB.

L'article "Visca la Unió de les dones de Catalunya" sintetitza l'objectiu i la importància del Congrés: representar totes les dones catalanes antifeixistes i deixar així enrere totes les discrepàncies i diferències per tal de poder unir els esforços. També explica perquè cadascun dels grups de participants vol aquesta unió. Per exemple, les mares volen la unió per aconseguir el benestar dels seus fills; les camperoles, perquè la terra que cultivin sigui seva; les obreres, per fer realitat reivindicacions com la igualtat salarial, que assegura la independència econòmica de la dona; les polítiques, per guanyar la guerra i la revolució; les familiars dels combatents, per ajudar-los en la batalles, i

les vídues, les òrfenes, aquelles que han perdut els fills o les terres i les refugiantes, per venjar la seva tragèdia.

Les mares volen la unió de totes les dones perquè amb ella aconseguirem ràpidament per als nostres fills una alimentació sana i regular als menjadors infantils, una estança joiosa en jardins i guarderies, una educació adient en escoles i universitats; en una paraula, el benestar de la generació que ara comença. Les camperoles volen la unió en un sol bloc de totes nostre, perquè saben que així aconseguiran que les terres que conreen quedin definitivament seves. I les obreres defensen

95 "Programa del 1r Congrés Nacional de la Dona" (06/11/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 11. Vegeu l'Annex 3.

la unitat dels treballadors, perquè amb ella arribarem a realitzar totes les nostres reivindicacions i aconseguir un jornal just i igual al de l'home, per a què quedi així assegurada la nostra independència econòmica. Però no són tan sols aquestes dones les que desitgen la nostra unió. Les dones que militen als partits polítics la volen igualment com a mitjà per a guanyar la guerra i la Revolució. Les dones i germanes dels combatents l'exigeixen igualment, perquè volen lluitar unides en contra dels emboscats, perquè empenyent-los al front defensen la vida d'aquells que estan ja a les trinxeres. Les vídues i les òrfenes dels morts gloriosament als camps d'Ibèria, les mares desconhortades dels infants assassinats per les bombes feixistes, les dones que han perdut llur llar i llur terra, els milers de refugiades d'Astúries, Euskadi, Santander, Castella i Andalusia, eleven també fins a nosaltres llur veu, demanant la unió de totes les dones, de totes les antifeixistes que vulguin ajudar-les a venjar llur tragèdia⁹⁶.

També relacionat amb el Primer Congrés Nacional de la Dona, es publiquen articles amb entrevistes a les dones que van participar-hi. Amb l'objectiu de mostrar la voluntat d'unió, s'inclou l'opinió de representats de diferents partits polítics o sindicats. El primer d'aquests articles és una entrevista a Pepita Belda, afiliada a la CNT i una de les organitzadores més actives del Congrés. Belda destaca que l'objectiu del Congrés és assolir la unió per guanyar la guerra, crear un sol Comitè Femení:

Hem de fer el que ja haurien d'haver fet els homes des d'un bon principi: oblidar els partidismes, els ideals de "capelleta"... Hi ha quelcom que està per damunt de tot això, que ens interessa ara més que qualsevol altra cosa: guanyar la guerra. Quan estem en contacte amb els de les altres organitzacions que també lluiten al costat nostre, hem d'oblidar a quina pertanyen, i recordar només que som antifeixistes⁹⁷.

A part de donar la seva opinió, també explica que viatjarà a l'URSS en representació del Comitè de Dones contra el Feixisme per acudir a les celebracions del desè aniversari de la Revolució Russa. Per a ella, com a mestra de professió, es tracta d'un viatge d'investigació per estudiar i conèixer la transformació de l'URSS i tot allò que es fa pels infants i l'emancipació de la dona.

En representació d'ERC, s'entrevisten tres dones: Maria Dolors Bargalló, Emília Anna de Rius i Maria Lluïsa Queralt. Bargalló explica quins són els orígens del Comitè de Dones Antifeixistes de Catalunya, que va nàixer arran de la trobada casual d'unes delegades del Comitè Mundial de Dones contra la

96 "Visca la Unió de les dones de Catalunya" (06/11/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 11.

97 "Pepita Belda de la CNT. Abans de partir exposa la seva opinió sobre el Congrés de la Unitat" (06/11/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 11

Guerra i el Feixisme (CMF) que estaven de visita a Espanya, i la van convidar al Congrés Internacional que es feia a París a l'agost de 1934. En retornar de París, d'acord amb el Comitè Mundial, van constituir el Comitè Català:

En retornar de París, ja posada d'acord amb el Comitè Mundial de Dones, vàrem reunir-nos unes quantes companyes: Joana Colom, de la Federació de Cooperatives i amb la qual vàrem anar a París; Lucila Fernández, del Partit Socialista Obrer Espanyol; la malaguanyada Lina Òdena, de les Joventuts Comunistes; Elisa Urizl de la F.E.T.E.; Maria Perellada, independent, i potser alguna altra que en aquest moment no recordo, i constituïrem el primer Comitè, que aleshores, igual que el Central de París, s'anomenava contra el Feixisme i la Guerra. Vàrem actuar fins al 6 d'octubre en el nostre local de l'edifici de la Comandància de Somatents de Catalunya⁹⁸.

D'acord amb Bargalló, al principi actuaven clandestinament, després van ser les primeres a ajudar els infants d'Astúries i també van participar en la campanya electoral del 16 de febrer de 1936. A més a més, van fer una intensa campanya pro-Abissínia i, mentre s'organitzava el Congrés Internacional Femení a Catalunya i l'aparició de *Companya*, va esclatar la guerra. Al principi, cadascuna de les membres treballava per separat amb els seus partits o organitzacions. Arran del Congrés Mundial de Dones de París de 1937, es van reunir de nou les membres catalanes per treballar juntes, i d'aquí sorgí el Primer Congrés Nacional de la Dona:

Cridades novament pel Comité Mondiale des Femmes a un Congrés que va tenir lloc a París a finals de juny proppassat, vàrem reunir-nos per tal d'actuar. Va assistir-se al Congrés, i el resultat d'aquell viatge ací el ténui, en plena febre d'activitat organitzant el Primer Congrés Nacional de la Dona, al qual assistirà un bon nombre de delegacions estrangeres. Volem creure que la dona catalana, sempre amarant allà on se la demana, no farà el sord ara que se li ve a demanar la seva col·laboració, l'únic interessant en aquest moment és que respongui⁹⁹.

Les dones socialistes també tenen el seu espai a *Companya* per opinar sobre el Congrés. Totes elles coincideixen en la importància d'aconseguir la unió. A més a més, s'inclou una part de l'entrevista realitzada a la socialista Dolors Piera, consellera de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona. Piera assegura que la unió de les dones facilitarà la feina del Front Popular i també ajudarà les dones a assolir les seves reivindicacions:

⁹⁸ "Parla Esquerra Republicana de Catalunya" (06/11/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 11.

⁹⁹ Id.

És d'esperar que del Congrés en sortiran acords sobre tot el que veritablement interessa a la dona i ningú no negarà que el fill és una de les nostres preocupacions fonamentals. A les dones ens uneix, per damunt de tot, la nostra situació en el treball; ens uneix la lluita, el desig d'ajudar els homes i el Govern per a guanyar la guerra i la revolució. El feixisme, enemic comú de tots, és enemic decidit de l'emancipació de la dona, i nosaltres hem de lluitar contra ell, al costat del poble que combat en defensa de les seves llibertats. [...] Això significa, per una part, el lliurament de nous soldats al nostre Exèrcit Popular, el qual representarà un nou avenç rapidíssim vers la victòria de les nostres armes. És clar que la incorporació de la dona a la producció significa ja l'haver assolit l'emancipació. És a dir, que la dona que vagi al lloc d'un home al treball, al mateix temps que fa un gran servei a la causa antifeixista, es conquista amb el jornal que guanya la seva independència econòmica¹⁰⁰.

Com a representants d'Estat Català, s'entrevisten l'escriptora i col·laboradora de *Companya* Anna Murià, Anna Badia Capell i Carme Sala i Rodon. Les tres coincideixen en la importància de la unió per vèncer el feixisme, i que cal deixar de banda les diferències sense oblidar els ideals propis. Un altre punt fonamental és la importància del Congrés per assolir aquesta unitat:

A la memòria de totes està l'esclatant del 1936, i ningú no ignora que fou degut principalment a la part activíssima que hi portà la dona. Aquest fet ens demostra d'una manera eloqüent del que és capaç la dona quan s'ho proposa. Cal, però, primerament fer comprendre, a les companyes que encara ho ignorin, la importància que té la unió de tots els antifeixistes, ja que és el que ens pot portar més ràpidament al triomf final, i confio que una de les coses que més pot contribuir a aquesta unitat és la celebració del Primer Congrés Nacional de la Dona¹⁰¹.

El col·lectiu de dones obreres, molt present al Congrés, es troba representat a *Companya* a través del testimoni de Teresa Coronel, una obrera de xoc i maquinista de l'empresa col·lectivitzada Modes Badia. Coronel defensa que del Congrés en sortirà la unitat de les dones, que és indispensable per ajudar els homes a guanyar la guerra:

No tinc cap dubte que la dona és un factor important dins de la lluita, i ella pot molt bé treballar per la unitat. D'aquest Congrés en sortirà la nostra unitat, indispensable per a ajudar els homes a guanyar a

100 "Les socialistes" (06/11/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 11.

101 "Les dones de l'Estat Català" (06/11/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 11.

guerra. Totes estem lligades a realitzar aquesta tasca, perquè a totes ens interessa la victòria¹⁰².

També es té en compte l'opinió de les funcionàries. *Companya* entrevista Vicenta Eroles, que treballa al Negociat Central i ha lluitat pels ideals d'esquerra i pel nacionalisme. L'equip de la revista destaca que el cos de funcionariat femení és més reservat i les poques dones que parlen no volen sortir de l'anonimat. No obstant això, totes coincideixen a deixar enrere les diferències, evitar personalismes i unir-se per assolir l'objectiu comú. Vicenta Eroles és l'única funcionària que dona el seu nom i la seva resposta és similar a la de les seves companyes:

Les dones, per la unitat, han de procurar llimar les arestes en llurs organitzacions i, una vegada aconseguit això, prescindir dels petits detalls per a anar a la consecució de la causa comuna, que és arribar a l'acord de totes per una i una per totes. Considero que aquests moments són oportunitats per a la realització d'aquest Congrés que esteu organitzant. Mai com ara la dona no ha pogut manifestar el seu entusiasme per la plasmació d'unes reivindicacions conquerides i la de les obres que hi estan relacionades. També pot opinar francament, sobre qüestions que fins abans de la revolució li havien estat vedades i, sobretot, pot palesar d'una manera evident el seu antifeixisme. I tot plegat jo crec que ajuda a guanyar la guerra, perquè al cap i a la fi feu una tasca positiva de rereguarda, que és elevar la moral de la població civil amb la vostra tasca fructífera¹⁰³.

El Primer Congrés Nacional de la Dona va rebre elogis de les membres del Comitè Mundial de Dones contra la Guerra i el Feixisme que també van assistir a l'acte: Maria Rabatté, Hilda Vernon, Mercelle Leroy i Bernadette Cattaneo (secretària general del CMF), entre d'altres. Cattaneo destaca que el Congrés ha estat la millor idea per aconseguir la unitat femenina:

Considero magnífica la idea d'aquest Congrés vostre —ha dit—. No pot ésser més que un gran èxit, vistos l'entusiasme i la labor que hi heu posat. Certament, el Congrés és un mitjà immillorable per a arribar a la unitat de totes les antifeixistes catalanes i, com que la unitat és la victòria, cap de les energies esmerçades no resulta malaguanyada. Es precis que les dones s'adonin del que els hi va en aquesta lluita; la salvaguarda de més preats interessos, la tranquil·litat de llurs llars, la benaurança dels que més estimen [...] ¹⁰⁴.

102 "El que diuen les obreres" (06/11/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 11.

103 "Les funcionàries opinen" (06/11/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 11.

104 "Prestigis al nostre 1er Congrés" (06/11/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 11.

El resultat del Primer Congrés Nacional de la Dona fou la Unió de Dones de Catalunya. *Companya*, arran de la creació d'aquesta organització, va passar a ser-ne la portaveu. Així doncs, al número 12 es publica el manifest de la UDC, on s'exposen les línies d'actuació principal d'aquesta entitat, que coincidirán amb el contingut de la revista. El text comença fent incís en el lema del Congrés, "Unitat i Victòria", i de la necessitat de crear un organisme, la UDC, que faci realitat tots els acords presos durant les jornades. A més a més, s'exposa quin és el propòsit d'aquesta organització:

"Unió de Dones de Catalunya", que aplegarà les dones de tots els matisos polítics i sindicals, incorporarà les altres de cara a la guerra, orientarà vers la victòria tota la tasca dispersa que les dones venien realitzant en cada un dels partits i organitzacions antifeixistes i donarà lloc a què rendeixin per la causa comuna el percentatge elevat de dones que, malgrat tenir ganes de col·laborar, romanen al marge de tota activitat perquè no tenien perspectiva de treball i de formació que els donés facilitats a la solució de llurs desitjos¹⁰⁵.

En aquest manifest també s'assenyalen els motius pels quals les dones s'impliquen tant en aquesta guerra, entre els quals hi ha assolir la seva emancipació:

Les dones de Catalunya de tots els partits i organitzacions —que no obliden ni un sol moment llurs reivindicacions pròpies— han evidenciat en el Primer Congrés que elles senten la guerra amb gran intensitat i per dos motius fonamentals: perquè sabem el que ens hi juguem i perquè hi tenim el que és més nostre: els fills i els estimats, i també perquè, a mesura que anem vençant el feixisme, obtindrem l'emancipació que ens correspon¹⁰⁶.

Per acabar, a manera de conclusió o de consignes, s'hi exposen les línies d'actuació de la UDC. Per ajudar els combatents, les dones de la UDC volen reclamar el lloc de treball en les indústries de guerra i els serveis auxiliars de l'Exèrcit; es comprometen a incrementar els nivells de producció; prometen denunciar els emboscats, els desertors, els espies i els covards; volen incrementar les brigades de visitadores d'hospitals i construir refugis i altres mitjans de defensa passiva a la rereguarda:

DE CARA ALS NOSTRES LLUITADORS. —Per als combatents oferim el nostre desig vehement i la nostra capacitat reclamant el lloc de treball a les indústries de guerra i als serveis auxiliars de l'Exèrcit. Les mu-

105 "Manifest de la Unió de Dones" (16/12/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 12.

106 Id.

nicions i l'armament, produïts en abundor, serviran per a salvar llurs vides i ens duren la victòria.

Per ells, prometem lluitar despietadament contra els covards que s'embosquen, deserten o espien. Però ho fem convençudes que així palesem els desigs que tots els catalans siguin dignes d'ésser-ho i perquè nodrint bé les reserves serà possible dur a terme ofensives de gran importància.

Per ells, incrementarem les brigades de visitadores d'hospitals, per tal que cap ferit no trobi a mancar l'escalf familiar i tots ells tinguin la convicció que estimem i valorem llur aportació heroica a la causa comuna, fent que quedin ateses totes llurs necessitats.

Per tal que no els manqui menjar ni vestit farem que no hi hagi a la rereguarda ni un braç parat. Perquè, com han afirmat les congressistes, "estaria al servei del feixisme".

Desfarem els plans de l'enemic, que vol aterrar la rereguarda amb les seves incursions aèries, multiplicant els refugis i altres mitjans de defensa passiva¹⁰⁷.

Respecte als infants, la UDC es compromet a donar suport a les iniciatives de creació de menjadors populars per poder garantir l'alimentació dels nens i les nenes, que s'ha vist dificultada per la manca de queviures. Quant a la incorporació al treball de les dones, reclamen la igualtat salarial, celebren la creació de l'IAPD com a mitjà de formació i demanen la creació de guarderies i menjadors prop de les fàbriques per als fills i les filles de les obreres i els antifeixistes:

Volem ocupar el nostre lloc en el treball. Però volem també anar al treball sense la preocupació dels nostres fillets no compresos en l'edat escolar, deixats a mercè d'una veïna o d'una germaneta gran a la qual se li pren un temps necessari per a la seva formació i per a la seva educació. Que prop de cada fàbrica hi hagi guarderies i menjadors populars. Que no se'ns faci treballar sota l'angoixa contínua del fill desatès i abandonat a una cura totalment deficient. Guarderies, guarderies per als nens de les obreres i dels antifeixistes¹⁰⁸.

"Unió de Dones de Catalunya" és un extracte de l'entrevista realitzada a la seva presidenta, Maria Dolors Bargalló. Gràcies a les preguntes i les respostes, les lectores de *Companya* es poden fer una idea del procés de creació de la UDC, del seu funcionament intern, de la seva missió, de les tasques que desenvolupa i també dels projectes de futur. Bargalló explica que anteriorment a l'esclat de la guerra ja existia un Comitè de Dones contra la Guerra i

107 Íd.

108 Íd.

el Feixisme, però s'havia de reorganitzar. L'ocasió perfecta es va produir amb la celebració del Primer Congrés Nacional de la Dona (novembre de 1937), quan totes les participants es van adonar de la necessitat d'eixamplar la base del Comitè de Dones, adaptar-lo a la nova actuació i donar-li el nom d'Unió de Dones de Catalunya. Sobre el funcionament de la UDC, la seva presidenta destaca la formació del Consell Nacional de Catalunya, constituït per 28 membres, dintre del qual hi ha el Comitè Executiu. D'acord amb Bargalló, la missió de la UDC és aconseguir que les dones col·laborin per guanyar la guerra i ocupin els llocs de feina dels homes:

La finalitat primordial de la U.D.C. és aconseguir que la dona contribueixi a guanyar la guerra. Com a cosa fonamental ens interessa impulsar la capacitació de les dones en els treballs en què pot substituir l'home, valent-nos de l'Institut d'Adaptació Professional. I també fer possible que la dona pugui lliurar-se pràcticament a aquestes activitats creant guarderies per als fills. Ens interessa, per tant, portar a terme la consigna de les trenta-vuit guarderies, que sorgí del nostre Congrés, per al dia 8 de març, diada internacional de la dona¹⁰⁹.

Maria Dolors Bargalló assenyala que l'aportació més important de la UDC ha estat la col·laboració al front, tot i que també ha organitzat guarderies (dues a Tarragona i una a Tortosa). Respecte als projectes futurs, remarca que el camp d'abast és molt ampli, però que tots persegueixen la mateixa finalitat: contribuir al triomf antifeixista i assolir la reivindicació social i política de la dona.

Són molts. Alguns d'ells tendeixen a valorar la dona i a beneficiar-la directament. Per exemple, ens interessa crear una Escola d'Assistència Social sota el patronatge de la Generalitat de Catalunya, per tal que hi hagi dones especialitzades per a refugis, hospitals, guarderies... Ens proposem també obtenir per a la dona el Comissariat polític als hospitals. Altres de les nostres aspiracions tendeixen a beneficiar la família, de la qual la dona és el puntal més ferm en aquests moments, com són col·laborar eficaçment a la junta de Defensa Passiva organitzant cursos contra l'analfabetisme, impulsar la creació de restaurants populars i obtenir que la tarja de racionament s'estengui a tots els productes. Per tal que les dones que desitgin actuar en la nostra agrupació tinguin un lloc a propòsit, organitzarem a cada districte i també a les seccions foranes la LLAR DE LA DONA, que serà el centre de reunió i de treball de les nostres afiliades¹¹⁰.

109 "Unió de Dones de Catalunya" (05/02/1938), *Companyia. Revista de la dona*, núm. 15.

110 *Id.*

Una de les principals àrees d'actuació de la UDC fou la cura dels infants. “Consignes de la Unió de Dones de Catalunya: la del dia del nen. 38 guardereries per al 8 de març” és l'editorial del número 13, i té per objectiu demostrar la preocupació del govern de la República, de la Generalitat i de la UDC pels nens. S'hi assenyala que, a principis de gener, se celebra la festa del nen i la República s'encarrega de repartir joguines i llibres entre els infants, atès que aquests són la seva preocupació més gran. S'hi destaca l'increment de guardereries, escoles, sanatoris i altres institucions per a infants que s'han inaugurat des de l'inici del conflicte, i també la tasca d'Ajut Infantil de Rereguarda.

En aquest any i mig de lluita s'han posat sempre en primer pla les atencions pels nens; el nombre crescut de guardereries, d'escoles, de cases de la gota de llet, de sanatoris, etcètera, que en tan poc temps han estat inaugurades pel Ministeri d'Instrucció Pública; la gran obra realitzada també pel Govern de la Generalitat, així com l'entusiasme i l'èxit amb què han anat treballant les organitzacions privades, entre les quals s'ha de destacar l'obra d'Ajut Infantil de Rereguarda¹¹¹.

L'editorial deixa clar que la UDC no resta al marge de la preocupació pels nens, que vol desenvolupar una gran tasca en aquest àmbit i, per això, una de les consignes del Primer Congrés Nacional de la Dona fou “Menjadors infantils i guardereries”. La UDC vol col·laborar en la festa del nen repartint llibres i joguines. A més a més, vol crear trenta-vuit guardereries a Catalunya per al 8 de març (Dia Internacional de la Dona), una per comarca, ja que les dones han de poder marxar a treball sabent que el seu fill està ben cuidat; per això, les guardereries han de tenir un bon equip.

Al número 14 de *Companya* trobem un apartat breu on es notifiquen algunes de les activitats de la UDC. “Noticiari de la «Unió de Dones de Catalunya»” informa de la col·laboració del Comitè Mundial de Dones contra el Feixisme i la Guerra amb la UDC. Assenyala que el Comitè Mundial ha enviat roba que s'ha destinat a l'Hospital de Guerra número 1 i a la llar d'infants que el Comitè Mundial regenta a Seva (Osona) sota el patronatge d'Ajut Infantil de Rereguarda. També s'anuncia la celebració, a París, de la Conferència Internacional de Dones (28 i 29 de gener de 1938). La informació que ens proporciona aquest noticiari evidencia el fort lligam entre el Comitè Mundial i la seva filial catalana, la UDC¹¹². “La «Unió de Dones de Catalunya» i les necessitats al front” notifica la visita d'una comissió de dones de la UDC als fronts aragonesos de Terol i de Martín del Río. La missió de la visita ha estat

111 “Consignes de la Unió de Dones de Catalunya: la del dia del nen. 38 guardereries per al 8 de març” (01/01/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 13.

112 “Noticiari de la Unió de Dones de Catalunya”, (29/01/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 14.

portar provisions per als combatents: tabac, roba, taronges, diners, sabó, conserves i sucre¹¹³.

7.3.2 Les dones antifeixistes en l'àmbit internacional

Companya, com a revista destinada a les dones antifeixistes, també publica articles sobre les activitats que organitzen les dones antifeixistes d'altres països. Cal tenir en compte la rellevància del Comitè Mundial de Dones contra la Guerra i el Feixisme en el procés de creació de la UDC, però també la implicació d'aquest comitè mundial en la defensa i el suport vers la causa republicana antifeixista. Entre el 30 de juny i el 13 de juliol de 1937, a París, es va celebrar un dels esdeveniments femenins més importants: les *Journées d'Amitié Internationale*. Dones d'arreu del món van participar-hi defensant el lema "Per la defensa dels drets de la dona i de l'infant". En aquestes jornades, organitzades pel Comitè Mundial de Dones contra la Guerra i el Feixisme, participen dones molt il·lustres, com Irene Joliot-Curie (Nobel de Química) o Dolores Ibárruri. A més a més, *Companya* destaca que es pronuncia un parlament pro-Espanya republicana per les delegades del Comitè de Dones Antifeixistes de Catalunya¹¹⁴.

Referent a aquest esdeveniment, trobem l'article "*Companya* a París. El Congrés Mundial de Dones contra la Guerra i el Feixisme", on s'exposen les consignes i les resolucions d'aquest esdeveniment. En primer lloc, *Companya* emfatitza molt la idea de la unió de totes les dones, un factor imprescindible per destruir el feixisme i posar fi a la guerra, per a la millora dels drets de la dona i de l'infant i per ajudar l'Espanya republicana. A més a més, afegeix l'informe de la Secretària General del Comitè Mundial de Dones, dirigit per Bernadette Cattaneo, on es remarca la importància de la unió de totes les dones, la necessitat que els partits polítics reconguin la dona com a subjecte polític i jurídic i que el CMF és un moviment:

Sabem per una banda que —malgrat tots els esforços misògins— la nostra influència en la vida social és formidable i que el feixisme serà vençut arreu del món quan arreu del món les masses femenines el detestin i el combatin alhora, sota una mateixa disciplina. I sabem per l'altra que, dissortadament, és la dona mateixa la que ha de fer-se el seu camí de redempció. És una trista veritat, però veritat a la fi. Ningú no s'amoïnarà massa, ningú no lluitarà tenaçment perquè se'ns atorguin els drets que ens corresponen. Som nosaltres, les dones, doncs,

113 "La Unió de Dones de Catalunya i les necessitats al front" (29/01/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 14.

114 "Ensorreu el feixisme" (01/07/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 7.

les que ens hem d'amoïnar i hem de lluitar per la conveniència nostra i la dels nostres fills¹¹⁵.

Els de dreta han utilitzat i utilitzen les dones com a instrument d'espionatge, de propaganda, etcètera. Però no és la intel·ligència ni la capacitat femenina el que els partits de dreta cerquen com a col·laboradores, sinó, principalment, el «sex-appeal». [...] El mateix esdevé amb el feixisme: sol·licita humilment, servilment, l'ajut femení per a entronitzar-se, i un cop ho ha aconseguit relega la dona a darrer terme, negant-li àdhuc els avantatges més elementals. I els partits d'esquerra? La veritat, també la trista veritat, companyes... Inclouen la solució de la situació de la dona en llurs programes; parlen, prometen..., però res no cristal·litza a l'hora de les coses pràctiques. Les dones no militen ni es desenvolupen de bon tros en la política —llevat d'un sol país, la U.R.S.S.— com han de desenvolupar-se en la vida? Arribem, doncs, i una vegada més, a la conclusió que per obtenir els nostres drets, per combatre amb tota la nostra força la guerra i el feixisme, hem de procurar la unitat i formar un gran moviment de dones, perquè no podem refiar-nos de ningú més¹¹⁶.

Companya també es fa ressò d'un altre acte organitzat pel Comitè Mundial de Dones contra la Guerra i el Feixisme: la Conferència Internacional de Dones, on van assistir i participar delegades de la UDC com Eloïna R. Malasechevarría (directora de *Companya*). Es destaca que en aquesta conferència, celebrada a París entre els dies 28 i 30 de gener de 1938, es va treballar pels plans de futur i les noves iniciatives, i també es va fer força incís en la tasca que desenvolupa la UDC i el Comitè Espanyol contra la Guerra i el Feixisme (filial del Comitè Mundial). Una de les decisions més importants que s'hi va prendre fou intensificar l'ajut per a l'Espanya republicana, i boicotejar els productes japonesos en pro de la Xina¹¹⁷:

I les franceses es comprometeren de seguida a ajudar-nos ara més que mai, i res no caracteritza millor les simpaties pels nostres combatents que la col·lecta que fou organitzada espontàniament allà mateix. Es recolliren mil sis-cents francs per adquirir tabac per a l'Exèrcit Popular. Les delegades franceses i les dels altres països també ens asseguraren que, en retornar a llur país, organitzarien en gran escala la tramesa de queviures i roba al nostre país¹¹⁸.

115 "Companya a París. El Congrés Mundial de Dones contra la Guerra i el Feixisme" (15/08/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 9.

116 Íd.

117 PROENZA, T. (05/02/1938), "Conferencia Internacional de Dones", *Companya. Revista de la dona*, núm. 15; "La Conferencia Internacional de Dones" (12/02/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 16.

118 "La Conferencia Internacional de Dones" (12/02/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 16.

Una altra iniciativa endegada pel Comitè Mundial de Dones contra la Guerra i el Feixisme fou l'edició d'unes postals amb l'objectiu de recaptar diners per poder equipar la casa per a infants a Can Toni Gros (Vic)¹¹⁹. Cal ser conscients que, en una situació de conflicte bèl·lic, en què la penúria i la tristesa són les protagonistes de les vides de la població, sentir el suport d'altres països pot ser molt reconfortant. El fet de publicar articles que parlaven de com la ciutadania d'altres estats era conscient de la situació que es vivia a Espanya, de com es donava suport a la causa republicana antifeixista i de com es mostrava disposada a ajudar, era un recurs que animava les lectores de la revista a seguir amb la seva lluita, ja que gaudien del reconeixement i el suport de l'exterior.

Amb aquest propòsit, *Companya* publica articles com "L'ajuda internacional al poble espanyol. Les obreres tabaqueres de Suècia treballen per als nostres fills", on s'exposa que la Federació tabaquera Sueca ha organitzat actes per recol·lectar diners per auxiliar els nens antifeixistes d'Europa. Amb els diners recollits i el suport del Comitè d'Acollida dels Nens Espanyols s'ha creat una residència infantil i colònies per a nens a l'estranger per tal de salvar-los dels horrors de la guerra. També queda palès l'interès de l'estranger per ajudar la causa republicana antifeixista a l'article "Solidaritat internacional", on es parla sobre algunes iniciatives per ajudar Espanya: el festival celebrat a Mèxic a favor dels infants espanyols, organitzat per artistes de cinema i amb la cooperació del Comitè d'Ajuda als Nens del Poble Espanyol i de la Confederació de Treballadors de Mèxic; l'organització de la Diada del Pa per als Infants i la Setmana del Tabac, a càrrec del Comitè de Dones de Sète, i la tasca de l'Oficina Internacional per a la Infància Espanyola, que manté més de trenta colònies infantils a Espanya i envia trenta mil quilos de llet en pols cada mes per als dispensaris d'higiene infantil del Ministeri¹²⁰. Mentre que, a l'article "Solidaritat. Les dones de tot el món amb nosaltres", es presenta una relació de l'ajuda que es rep de cada país per demostrar a les lectores que les dones d'arreu del món se solidaritzen amb la causa republicana. *Companya* menciona l'ajuda d'Alemanya, Bèlgica, Itàlia, Àustria, Suïssa, Holanda, Cuba, els Estats Units, Romania, Anglaterra, Mèxic, Txecoslovàquia, França, la Xina, l'URSS i Suècia.¹²¹

119 "Solidaritat de les estrangeres envers l'Espanya republicana" (15/08/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 9.

120 "Solidaritat Internacional" (12/02/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 16.

121 "Solidaritat. Les dones de tot el món amb nosaltres" (26/02/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 17.

Milions de dones, sentint en llur pròpia sang el ressò de la nostra lluita, mouen llurs mans confeccionant robes per als nostres combatents i els nostres nens; treballen incansablement a favor de l'Espanya republicana. Mares, companyes i filles i promeses de diversos pobles i de diverses races s'agermanen encara més amb nosaltres, amb l'orgull i la glòria de tenir llurs homes combatent a les trinxeres d'Espanya per a la democràcia mundial. I aquesta solidaritat és com un escut invulnerable, perquè sabem que l'acció continuada i eficaç de la Solidaritat Internacional és més forta que tots els armaments de Hitler i Mussolini, és més forta que la feble actitud —criminal a voltes— dels governs democràtics que no ens presten l'ajut que mereixem¹²².

També es publiquen les reproduccions fotogràfiques i les traduccions de dues cartes escrites per dues intel·lectuals franceses, Marthe César Chabrun i Madame Victor Basch, pioneres en la lluita contra el feixisme, col·laboradores del Comitè d'Ajuda al Poble Espanyol i del Comitè Mundial de Dones contra la Guerra i el Feixisme. Marthe César s'adreça als “gloriosos soldats que combaten per un ideal i que ofereixen la seva vida per la victòria”, saluda les “dones heroiques” i els “infants màrtirs” i assegura que tots els sacrificis portaran a la victòria. D'altra banda, Madame Victor Basch s'adreça a totes les dones i mares de la República Espanyola i els assegura que “totes les dones de França que tenen el cor i l'esperit lliure pugen amb vosaltres cada dia el vostre dolorós calvari i viuen esperançades en una justícia suprema que us donarà la victòria”¹²³.

7.3.3 Adhesió al govern

L'equip de redacció i de col·laboradores de la revista també va voler expressar la seva adhesió a l'acció de la Generalitat. En un bon nombre d'articles es defensen les accions empreses pel govern català, se'n lloen els encerts i també es demana a les dones catalanes que mostrin el seu suport vers la Generalitat. “Les dones al costat del govern” és un article que justifica els Fets de Maig de 1937 com una estratègia d'exaltació provocada pels feixistes amb l'objectiu d'obstaculitzar la victòria republicana:

Perquè el feixisme, que existeix també a Catalunya, on actua amb silenci i amb astúcia, s'ha infiltrat a totes les organitzacions. Des d'elles ha manegat hàbilment per a crear en certs grups un clima d'exaltació molt propici als fets sagnants. La conducta dels elements més difícils de controlar (dels que no accepten acords de llurs orga-

¹²² Íd.

¹²³ “Les dones franceses ens animen” (15/04/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 3.

nitzacions) ha enfortit la posició dels provocadors, alhora que debilitava el Govern. Com a conseqüència de llur tasca, certs grups s'han alçat contra el Govern de la Generalitat. Aquest alçament ha estat obra del feixisme¹²⁴.

D'altra banda, *Companya* afirma que el deure de les catalanes antifeixistes és ser al costat del govern de la Generalitat:

El nostre deure de dones del poble i de dones antifeixistes era i és ajudar el Govern. El nostre deure era i és condemnar un moviment que ha compromès la victòria antifeixista i el triomf de la nostra Revolució popular. El nostre deure era i és posar-nos en guàrdia contra tots els que, oberta o encobertament, alaben l'alçament contra el Govern de la Generalitat¹²⁵.

L'equip de la revista també decideix mostrar el seu suport al govern en altres temes com les restriccions d'aliments. L'article titulat "Amagrir, si cal: emmalaltir, mai!", d'A. Oriol Anguer, és una justificació de les restriccions dels aliments que ha de fer la Generalitat. L'autor presenta el "passar gana" com una cosa positiva i demana a la població que no pateixi, ja que no morirà per sentir gana. A més a més, per treure una mica de ferro a l'assumpte, inclou alguns consells per realitzar una correcta administració dels aliments. Amb articles d'aquest tipus podem entreveure l'afany propagandístic de la publicació, que vol defensar la tasca restrictiva que en aquell moment estava fent la Generalitat de Catalunya davant l'escassetat d'aliments. D'alguna manera s'incentiva l'acceptació i l'adaptació davant la crisi¹²⁶.

"El problema dels proveïments" és el títol de l'editorial del número 15, i en aquest cas no només es fa referència a les causes de l'escassetat de queviures (menys productivitat del camp, mala distribució i especulació), sinó que es presenta la solució a aquesta problemàtica: el cooperativisme i el racionament total. *Companya* mostra tot el seu suport a les iniciatives de racionament del govern i demana a les seves lectores que també ho facin. A més a més, les anima a denunciar els especuladors i a ingressar en cooperatives per pal·liar els efectes de l'escassetat:

Cal, doncs, companyes, que col·laborem a la tasca de govern que tan bona disposició té per a resoldre aquest difícil problema, problema que no serà pas resolt d'una manera plena, perquè ja heu vist que la deficiència de la producció ho fa impossible, però sí pot ésser atenuat si tots hi posem la nostra part d'esforç. No oblideu que a la vostra mà

124 "Les dones al costat del Govern" (11/03/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 5.

125 *Id.*

126 ANGUERA, O. (11/03/1937), "Amagrir, si cal: emmalaltir, mai!", *Companya. Revista de la dona*, núm. 1

hi ha un bon mitjà de lluita contra els especuladors. Denuncieu-los sempre que en tingueu ocasió. I també contribuïreu a una millor distribució ingressant a una Cooperativa. Les cooperatives representen un mitjà honrat i seriós, que no exigeix les cues perquè la ració de cada família no pot ésser transferida a ningú més, i com que no persegueix el lucre individual no és dediquen a la venda clandestina ni intenten el frau públic ni als òrgans superiors a la distribució. [...] En fi, cal que esperem una ràpida milloria en la qüestió de proveïment per mitjà del racionament extensiu a tots els productes i per una intensificació del cooperativisme¹²⁷.

Companya també felicita el govern de la Generalitat per la seva implicació en el procés formatiu de les dones i elogia la creació de l'Institut d'Adaptació Professional de la Dona. El tema central de l'editorial del número 9 és el gran ventall de possibilitats que ofereix l'IAPD. *Companya* assenyala que, abans del 19 de juliol de 1936, les dones estaven sotmeses a les tasques domèstiques després d'acabar la seva jornada a la fàbrica o el taller; per tant, estaven sent explotades com a proletàries i també com a dones. El 19 de juliol es va iniciar la revolució que fou la seva salvació. Tot i que anteriorment el govern havia aprovat lleis polítiques i civils, com la concessió del vot femení, les dones eren conscients que la seva emancipació total no es produiria sense l'alliberament econòmic:

Fins que la revolució popular iniciada el 19 de juliol de 1936 començà de salvar-nos. D'antuvi, les lleis polítiques i civils ens feren tota mena de promeses i declaracions falagueres, però nosaltres ja sabíem una cosa, apresada dolorosament llavors de la concessió del vot femení; sabíem que sense alliberament econòmic, no hi ha emancipació possible. Ens interessava —qui ho dubta?— l'emancipació enfront del marit, la igualtat de drets civils i polítics enfront de l'home, poder esdevenir metgesses, advocades, enginyeres. Però ens interessava molt més la igualtat dins la fàbrica a l'hora del treball i també a l'hora de la paga. Per què nosaltres no podíem, sinó excepcionalment, sortir de la nostra secció? Per què nosaltres no podíem aprendre el treball mateix que feia el company X? Per ventura nosaltres no arribaríem a ésser tan hàbils com ell? Per què, treballant el mateix nombre d'hores que ells i fent la mateixa feina, a l'hora de la paga ens donaven amb prou feina la meitat del que donaven a ells?¹²⁸

127 "El problema dels proveïments" (05/02/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 15.

128 "Editorial" (15/08/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 9.

D'acord amb *Companya*, el govern de Catalunya, a través del Conseller R. Vidiella, ha posat remei a les injustícies. Les dones ja poden aspirar al lloc de feina que desitgin i també a un sou igual que el dels homes. No obstant això, per assolir aquestes condicions han d'estar capacitades. Gràcies a la formació, que podran adquirir de forma gratuïta a l'IAPD, podran incorporar-se ràpidament a un lloc de producció. L'IAPD permetrà a les dones augmentar els seus ingressos, millorar el seu nivell de vida, disminuir les tasques de la llar i fer possible la seva incorporació a les indústries de guerra. *Companya*, amb aquest editorial, felicita el govern republicà i el conseller Vidiella i demana a les dones que mostrin la seva adhesió al govern, ja que ha sabut entendre quin era el veritable camí per a l'emancipació femenina: capacitació i treball dignament retribuït.

Companya també celebra i destaca la preocupació del govern per la millora de les condicions de vida dels infants. "El que fa la República pels infants" exposa les diferents iniciatives institucionals en pro de la infància, com ara la creació de la Setmana de l'Infant, fixada per un decret del Ministeri de Governació, amb l'objectiu que els organismes públics i privats, durant una setmana, organitzin activitats per als nens i nenes. També es remarca que, en el context de guerra, els governs de la República i la Generalitat prestin una gran atenció a la cura dels infants, juntament amb institucions com Ajut Infantil de Rereguarda. D'altra banda, es destaca el pla conjunt de cantines escolars de la Generalitat de Catalunya, el govern de la República i l'Ajuntament de Barcelona. Aquestes institucions tenen la missió de nodrir i cuidar els infants per tal que els seus progenitors es puguin incorporar plenament a les tasques d'ajuda contra el feixisme. D'acord amb l'article, les dones, sense tenir la preocupació de com alimentar els seus fills i filles, podran introduir-se al mercat laboral, una cosa indispensable per a la seva emancipació:

Llurs mares, lliures del neguit que el nodriment dels infants els ocasiona en temps de penúria, podran incorporar-se plenament, absolutament, a les activitats necessàries per a ajudar a vèncer ràpidament el feixisme. I amb això, al mateix temps que assegurar la producció indispensable a casa nostra alleugerint a les mares de les preocupacions que senten per llurs fillets, de fet treballem per l'emancipació de la dona i per la seva incorporació a totes les branques de l'economia social i de la indústria, perquè s'integri plenament a la vida social i política, i entrem a la realització de les consignes contingudes en la Declaració dels Drets dels Infants¹²⁹.

129 LASSALLE, M. (29/01/1938), "El que fa la República pels infants", *Companya. Revista de la dona*, núm. 14.

7.3.4 Les dones treballadores de la rereguarda

Els canvis governamentals de la tardor de 1936 van suposar un retrocés en els processos d'emancipació femenina tal com s'havien forjat a l'estiu d'aquell mateix any, quan les milicianes havien accedit a les primeres línies de foc. La decisió del govern d'excloure les dones de les milícies era clara i no admetia rèplica, i aquesta resolució delineava un nou rol per a elles en l'evolució del conflicte. Tot i això, era clar que no podrien recuperar la seva condició anterior, ja que els mesos d'estiu de 1936 havien significat un punt de ruptura total. Les dones combatents foren les protagonistes dels primers mesos de guerra, però amb el decret de militarització del 24 d'octubre de 1936 havien quedat excloses del combat, encara que s'havia deixat oberta la possibilitat que es quedessin al front com a padrines de guerra, infermeres o voluntàries de campanyes culturals. Aquella mateixa tardor s'havia estès la consigna "L'home al front i la dona a la rereguarda".

Una de les línies que defensa la revista *Companya*, d'acord amb les decisions preses pel govern, és la necessitat de mantenir les dones a la rereguarda i la seva incorporació al món laboral amb l'objectiu de substituir els homes que han marxat al front. La consigna "L'home al front i la dona al treball" esdevé el fil conductor de la major part dels articles de la revista; així doncs, trobem infinitat de textos on s'anima les dones a ocupar els llocs de treball a les fàbriques i a realitzar les tasques agrícoles, ja que el manteniment dels nivells de producció és la base de la resistència civil i també la millor ajuda per mantenir els soldats del front. Des del primer número de *Companya* trobem articles d'aquest caire i, a mesura que avancem en el temps, se n'incrementa el nombre. Al cap i a la fi, un dels objectius de la revista és convèncer les seves lectores que el seu lloc és la rereguarda perquè han d'exercir no només de treballadores, sinó també de mares, esposes i cuidadores.

A tall d'exemple, l'article "100.000 dones" demana la inserció de cent mil dones al mercat laboral amb l'objectiu que els homes puguin allistar-se a l'Exèrcit Popular Regular. L'ocupació dels llocs de feina no només permetrà la mobilització dels homes, sinó també mantenir els nivells de producció de la indústria i l'agricultura:

Per a què l'Exèrcit Popular Regular, clau indiscutible de la victòria, sigui un fet; per a què puguin incorporar-se als fronts de lluita i a les casernes tots els compresos en la mobilització; per a què a la rereguarda no restin desatesos l'agricultura, la indústria, l'art, la ciència; per a què l'economia es mantingui ferma, sense ressentir-se de la guerra, necessitem, urgentment, ràpidament, cent mil dones!¹³⁰

130 "100.00 dones" (15/06/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 6.

A més a més, també s'anima les dones que han perdut la feina a les fàbriques on treballaven per la manca de matèries primeres que ocupin els llocs vacants de les indústries de guerra:

Cap raó no justifica l'atur obrer en aquests moments. Totes les que, per llur ofici, estan ara inactives, és precis que passin a un altre ofici, que es readaptin, que acudin a la crida de la conveniència col·lectiva, de la causa antifeixista, de la Conselleria de Treball i de *COMPANYA*. El reajust, la salvació de l'economia, és a les vostres mans, dones de Catalunya¹³¹.

"Vers l'alliberació definitiva de la dona" és una publicació on s'incentiva la inserció laboral de les dones per guanyar la guerra i per aconseguir la seva emancipació i la igualtat: les reivindicacions de les dones només s'assoliran treballant i, per poder substituir els homes, és indispensable estar capacitades. A més a més, també es defensa la igualtat de salaris i el confinament de les dones a les tasques de producció de la rereguarda:

La nostra aportació al treball no tindrà solament com a conseqüència l'acceleració del triomf de la guerra. És treballant com es poden conquerir les reivindicacions pròpies de les dones. Quan la dona sigui lliure econòmicament, podrà exigir plenament els seus drets polítics i arribar a la seva emancipació definitiva. I el decret ens ofereix l'oportunitat d'equiparar-nos a l'home. A igual treball, igual sou. És just que si la dona treballa tant i tan bé com l'home, sigui igualment retribuïda. Capacitem-nos per a substituir dignament els companys en el treball. Ells a l'Exèrcit Popular i nosaltres a l'Exèrcit de la Producció, treballem incansables fins aconseguir la independència de la nostra pàtria¹³².

L'editorial del número 18, publicat el 8 de març de 1938 en commemoració del Dia Internacional de la Dona, reivindica el dret de les dones al treball remunerat, una condició indispensable per a la seva emancipació:

LA JORNADA INTERNACIONAL DE LA DONA, el 8 de març de fa vint-i-vuit anys, en què les dones dirigides per la gran CLARA ZETKIN deien a tot el món que estaven disposades a lluitar per llur emancipació al costat dels treballadors a qui consideraven com a germans de sofriment i explotació i no com a competidors en el treball, és avui commemorada a totes les parts del món amb el pensament posat en nosaltres, les dones d'Espanya i Catalunya que sofrim les penes de la guerra, les cues, els bombardeigs, el fred i l'exili. I nosaltres hem

131 Íd.

132 "Vers l'alliberació definitiva de la dona" (19/07/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 8.

d'aparèixer en aquest dia davant del món disposades a continuar lluitant i a treballar més i millor per a guanyar ràpidament. Per això avui, JORNADA INTERNACIONAL DE LA DONA, nosaltres diem a les nostres companyes de l'estranger, diem a les nostres camarades dels Sindicats, diem al Govern: VOLEM TREBALLAR, volem ésser útils. Doneu-nos un lloc en la producció perquè sabem que hi manquem. En nom de milers de dones, s'alça la nostra veu per a dir: volem treballar i guanyar la guerra, i volem també guanyar un jornal que ens porti el pa i l'alegria a la nostra llar. Tenim el mateix dret de guanyar-nos la vida que els homes i reclamem en aquesta data memorable el lloc que ens correspon. Treball i jornal, heus ací la nostra petició¹³³.

De totes maneres, malgrat la retirada de les milicianes, la guerra va ampliar els horitzons femenins i els àmbits de les seves activitats. Malgrat això, aquests van quedar limitats i van persistir les divisions de gènere en el treball. Tot i això, les dones es van veure obligades a desenvolupar nous rols com el de cap de família o el d'obra fabril a causa de l'absència dels homes. Durant els mesos de conflicte van esdevenir populars consignes com "Dones al treball", "Front de producció" o "Trinxeres de la producció". Cobrir les places vacants a les fàbriques era indispensable per mantenir-ne la producció; per això, des del govern i des de les organitzacions femenines, es va fer una crida massiva a les dones perquè s'incorporessin a les fàbriques. *Companya*, amb l'objectiu d'atorgar el reconeixement merescut a la tasca que desenvolupaven les dones a les fàbriques, els va dedicar un conjunt d'articles. Aquestes publicacions, escrites a manera de crònica/reportatge, se centren a deixar constància de la importància de la mà d'obra femenina i del seu esperit de lluita i esperança. Així doncs, no només es reconeix el mèrit de les obreres, sinó que també s'anima les altres dones a incorporar-se al treball.

El primer d'aquests articles es titula "Les dones es preparen per substituir els homes en el treball", signat per Monty (col·laboradora recurrent), on s'explica com les dones han passat a ocupar el lloc dels obrers que han marxat al front. En aquest cas, l'article se centra en una visita que es va realitzar a una fàbrica metal·lúrgica on treballaven un gran nombre de dones. A més a més, cal destacar la crida que es fa a totes les dones a ocupar més llocs de feina, ja que l'ajuda que pot aportar el col·lectiu femení passa pel treball a la rereguarda:

133 "Editorial" (08/03/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 18.

Incorporem-nos des d'avui mateix a la producció. Som molts milers i milers de braços disposats a ajudar-vos a construir per a la victòria¹³⁴.

D'altra banda, cal destacar la sorpresa que mostra l'equip de *Companya* davant la decisió de les treballadores, però també quan constaten que aquestes dones són capaces de desenvolupar a la perfecció les tasques que feien els homes. Així doncs, conclouen que els homes poden marxar tranquils al front, ja que les dones estan disposades a ocupar els seus llocs i són capaces de mantenir els nivells de producció sense problemes:

Estan tan identificades amb el treball que es porta a cap en les seccions de torns, rosca, magatzem i estampilatge, que poden en qualsevol moment substituir els obrers que encara hi ha¹³⁵.

Seguint la mateixa línia, trobem el reportatge "Fàbriques", signat per Lena Imbert i acompanyat per fotomuntatges de dones treballant a les fàbriques. En aquest cas, la visita de l'equip de *Companya* és a la fàbrica de Filatures Garcia Ebach, de Sabadell. La idea principal del text és que el feixisme ha assenyalat l'home com l'enemic de les dones i com un obstacle insalvable en el seu procés d'emancipació. També es remarca una idea que es repetirà constantment al llarg de tota la publicació: el treball permetrà la independència econòmica, que és el factor bàsic de l'emancipació de les dones. No serveix de res el dret a vot ni els drets civils atorgats a les dones si resten tancades les portes de les fàbriques i les universitats. Pel que fa a la crònica de la visita a la fàbrica, aquesta se centra en el testimoni de Josepa Cortés, l'encarregada de la secció, que és descrita com l'exemple de dona que cal seguir. Es torna a fer incís en la capacitat de les dones per substituir els homes i en la idea que el treball és la millor ajuda que poden proporcionar a la causa antifeixista. També s'hi destaca un fet que fins al moment havia estat insòlit a les fàbriques: l'ocupació de llocs de direcció per dones:

Nosaltres mai no havíem estat dirigides per dones, sinó per homes. Però el dia 19 de juliol vàrem poder demostrar la nostra capacitat de treball. Així hem pogut anar conquerint els llocs de direcció. Així, doncs, jo sóc la primera dona que treballa com a encarregada ací. En el Consell d'Empresa hi ha, també, noies. Aquesta fàbrica pot produir treballant-hi només que dones soles. Els homes poden anar al front tranquils¹³⁶.

134 MONTY, "Les dones es preparen per substituir els homes en el treball" (11/03/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 1.

135 Íd.

136 IMBERT, L. (01/04/1937), "Fàbriques", *Companya. Revista de la dona*, núm. 2.

Per concloure la crònica, s'hi afegeixen els testimonis d'altres treballadores, entre els quals hi ha el de Rita Puch, que parla sobre les relacions entre les dones de les diverses organitzacions. Afirmar que existeix una bona entesa entre les treballadores afiliades a la UGT, que són la majoria, i les de la CNT. Incloent aquest testimoni s'aconsegueix posar de manifest la importància de mantenir la unió per derrotar el feixisme i el desig de guanyar la guerra:

Jo sóc de la C.N.T. —ens diu Rita Puch, una altra treballadora—, i encara que la majoria d'aquesta fàbrica pertany a l'U.G.T. ens portem bé. Treballem juntes i ens anima un mateix desig: guanyar la guerra. No et puc negar que algunes vegades dissentim. Però no passa d'aquí. No som capaces de donar a l'enemic la joia que representar el saber-nos desunides.¹³⁷

També el número 3 de *Companya* compta amb una altra crònica sobre una visita realitzada, en aquest cas a la fàbrica Lámparas Z, una empresa catalana dedicada a la fabricació de bombetes incandescents i altres productes d'il·luminació i ús domèstic ubicada a la ciutat de Barcelona. L'article relata la visita a l'edifici i a les instal·lacions de Lámparas Z amb l'objectiu de conèixer què pensen les dones que hi treballen sobre la necessitat de mobilitzar-se i d'ocupar els llocs de feina dels homes. Totes les treballadores entrevistades coincideixen en la voluntat d'ajudar a guanyar la guerra a través del treball, ja que només així milloraran les condicions de la classe obrera.

Des de *Companya* també s'anima i s'exalta la formació de brigades de xoc per incrementar la producció. Així doncs, l'article "Per a produir més i millor. Brigades de xoc" és una entrevista a diferents dones del Grup d'Amigues de *Companya* de la fàbrica Pirelli, que vol crear una brigada de xoc. Deixant de banda les seves diferències ideològiques, estan disposades a treballar i a produir més, a ser *stajanovistes*, atès que ja no treballen per al burgès sinó per a la victòria:

Treballen quaranta-vuit hores i solament en cobren quaranta: les vuit que resten són per al front. Les dones també fem els torns de nit. Quan hi havia el burgès això estava prohibit, però ara, com que és per a nosaltres, renunciem a tot per tal de guanyar aviat la guerra. [...] Cal que augmenti la seva producció. Cal que millori el seu rendiment. Si ràpidament us convertiu en obreres qualificades, en "stajanovistes", el vostre nom romandrà escrit en la història de la llibertat i del progrés com el nom d'un dels proletaris que varen salvar Espanya, Catalunya i Bascònia del crim i de la barbàrie feixista¹³⁸.

137 Íd.

138 "Editorial" (01/07/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 7.

L'*stajanovisme* va ser un mètode d'intensificació de la productivitat del treball difós a l'URSS durant la segona meitat dels anys trenta. Aquesta pràctica va arribar també a Catalunya i es va estendre amb l'objectiu de reforçar la rereguarda. Tal com s'explica a l'article "Stajanovistes", d'Isabel Azuara, les dones que treballen a les fàbriques adopten aquesta pràctica i, en conseqüència, han creat brigades de xoc amb l'objectiu de multiplicar la seva producció per ajudar a guanyar la guerra. Aquestes dones tenen consciència de classe i volen ajudar els companys del front:

Treballar i produir més és el que cal pel bé de la guerra. Cada dona antifeixista ha de produir tot el que pugui. Avui ja no treballem per al burgès: treballem pels interessos dels propis treballadors. És per això que no cal que regategem ni temps ni afany. Tot ho hem d'encaminar a la fi de la guerra i a l'assoliment de la victòria¹³⁹.

D'altra banda, l'equip de la revista no només dedica articles a les dones que s'incorporen a les fàbriques, sinó també a aquelles que s'encarreguen de les tasques agrícoles. D'acord amb *Companya*, les pageses poden ajudar a vèncer el feixisme incrementant la producció per evitar així la manca d'aliments. "Camperoles" és una crida a les dones pageses per animar-les a lluitar per guanyar la guerra i, així, no perdre la seva terra i poder millorar les seves condicions de vida. *Companya* planteja a les camperoles que el bàndol nacional, associat amb els feixistes italians i alemanys, els arrabassaran les llibertats i les terres:

I ens la volen robar uns generals traïdors que, junt amb l'altra banca, l'altra clerecia i uns terratinents que no tenen de la terra altra cosa que el suc que xuclen als obrers camperols, han teixit un consorci contra el poble i les seves llibertats. Ells es sabien imponents per a arrabassar-nos la terra nostra d'Ibèria. Ells temien l'allau de l'exèrcit en camí de la claror i del progrés. I per això concertaren amb el feixistes italians i alemanys, al preu que volguessin, amb les condicions que marquessin¹⁴⁰.

Per evitar això, *Companya* assegura que l'Exèrcit Popular Regular està lluitant, però que no es pot badar. Anima les pageses a realitzar grans sacrificis: enviar els homes a lluitar i incrementar la producció perquè no manquin els aliments ni al front, ni als hospitals ni als infants.

Camperoles! Cal fer un gran esforç. El feixisme destrueix el més sagrat d'Ibèria. Ens hem de salvar nosaltres i hem de salvar la nostra terra. Hem de lluitat amb coratge i fer lluitar els nostres homes. S'han

139 AZUARA, I. (15/08/1937), "Stajanovistes", *Companya. Revista de la dona*, núm. 9.

140 "Camperoles" (15/06/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 6.

de remoure els pobles i llançar les campanes als quatre vents perquè arribin al cor i al cervell de tots els catalans que vulguin lluitar per a guarir Ibèria d'aquesta cruel malaltia que l'amenaça, formant a les rengleres de l'Exèrcit Popular Regular, mentre nosaltres incrementem les brigades de la producció per a què no manqui res als lluitadors del front, als ferits dels nostres hospitals i als nostres infants¹⁴¹.

A més a més, també fa un incís especial en la idea que la victòria portarà grans canvis i millores en les condicions de vida i de treball al camp:

Serà com vosaltres voldreu que sigui. Amb granges blanques i polides, com els vostres gerricons plens de llet; on classificareu l'aviram per colors i per races. Amb escoles alegres com la rialla dels vostres fills, dirigides per mestres joves d'esperit i d'optimisme. Amb guarderies on deixareu tranquil·les els vostres menuts quan us n'aneu al treball. Els rius passaran per on vosaltres voldreu. Acabarem amb la tristesa de les nostres terres assedegades. [...] Deixareu d'ajupir la vostra esquena en les jornades dures de l'estiu. Els tractors emanciparan la dona camperola, fent-la una autèntica treballadora de la terra. La feina s'acabarà abans i quedaran hores per al saber i per a fruitar de l'art i les coses belles que avui només estan reservades a les ciutats¹⁴².

A diferència del cas de les obreres, *Companya* no dedica a les pageses tants articles en reconeixement del seu esforç. Una de les publicacions on es tenen en compte els testimonis de les pageses és l'article "Nosaltres, les dones treballem... Una fàbrica de teixits i un conreu intensíssim de la terra", de Francesca Prat. La redactora visita un poble del Maresme (Cabrera de Mataró) on les dones treballen tres dies a la fàbrica i tres dies al camp:

Així que s'adonen del fotògraf ens miren una mica estranyades, però segueixen treballant. N'hi ha tres que porten un feix de canyes i, per a cadascuna d'aquestes, dues que prenen les canyes i les claven arran de pesolera. Ho fan amb elegància: es mouen graciosament per entremig de les petites plantes trencadisses que ja comencen a treure flor. És una feina bonica, més pròpia de jardí que de camp. En realitat, però, ja ho és un jardí aquesta horta admirablement conreada, que dona quatre collites a l'any. Aquestes pageses ens produeixen una impressió gairebé cinematogràfica. Calcen unes gracioses sabates tractor, mitjонets de coloraines i ensenyen les cames brutes i fortes de noies deportives¹⁴³.

141 Íd.

142 Íd.

143 PRAT, F. (12/02/1938), "Nosaltres, les dones treballem... Una fàbrica de teixits i un conreu intensíssim de la terra", *Companya. Revista de la dona*, núm. 16.

Un altre exemple d'aquesta tipologia d'articles és "Mentre ells lluiten", on tot i que es remarca la importància de la indústria de guerra també s'assenyala com a indispensable l'activitat agrícola per proveir els homes del front:

A les trinxeres el menjar és tan important com les municions. Un fusell sense bala amb prou feines serveix: un soldat sense menjar amb prou feines és útil. Les municions es fan a les fàbriques i el menjar surt del camp. Heus ací dos dels suports més fermes de la victòria: la fàbrica i el camp. De pressa, obrers del camp i de la ciutat! Proveïu de tot als camarades del front. Armes, municions, queviures...!¹⁴⁴

Cal tenir en compte que les tasques que realitzaven les dones a la rereguarda no només es limitaven a les feines a les fàbriques o al camp. També van participar en voluntariats, en serveis socials i en campanyes educatives i projectes culturals. En l'editorial del número 16, l'equip de la revista deixa clares quines són totes les tasques que poden fer les dones per ajudar a vèncer el feixisme. A part d'incorporar-se als fronts de producció, les dones també han de ser solidaries i participar, bàsicament, en dues iniciatives: la cura i el suport als combatents ferits i l'assistència i l'ajuda als refugiats. Ambdues tasques estan relacionades amb l'assistència sanitària i social, un camp on les dones de la rereguarda van fer una gran aportació durant el conflicte:

En el front de la solidaritat nosaltres les dones hem de demostrar la nostra estimació i el nostre sacrifici envers els malaurats combatents que cauen ferits i passen dies i dies a l'hospital. [...] Cal que visitem els hospitals portant als nostres gloriosos ferits l'afecte i l'admiració que envers ells experimenta la nostra rereguarda. Cal que ens preocupem de llur roba, de llur correspondència. Hem de conversar amb ells, llegir al seu costat, organitzar festivals, sense escassejar ni un sol moment el nostre esforç i el nostre treball. Per tots els mitjans hem de procurar que els siguin menys amargues i doloroses les hores de llur malaltia. Cal que totes les dones que vulguin contribuir amb llur efecte a aquesta tasca d'ajut moral i materials als nostres ferits s'incorporin immediatament a les comissions de dones visitadores d'hospitals. [...] Una altra de les tasques a realitzar, en la qual les dones podem contribuir eficaçment, és la de millorar la situació dels refugiats. [...] En els actuals moments, Catalunya no és exclusivament nostra, sinó que té un destí més alt: és la terra de tots els que volen lluitar per la independència ibèrica. Solament amb una Espanya lliure podrem tenir una Catalunya també lliure i ensems progressiva i feliç. Per mitjà de visites a les cases col·lectives on estan allotjats

144 "Mentre ells lluiten" (01/07/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 7.

podem fer-los sentir l'escalfor del nostre afecte, la nostra preocupació per llur vida dissortada. Fem-los comprendre que coneixem llur tragèdia i admirem llur valor: que compartim llurs sofriments i que estem decidides a treballar en favor seu per tots els mitjans que calgui fins a aconseguir que tinguin millor acomodament i alimentació i un treball remunerat com nosaltres. Que puguin viure amb tota dignitat de ciutadans i no com a inútils paràsits.¹⁴⁵

Les dones de la rereguarda, a part de les empreses d'assistència social i sanitària, també organitzaven activitats per recaptar fons, campanyes de defensa passiva, etc. *Companya* també té en compte aquests esforços i, per això, publica articles sobre algunes de les iniciatives que emprenen les dones a la rereguarda. "Les activitats de les dones antifeixistes de Sabadell" és una crònica/entrevista al Grup d'Amigues de *Companya* de Sabadell, que ha organitzat un festival, amb la col·laboració de l'Institut Català Folklòric de Montserrat, per recaptar fons per als hospitals de sang. A part del festival, també s'han fet col·lectes pels carrers. Altrament, les dones de Sabadell no només han liderat aquestes iniciatives, sinó que tenen altres objectius, com organitzar cursets contra l'analfabetisme, de mecanografia, d'infermeria, de puericultura i de tècnics per millorar en les seves respectives professions.¹⁴⁶

Els atacs aeris de l'aviació feixista, procedents de les bases establertes a Mallorca, van convertir-se en el pitjor malson de la rereguarda catalana. Tenint en compte la curta distància entre la capital de les Illes Balears i la Ciutat Comtal i la impossibilitat de detectar i abatre els avions fins que aquests arribaven al seu objectiu, la quantitat i l'abast dels bombardejos sobre Catalunya fou esfereïdora. Una de les poques mesures de protecció fou la construcció de refugis antiaeris per a la població. "Construïm refugis. Les dones del poble en el front de la defensa passiva" és un article sobre la construcció d'un refugi antiaeri i la implicació de les dones en la defensa passiva. També s'exposen altres tasques pròpies de la defensa passiva en les quals pot col·laborar la població civil: grups de salvament, servei auxiliar sanitari, organització de cursets per a especialitzar cossos de voluntaris, conferències per a la divulgació de coneixements indispensables... L'objectiu del text és assenyalar la importància de la defensa passiva i la necessitat de col·laboració de la ciutadania per tal que funcioni:

145 "Editorial" (12/02/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 16.

146 Riús, E. de (01/09/1937), "Les activitats de les dones antifeixistes de Sabadell", *Companya. Revista de la dona*, núm. 10.

Sí, companys, treballem amb força empena i coratge per la bona causa, com ja milers d'altres fan amb la seva obra pro-defensa passiva a molts barris de Barcelona. Som davant d'un moviment gairebé espontani, que ha d'eixamplar-se i organitzar-se sistemàticament. És indispensable la col·laboració de tot el país per a secundar els esforços de la Junta de Defensa Passiva. Hi ha encara indrets on s'espera que la Junta ho faci tot per ella sola. Naturalment, aquest és un criteri erroni. La Junta tan sols pot desplegar la seva assistència tècnica, veritablement eficient, si la població col·labora amb ella i es posa a treballar ella mateixa. Ja en molt llocs han sorgit comissions de refugi, moltes de les quals s'han transformat en organitzacions de base dels "Amics de la Defensa Passiva"¹⁴⁷.

Companya no només reconeix l'esforç de les dones antifeixistes catalanes, sinó també el d'altres dones de la Península, per exemple les madrilenyes. "Hem vist Madrid" és una crònica de la visita de Marcelle Leroy a la capital, una ciutat devastada per la guerra. No obstant això, destaca que els homes i les dones resten enèrgics treballant per la victòria. Leroy visita el Comitè de Dones de Madrid, un taller on tres-centes dones produeixen mil abillaments diaris. Assenyala que la ciutat continua viva i, a vint quilòmetres, les Brigades Internacionals es fan càrrec dels infants que s'han quedat sense família.

Hem trobat arreu, malgrat les hores tràgiques i els bombardeigs criminals, l'empena de la VIDA, en tot el que la vida té de millor: cultura, preparació d'una generació nova, tendresa per a l'infant...¹⁴⁸

7.3.5 Capacitació de les dones

Amb l'objectiu d'acomplir la consigna "L'home al front, la dona al treball", la Generalitat de Catalunya va liderar una iniciativa pionera pel que feia a la formació professional de les dones: al novembre de 1936 van sorgir les primeres propostes que portaren a la creació de l'Institut d'Adaptació Professional de la Dona. La creació d'aquesta institució rau en la necessitat de capacitar les dones perquè puguin ocupar els llocs a les fàbriques que els homes deixen lliures a causa dels reclutaments de l'Exèrcit Popular.

Aquesta voluntat de formar la mà d'obra femenina queda palesa en la crida titulada "100.000 dones", publicada al número 6 de *Companya*. Un dels punts centrals del text és la necessitat de capacitar les dones perquè puguin ocupar els llocs de feina i mantenir la producció. Davant de la manca for-

147 "Construïm refugis. Les dones del poble en el front de la defensa passiva" (01/09/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 10.

148 LEROY, Marcelle (16/12/1937), "Hem vist Madrid", *Companya. Revista de la dona*, núm. 12.

mativa, la Conselleria de Treball va endegar un programa de formació teòrica a les Escoles de Readaptació del Treball i de formació pràctica a les fàbriques¹⁴⁹. Al número 7 de la revista, hi trobem l'entrevista realitzada a la Sra. Díaz i a la Sra. Pérez Enciso (col·laboradora esporàdica de *Companya*), que participen en el projecte d'adaptació professional femenina i expliquen les línies més remarcables de la iniciativa de la Conselleria de Treball:

Segons la dificultat dels oficis, establim les escoles dintre els mateixos tallers o fàbriques, d'una manera pràctica en el mateix aprenentatge [...]. A l'Escola de Treball, els oficis que, per llur tecnicisme, exigeixen major capacitació, com que les necessitats del moments ho requereixen, pensem dedicar un nombre més gran de dones a les activitats susceptibles de poder ésser substituïdes sense gaire dificultat, per tal que els homes puguin incorporar-se immediatament al front, sense afeblir la bona marxa dels serveis de rereguarda¹⁵⁰.

Una altra de les línies d'orientació més destacables és la dignificació de la dona a partir de la defensa del principi "A igual treball, igual salari" i el tancament de dàncings, cabarets i *music-halls*. Aquest projecte d'adaptació de la dona, d'acord amb *Companya*, és un punt essencial del Pla de la Victòria, ja que en menys de tres mesos cent mil dones ja estaran capacitades.

L'Institut d'Adaptació Professional de la Dona, creat pel govern del Front Popular de Catalunya, recollia tots els anhels i les inquietuds de les dones: guanyar la guerra, formar-se, emancipar-se econòmicament i assolir la igualtat:

Anhels i inquietuds esplèndidament recollits pel Govern del Front Popular de Catalunya, a través del Conseller de Treball, Rafael Vi-diella, representant del P.S.U.C. dintre del Govern, i plasmats en la creació d'un Institut d'Adaptació Professional de la Dona. Moltes són les dones incorporades ja en la producció, però són moltes més encara les que han de capacitar-se per a esdevenir entusiastes soldats de l'exèrcit de la producció, excel·lents obreres qualificades¹⁵¹.

"L'Institut d'Adaptació Professional de la Dona ens crida a totes perquè ens incorporem a la tasca efectiva que exigeixi la guerra" és un extracte de l'entrevista realitzada als membres de la Comissió Executiva de l'IAPD. Bàsicament es posa èmfasi en la funció d'aquesta institució: la capacitació de la dona per substituir els homes que marxen al front.

149 "100.00 dones" (15/06/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 6.

150 "En un mes 20.000 dones" (01/07/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 7.

151 "Vers l'alliberació definitiva de la dona" (19/07/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 8.

Elles, un cop capacitades (aquesta és missió de l'Institut), prendran les eines de treball que l'home ha abandonat per incorporar-se a files. La producció continuarà sense sotracs, sense parèntesis. Així, la crisi, inevitable, és clar, per ésser en temps de guerra, serà més lleugera, i evitarem la misèria i la fam¹⁵².

L'IAPD també defensava la consigna "A igual treball, igual sou"; per tant, promet igualtat salarial. A més a més, assenyala que, per ocupar els llocs de feina, només es tindrà en compte l'aptitud física. Tot i aquesta voluntat tan innovadora i progressista, cal dir que aquestes premisses mai no van arribar a aplicar-se, de forma general, als convenis laborals de les dones.

"L'Institut d'Adaptació Professional de la Dona" és un article que se centra en la tasca que desenvolupa l'IAPD. En aquest cas, en destaca l'organització d'un acte públic, celebrat al Palau de la Música, amb l'objectiu d'arribar a més dones barcelonines. El text assenyala l'assistència del president de la Comissió d'Indústries de Guerra del Ministeri de Defensa, Teodomir Martínez, amb la finalitat d'establir una col·laboració més estreta amb l'IAPD. També es parla sobre el procés de selecció de l'IAPD, que ha realitzat proves d'aptitud per a càrrecs de despatx i administració, i publicarà les assignacions d'acord amb les puntuacions. A més a més, exposa que imparteixen cursos de mecanografia i català, però també ensenyament de mecànica, electricitat i química, per als quals s'han mobilitzat, de forma voluntària, tècnics i mestres obrers. Per acabar, el Sindicat de Metges de la UGT anuncia que s'impartiran cursets per a infermeres mobilitzades i que també es farà un curset del FOSIG (Federació Obrera de Sindicats de la Indústria Gastronòmica) per a mobilitzades de la secció gastronòmica¹⁵³.

"Incorporació de la dona al treball" és un article de Maria Pérez Enciso on es mostra, a través de diversos testimonis, la incorporació exitosa de la dona en diferents branques del món laboral gràcies a la tasca de l'IAPD. Per exemple, s'inclouen els testimonis de dones que treballen a la indústria de guerra, als tallers dels ferrocarrils, a la indústria química o que formen part dels cossos de voluntàries (brigades de fortificacions, brigades per desenrunar i assistir en cas de bombardeig). A més a més, es fa un incís especial en el bon rendiment d'aquestes noies i la perfecció de les seues treballs:

Volem veure les companyes fonedores i restem sorpreses de l'activitat que les anima. A la foneria es treballa amb un veritable ritme de guerra. No hi ha calendaris. Tots els dies són iguals. Treball i rendiment

152 "L'Institut d'Adaptació Professional de la Dona ens crida a totes perquè ens incorporem a la tasca efectiva que exigeixi la guerra" (01/09/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 10.

153 "Institut d'Adaptació Professional de la Dona" (06/11/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 11.

de guerra. El responsable, un company de la C.N.T., ens diu: —Ens semblava impossible que pogués realitzar-se una tan perfecta adaptació de les dones a la foneria. Tenim companyes que rendeixen més que els mateixos companys. Tenen una voluntat de ferro¹⁵⁴.

Seguint l'objectiu de demostrar el rol fonamental de l'IAPD, l'article "La dona que treballa en el transport" presenta els casos d'unes quantes noies que s'han format en aquesta institució i han aconseguit plaça en un taller garatge amb les mateixes condicions de treball i sou que els homes. Cal tenir en compte que aquestes fites, abans de l'esclat de la guerra i la revolució, eren impensables per a les dones. Per exemple, la companya Maria Antònia Álvarez, que abans del 19 de juliol de 1936 era cambrera, es va adonar de la seva vocació de conductora i es va poder treure el títol de xofer a l'IAPD; o la companya Avilés, que era professora de tall i confecció i ara era mecànica¹⁵⁵.

No només era necessari que les dones del món urbà rebessin formació. Des de *Companya* també es defensa que les dones del món rural, les pageses, han de formar part d'aquest procés de capacitació. "El treball de la dona al camp", escrit per Montserrat Miquel, té per objectiu incentivar la formació de la dona rural. Miquel defensa que les dones del camp són molt actives, ja que s'encarreguen d'una gran varietat de tasques domèstiques, ramaderes, administratives, etc. Així doncs, si aquestes dones gaudissin d'unes millors condicions (millora de les instal·lacions de la masia, més higiene, etc.), podrien treure més rendiment a les seves activitats. Amb aquest objectiu, cal que la dona del camp es formi; d'aquesta manera podrà guanyar un sou per ajudar en la llar, evitar el desastre que suposa una mala collita o pagar els metges especialistes en cas de necessitat. Per poder dur a terme aquesta empresa formativa, des de *Companya* es demana a les dones que confïn en la Generalitat, perquè només amb la seva ajuda es podrà assolir aquesta missió:

Hem dit que la dona al camp és activa per temperament, però cal encaminar les seves activitats per a què donin el màxim rendiment. Aquestes dones, preparades per mitjà de conferències, cursets pràctics, lliçons de teoria i pràctica, podrien més tard esdevenir aptes per aquesta missió, amb tota garantia d'èxit, ensems que aportar a la llar —molt sovint pobra— un jornal més. Aquest treball, intens però agradable i de segurs beneficis, mantindria unides moltes llars que avui s'ensorren i es dispersen per manca de mitjans¹⁵⁶.

154 PÉREZ, Maria (08/03/1938), "La incorporació de la dona al treball", *Companya. Revista de la dona*, núm. 18.

155 PÉREZ, Maria (08/03/1938), "La dona que treballa en el transport", *Companya. Revista de la dona*, núm. 18.

156 MIQUEL, Montserrat (19/07/1937), "El treball de la dona al camp", *Companya. Revista de la dona*, núm. 8.

La formació que rebien les dones no només estava enfocada a capacitar-les per ocupar els llocs a les fàbriques, també rebien cursos formatius en l'àmbit de l'assistència sanitària. *Companya*, amb l'article "Les dones de Sabadell treballen per a la guerra", deixa constància d'aquestes iniciatives. Aquesta publicació exposa la tasca de formació d'una cinquantena de joves de la ciutat de Sabadell en el camp de la infermeria per poder ocupar els llocs dels companys sanitaris que han marxat al front. Aquesta voluntat d'aprendre i col·laborar ha estat atesa pel Comitè d'Enllaç Femení que, juntament amb el Comitè Central de la Creu Roja i amb el suport del govern, ha organitzat els cursos formatius per poder treure el màxim rendiment de les substitucions femenines¹⁵⁷.

7.3.6 Les dones com a mares i esposes

En el context de la guerra, les dones, com a mares i esposes, van haver de fer front a una sèrie de problemes de l'àmbit domèstic i la cura dels familiars. El principal mal de cap fou l'alimentació: a causa de les restriccions i les pujades dels preus dels aliments, les dones experimentaven una veritable angoixa a l'hora de preparar els àpats dels seus familiars. *Companya* es fa ressò d'aquesta problemàtica i intenta explicar a les seves lectores perquè pugen tant els preus a l'article "La tragèdia de les mestresses de casa". En aquest escrit es denuncia que els especuladors s'enriqueixen amb la pobresa de la població i apugen els preus. A més a més, també s'assenyala que les manifestacions amb disturbis, on es fa malbé menjar, no són beneficioses per a les mestresses, i s'incentiva l'aprovació d'una llei contra els especuladors. Aquest article no culpa el govern; tot al contrari, el presenta com la solució al problema: pot aprovar una llei contra l'especulació. A més a més, també anima les dones a lluitar contra aquesta problemàtica, però sense protagonitzar aldarulls.

Quan la Generalitat ven la farina a les fleques exactament al mateix preu que abans del 19 de juliol, per què el pa es ven al públic a cinc rals el quilo? I què direm dels ous? La raó, però, és ben clara: hi ha uns individus, i fins i tot alguna col·lectivitat, que estan lucrant-se amb el dolor i la sang que la guerra ocasiona a la nostra pàtria. Hi ha qui es fa ric a costa del sacrifici i la misèria del poble. Són els especuladors, els acaparadors, les aus de rapinya de sempre, que ara s'han disfressat de "roigs" per a poder fer llur agost a l'empar de les víctimes que costa la transformació social que es porta a cap.

157 "Les dones de Sabadell treballen per la guerra" (15/08/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 9.

Contra aquests “aprofitadors” sense consciència les dones hem de lluitar, però lluitar amb unes armes eficaces i que no ens perjudiquin a nosaltres mateixes. Les manifestacions d’aquests dies passats, justíssimes en quant a la protesta que plantejaven, esdevenen contraproductives respecte al resultat. Veïam: què es guanya amb fer malbé sacs sencers d’arròs, de patates, de cigrons, etcètera, quan realment aquests queviures escassegen? Que escassegin més, que hi ha hagi més demandes que ofertes, que és el que determina una competència entre els compradors, que encara avui, en el règim econòmic que forçosament vivim, pot originar una puja dels preus¹⁵⁸.

Les dones, com a esposes, mares, germanes, filles o companyes, també sentien molta angoixa en veure marxar els homes al front. En alguns casos, la por de perdre els seus familiars els impedia animar-los a unir-se a la lluita. *Companya*, conscient d’aquesta situació, decideix publicar alguns articles per convèncer les seves lectores que han d’animar els homes a combatre. Molts cops aquestes crides van encobertes a manera de conte o historieta, com és el cas dels relats “El noi”, d’Anna Murià, i “Els carrers blaus” i “Trossos de cartes”, de Mercè Rodoreda. D’altra banda, també es publiquen escrits amb referències o paral·lelismes històrics, com “La dona i la guerra a través de la història”, de Josep Maria Francàs. L’article de Francàs estableix una analogia entre les dones de la ciutat estat grega d’Esparta i les republicanes espanyoles perquè, salvant les distàncies temporals, ambdues van viure contextos de guerra. L’objectiu de l’article és demostrar que les dones també són fortes i de temperament bel·licista. En el cas de les espartanes, aquestes se sentien superiors als homes i lliuraven els seus fills a la guerra. Però l’article no busca que les dones catalanes siguin tan fredes com les espartanes, sinó que entenguin que han de lliurar els fills a la guerra per una bona causa:

Contaríem i no acabaríem d’aquest poble singular, eixut, retret i combatiu. Però no és el nostre propòsit fatigar les lectores amb inacabables i engolades conferències. Hem volgut, només, posar de manifest el menyspreu per la vida que presidia les anomenades virtuts espartanes i la impassibilitat amb què les dones lliuraven els fills a la mort. No voldríem pas que les nostres amigues devinguessin tan terriblement indiferents, però sí cal que moltes dones, conscients de llur responsabilitat històrica, no s’oposin a què llurs fills acudin a la crida de la Llibertat. A les fredes mares espartanes que se sacrificaren sense dolor voldríem oposar les conscients mares catalanes que, adolorides i tot, saben sacrificar-se per la causa¹⁵⁹.

158 “La tragèdia de les mestresses de casa” (01/05/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 4.

159 FRANCÀS, J. M. (01/05/1937), “La dona i la guerra a través de la història”, *Companya. Revista de la dona*, núm. 4.

Il·lustració 4. “Una resposta de circumstàncies.”
Font: *Companya*. Revista de la dona, núm. 11.

Per incentivar les dones a animar els seus promesos a anar a la guerra, el número 11 de la revista va publicar una historieta gràfica titulada “Una resposta de circumstàncies”, que narra com un home, bojament enamorat d’una jove, li diu que està disposat a fer-ho tot per ella. La jove li demana que vagi a la guerra.

“L’educació física i la dona” és l’únic article sobre esport que trobem a la revista. En aquesta aportació, escrita per Aminda Valls, es destaca que l’educació física té una importància cabdal, ja que en depèn gran part de la força i la bellesa d’una raça. D’altra banda, recalca que les dones, com a mares, han de fer exercici físic per estar sanes i fortes i així tenir fills sans:

La dona té, en efecte, en aquest sentit, una doble responsabilitat, una doble missió: ésser la mare sana i forta de fills forts i sans. Des de la seva més tendra joventut hem de considerar la nena com una futura mare i, per tal que sigui una bona mare en tots els sentits, no podem de cap manera negligir la seva educació física, la qual en certs aspectes es diferencia de la del noi¹⁶⁰.

7.3.7 Infància

Companya dedica molts dels seus articles a la infància, cosa que reforça el rol de les seves lectores com a mares. També cal tenir en compte que els nens i les nenes foren un dels col·lectius més perjudicats per la guerra: no només van viure una etapa de violència, terror, fam i altres penúries físiques, sinó que molts també van veure marxar al front pares i germans i morir familiars. Molts infants es van quedar orfes, desprotegits davant les inclemències de la guerra. Una de les associacions d’assistència a la infància més rellevants fou Ajuda Infantil de Rereguarda. Aquesta entitat, creada a l’octubre de 1936 per elements de la UGT, de la FETE, del PSUC i de la seva Secció Femenina i

160 VALLS, A. (15/06/1937), “L’educació física i la dona”, *Companya*. Revista de la dona, núm. 6.

també de la Federació de Pioners, tenia per objectiu ajudar tots els infants que es trobessin en circumstàncies difícils provocades pel conflicte, principalment a Catalunya, Aragó i Madrid. Ajut Infantil de Rereguarda els proporcionava habitatge, aliments i tot allò que necessitaven¹⁶¹. La seu de la institució es trobava a la plaça d'Urquinaona, de Barcelona, i en aquesta ciutat comptava amb deu residències per a infants. A la resta de Catalunya va fundar cinquanta-dues residències, dues granges agrícoles, dos sanatoris i tres residències especials per a nens amb discapacitats o malalties mentals¹⁶². Les col·laboradores i redactors de *Companya*, algunes d'elles membres de les institucions d'assistència infantil, escriuen diversos articles sobre les tasques i iniciatives que desenvolupen per ajudar els infants més desprotegits. "Ajut Infantil de Rereguarda. La granja agrícola de Teià" és un article sobre la visita de la redactora Lena Imbert a la granja agrícola de Teià, un centre dirigit per l'entitat Ajut Infantil de Rereguarda on resideixen cinquanta infants i joves refugiats. D'acord amb el text, l'edifici on es troba la institució era una propietat de l'Església que fou confiscada per l'Ajuntament de Teià i cedida a Ajut Infantil de Rereguarda. A la granja hi col·laboren joves de l'Institut Escola de Barcelona que, juntament amb els residents, s'encarreguen de dur a terme tot tipus de tasques de l'àmbit domèstic, l'agricultura i la ramaderia. Cal destacar el to propagandístic de l'article, on s'exalta la iniciativa de l'associació i les tasques que realitzen els joves col·laboradors. L'objectiu del text és estimular la participació i la col·laboració de la població amb les associacions o institucions d'ajut de rereguarda¹⁶³.

"Residència Clara Zetkin" presenta la tasca d'aquesta residència infantil, també dirigida per l'associació Ajut Infantil de Rereguarda. En aquest cas es tracta d'un centre que acull i cuida infants que sofreixen malalties psíquiques o que tenen deformacions físiques. Per tal d'il·lustrar el text, s'inclou un fotomuntatge amb imatges dels nens interns jugant, menjant, fent deures i sent atesos per les infermeres. La direcció del centre resta sota les mans d'una psiquiatra, la Dra. Mira. La residència es presenta com un model que s'ha de seguir, i s'insisteix en el fet que cap de les persones que hi treballen o col·laboren rep un sou: tothom ajuda de franc. L'article també destaca que molts dels infants que ingressen en aquest centre tenen un bon diagnòstic i, gràcies als ensenyaments que se'ls imparteixen, podran ser ciutadans de profit:

161 "Ayuda Infantil de Retaguardia" (16/10/1936), *La Vanguardia*, p. 4.

162 FERNÁNDEZ, J. M. (1987), "La asistencia a la infancia en la Guerra Civil: las colonias escolares", *Historia de la Educación: Revista Interuniversitaria*, núm. 6, p. 110.

163 IMBERT, L. (11/03/1937), "Ajut infantil de Rereguarda. La granja agrícola de Teià", *Companya. Revista de la dona*, núm. 1.

La majoria té bon diagnòstic, i de tots pensem fer-ne homes útils. Uns aprendran els oficis més rudimentaris; altres, professions més especialitzades, i àdhuc tenim tanta seguretat en alguns que esperem veure'ls convertits en magnífics enginyers¹⁶⁴.

Quant al nom de la residència, encara que l'article no en fa al·lusió, podem deduir que, com que es tracta d'una institució creada per associacions obreres com la UGT i comunistes com el PSUC, és lògic que s'estableixin referents amb el moviment obrer d'ideologia comunista i amb els seus líders, per exemple l'alemanya Clara Zetkin.

També l'Ajuntament de Barcelona va col·laborar amb iniciatives d'assistència per als infants, tal com s'exposa a l'article "La guarderia del carrer Montcada", que explica la tasca que es desenvolupa en aquesta institució ubicada en una antiga casa barcelonina. Igual que en molts casos, l'Ajuntament va confiscar la propietat que pertanyia a l'Església i li va donar una altra funció. La direcció de la guarderia està en mans de Maria Donato, que acompanya l'equip de redacció per les instal·lacions del centre i contesta a totes les preguntes. La directora afirma que hi ha parts de la casa que resulten tristes, ja que conserven l'estètica de les monges. Tot i això, n'hi ha d'altres que han estat reformades i on els nens juguen molt feliços. Les obres les ha realitzat la mateixa guarderia, ja que l'Ajuntament no hi ha pogut fer res perquè no n'és el propietari. El finançament s'ha obtingut de les reduïdes matrícules que es cobren a les noies que realitzen els cursos de mainadera que s'imparteixen a la mateixa guarderia. La directora afirma que tres-centes dones, adscrites a la secció de les FETE, s'hi han apuntat. L'objectiu de la guarderia és millorar la cura dels infants i preparar el personal que hi ha de treballar. També es remarca la necessitat d'obrir més guarderies; per això, també es formen tantes dones. En la guarderia del carrer Montcada estan inscrits tres-cents infants de totes les edats: parvulari i escola bressol. L'objectiu de l'article és defensar la necessitat de guarderies per tal que les mares puguin treballar tranquil·les. El fet de comptar amb una institució que es faci càrrec dels infants permetrà a les dones catalanes ocupar llocs de feina en la indústria de guerra i, d'aquesta manera, no només podran emancipar-se econòmicament, sinó que també contribuiran a la causa republicana antifeixista¹⁶⁵.

La guerra es va convertir en la realitat quotidiana dels més petits i, per això, des de *Companya*, existeix una preocupació sobre com tractar aquest tema a les aules. L'article "No amagueu als nens les realitat de la vida", de Maria

164 "Residència Clara Zetkin" (01/04/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 2.

165 VILA, S. (19/07/1937), "La guarderia del carrer Montcada", *Companya. Revista de la dona*, núm. 8.

Baldó de Torres, és un escrit a favor de tractar la guerra i la revolució a l'escola. L'autora considera que l'infant és conscient de la guerra i la revolució i, per tant, també les ha d'estudiar. D'acord amb Baldó de Torres, els nens i les nenes reben estímuls externs i interns de la guerra i la revolució, com ara sensacions visuals i auditives i percepcions psicològiques. Tots aquests estímuls fan que l'infant s'adoni que viu una situació d'anormalitat. D'altra banda, treballen la seva intuïció, i aquesta es converteix en observació i interès. A més a més, l'escola és l'espai social on es desenvolupen els nens i les nenes i els ajuda a complementar les seves impressions, i també és el lloc on transformen les seves sensacions en idees i els seus sentiments en accions. Per tots aquests motius, Baldó considera que s'ha d'estudiar la guerra i la revolució, i que l'escola, d'acord amb la concepció moderna, ha de ser:

a) Atiadora de l'observació de l'infant; b) Respectuosa amb les idees que l'infant adquireix com a fruit de les seves investigacions personals; c) Canalitzadora d'aquestes idees per tal que rutllin dins d'un pla d'equitat, justícia, ponderació, humanisme i, en fi, de tots els grans valors molars¹⁶⁶.

Per acabar, també es parla de com han de ser els docents: el mestre i la mestra han de ser conscients que es pot sostreure una lliçó de la situació que es viu i, per això, no s'ha d'evitar parlar-ne o estudiar-la perquè llavors es fallaria en les concepcions educatives i pedagògiques modernes. Per acabar, a tall d'orientació, l'autora del text inclou una sèrie de pautes per ajudar els docents a tractar els fets a l'aula i treure'n una lliçó:

a) Donar als fets de la guerra i de la revolució valor documental i, com a tal, estudiar-los en els aspectes històric, geogràfic i cívic que presenten.

b) Separar-ne tot el que sigui truculència, exageració, sadisme i curiositat morbosa. Els fets són de tal magnitud que per si sols es sobre per a provocar la indignació de tota consciència honrada.

c) Canalitzar les observacions infantils vers un sentit de serena apreciació i judicació, destriadores del que s'ha de defensar, del que cal admetre i del que hom ha de rebutjar.

d) Fonamentar sobre aquest destriament la consecució d'una moral d'equitat, de justícia, de sinceritat, de valentia, de germanor, capaç de superar l'home que hi ha en tot infant¹⁶⁷.

166 BALDÓ DE TORRES, M. (15/06/1937), "No amagueu als nens les realitat de la vida", *Companya. Revista de la dona*, núm. 6.

167 Id.

A més a més, *Companya* dedica un número sencer, el 14, als infants. Cal tenir en compte que els articles no estan enfocats per al públic infantil, sinó que la temàtica són els nens. L'objectiu d'aquest número és demostrar que una de les preocupacions principals de la UDC són les criatures. En aquest número trobem un article on es presenta el model soviètic en temes d'infància com l'exemple que s'ha de seguir. D'acord amb el text, la cura dels nens i les nenes esdevé una preocupació central per al govern de l'URSS després de la guerra i la revolució, quan el poble soviètic aconsegueix la victòria i enderrocar el tsarisme. Als infants de l'URSS no els manca de res, ja que tant les mares com els nens estan protegits per l'Estat. Es destaca la construcció de milers de guarderies, cases bressol, menjadors, jardins, escoles, residències, campaments, cases maternals, espais d'exercici físic, llacs amb barques, teatres i biblioteques. D'altra banda, les mares només han de fer-se càrrec dels seus fills durant l'al·loment, ja que després són cuidats a les guarderies i les escoles; per aquest motiu, la taxa de natalitat és tan alta a l'URSS¹⁶⁸. Amb l'objectiu d'apropar a les lectores la tasca que desenvolupa Ajut Infantil de Rereguarda, l'article "Infants i joguines", de Francesca Prat, se centra en la Residència Rosa Luxemburg, ubicada a l'avinguda del Tibidabo, de Barcelona. Tenint en compte que el número 14 de la revista *Companya* es va publicar al gener de 1938, l'experiència del Nadal era molt recent i, per això, es narra com Ajut Infantil de Rereguarda va repartir joguines als infants d'aquest centre per Nadal i es ressalta la il·lusió que van sentir els nens refugiats o orfes en rebre un regal. Prat destaca que aquesta entitat és capaç de realitzar aquestes tasques gràcies a l'existència d'un moviment de germanor i generositat vers els infants:

Tothom pensava en els seus fills. Algú també regalava joguines als nens pobres: hom feia caritat. Ara, però, passen altres coses. Hi ha un corrent de simpatia molt més ample i profund envers l'infant, que es demostra amb un interès no solament pels propis fills, sinó per tots els infants en general. I en lloc de caritat, solidaritat, germanor¹⁶⁹.

Al número 15 de *Companya* trobem un altre article de Francesca Prat, titulat "Infants salvats del feixisme", que incentiva a la defensa dels infants per tal d'evitar que aquests caiguin en mans de Franco, ja que són el futur, la nova societat per la qual s'està lluitant:

Infants salvats del feixisme. Salvats primer per l'evacuació de la vostra terra, salvats del feixisme enmig de sacrificis i dolors: nosaltres us prometem que en sereu definitivament salvats. No sabem si tornareu

168 "Els infants de la U.R.S.S." (29/01/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 14.

169 PRAT, F. (29/01/1938), "Infants i joguines", *Companya. Revista de la dona*, núm. 14.

a veure els vostres pares. Cada dia, allà en les terres oprimides, cauen germans nostres sota les urpes ignominioses de Franco. Cada dia, però, resulten més infructuosos els maneigs d'aquest gran traïdor. I si a la fi resteu sols al món, no per això restareu abandonats. L'ens al contrari. Vosaltres i tots els infants d'Ibèria sou el mòbil del nostre lluitar cada dia, la raó d'ésser de tot el nostre esforç. La nova societat es construirà amb vosaltres.

El feixisme també us voldria. I deixariu d'ésser aquesta cosa serena i riallera que sou ara, aquest cristall transparent o aquesta planta gemada. En vosaltres hi naixerien tota mena de morbositats i quan fóssiu grans esdevindrieu els uns, odiosos i els altres, miserablement febles. I qui us en podria fer retret? Ningú. La culpa seria nostra si no lluitéssim ara contra aquest terrible enemic.

Per això diem a tots els infants i especialment a vosaltres, fills dels herois d'Astúries: res i us salvarem definitivament del feixisme!¹⁷⁰

A més a més, s'inclou un reportatge fotogràfic dels infants refugiats del nord (Euskadi, Astúries i Cantàbria) i de les nenes de la colònia d'infants de Seva (la Plana de Vic), mantinguda per la secció belga del Comitè Mundial de Dones sota el patronatge de la UDC i la direcció d'Ajut Infantil de Rereguarda.

El darrer article que *Companya* dedica a la infància es titula "Els nens de pit de Madrid", i se centra en la visita a la Maternitat, un centre de puericultura de Madrid creat pel Ministeri de Sanitat. Al llarg del text s'exposen totes les tasques que es desenvolupen en aquesta institució, com ara el repartiment d'aliments i llet i el control de pes dels infants de menys de dos anys. També s'especifica la procedència dels queviures que reparteixen i podem constatar l'ajuda que es rep d'altres països.

Gairebé tots ens els envien les organitzacions obreres dels països democràtics. Rebem llet dels països escandinaus i d'Holanda, sucre i farina de Txecoslovàquia; de Noruega en rebem vitamines en gotes; de Finlàndia ens trameten carn i ous en pols. El Ministeri de Sanitat, per mitjà del Comitè d'Ajut Internacional, rep tots aquestes donatius i, des del seu magatzem a Barcelona, n'envia i reparteix la mercaderia als diferents centres de puericultura¹⁷¹.

L'article destaca que a Espanya hi ha molts més centres com aquest, on acudeixen més de quaranta-cinc mil infants. Les mares decideixen por-

170 PRAT, F. (05/02/1938), "Infants salvats del feixisme", *Companya. Revista de la dona*, núm. 15.

171 WOLF, I. (12/02/1938), "Els nens de pit de Madrid", *Companya. Revista de la dona*, núm. 16.

tar-hi els seus fills per la manca d'aliments, i els resultats i els progressos són excel·lents:

Són més de quaranta cinc mil nens, controlats avui a l'Espanya Republicana d'aquesta mateixa manera. No existeix cap estat, excepte Rússia, que hagi emprès una tasca semblant. La manca de queviures obliga a les mares a acudir als nostres centres i de seguida ens agafen confiança. Veuen els progressos i l'estat de salut de llurs petits. Veuen que no hi ha diferència de tracte, que ací no s'ocupa ningú de la filiació política d'elles i que únicament es vigila el bé del nen. És la nova generació d'una nova Espanya. El resultat és sorprenent, la mortalitat infantil, tan enorme en temps de monarquia i en l'Espanya de Gil Robles, ha baixat en un percentatge fantàstic¹⁷².

7.3.8 La guerra: trinxeres i bombardejos

Companya es va publicar durant la Guerra Civil Espanyola; per tant, és evident que un dels temes més tractats fou el desenvolupament del conflicte armat. Al llarg de la revista podem trobar diferents articles a manera de crònica que, més que explicar els successos, en volen mostrar les devastadores conseqüències. També es testimonien vivències personals com ara la vida dels soldats a les trinxeres o les penúries que viu la població civil després dels bombardejos.

"Madrid, defensor del món" no és una crònica de la situació de Madrid al març de 1937, sinó un escrit que anima a seguir lluitant i defensant la ciutat, que fou el front principal de la guerra des del novembre de 1936 fins a finals de març de 1937, ja que era evident que la presa de la capital podria posar fi al conflicte ràpidament. En l'atac de Madrid, van participar-hi un elevat nombre de forces feixistes italianes i alemanyes, i en la seva defensa, al costat de la causa republicana, van intervenir-hi les forces russes. A més a més, la victòria del antifeixistes de Madrid es presenta com una victòria per a tots els pobles d'Ibèria; per tant, tothom ha de participar en aquesta defensa. Quant a les dones madrilenyes, es reconeix el seu heroisme i la seva disposició a lluitar fins a la mort contra el feixisme internacional que avança per les terres de Castella¹⁷³.

L'article de Lluïsa Bargés, titulat "Del front", exalta i lloa la valentia, el coratge i la força dels soldats republicans. Després de vuit mesos de guerra i tots els horrors i les penúries viscudes, segueixen lluitant i, davant l'arribada de les forces alemanyes i italianes, no decau l'ànim, sinó tot al contrari: les seves

¹⁷² Íd.

¹⁷³ "Madrid, defensor del món" (11/03/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 1.

gestes i victòries són més heroiques. Fins i tot s'enalteix el tracte que els soldats de l'Exèrcit Popular Regular brinden als seus presoners. Aquest article no té un objectiu informatiu, sinó més aviat propagandístic: es presenta l'Exèrcit Popular Regular com a modelic des del punt de vista defensiu i ofensiu; però, a més a més, se li atorga un caràcter humà, cosa que en legitima l'acció a ulls de la població civil:

Davant l'astorament del món sencer, aquells exèrcits modelics, "made in germany", són anorreats, pulveritzats, omplerts de vergonya per unes tropes improvisades, suara eixides del taller, de la fàbrica, del conreu [...]. Heu vist mai res tant colpidor com aquests soldats que reflecteixen la sorpresa i el dolor per l'engany de que se'ls ha fet víctimes en trobar-se amb el tractament fraternal amb què els tracten els soldats de l'Exèrcit Popular Regular que els feren presoners?¹⁷⁴

Un altre tipus d'articles sobre la guerra són les cròniques en primera persona, on els reporters es desplacen fins als espais protagonistes de l'acció i narren les experiències dels testimonis entrevistats. "La lluita" és un reportatge sobre la tasca dels catalans que lluiten al front de Madrid de la Ciutat Universitària. L'equip de *Companya* assenyala la seva sorpresa davant les "formidables barricades que l'heroisme i la sang del poble madrileny han fet infranquejables". Durant la visita, es produeix un tiroteig, però l'equip de *Companya* no s'atura, tot i sentir por. Quan arriben a les trinxeres, la majoria dels soldats són de Barcelona, i els reben contents. Malgrat això, en veure on viuen els soldats senten esgarripança:

És un cova sòlidament construïda sota terra, tapada amb brancatges i estores; la fosca que hi ha és esgarrifosa.¹⁷⁵

Al març de 1937, es va activar el front d'Aragó amb petites ofensives simultànies per alleugerir la pressió militar sobre Madrid. Arran d'aquest esdeveniment, el front d'Aragó esdevé protagonista de la majoria d'articles sobre la guerra. "Terres d'Aragó en guerra. Impressions i paisatges" inclou les descripcions del poble d'Alcanyís, on es destaca el bullici de la gent, l'augment de la població i l'ús del català, i d'Híjar, on només queden milicians, les cases, que són oficines de guerra i hi ha la comandància, l'hospital i les casernes i, en la llunyania, es veuen les trinxeres avançades des d'on es defensa el benestar de les ciutats i es lluita contra el feixisme:

174 BARGÉS, L. (01/04/1937), "Del front", *Companya. Revista de la dona*, núm. 2.

175 "La lluita" (15/04/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 3.

Des del capdavall d'un carrer mirem la plana. Allà, al mig de l'estepa aragonesa, hi ha les nostres trinxeres avançades, hi ha els nostres germans que passen dies i dies dins de la terra, sota el cel llis que ratlla el xiular de les bales, en una monotonia àcida de familiaritat amb la mort, fent de muralla que tanca i defensa el benestar que nosaltres ens procurem allà baix, a les ciutats; fent-nos de braç protector durant els nostres arrauxaments i els nostres desgavells... Com us hem d'estar agraïts, estimats germans!¹⁷⁶

L'avanç dels exèrcits insurrectes en el front Nord, al Cantàbric, va generar que l'Estat Major central projectés una sèrie d'ofensives combinades per salvar el Nord. La primera es va llançar el 30 de maig de 1937 sobre la Granja (prop de Segòvia); la segona, sobre Osca el 12 de juny de 1937, i la tercera, sobre Brunete. Malgrat tot, cap d'aquestes ofensives va poder capgirar el curs del conflicte, que cada cop era més favorable per als rebels. En aquest context advers, el 24 d'agost de 1937, es va projectar una quarta ofensiva al front d'Aragó que pretenia assolir Saragossa. Encara que la capital aragonesa era la fita principal, l'ofensiva es va conèixer com la batalla de Belchite, perquè aquesta fou l'única plaça rellevant que va conquerir l'exèrcit republicà¹⁷⁷.

Companya decideix exaltar aquesta victòria republicana i publica l'article titulat "Episodis de la presa de Belchite", on es destaca la visita de Dolores Ibárruri i Isabel Azuara als fronts de l'est. També es narra la presa de la ciutat: es relaten les vacil·lacions i la tensió que va viure l'artilleria republicana quan no podia enderrocar el mur que els separava de la ciutat, i com van decidir talar els arbres que els molestaven per poder avançar decididament i prendre Belchite. Per acabar, s'explica com un capellà, que estava amb els feixistes, es fa republicà quan s'adona que els republicans són bona gent i de les mentides que explicaven els feixistes, com ara que els soldats republicans mataven tots els mossens¹⁷⁸.

La pèrdua dels territoris del nord peninsular, amb l'ocupació de tota la costa cantàbrica per part de les tropes nacionals, va permetre un instat de repòs als dos exèrcits enfrontats per tal que els respectius estats majors planifiquessin els següents passos. El general Rojo, que liderava l'Estat Major republicà, va preveure una operació per aïllar Saragossa: la presa de Terol. L'atac sobre Terol va començar durant la matinada del 15 de desembre de 1937 i entre els dies 21 i 22 del mateix mes les unitats republicanes van penetrar a la capital. El 29 de

176 MURIÀ, A. (19/07/1937), "Terres d'Aragó en guerra. Impressions i paisatges", *Companya. Revista de la dona*, núm. 8.

177 CUÉLLAR, J. (2005), "L'organització de l'exercit de l'est. La batalla de Belchite", *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 467.

178 ALGARRA, M. L. (01/09/1937), "Episodis de la presa de Belchite", *Companya. Revista de la dona*, núm. 10.

desembre es va iniciar el contraatac nacional, però els republicans van resistir i, al gener de 1938, les forces nacionals es van retirar de Terol¹⁷⁹.

“Terol” és el títol de la crònica sobre la visita d’una comissió de la UDC, formada per Maria Dolors Bargalló i Manuela Martí, a la ciutat de Terol després de ser alliberada. L’objectiu de l’article és informar a totes les lectures de la victòria republicana a la ciutat aragonesa. La notícia es va rebre amb molta alegria, ja que Terol fou la primera capital de província que va recuperar l’Exèrcit Popular de la República (al gener de 1938). La crònica se centra en allò que veuen i escolten les dues membres de la UDC durant la visita. Destaquen l’alegria dels evacuats, que se senten afortunats d’haver estat alliberats, s’apunta que els republicans han fet més de quatre mil presoners i que existeix una diferència clara entre els soldats republicans i els presoners feixistes:

Quan ja ens acostem a Terol, dos gran grups d’homes es creuen amb nosaltres. Quasi tots amb cares ferrenyes, robes estripades, misèrrimes, gairebé descalços. Alguns somreien, però, i amb el puny a l’aire saludaven. A cop d’ull es notava la diferència: els nostres soldats que els escoltaven, de cossos vigorosos, equips perfectes, ben alimentats, marcaven clarament la diferència entre l’Espanya republicana i la dels facciosos¹⁸⁰.

De l’entrada a la ciutat, assenyalen que hi havia banderes republicanes arreu. La ciutat s’estava reorganitzant seguint les ordres del govern. Bargalló i Martí parlen amb soldats i civils, que els expliquen les monstruositats que perpetraven els feixistes i com els han aconseguit expulsar de Terol:

Contemplant el terreny, les fortificacions que semblaven invulnerables, les enormes quantitats de material bèl·lic que tenien els feixistes, hom pot fer-se càrrec de l’embranzida i coratge, la ràpida actuació victoriosa del nostre Exèrcit Popular Regular, que ha expulsat els invasors fins a setze quilòmetres més enllà de Terol i ha recuperat un territori de molts quilòmetres quadrats¹⁸¹.

Franco no podia consentir la victòria republicana sobre Terol i, després de refer el seu dispositiu d’atac, el 17 de gener de 1938, es van reprendre els combats. L’assalt de Singra per part dels republicans fou un episodi de la batalla de desgast que es va iniciar després de la conquesta de la ciutat de Terol. “Homes contra màquines i acer. Records d’unes batalles” és un reportatge sobre l’actuació de la 27a Divisió, sota el comandament de del Barrio i del comissari

179 TORMO, D. (2005), “L’evolució de la guerra”, *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 555-558.

180 “Terol” (01/01/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 13.

181 Íd.

Guerrero-Mates, al sector del Singra (Aragó) contra les forces falangistes i les italoalemanyes, entre el 25 i el 29 de gener de 1938. L'article explica que aquesta batalla es caracteritza per l'atac dels falangistes amb màquines: 300 avions i 224 tones d'artilleria. En l'article es destaca la importància del material bèl·lic de l'enemic, mentre que els republicans només compten amb els seus soldats:

Però l'enemic, pres de pànic, sap que és la 27 Divisió, que li va fer mossegar la terra al nord (campanyes glorioses, tant com oblidades del nord d'Aragó), la que avança per terres de Singra.

I va a llançar no els seus homes, que no saben per què lluiten, sinó les màquines i l'acer.

I de cop, sobre les terres inhospitalàries i desertes, l'uuuuuuuuuuuuuh! Imponent de tres cents avions va a batre's contra una massa d'homes que no temen llurs crits de mort.

I les masses humanes, a la veu dels comissaris, s'aplanen a terra, però a terra és inútil perquè les dues centes vint-i-quatre tones de trilita que porten les ales negres per a vomitar i construir de contenció els nostres combatents, acompliran llur comès irremeiablement. La terra es mostra ingrata¹⁸².

Cal ser conscient que l'enfrontament armat no només es limitava a les trinxeres i als fronts, sinó que també va arribar a les ciutats. Els bombardejos van esdevenir l'atac més ferotge contra la població. Durant la Guerra Civil, una de les armes que va evolucionar més fou l'aviació. La Guerra Civil va ser el centre de proves de totes les potències implicades en el conflicte. Els coneixements i tècniques adquirides van ser aplicades en el transcurs de la Segona Guerra Mundial. Tots els avions que van intervenir en el conflicte espanyol eren estrangers: mentre que l'aviació franquista depenia de les trameses d'Itàlia i Alemanya, la republicana depenia de les trameses de l'URSS.

"Ocells negres" és una crònica de la visita de l'equip de *Companya* a l'Hospital Clínic de Madrid després dels bombardejos. *Companya* també es passeja pels carrers de la ciutat, on només es veuen cases mig en runes com a conseqüència dels atacs aeris.¹⁸³ "Madrid i Bilbao irreductibles. Dones madrilenyes: Salut!" és una crònica dels bombardejos que va sofrir la ciutat de Madrid. Es destaca que, davant la resistència del front de la capital, els feixistes han perpetrat aquests atacs a la població civil per minvar la moral al front:

Del cervell dels capitostos facciosos, brolla aleshores una idea diabòlica. Pensen: "Els combatents de Madrid no es rendiran. És precis vence'ls assassinant la població civil, aterrint les dones perquè pres-

182 BONET, A. (08/03/1938), "Homes contra màquines i acer. Records d'unes batalles", *Companya. Revista de la dona*, núm. 18.

183 MONTY (01/04/1937), "Ocells negres", *Companya. Revista de la dona*, núm. 2.

sionin en l'ànim dels homes." I la idea es posa en pràctica immediatament.¹⁸⁴

L'article exposa com les dones madrilenyes intenten apagar el foc de les bombes incendiàries amb galledes; i s'exalta la seva tasca i el seu heroisme. D'altra banda, es posa un èmfasi especial en el seu sofriment: igual que les dones d'Euskadi, les madrilenyes, tot i l'ajut que han rebut, han patit moltíssim.

Pel que fa a la guerra, la creació d'un únic exèrcit regular fou un tema que generà gran controvèrsia, ja que significava la desaparició de les milícies. El 28 d'octubre de 1936, es va aprovar el decret de militarització de les diverses milícies antifeixistes catalanes, com també la de tot el personal masculí considerat com a mobilitzat, adscrit als Serveis Sanitaris, a les Indústries de Guerra i als Serveis de Rereguarda. La iniciativa de crear un exèrcit regular, a Catalunya, va rebre el suport incondicional del PSUC. Hem de tenir en compte que el naixement del nou exèrcit fou revolucionari i, durant els primers mesos, bona part dels comandaments eren militants comunistes. Possiblement, aquest era el motiu pel qual els comunistes havien acceptat amb entusiasme la militarització, la qual cosa els proporcionava una situació privilegiada dins de l'Exèrcit Popular. A més a més, la creació d'un exèrcit regular va significar la pèrdua del poder armat per part dels anarquistes.¹⁸⁵

L'equip de *Companya* en aquest punt també es mostra a favor de la decisió del govern. Defensa la necessitat de donar suport a la creació de l'Exèrcit Popular Regular, caracteritzat per la disciplina, la jerarquia i un únic comandament. Al reportatge "La lluita" es destaca el testimoni d'un dinamiter, que explica els beneficis de la creació de l'Exèrcit Popular:

Des que començàrem a organitzar l'Exèrcit Popular, els companys ataquen i resisteixen amb molta més eficàcia perquè hi ha una millor disciplina, una millor organització, i perquè hi ha una altra moral, tot ens surt millor.¹⁸⁶

"Els lluitadors de la independència" és una mena d'oda al soldat que va al front, a la seva valentia, coratge i decisió. Tot i que l'objectiu real d'aquest escrit és reclamar l'existència d'un únic Exèrcit Popular Regular sota un únic Estat Major per guanyar la guerra:

Els alemanys feixistes han envaït el nostre país. Volen i volem afermar definitivament els avanços aconseguits per la nostra revolució

184 ÁLVAREZ, J. (15/06/1937), "Madrid i Bilbao irreductibles. Dones madrilenyes: Salut!", *Companya. Revista de la dona*, núm. 2.

185 BRUSCO, R. (2005), "La creació d'un nou exèrcit revolucionari", *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 359-365.

186 "La lluita" (15/04/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 3.

popular. Volen i volem el triomf i final victoriós d'aquesta guerra. I per això volen i volem un Exèrcit Popular que dirigeixi les operacions en conjunt en tots els fronts; un exèrcit popular nacional per a tota la Ibèria i no de determinats partits o organitzacions, que facin la guerra i la revolució per llur propi compte; un exèrcit popular amb una disciplina d'acer, que acati i compleixi les ordres de l'alt comandament.¹⁸⁷

Catalunya, des de ben aviat, es va convertir en el destí de milers de refugiats espanyols que fugien dels seus pobles i ciutats escapant de l'ocupació de les tropes franquistes. L'acollida d'aquests contingents de població va sobrepassar aviat la capacitat de les institucions catalanes d'assistència i socors. Famílies i organitzacions obreres van haver de contribuir en aquesta empresa solidària. Només a la ciutat de Barcelona, durant els primers tres mesos del conflicte, es van acollir 100.000 persones i, a finals d'any, el recompte sobrepassava les 180.000. Al setembre de 1936, a Catalunya ja havien arribat més de 200.000 refugiats, tres quartes parts dels quals es trobaven a la Ciutat Comtal. El Departament de Governació i Assistència Social de la Generalitat, en un informe destinat als serveis d'ajut del Govern de la República, va quantificar la xifra de 568.254 refugiats a Catalunya el 15 de setembre de 1937.¹⁸⁸

Davant d'aquesta realitat, a *Companya* s'escriuen una sèrie d'articles on es dona veu a les dones refugiades que arriben a Catalunya i s'incentiva les catalanes a ajudar en el procés d'acollida. Per exemple, "Solidaritat, catalans. La tragèdia de les refugiades" gira entorn del testimoni d'una dona andalusa refugiada a Catalunya que demana l'ajut de les dones catalanes en l'acollida de les dones i els infants que han hagut d'abandonar casa seva. A més a més, l'entrevistada mostra tota la seva gratitud vers la vida (alimentació, clima, producció de les terres) que Catalunya dona als seus ciutadans i la contrasta amb la pobresa que es viu a Andalusia i Castella.¹⁸⁹ D'altra banda, "Les heroïques dones d'Astúries" és un article de Teresa Proenza on es presenta Agripina García Feliciate, una dona asturiana convalescent refugiada a Catalunya. Amb vint-i-dos anys era la guia i l'eix del moviment de dones d'Astúries i la presidenta de la Comissió Provincial de Dones Antifeixistes. Quan va esclatar la guerra, va anar al front fins que li van dir que a la rereguarda seria més útil. Va viure el drama d'Astúries i el d'Euskadi, i va perdre el seu estimat. No obstant

187 "Els lluitadors de la independència" (01/06/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 5.

188 SERRALLONGA, J. (2005), "La recerca de solucions per resoldre l'èxode de la població civil", *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 671-674.

189 CONDE, C. (11/03/1937), "Solidaritat, catalans. La tragèdia de les refugiades", *Companya. Revista de la dona*, núm. 1.

això, el seu esperit de lluita resta intacte i mostra coratge per lluitar al costat de les catalanes.¹⁹⁰

Per acabar, “Una hora entre refugiats” és la crònica de la visita de *Companya* a una casa de refugiats a càrrec de l’Ajuntament de Barcelona. L’objectiu de l’article és demostrar la realitat dels refugiats a Catalunya, sobretot de les dones, els infants i els ancians, amb l’afany de treballar per millorar la seves condicions. Per aconseguir aquestes millores és indispensable la col·laboració de la ciutadania catalana:

Aquesta novel·la de guerra, de la qual en són els principals protagonistes, però que demà ens pot colpir a tots amb la mateixa intensitat i amb el mateix honor i que parla, més alt en el seu trist silenci, de la solidaritat que Catalunya, que tots nosaltres, hem de sentir envers els refugiats, de la unitat que ens ha d’estrènyer a tots, no sols els partits i sindicats, sinó també tots els pobles ibèrics, per a poder guanyar la guerra i la revolució. Aquests refugiats han posat llur valor i llur abnegació a prova d’una manera heroica per la causa antifeixista, i per això no es poden deixar arraconats al marge de les activitats que emplen de fruits entusiastes les nostres mans. Hem de treballar. Tenen perfecte dret a incorporar-se al treball. Han de viure com a éssers útils i no com a impossibilitats o com a captaires. Llur dignitat ho exigeix. Tots nosaltres podem fer quelcom per a ells en aquest sentit, col·laborant en la tasca que l’Ajuntament de Barcelona, tan encertadament, ha emprès per a procurar un amor i benestar a aquests germans nostres.¹⁹¹

7.3.9 Joves i estudiants

Un altre col·lectiu que va tenir veu dins de *Companya* fou la joventut. Cal tenir en compte que els joves i les joves eren la base de la revolució i de la lluita combativa antifeixista. Els joves catalans eren els soldats que havien de constituir l’Exèrcit Popular Regular, mentre que les joves catalanes es dedicaven a les tasques de la rereguarda i foren les constituents de l’Aliança Nacional de la Dona Jove; per aquest motiu, *Companya* els dedica una sèrie d’articles.

Cal recordar que, el 1936, es va crear l’Exèrcit Popular Regular i les milícies populars antifeixistes van quedar desarticulades. Així doncs, fou molt important la disciplina, la jerarquia i la formació, cosa que molts joves desconeixien. Iniciatives com la creació de camps d’educació premilitar responien a les mancances dels joves que volien lluitar contra el feixisme. La formació

190 “Les heroiques dones d’Astúries” (06/11/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 12.

191 HUICI, M. (05/02/1938), “Una hora entre refugiats”, *Companya. Revista de la dona*, núm. 15.

militar era indispensable per a la creació d'un exèrcit regular. Des de *Companya*, aquestes iniciatives s'aplaudeixen i s'anima tots els nois joves a allistar-se i formar-se.

L'article "La diada de la joventut celebrada darrerament" gira entorn de la diada de la joventut catalana, una iniciativa del Comitè Pro-Exèrcit Popular Regular i altres organitzacions amb l'objectiu de crear una moral de guerra als joves d'entre disset i vint anys, que encara no poden ingressar a l'Exèrcit Popular Regular. Durant aquesta jornada s'inaugura el primer Camp d'Educació Premilitar a Pins del Vallès (Sant Cugat del Vallès) com a resposta a la demanda de milers de joves que es volen allistar a l'Exèrcit Regular Popular però que no disposen de la formació necessària. En aquest acte es compta amb la presència del president de la Generalitat, Lluís Companys, i del periodista i polític comunista Joan Comorera. En el marc d'aquesta diada, a la tarda, també es va celebrar un festival esportiu militar, en què van assistir més de quaranta mil joves. A més a més, en aquesta jornada les noies joves també van tenir-hi cabuda: n'hi ha que van col·laborar-hi i d'altres que només van assistir-hi. Les dones també treballen per la formació de l'Exèrcit, però des de la rereguarda:

Nosaltres, dones, saludem amb entusiasme aquesta joventut que aprèn el maneig de les armes als camps de Pins del Vallès i menyspreem els joves que es neguen, emboscant-se, a col·laborar a la tasca de formar el que esdevindrà gloriós Exèrcit Popular Regular.¹⁹²

Al número 4, *Companya* dedica un reportatge de dues pàgines al ja esmentat Camp d'Educació Premilitar de Pins del Vallès. L'article, titulat "Pins del Vallès, escola de la joventut heroica", és una mena de crònica que explica la visita de l'equip de *Companya* al camp. S'hi destaca la disciplina que els joves mostren vers els comandaments i el seguiment d'un sistema organitzatiu molt seriós. En cadascuna de les tendes hi dormen set nois i les rutines que segueixen en aquest camp els ajuden a desenvolupar les facultats intel·lectuals i a enfortir-se físicament i moralment. El camp compta amb tots els serveis necessaris: des d'escoles fins a hospitals. Dins l'article s'inclouen fragments de les entrevistes que es realitzen a alguns comandaments i als joves. El comandant destaca sobretot la tasca de les Milícies Culturals:

Tenim una escola per a analfabets, on aprenen a llegir i a escriure alguns d'aquests xicots, a càrrec de les Milícies Culturals, que orga-

192 "La diada de la Joventut celebrada darrerament" (01/04/1937), *Companya*. Revista de la dona, núm. 2.

nitzen tota mena de cursos i conferències i que són, també, les que fan aquest periòdic mural.¹⁹³

Mentrestant, els joves fan incís en la importància de la disciplina, el comandament únic i la creació de l'Exèrcit Popular Regular:

I si el camp mateix està ple de joves de totes les organitzacions antifeixistes que accepten els principis que formen el naixent Exèrcit Popular Regular: disciplina, comandament únic, reserves, abolició de columnes i banderes de partits o organitzacions. Tots estan preparats per a lluitar per les llibertats de Catalunya i els altres pobles ibèrics. Molts han estat ja al front. Tots els caps i oficials han combatut valentament a les trinxeres, però avui esmercen pacientment el temps en ensinistrar aquests xicots de Pins del Vallès, reserva d'heroisme, font i esperança del nostre Exèrcit Popular, que ha de salvar-nos i decidir ràpidament la victòria si continuem seguint el camí de la unitat i de la disciplina.¹⁹⁴

“Els estudiants en peu de guerra” és un article escrit per la secretària d'Agitació i Propaganda dels Grups Estudiantils Marxistes, Glòria Cervera. L'objectiu d'aquesta aportació és mostrar a les lectores que la classe estudiantil, que fins al moment estava tan allunyada de l'obra, se suma a la lluita i la revolució per enderrocar el feixisme. Cervera destaca que, abans del 19 de juliol, els estudiants ja eren conscients i treballaven per l'emancipació del poble; però, fins que no va esclatar la revolució, les seves activitats van passar desapercebudes. Els grups d'estudiants volen participar més i que la seva lluita no sigui desconeguda i, per això, volen que tant la classe obrera com els intel·lectuals s'uneixin en la mateixa lluita:

Nosaltres no volem que la nostra lluita romanguí per més temps desconeguda. Volem que el símbol d'unió que ha creat el poble de Madrid amb la sang vessada en els seus fronts sigui l'exemple que ens guii en la creació del nostre símbol d'unió amb la sang vessada pels nostres herois de Tarragona. Així volem que unides per la barreja de llurs sangs, la classe intel·lectual i obrera marxin amb pas ferm fins assolir llurs anhels. LA VICTÒRIA I LA CULTURA.¹⁹⁵

Com a mostra de la voluntat de col·laboració de la classe estudiantil, s'adjunta un breu article sobre la colònia de la FNEC al Montseny. En aquesta

193 “Pins del Vallès, escola de la joventut heroica” (01/05/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 4.

194 *Id.*

195 CERVERA, G. (05//02/1937), “Els estudiants en peu de guerra”, *Companya. Revista de la dona*, núm. 15.

colònia, les noies estudiants ajuden i cuiden els nens refugiats, i fan que s'oblidin que han hagut de marxar de casa seva.¹⁹⁶

Al número 5 de la revista s'inaugura una nova secció: "Noticiari Estudiantil". S'enceta amb la publicació d'una crida dels GEM a totes les organitzacions estudiantils perquè creïn grups d'Amigues de *Companya* i facin ús de l'espai que els cedeix la revista per publicar les seves notes i treballs. El primer grup d'estudiants que ocupa aquest espai és el del Casal del Soldat, que demana la col·laboració de tothom. Malgrat això, "Noticiari Estudiantil" no apareixerà en cap número més de la revista.¹⁹⁷

"Per una joventut sana, forta i feliç" és un resum de l'entrevista a Joana Francesca, dibuixant que dirigeix la secció de Propaganda de la Unión de Muchachas (UM) de València. L'entrevistada parla de la tasca de la Unión de Muchachas i afirma que aquesta organització juvenil, en el cas de València, es va crear seguint l'exemple de l'Aliança Nacional de la Dona Jove. Joana Francesca assenyala que també estan organitzant un Congrés de Noies i que les línies de treball de la UM són treballar per a la guerra, dedicar-se a l'ensenyament cultural i esportiu i crear escoles rurals i centres esportius per a les joves del camp, ja que no s'interessen gaire pel moviment per la seva manca de cultura. A més a més, també destaca que volen publicar una revista, que es titularà *Muchachas*. Per acabar, i a tall de conclusió, la dibuixant fa incís en la necessitat d'unir tots els esforços per guanyar la guerra:

Comprenem que la unió de tota la joventut espanyola ens conduirà més ràpidament cap a la victòria, per això treballem amb entusiasme i incansablement fins aconseguir no solament agrupar les noies, sinó unir les joventuts femenines i masculines de totes les tendències sota la consigna de l'Aliança Nacional de la Joventut i anar conjuntament fins assolir el triomf definitiu.¹⁹⁸

7.3.10 Models

Companya presenta les experiències d'algunes dones com a models a seguir. En alguns casos, dedica espais, a tall d'homenatge, a figures individuals que han protagonitzat un paper fonamental o heroic en el marc del conflicte. La primera d'aquestes homenatjades és la miliciana Lina Òdena. *Companya* li dedica una pàgina sencera al número 2 amb motiu de la seva defunció. El text, escrit per Caritat Mercader, anuncia la mort d'Òdena i fa un resum breu de la seva

196 "La colònia de la FNEC al Montseny" (01/06/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 5.

197 "Noticiari Estudiantil" (01/06/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 5.

198 PICORNELL, L. (15/08/1937), "Per una joventut sana, forta i feliç", *Companya. Revista de la dona*, núm. 9.

activitat revolucionària en el context de la guerra. S'assenyala la seva militància a les Joventuts Comunistes de Catalunya i el seu rol com a miliciana i comandant d'un batalló. Com a cloenda, hi trobem una lloança: Mercader presenta Òdena com una heroïna.

Però en el cor de tots els proletaris del món Lina Òdena, que encarna la joventut i el coratge, viu i viurà. Les mares ensenyaran a llurs fills a estimar i imitar Lina Òdena. Catalunya revolucionària no l'oblidarà. Les dones antifeixistes d'Ibèria, que ella va ajudar a organitzar, tampoc no l'oblidaran. Les generacions futures deuen a la sang generosa de Lina i de tots els que com ella saberen viure i morir llurs llibertat i felicitat.¹⁹⁹

A partir del número 13, l'equip de *Companya* publicarà una sèrie d'articles biogràfics sobre personatges femenins que han destacat per haver trencat les normes, avançar-se al seu temps, mantenir-se fermes als seus ideals i defensar la unitat i la universalitat. La primera protagonista és Flora Tristan, una escriptora i pensadora feminista i socialista francesa d'ascendència peruana. Maria Pi de Folch, autora de l'article "Dones de grans horitzons. Flora Tristan", destaca que Tristan fou la primera dona que es va adonar de la necessitat d'unir els obrers més enllà de les fronteres.²⁰⁰

L'article del número 15, escrit per Elena Camps, es titula "Rosa Luxemburg. La dona abrandada". Luxemburg fou una teòrica marxista polonesa d'origen jueu i militant del Partit Comunista d'Alemanya que, juntament amb Karl Liebknecht, posseeix una gran càrrega simbòlica per al marxisme, sobretot a Alemanya.²⁰¹ L'article comença amb la narració del seu assassinat arran de la seva participació en la revolució espartaquista del gener de 1919 i, posteriorment, es fa incís en el seu activisme revolucionari i els seus ideals:

És una nit com altres nits de la ciutat. En una hora discreta, en la qual no s'ha de despertar gaire la curiositat dels veïns, un cordó de policies tanca el carrer i altres pugen les escales d'una casa dintre de la qual han d'efectuar l'agafada. Davant d'una taula, a la llum d'una làmpara d'estudi, hi ha dues persones, un home i una dona. Ambdós no semblen pas sorpresos amb l'aparició de la policia. Tota llur vida està dolorosament perseguida per aquest visió dels botxins uniformats que venen a interrompre estudis, menjars, col·loquis, descans amb etern manament de presó.

199 MERCADER, C. (01/04/1937), "Lina Òdena", *Companya. Revista de la dona*, núm. 2.

200 PI, M. (01/01/1938), "Dones de grans horitzons. Flora Tristan", *Companya. Revista de la dona*, núm. 13.

201 MUSTO, M. (05/03/2021), "Per Rosa Luxemburg en el 150 aniversari", *Catarsi Magazin*. Recuperat de: <https://catarsimagazin.cat/per-rosa-luxemburg/>.

Aquesta vegada no és el mateix. L'home i la dona són convidats amb un amable somriure a baixar al carrer i prendre seient en un automòbil que espera. [...] Al dia següent, aquell home i aquella dona, Carles Liebknecht i Rosa Luxemburg, apareixen assassinats amb els polsos perforats d'un tret. Es tira terra sobre l'afer. El govern social-demòcrata empara els assassins. Els cadàvers van embolicats amb una espessa capa de silenci, segellat per dues passions miserables: l'egoisme i la por.²⁰²

Al número 16 trobem un article bibliogràfic dedicat a la infermera Florence Nightingale. Nascuda a Florència el 1820 en una família benestant anglesa, des de ben petita va tenir vocació d'infermera. En aquella època no era ben vist que les dones adinerades cuidessin dels malalts. No obstant això, Florence va lluitar contra les tradicions victorianes i es va formar per ser infermera. Es destaca la seva participació en la guerra de Crimea com a responsable d'un grup de trenta-vuit infermeres, que van ser enviades al front per curar els ferits. També fou la impulsora de la reforma dels hospitals i l'ofici d'infermera al Regne Unit.²⁰³ Nightingale no representa la dona com a subjecte polític, activista o revolucionària, sinó aquelles dones que s'han dedicat a l'assistència social i sanitària, a ajudar els altres. Aquest exemple de dona modèlica potser s'ajusta més al perfil de les lectores de la revista que, durant el conflicte, van col·laborar i participar en la rereguarda, sobretot en tasques d'assistència social.

El darrer número de *Companya* dedica un article a Clara Zetkin. Zetkin, nascuda a Saxònia el 1857, fou una revolucionària que s'incorporà de molt jove al moviment obrer, cosa que la portà a l'exili a Suïssa i París, on conegué Engels. A la dècada de 1890 tornà a Alemanya, on prengué la direcció de la *Igualtat*, l'òrgan del moviment femení proletari. Davant la traïció dels socialdemòcrates de Bernstein, es va posicionar a l'ala esquerra del Partit Socialdemòcrata Independent d'Alemanya (USPD) i, posteriorment, va militar al Partit Comunista d'Alemanya (KPD). El 1915, va convocar a Berna la Primera Conferència Nacional de la Dona per defensar la seva incorporació al treball i proclamar-ne tots els drets. També fou presidenta de Socors Roig Internacional, membre del Comitè Central del Partit Comunista i membre destacada de la Tercera Internacional.²⁰⁴

Clara Zetkin deixa traçada la trajectòria del moviment de les dones i la pauta a seguir en la marxa conjunta i paral·lela del proletariat per

202 CAMPS, E. (05/02/1938), "Rosa Luxemburg. La dona abrindada", *Companya. Revista de la dona*, núm. 15.

203 "Florence Nightingale" (12/02/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 16.

204 MARTÍNEZ, J. L. (02/08/2017), "Clara Zetkin, pionera el movimiento de mujeres socialistas", *Contexto y Acción*, núm. 128. Recuperat de: <https://ctxt.es/es/20170802/Culturas/13944/clara-Zetkin-rosa-luxemburgo-ctxtsocialismo-feminismo.htm>.

a les vies de l'emancipació. Paraules seves són aquestes: “L’alliberació de les dones pel socialisme ha d’ésser obra d’elles mateixes. Elles no obtindran una llibertat plena, una veritable igualtat, sense avançar impetuosament, en massa, amb una visió clara, disposades a la lluita i al sacrifici, pel camí de la revolució proletària, aliades sòlidament amb llurs companys de classe”.²⁰⁵

7.3.11 Prostitució

La prostitució i la propagació de les malalties de transmissió sexual es van convertir en temes clau de les normatives socials i sanitàries durant la guerra. Des de sempre, la prostitució havia estat considerada un exemple de sexualitat femenina transgressora i, per tant, perillosa per a la societat. A partir de finals del segle XIX, l’argument a favor del control de la prostitució no només es basava en l’amenaça moral que suposava, sinó també en els greus problemes mèdics que presentava. A principis del segle XX, la prostitució era considerada la causa principal de les malalties de transmissió sexual. Generalment, s’ha considerat que els contextos bèl·lics condueixen a la laxitud sexual, i així va ser durant la Guerra Civil. Cal tenir en compte que, en aquesta etapa, els soldats de permís tenien diners per gastar. A més a més, en aquest moment, moltes noies estaven angoixades pels problemes econòmics i hi havia milers de refugiades sense sostre; per tant, és possible que moltes joves optessin per prostituir-se per poder sobreviure. La lògica de la revolució va atorgar un nou enfocament de les opinions sobre la prostitució: les discussions revelaven que la seva interpretació tenia una orientació de classe. Malgrat que sempre s’havia estigmatitzat com una manifestació de la immoralitat sexual de les dones de la classe obrera, la premsa comunista, socialista i anarquista va divulgar, durant el conflicte, la idea que la prostitució era una lacra social heretada del capitalisme. Les organitzacions femenines sostenien que la prostitució era una institució necessària del capitalisme.²⁰⁶

La guerra va impulsar la iniciativa de l’organització femenina anarquista Mujeres Libres de crear centres alliberadors de la prostitució: cases de rehabilitació on les prostitutes rebien un tractament complet que consistia en cures sanitàries, psicoteràpia i una formació professional centrada en l’aprenentatge d’oficis. Aquestes residències es van concebre com una etapa transitòria de la readaptació social de les prostitutes a una vida, una societat i un treball nous.

205 “Clara Zetkin” (08/03/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 18.

206 NASH, M. (2006), “La supervivencia en tiempos de guerra: nuevas delimitaciones de los ámbitos público y privado”, *Rojas: Las mujeres republicanas en la guerra civil*, p. 229-230.

La proposta d'aquests centres alliberadors comportava la idea de redempció o regeneració moral, una part necessària per a l'adaptació social. Tant la UDC com l'AMA també van considerar que la lluita contra la prostitució era una lluita a favor de l'alliberació femenina, però no li van donar tanta importància com les anarquistes de *Mujeres Libres*.²⁰⁷

El número 10 de *Companya* dedica dues pàgines senceres a la prostitució amb un objectiu de denúncia i amb la finalitat de promoure'n l'erradicació total. Es tracta d'una mena de reportatge titulat "Prostitució, vergonya del món", que consta de tres articles. El primer porta el títol "En el cabaret català" i la seva finalitat és desfer tots els mites que circulen entorn de les joves que treballen als cabarets. La periodista Aida Martí hi afirma que anteriorment els nois anaven als cabarets perquè l'amistat amb una de les ballarines no portava al matrimoni. Tot i això, aquestes dones han de ser tan respectades com qualsevol altra. Són dones amb sentiments, tot i que la societat ha ensenyat a menysprear-les. Martí explica també que va parlar amb una noia d'aparença innocent que treballava al cabaret, i aquesta li va assegurar que no cobraven gaire (50 pessetes i un 10% per ball) però que no podria subsistir si aquests locals desapareguessin. El segon article, també d'Aida Martí, es titula "Shanghai-girls". La periodista fa una descripció del cabaret que visita i remarca que és un lloc bonic i luxós, a on els homes van a oblidar tots els problemes que genera la guerra. Altrament, els obrers i els soldats no poden accedir-hi pels preus elevats de l'entrada i la beguda; per tant, només hi va gent de diners. D'aquesta manera, és impossible que les noies entenguin el sentit de la guerra, la causa republicana o perquè els homes lluiten al front, ja que estan aïllades del proletariat, que són les persones que els ho podrien explicar. Per aquest motiu, Martí considera que les dones no haurien de témer aquestes joves, sinó sentir-ne una mica de pena, ja que se'ls nega la capacitat de decidir i pensar per elles mateixes:

¿Com volem que aquestes nenes tan boniques, tan ben maquillades, tan elegants, comprenguin, capeixin el sentit de la nostra guerra, d'aquesta guerra, d'aquesta que ha de decidir els nostres destins i els d'elles mateixes, si el preu dels tiquets i les consumicions que ací es paguen ha fet, fins avui, impossible el seu contacte, la seva afinitat moral, amb els únics que poden, que haguessin pogut ensenyar-los-hi: els obrers? És que un obrer, un proletari, pot pagar aquest preu per un instant d'alegria fugissera? No. Estudiantets, ratolins de casa rica, criatures inútils, quan no perniciosos, han estat els seus mestres..., mestres de dansa i d'amor; els han exigit una presentació impecable, luxosa, sensual, una rialla sempre a punt, sigui o no fingida... I, avui..., dieu-me,

207 Ibid., p. 231-232.

dones, vosaltres que les mireu com a “vamps” cinematogràfiques, que tremoleu en pensar que poden “requisar-vos” el promès o el company, no en teniu una miqueta de llàstima?²⁰⁸

Potser aquests dos primers articles semblen més una descripció de la realitat que es vivia que no pas una denúncia. D'altra banda, el tercer gira entorn de l'erradicació de la pràctica de la prostitució a l'URSS i la presenta com el model que caldria seguir. Defensa que la lluita contra la prostitució és una lluita per a l'alliberació de la dona, que no es pot assolir si no s'assegura la independència econòmica.

Ara bé, hi ha un factor essencial en tota emancipació: la independència econòmica. Sense independència econòmica no hi ha alliberament possible. Per això, la U.R.S.S. allibera des d'un principi econòmicament la dona. De res li hauria servit a la dona treballadora l'atorgament del vot ni la declaració dels seus drets civils i polítics, si l'Estat no li hagués obert les portes del taller, de la fàbrica i les de la Universitat. La burgesia, malgrat haver concedit una certa independència econòmica al proletariat masculí, deixà de banda la dona, la qual continuà essent objecte de mercadeig i fins i tot d'una escandalosa regulació legalista. I la seva expressió més clara i més cínica real ha estat la prostituta.²⁰⁹

S'afirma que la causa de la prostitució són els salaris baixos i l'atur forçós. L'URSS és l'únic país d'Europa que ha solucionat el problema: ha acabat amb els intermediaris que es lucraven de l'explotació de les dones, ha fet propaganda contra la demanda i ha organitzat campanyes de metges i investigadors i una xarxa de profilactoris. Els profilactoris són una institució medicoprofilàctica de lluita contra la prostitució i ajuda a la “dona pública”. Les reeduquen i les curen (en cas de malaltia venèria) per poder ser elements sans per a la col·lectivitat, tot a través del treball i l'aprenentatge, i a poc a poc es poden inserir al món laboral. El 83% de les prostitutes dels profilactoris han estat salvades. L'entrada o la permanència al centre no és obligatòria. Així doncs, amb aquest tercer article queden clares dues coses: la prostitució només es pot erradicar si les dones tenen accés a feines amb uns salaris dignes, i només així es pot assolir l'emancipació total de les dones. L'URSS ha creat un sistema excel·lent per eliminar la prostitució, que esdevé un model, ja que no només allibera les dones de ser una mercaderia, sinó que les reeduca i les prepara perquè puguin formar part de la construcció d'una nova societat.

208 MARTÍ, A. (01/09/1937), “Shanghai-girls”, *Companya. Revista de la dona*, núm. 10.

209 “Prostitució, vergonya del món” (01/09/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 10.

“Adolescència tempestuosa” és un altre article que defensa el tancament dels dancings o *music-halls*. El text, escrit per Francesca Prat, pretén mostrar a les lectores les iniciatives que s’han pres des de la Conselleria d’Assistència Social per ajudar les noies que treballen en aquests locals a escapar d’aquesta vida. En concret, Prat presenta la Casa de Noies Enric Fontbernat, un antic convent que ha estat reformat i modernitzat. Moltes de les noies que han estat acollides en aquesta institució anteriorment vivien en “cases de vida dubtosa” o treballaven als *music-halls* o dancings:

La majoria de les nostres noies, totes menors d’edat, per diverses causes han estat trobades en cases de vida dubtoses, en dancings o en altres llocs perillosos per llur salut. Són noies d’aquestes que la gent qualifica de rebels, indomenyables, impossibles i que van una mica més enllà d’infants terribles. En el terreny de la psiquiatria no són res més que desviades socialment i de retop sexualment; mercès a un ambient propici i una natura algunes vegades propensa a aquestes desviacions. Què dirien, per exemple, d’una noia que ha viscut amb un padrastre que li ha arribat a fer proposicions de tipus sexuals?²¹⁰

L’objectiu de la Casas de Noies és reformar les joves per tal que es puguin reinserir en la societat i deixar de ser marginades:

Quan em vaig fer càrrec de les noies, moralment estaven destruïdes. Vàrem haver de retornar-los-hi la confiança en elles mateixes, fer reviure en elles un anhel de perfeccionament, no mirant el passat, sinó a l’esdevenidor. Va ésser difícil, perquè elles solament veien com a meta de llur destí la fugida de l’internat. [...] La majoria han recobrat llur confiança. Les que tenen família van els diumenges a la tarda a casa de llur familiars i tornen a la casa. Les altres surten a passeig el primer i el tercer diumenge del mes. Hem destruït els uniformes i cadascuna es fa els vestits com vol. En l’actualitat estem instal·lant uns tallers de treballs manuals on, després de determinar l’aptitud de cadascuna, podran capacitar-se tècnicament en qualsevol professió. L’organització interna de la casa és a base de grups de vuit noies, cadascun dels quals té funcions que es renoven per torn rigorós en l’administració, neteja i control de la casa. Hem procurat, també, establir el selfgovernment a la casa a base d’un comitè de tres noies que es renova mensualment i que assumeix la responsabilitat màxima durant llur mandat. [...] Les noies d’ací, gairebé totes, han començat llur vida un seixanta per cent en els dancings, camí perillós que algú ha considerat una mica massa per damunt. Per això en les diversions que nosaltres hem plantejat i hem ideat com a pla educatiu de la casa

210 PRAT, F. (8/03/1938), “Adolescència tempestuosa”, *Companyia. Revista de la dona*, núm. 18.

hi ha les danses en un sentit ben entès. Donem molta importància a l'educació física i al treball manual, això, és clar, sempre d'acord amb el metge psiquiatra de l'establiment.²¹¹

7.3.12 L'URSS

Secundant la iniciativa de França i el Regne Unit, l'URSS es va unir a l'Acord i al Comitè de No-intervenció. Els líders soviètics, en un principi, havien concebut l'esclat del conflicte espanyol com una pertorbació inoportuna, ja que el caràcter revolucionari republicà podia arruïnar el seu apropament a França i al Regne Unit. Per aquest motiu, Stalin només va permetre l'enviament d'ajuda humanitària i va rebutjar la petició d'ajuda en armes. Malgrat aquest posicionament inicial, la postura de l'URSS va acabar modificant-se a inicis del setembre de 1936, un cop va quedar clar el fracàs de la no-intervenció per aturar l'ajuda italiana i alemanya a Franco. El 14 de setembre de 1936, Stalin decidí enviar armament a Espanya i, a principis d'octubre del mateix any, l'URSS va començar a socórrer militarment la República sense abandonar la política de no-intervenció, igual que ho havien fet Itàlia i Alemanya. L'URSS ajudà a la causa republicana a través de la formació de Brigades Internacionals i mitjançant l'enviament directe de material bèl·lic soviètic. Al voltant de trenta-cinc mil voluntaris procedents de més de cinquanta països van servir com a brigadistes a les files republicanes i van combatre com a força de xoc en quasi totes les grans batalles fins al setembre de 1938, quan Negrín decidí la seva evacuació en un intent frustrat per forçar el bàndol franquista a imitar aquesta mesura.²¹²

Tenint en compte que l'URSS va esdevenir la gran aliada de la República i que part de l'equip de *Companya* militava al PSUC, es pot entendre l'afinitat de la revista amb el règim soviètic. Així doncs, es publiquen notícies, articles o reportatges que mostren les accions protagonitzades pels soviètics com a exemples que cal seguir, capdavanters del modernisme. Per a *Companya*, l'URSS, sobretot, era el model pel que fa a temes relacionats amb la infància, la classe obrera i les dones.

Quant al procés d'emancipació de les dones, el règim soviètic havia aconseguit gran fites: no només les dones estaven alliberades del poder patriarcal, sinó que també podien aspirar a les mateixes oportunitats laborals que els homes. "Sherhezada és lliure!" és un article que pretén explicar la millora de les condicions de vida de les dones de la regió de l'Àsia Central gràcies a

²¹¹ Íd.

²¹² MORADIELLOS, E. (2016), *Historia mínima de la Guerra Civil española*, p. 224-228.

la creació de l'URSS i de les repúbliques soviètiques. Presenta quatre noies (Abidova, Chadieva, Islamova i Gregorieva) que vivien sotmeses a la potestat dels seus marits fins que, el 1918, amb el naixement de l'URSS, aquesta situació va canviar. Amb la creació de la República Soviètica de l'Àsia Central, aquestes dones han pogut alçar la veu i ocupar llocs de responsabilitat: formar part del Comitè Executiu, ocupar la presidència d'un soviets, ser cap política de la regió o organitzadora d'emulació social femenina. D'altres dones han tingut l'oportunitat d'estar al capdavant d'institucions sanitàries i culturals. Per tant, l'article conclou que el govern soviètic ha comportat grans avantatges per a les dones de l'Àsia Central:

L'enumeració dels avantatges enormes que ha trobat la dona a l'Àsia Central, deguts al Govern soviètic, seria extensíssima. Solament direm que la barbàrie i l'esclavatge han desaparegut d'aquelles contrades i que la felicitat, per mitjà de la llibertat, de la higiene i de la cultura, ha il·luminat la vida d'aquelles dones. Abidova, Chodiova, Islamova, Gregorieva, les tristes fembres d'altres dies, ja han vist brillar a l'horitzó del món l'astre de la llibertat.²¹³

A l'URSS, les dones eren enteses com a subjectes polítics actius amb els mateixos drets que els homes. "La dona soviètica es prepara per a les eleccions" és un article sobre la preparació de les dones per a l'elecció de diputats al Consell Suprem de l'URSS, d'acord amb el sistema electoral determinat per la Constitució de Stalin, "la més democràtica del món".²¹⁴ L'article remarca que el dret a vot és un dels drets fonamentals de la Constitució i destaca les iniciatives que endega el règim soviètic per ensenyar als seus ciutadans a entendre i comprendre el cos jurídic. Per exemple, als centres d'educació política s'estudia la Constitució i la llei electoral, i també es realitzen mítings. Aquesta tasca pedagògica està, sobretot, en mans de les dones, ja que les obreres de l'URSS estan molt desenvolupades políticament. A més a més, també s'han publicat milions d'exemplars de la nova Constitució i la llei electoral. La idea principal d'aquest programa pedagògic és fer entendre que els treballadors tenen el deure de formar-se sobre els seus drets perquè els exerceixin bé i els apreciïn.²¹⁵

L'URSS era el model revolucionari per excel·lència i també ho havien de ser les "immillorables condicions de vida dels seus infants". Per aquest motiu, la política del govern en matèries tan importants com l'educació havia de ser el referent principal de l'Espanya republicana. La premsa va ser

213 "Sherhezada és lliure!" (15/06/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 6.

214 SÁNCHEZ, A. (2018), "Mujer y revolución", *La Revolución que había de cambiar el mundo: Cent años del 1917*, p. 49-54.

215 STASSOVA, E. (16/12/1938), "La dona soviètica es prepara per a les eleccions", *Companya. Revista de la dona*, núm. 12.

una eina molt eficaç per enaltir els valors de l'educació soviètica, que eren els que s'havien d'imitar.²¹⁶ *Companya* publica un conjunt d'articles sobre les iniciatives del règim soviètic amb referència a la cura i l'educació dels infants. La revista posa un èmfasi especial en la preocupació del govern soviètic pels nens, un col·lectiu que havia quedat totalment desemparat pel règim tsarista. “Parlant amb Matilde Huici. Com comprenen l'infant els pobles nous” és una entrevista realitzada a l'advocada espanyola del Consell Superior de Protecció de Menors, Matilde Huici. Huici també fou delegada d'Espanya al Comitè del Nen a la Societat de Nacions i pensionada pel Govern de la República a l'URSS. El tema central de l'entrevista és la vida dels infants a l'URSS. L'advocada explica que allà els nens són compresos i el govern, que es preocupa molt per ells, ha creat un sistema educatiu totalment innovador. Pel que fa als mitjans emprats per comprendre l'infant, Huici destaca que l'URSS s'ha desfet de les normes rígides i fredes. Per cada quinze alumnes hi ha un professor i les escoles són veritables llars. Un dels principis bàsics de l'educació és l'estètica, i també la inculcació dels valors soviètics:

Sí, naturalment. Ells [l'URSS] volen fer una humanitat forta i benaurada i pugen els infants en els principis, que barrejats a la carn i a la sang signifiquen la redempció. Per bé que respectant sempre, com ja hem dit, la personalitat del nen. Els inculquen la idea del valor del propi esforç, fent que s'adonin que és només amb ell que abastaran el que desitgen, i la de la solidaritat, ajut i amor als altres. Es curiosíssim veure com a l'escola, a l'hora de llevar-se, l'infant de set anys vesteix el de quatre i porta a terme tot el que l'altre no pot encara realitzar.²¹⁷

També es tenen en compte els “cercles d'invents”: els infants inventen i els seus artefactes no es menyspreen. També és important el teatre: els nens fan obres i les representen, i ells mateixos en són espectadors i les analitzen. Matilde Huici es mostra esperançada que aquest model arribarà a Espanya.

L'URSS no només va dedicar els seus esforços a millorar el sistema educatiu, sinó que va impulsar una sèrie d'iniciatives per donar suport i protegir les mares. *Companya* exposa aquesta predisposició del règim soviètic per les mares i els infants a l'article “Fecunditat benaurada”, on es narra el cas d'una jove soviètica de vint-i-nou anys, amb dos fills, que ha donat a llum quatre bessons. Es fa incís en el fet que ha estat un part sense dolor gràcies a la tècnica d'un

216 JIMÉNEZ, J. F. (2013), “Imágenes del modelo soviético en la prensa para la emancipación de la mujer en la Guerra Civil Española”, *La Constitución de Cádiz. Genealogía y desarrollo del sistema educativo liberal: XVII Coloquio Nacional de Historia de la Educación*, p. 459-461.

217 TANISCHKA (01/07/19367), “Parlant amb Matilde Huici. Com comprenen l'infant els pobles nous”, *Companya. Revista de la dona*, núm. 7.

doctor rus, que ha permès que més de tres-cents mil dones hagin parit sense dolor. Tenir quatre infants de cop en qualsevol lloc del món seria una desgràcia, menys a l'URSS, ja que allà tots tenen esperances perquè la cura de la mare i els infants està garantida. En el cas d'aquesta jove de vint-i-nou anys també se li ha donat un pis amb mobles i els nens creixen sans sota la protecció de les organitzacions soviètiques. Com que es tracta d'un cas tan rellevant, l'Institut d'Obstetrícia i Ginecologia els ha portat a Moscou. A més, l'augment de la família no ha suposat cap preocupació econòmica per a la mare, ja que les organitzacions soviètiques l'han ajudat en tot moment i aviat ha pogut fer vida normal i tornar a la seva feina.²¹⁸

Companya entrevista una altra de les seves col·laboradores que ha viatjat a l'URSS: l'anarquista Pepita Belda, militant de la CNT. L'article, titulat "Una anarquista a l'URSS", gira entorn de l'infant, que és l'aspecte que més ha impressionat Belda, que de professió és mestra. Elogia el tractament que l'URSS dona a mares i fills i desmunta un quants mites que ella mateixa considerava certs:

Són admirables les atencions que es donen a la infància, que allà mereix tots els respectes. Els altres països del món han de prendre exemple del que a la U.R.S.S. es fa amb els infants.

Vaig anar allà una mica mal disposada contra aquell Estat que, segons m'havien dit, obligava les mares a lliurar-li els fills per a fer amb ells allò que li vingués bé. I això és fals, s'ha de destruir la mentida sense perdre temps. La mare és lliure com el fill. Té, això sí, el dret d'usar les cases-bressol, els jardins d'infància, els palaus dels pioners..., però elles, les mares, són sempre les més lligades al nen i les que decideixen en tot la sort del menut.²¹⁹

També parla dels mestres i n'exalta els mètodes i la professionalitat. A més a més, fa referència als infants espanyols que hi ha a l'URSS, i al bon tracte que hi reben:

—És respecta la personalitat del nen?

—Són respectades les seves aptituds, les seves inclinacions, la seva fantasia. Hi ha clubs d'inventors, on cada noi s'assaja i realitza les seves creacions, que són preses seriosament pels grans.

—I els mestres?

—Són magnífics. He vist un xicotet espanyol que escopí a la cara del seu mestre, i ell, amb tota la naturalitat, s'eixugà la cara i li digué tan sols: "Això no es fa!" Un altre trencava de sis a vuit vidres diaris, i un

218 "Fecunditat benaurada" (15/08/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 9.

219 "Una anarquista a la U.R.S.S." (01/01/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 13.

dia va agafar un ganivet i l'esgrimí contra un altre noi; el càstig fou portar-lo a un sanatori per a nerviosos i tractar-lo com un veritable malalt.²²⁰

A part d'aquesta selecció d'articles, *Companya* va dedicar un número sencer a l'URSS en homenatge al vintè aniversari de la creació de l'Exèrcit Roig. Així doncs, el número 17 de la revista, publicat el 26 de febrer de 1938, s'enceta amb un editorial titulat "L'Exèrcit de la pau", on no només es parla de la creació i els resultats de l'Exèrcit Roig, sinó també de la seva importància en el moment present com a garant de la pau mundial i defensor de l'antifeixisme:

Si la guerra general no ha esclatat ja a Europa o al llunyà Orient, això és degut en bona part al respecte que l'Exèrcit Roig inspira. Garantitza, també, la pau del món, gràcies a la política d'autèntic pacifisme que el Govern soviètic desenvolupa. Tots els països democràtics tenen en l'Exèrcit Roig un baluard ferm i en la U.R.S.S, un col·laborador fidel per al manteniment de la pau. És l'únic exèrcit potent que no es troba al servei d'idees annexionistes ni de cap mena d'imperialisme. El pacte franco-soviètic fa també de l'Exèrcit Roig una garantia de les democràcies occidentals contra l'agressió que Hitler i Mussolini li preparen febrament. Sense aquesta gran màquina militar al servei del poble, de la civilització i de la pau, la Unió Soviètica potser ja no existiria, potser hauria caigut sota els grapes immundes dels feixistes, incendiaris de la nova guerra mundial. Sortosament per a la humanitat, l'Exèrcit Roig és una bella realitat, i els bandits feixistes, si volen llançar-se a llur criminal aventura, serà amb la seguretat que el gran país amic nostre es troba preparat per retornar cop per cop.²²¹

Al llarg de tot el número, trobarem articles de diferents temàtiques, però sempre mantenen el fil conductor: l'URSS com a model. Així doncs, Maria Lluïsa Algarra escriu un article que vindica la victòria absoluta de les dones soviètiques pel que fa a la llibertat del treball. D'acord amb l'escrit, les dones a l'URSS poden exercir qualsevol ofici i ocupar tota mena de càrrecs:

I recordem també, com a revers de la medalla, aquell interior del Pavelló de la U.R.S.S. —el país de la incorporació de la dona a l'aridesa del treball i de la ciència— on hi ha el rostre de la dona arreu, com una repetició eterna: als cossos superiors, governamentals, a les juntes superiors mèdiques, a les agrupacions directives científiques, d'enginyeria o de naturalisme o de matemàtiques, a les càtedres, a les judicatures, als instituts d'art, els llocs més preeminents, més dis-

220 Íd.

221 "Editorial. Exèrcit de la pau" (08/03/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 18.

tingits, més difícils. Arreu el rostre de la dona. La dona, justament col·locada a totes les branques de la vida soviètica. Nosaltres creiem que aquest és el veritable homenatge. A la U.R.S.S no hi ha professions “tabú”. Per això el somriure no s’esborra mai d’aquells rostres tan clars. I mentre les dones treballen optimistes, segures, un benestar immarcescible es consolida, constantment sota l’oneig de l’estelada bandera.²²²

Amb relació a la dona i el seu paper en l’esfera pública, Dolors Lassalle publica “La dona nova i la política”, on defensa que l’abolició de la desigualtat de sexes és un punt fonamental del programa soviètic. La paritat de sexes està legitimada pel capítol desè de la Constitució soviètica, on es recullen els drets i els deures fonamentals:

A la U.R.S.S es concedeixen a la dona iguals drets que a l’home en tots els dominis de la vida econòmica, pública, cultural, social i política. La possibilitat de realitzar tots aquests drets està assegurada per la concessió a la dona de drets iguals als de l’home en quant al treball, salari, repòs, assegurances socials i instrucció; per a la protecció, per part de l’Estat, dels interessos de la mare i de l’infant; per la concessió a la dona de permisos de gravidesa, amb manteniment de salari; per una vasta xarxa de clíniques de maternitat, cases bressol i jardins de la infància.²²³

D’altra banda, l’article 137 del capítol onzè de la Constitució, sobre el sistema electoral, estableix que les dones tenen dret a escollir i també a ser escollides, igual que els homes. Quant al món laboral, Lassalle afirma que a l’URSS s’ha produït un avenç formidable respecte de la igualtat de sexes. Les treballadores estan alliberades de les preocupacions domèstiques, gaudeixen de la protecció de l’Estat, són independents econòmicament i tenen possibilitats d’ampliar la seva formació. Les dones no només treballen al camp i a la indústria, sinó que també n’hi ha que ocupen càrrecs polítics, socials i governamentals de primer ordre, i també hi ha un gran nombre de dones que han estat condecorades:

Veiem que en els municipis hi ha 215.500 dones; en institucions de l’Estat, 174.500; a l’Estat i organitzacions estatals, 300.000. Entre els membres del Comitè Executiu Central hi ha 101 dones. Hi ha 113.000 dones assessores (jurats) en els Tribunals Populars; 20.000 a les ciutats i 93.000 als pobles, constituint el 31% del nombre total de jurats populars de Tribunals; 36.000 dones són membres dels Soviets

222 ALGARRA, M. L. (26/02/1938), “A dones noves, professions noves”, *Companya. Revista de la dona*, núm. 17.

223 LASSALLE, D. (26/02/1938), “La dona nova i la política”; “Col·laboració espontània de les obreres” (01/06/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 17.

de les ciutats, la qual cosa constitueix el 30,4% i 309.000 són membres dels Soviets rurals, ço és el 20,62% total. A les darreres sessions del Congrés de Soviets hi havia 419 dones diputades, mentre que a la primera sessió n'hi havia 49. És molt interessant també constatar com ha augmentat el nombre de dones votants a les eleccions. Moltes dones són comissàries del poble de la U.R.S.S., de les Repúbliques i dels territoris, i tenen també un paper molt important en l'organització dels serveis socials i comunals dels sindicats.²²⁴

7.3.13 Crítica del Codi Civil de 1889

Maria Lluïsa Algarra, la primera magistrada de Catalunya i l'Estat espanyol, és l'autora de quatre articles que conformen una secció de crítica jurídica en clau de defensa dels drets de les dones. En aquest cas, l'objecte d'estudi de la jutgessa catalana és el Codi Civil de 1889 i el seu objectiu és denunciar-ne articles misògins.

La primera de les aportacions d'Algarra la podem localitzar en la segona entrega de la revista *Companya*, sota el títol "Un raig de llum inexorable sobre el fosc dret, arcaic i egoista". Algarra afirma que el dret de les dones a la igualtat ja no és discutit per ningú; és més, és acceptat per tothom a excepció del Codi Civil de 1889; per tant, és com si no s'hagués produït cap progrés. Denuncia la intocabilitat del Codi Civil de 1889 i posa un èmfasi especial en el caràcter misogin dels seus articles. També al·lega que la Constitució de 1931 el feu trontollar una mica, però que no va aconseguir enderrocar-lo. No obstat això, destaca el cas de Catalunya que, amb la llei de l'1 de gener de 1935, concedia la llibertat plena i absoluta a les dones catalanes casades. D'aquesta manera, Algarra presenta el dret català com capdavanter i revolucionari, a diferència de la resta de drets ibèrics, que encara mantenen vigent la desigualtat imposada pel Codi Civil de 1889:

Catalunya ha estat sempre inquieta, comprensiva i revolucionària: el seu dret de tots els temps és més ample i generós que els altres drets ibèrics. [...] Però a la resta d'Espanya el fòssil jurídic del 1889 continuava marxant en la penombra.²²⁵

La jurista catalana s'ofereix a mostrar a totes les dones alienes al món del dret la misogínia que s'amaga darrere del cos jurídic de 1889. També defensa que, el 19 de juliol de 1936, es va donar l'oportunitat de canviar la situació de

224 Íd.

225 ALGARRA, M. L. (01/04/1937), "Un raig de llum inexorable sobre el fosc dret, arcaic i egoista", *Companya. Revista de la dona*, núm. 2.

desigualtat de les dones a tota la Península; per tant, presenta la guerra i la revolució com el raig de llum que pot posar punt final a la penombra estesa i sustentada pel Codi Civil de 1889:

No m'ofereixo, companyes profanes en Dret, a informar-vos en articles successius de tot el que hi havia en aquell arcaic cos jurídic en contra nostra. Us asseguro que mai no heu imaginat tant com hi havia! Quan us en donareu compte apreciareu els avantatges, que en el camp de les lleis, ens ha portat a les dones el 19 de juliol, amb el seu raig de llum inexorable.²²⁶

La secció d'Algarra continua amb un article titulat "*Furiosa abominatio feminae*. Una malaltia soferta pels legistes de 1889". En aquest cas, la jurista desvetlla l'objectiu dels seus escrits: cercar els articles misògins del Codi Civil de 1889 i mostrar-los a totes les lectores de la revista. La seva voluntat és exposar-los tots, començant pels de menys "categoria". En aquesta entrega, la jutgessa catalana se centra en l'article 681, que nega el dret de les dones a ser testimonis dels testaments, igual que tampoc no ho poden ser els menors, els que no són veïns, els orbs i els sordmuts, els que no entenen l'idioma del testador, els que pateixin un trastorn psíquic i els que hagin estat condemnats per falsificació o perjuri.²²⁷ Així doncs, Algarra afirma que, amb la vigència d'aquest article 681, també es manté la concepció que no es pot confiar en una dona ni donar-li aquesta responsabilitat, ja que no és capaç d'assumir-la:

La gent formal de 1889 opina que "ni pensar en confiar a una dona això d'ésser testimoni d'un testament!" Quina idea! A una dona un paper de responsabilitat! A una criatura com la dona, que té sempre la versatilitat i la inconsciència d'un menor; que mai no és capaç de fer-se càrrec de les situacions, com no se'l pot fer un pagès que baixi del "tros"; que acostuma a mirar sense veure, com un cec, i a escoltar sense sentir, com un sord; que té el cervell racialment comparable al d'un idiota; que té normalment inclinacions tenebroses a donar gat per llebre, com un falsificador consumat, i que és aficionada a desfigurar la veritat dels fets, com un perjur redomadíssim!²²⁸

No obstant això, el Codi Civil de 1889 especifica una excepció: d'acord amb l'article 701, la dona pot exercir de testimoni en un testament en situació d'epidèmia. Així doncs, podem concloure que només en situació de necessitat

226 Íd.

227 "Real Decreto de 24 de julio de 1889 por el que se publica el Código Civil", *Gaceta de Madrid*, núm. 206, de 25 de juliol de 1889.

228 ALGARRA, M. L. (15/04/1937), "*Furiosa abominatio feminae*. Una malaltia soferta pels legistes de 1889", *Companya. Revista de la dona*, núm. 3.

extrema, quan no queden més alternatives, es pot confiar a una dona aquesta responsabilitat.

El següent article d'Algarra porta el títol "Tu no pots ésser tutor!". Aquesta aportació de la jutgessa se centra en l'article 237 del Codi Civil, que no permet que les dones exerceixin de tutors, de la mateixa manera que tampoc no en poden ser els criminals:

No pueden ser tutores ni protutores:

- 1.º Los que están sujetos a tutela.
- 2.º Los que hubiesen sido penados por los delitos de robo, hurto, estafa, falsedad, corrupción de menores o escándalo público.
- 3.º Los condenados a cualquier pena corporal, mientras no extingan la condena.
- 4.º Los que hubiesen sido removidos legalmente de otra tutela anterior.
- 5.º Las personas de mala conducta o que no tuvieren manera de vivir conocida.
- 6.º Los quebrados y concursados no rehabilitados.
- 7.º Las mujeres, salvo los casos en que la ley las llama expresamente.
- 8.º Los que, al diferirse la tutela, tengan pleito pendiente con el menor sobre el estado civil.
- 9.º Los que litiguen con el menor sobre la propiedad de sus bienes, a menos que el padre o, en su caso, la madre, sabiéndolo, hayan dispuesto otra cosa.
10. Los que adeuden al menor sumas de consideración, a menos que, con conocimiento de la deuda, hayan sido nombrados por el padre o, en su caso, por la madre.
11. Los parientes mencionados en el párrafo segundo del artículo 293 y el tutor testamentario que no hubiesen cumplido la obligación que dicho artículo les impone.
12. Los religiosos profesos.
13. Los extranjeros que no residan en España.²²⁹

La jurista catalana fa al·lusió a la relació existent entre la cura dels menors i la figura femenina, i mostra així la paradoxa que presenta aquest article. És a dir, les dones, tradicionalment, han estat sempre les encarregades de desenvolupar el rol de les cures d'infants i familiars; però, malgrat això, no se'ls confia l'exercici de la tutoria en l'àmbit jurídic. Igual que en el cas del número anterior, Algarra també exposa l'excepció que contempla la llei: les dones tan sols podran ser tutors dels seus nets o germans amb problemes de conducta

229 "Real Decreto de 24 de julio de 1889 por el que se publica el Código Civil", *Gaceta de Madrid*, núm. 206, de 25 de julio de 1889.

o psiquiàtrics, sempre que no tinguin marit, per evitar ser influenciades per aquest en la cura del tutelat:

Únicament, com una mercè especialíssima, podran ésser tutors dels seus nets, com a darrer recurs!, les àvies paterna i materna. Una dona no pot ésser tutora del seu germà sa, normal i la custòdia del qual no presenta problemes difícils; però, en canvi, el codi li encomana la tutoria del seu germà foll, plena d'obstacles i mals de cap: un autèntic aperitiu. I, sobretot, aquestes àvies privilegiades, i aquesta germana a qui han fet una tan agradable distinció, no han de tenir marit! Un home podria influir-les indegudament respecte al menor o incapacitat que tutelen, aconsellar-les, coaccionar-les en perjudici del tutelat (també és cosa provada que la dona, en casar-se, ja no és capaç de veure-hi de cap ull).²³⁰

Concloent aquesta aportació i per tal de demostrar una altra de les incoherències del cos jurídic, l'autora fa referència a l'article 294, segons el qual els consells de família només poden ser integrats per homes. Així doncs, aquella malfiança que es mostra vers els marits de les àvies o germanes que poden ser tutors s'efuma a l'hora de constituir un consell de família. El mateix espòs, que és capaç d'influir negativament en la tutela d'un infant o un incapacitat, és qui forma part del consell on es tractaran les qüestions fonamentals sobre la cura del tutelat.

El darrer article de crítica jurídica d'Algarra es titula "Una altra mena de dictadors...", senyors *de horca y cuchillo* d'estar per casa" i critica la secció del Codi Civil sobre "los derechos y obligaciones entre marido y mujer". Els articles d'aquesta secció establien que la dona devia obediència al seu marit (article 57), que estava obligada a seguir-lo fins on ell fixés la seva residència (article 58), que el marit era l'administrador dels béns de la societat conjugal (article 59), que també era el representant de la dona (article 60) i que la dona havia d'adoptar la nacionalitat del marit (article 63).²³¹ Algarra denuncia la relació desigual entre els dos cònjuges, ja que el marit adquireix una actitud de superioritat patriarcal i l'esposa queda relegada a la voluntat del seu espòs. Per aquest motiu, la jurista considera que la secció hauria de rebre el títol "De los derechos del marido y las obligaciones de la mujer". Tot i que no fa cap especificació ni cap crítica exhaustiva dels articles de forma individual, conclou que els legisladors i els reaccionaris amaguen el seu menyspreu vers les dones sota un pretesa "cavallerositat" i que també en ridiculitzen els anhels d'emancipació; d'altra banda, lloen

230 ALGARRA, M. L. (01/05/1937), "Tu no pots ésser tutor!", *Companya. Revista de la dona*, núm. 4.

231 "Real Decreto de 24 de julio de 1889 por el que se publica el Código Civil", *Gaceta de Madrid*, núm. 206, de 25 de julio de 1889.

i reserven una sèrie de responsabilitats per a les dones, totes elles relacionades amb l'àmbit domèstic i la cura de fills i familiars. En definitiva, Algarra defensa que el matrimoni no es pot basar en el desequilibri:

No, no pot basar-se el matrimoni en aquest desequilibri, en aquesta tirania l'un sobre l'altre. Comprensió, ajuda, respecte mutu: heus ací les tres paraules en què ha de basar-se la unió perfecta d'un home i una dona. Així ho entén la Revolució, i ho ha concedit a tot Ibèria, com ja abans una llei del Parlament Català ho havia concedit a Catalunya.²³²

7.3.14 Denúncia dels feixismes internacionals

Companya, com a revista femenina antifeixista, també té l'afany de denunciar els atacs dels feixistes a altres països estrangers. Al llarg de la publicació, bàsicament s'exposen tres casos: el del comunista brasiler Carles Prestes, el de Lilo Hermann i el de la Xina, immersa en la guerra contra la invasió japonesa.

Respecte al cas de Prestes, "El calvari de dues dones" és un article que informa del procés contra trenta-cinc revolucionaris brasilers, entre els quals destaquen Carles Prestes (secretari general del Partit Comunista brasiler), Harry Berger, Grolldi i Lleó Juli Vallée, tots condemnats a presó. *Companya* qualifica el judici com un simulacre perquè el mateix jutge, Machado, dies abans del judici deia que no era necessari aportar proves per condemnar els "extremistes". L'article destaca que els acusats no tenien un advocat de defensa atès que el president del país, "el feixista Vargas", havia expulsat el cèlebre lletrat David Levinson. Al final de l'article es fa menció de la mare i la germana de Lluís Carles Prestes, que demanen ajut per al seu fill i germà i confien en l'esforç de tots els homes i les dones antifeixistes:

Condemnació d'aquells que lluitaren per l'alliberament nacional de la seva pàtria és una provocació a la consciència universal. Tots els catalans recordem amb emoció dues dones que viuen dies de dol i desesperació: la mare i la germana de Lluís Carles Prestes. Aquelles dones admirables, que recorregueren el món demanant a tots els homes lliures l'ajut per al fill i el germà, avui encara confien en l'esforç de tots els antifeixistes intel·lectuals, obrers, demòcrates, i de tots els homes que senten l'anhel de justícia social, i sobretot confien en l'esforç de totes les dones del món, i adrecen un prec especial a les dones

232 ALGARRA, M. L. (01/06/1937), "Una altra mena de dictadors..., senyors de horca y cuchillo d'estar per casa", *Companya. Revista de la dona*, núm. 5.

espanyoles i catalanes, que avui lluiten per la conquesta de llurs llibertats, per a què ajudin amb llurs enèrgiques protestes a fer sortir de la presó el fill i el germà, ja que els feixistes els hi ha tancat per a evitar la victòria del poble sobre l'opressió.²³³

Relacionat amb l'article anterior, "A la mare i la germana de Carles Prestes" sembla una continuació que fa referència a la tasca de recerca de suports protagonitzada per la mare i la germana de Prestes. Des de *Companya* es vol fer arribar el suport de les dones espanyoles i catalanes a la mare i la germana, i la protesta i indignació per aquests empresonaments:

Ningú millor que les dones espanyoles i catalanes per a comprendre avui el vostre dolor i les vostres angúnies. Es per això que per mitjà del periòdic femení i antifeixista *COMPANYA* volem fer arribar fins a vosaltres la nostra adhesió i la nostra protesta indignada enfront de la tràgica farsa que condemna a Lluís Carles Prestes i als seus companys de lluita a llargs anys de captiveri.²³⁴

Al número 7 de *Companya* es torna a fer referència al cas de Prestes, però aquest cop es demana llibertat per a la seva dona i la seva filla. "Una nena de sis mesos presonera de la Gestapo" és l'article on s'exposa que la dona del comunista brasiler, Olga, i la seva filla de sis mesos, Anneta, es troben en una presó alemanya. El text denúncia el cas i reivindica la llibertat d'ambdues i el seu retorn al Brasil:

Nosaltres, dones de Catalunya, voldríem que tots els homes de sentiments enlairats demanessin l'alliberament d'Anneta Prestes i de la seva mare; nosaltres preguem que se'ls permeti d'ajuntar-se amb la mare del seu company. Llibertat per a Anneta Prestes i la seva mare!²³⁵

L'altre cas de denúncia que presenta *Companya* és el de Lilo Hermann, una dona empresonada pel règim de Hitler per haver-se oposat a la política feixista. Hermann, de vint-i-vuit anys, mare d'un infant, era estudiant de ciències naturals. Amb l'ascens de Hitler fou expulsada de la universitat, però va continuar els seus estudis mentre treballava en una fàbrica i feia de mainadera. Hermann ha estat condemnada a mort el dia 12 de juny de 1937. A l'article de *Companya* se la compara amb Joana d'Arc per la seva valentia i coratge en la defensa dels seus ideals. Des de la revista es llança una crida a totes les dones catalanes per salvar Hermann:

233 "El calvari de dues dones" (01/06/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 5.

234 "A la mare i germana de Carles Prestes" (01/06/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 5.

235 "Una nena de sis mesos presonera de la Gestapo" (01/07/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 7.

Dones de tots els països, escriviu lletres a Liselotte Hermann a la seva cel·la de condemnada a mort: Strafgfängnes BERLIN PLOTZENSEE. Adreceu lletres demanant gràcia i lletres de protesta a Frau GOERING, BERLIN i Frau Dr. GOEBBELS, BERLIN. Signeu aquesta crida i adreceu-la a 2, Rue de Londres, PARIS, 9ème.²³⁶

Companya escriu un conjunt d'articles denunciant l'atac del Japó a la Xina (Segona Guerra Sinojaponesa, 1937-1945). En molts casos, estableix paral·lelismes entre la causa republicana i la xinesa i el paper que les dones d'ambdós països desenvolupen en el context bèl·lic. El primer dels articles que la revista publica sobre la lluita de les xineses és "Una crida emocionant i justíssima a les associacions femenines xineses". El text destaca que la Federació Nacional d'Associacions Femenines Xineses, amb la dona de Chiang Kai-shek com a presidenta, adreça una crida a totes les dones xineses davant la invasió japonesa. El manifest, de to molt enèrgic, anima les xineses a lluitar pel seu territori i demana ajut a totes les dones del món. A aquesta crida, *Companya* respon amb comprensió, les anima a defensar el seu territori i a no decaure, igual que ho fan les catalanes antifeixistes. Les anima a derrotar l'enemic imperialista nipó, amic del feixisme, ja que només vençant el feixisme es podrà viure en llibertat i dignitat:

Defenseu el vostre terreny amb tota l'ànima, així com nosaltres prometem no cedir ni un sol pam del nostre territori, i davant les hordes assassines que els feixistes envien posem-hi el daler del nostre pit i tot l'entusiasme de la nostra fe. Vosaltres i nosaltres tenim en joc totes aquelles coses que són les raons poderoses que ens permeten viure amb dignitat. Val la pena de perdre la vida en llur defensa. Lluita aferriçada, companyes xineses. Endavant fins la victòria, que us desitgem total i aviat. Sabem que és dolorós veure caure els propis fills, devorats per aquest monstre que és la guerra, però també, i per pròpia experiència, sabem com seria de cruel si els enemics de la cultura i de la veritable civilització arribessin a assolir el triomf. Ningú no podria estar tranquil en la seva llar; ningú no podria tenir segura la seva vida. Tots els nostres pobles serien convertits en un immens camp de concentració; tot seria mort, desolació i misèria. La repressió més violenta, el carnatge més cruel i inhumà i l'anihilament de la consciència en serien les conseqüències immediates. Per alliberar el món dels imperialismes tòtrics, que necessiten imprescindiblement de la mort per a poder alimentar llurs insans apetits, avant, compa-

236 "Crida. El destí d'una mare" (16/12/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 12.

nyes xineses; pel triomf esclatant de la justícia, la pau i la llibertat dels pobles!²³⁷

Igual que en l'anterior, a l'article "Xina" es fa referència a la Segona Guerra Sinojaponesa i es crea un paral·lelisme entre la situació que viuen els xinesos i la dels republicans espanyols. També es denuncia la no-intervenció de la Societat de Nacions i la complicitat de les grans potències. El Japó és presentat com un estat feixista, que, ajudat pels imperialistes, vol ocupar la Xina i tota l'Àsia fins a arribar a Europa. Malgrat això, *Companya* està segura que la unió dels xinesos aconseguirà aturar l'amenaça. Quant a les dones, igual que les espanyoles antifeixistes, les xineses no decauen i segueixen lluitant i demanant la col·laboració de la resta de dones del món:

I la dona xinesa —aquella esclava submissa d'altres temps— avui també lluita. La companya de Chan-Kai-Shek, el generalíssim dels exèrcits xinesos, llança el seu crit vibrant de protesta a les dones d'arreu, els diu la tragèdia de la seva terra, demana que l'ajudin. La companya Sun-Yat-Sen, membre del Comitè Mundial de Dones contra el Feixisme i la Guerra, sol·licita de tota la massa femenina del món la col·laboració ferma i entusiasta. I elles simbolitzen els milions d'abnegades xineses de totes les tendències que treballen per a conquerir la llibertat. Totes les dones del món —al costat dels homes honrats— edificaran una nova gran muralla de Xina, on ha d'estrallar-se el feixisme.²³⁸

Companya dedica diversos articles a la tasca que desenvolupen les dones xineses per vèncer l'enemic feixista japonès. "Dones xineses" és un escrit que destaca la creació de batallons femenins que s'encarreguen de diferents tasques, com ara fer classes als soldats, construir fortificacions, dur a terme les transmissions i els senyals, etc. En el cas de la Xina, les dones, a diferència de les republicanes espanyoles, poden combatre; però també són coneixedores i participants de l'actuació política.²³⁹ Seguint la mateixa línia del text anterior, l'article "Les heroiques dones xineses" assenyala que totes les xineses (intel·lectuals, obreres i camperoles) col·laboren en l'esforç de guerra: al front, als hospitals de sang, a les escoles d'educació militar, en la política i als fronts de producció. Es remarca la formació del primer batalló de xoc femení, constituït per cinc-centes dones que han estat armades per les autoritats. D'altra banda, *Companya* posa un èmfasi especial en la intervenció de "dones destacades", com l'esposa

237 "Una crida emocionant i justíssima a les associacions femenines xineses" (15/08/1937). *Companya. Revista de la dona*, núm. 9.

238 "Xina" (01/09/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 10.

239 "Dones xineses" (12/02/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 16.

del general Chiang Kai-shek, la vídua de Sun Yat-sen, les companyes de Mao Tse-tung i Xu-Teh, i l'actriu Wu Kuang-wei, que col·labora realitzant funcions de teatre per als combatents i la rereguarda.²⁴⁰

7.3.15 Consells

Companya suggereix a les seves lectores algunes recomanacions. Al llarg dels números de la revista trobarem consells de tota mena: de salut, d'alimentació, de moda, sobre infants, etc. Cal tenir en compte que totes aquestes àrees mencionades, en el context de l'època, s'atribuïen a les dones; és a dir, les dones eren les responsables de la cura dels infants i de tots els membres de la família. En alguns exemplars de *Companya*, podem trobar una secció específica titulada "Us parla el metge", on s'aconsella, per exemple, sobre la cura de la pell o del cuir cabellut.

A part d'aquest apartat, també trobarem una sèrie d'articles on se suggereixen altres recomanacions. Relacionat amb l'alimentació, un tema que preocupava moltes dones en el context de la guerra, *Companya* publica l'article "Consells per a establir un règim", amb l'objectiu d'ajudar les mares que estan preocupades per la dieta dels seus familiars. L'article ofereix consells per poder garantir una alimentació adequada per a cada membre de la família, tot i la manca d'alguns aliments fonamentals. *Companya* aconsella a les seves lectores, en primer lloc, que coneguin què ha de menjar cada persona d'acord amb la seva edat i les activitats que desenvolupa. Per tal de saber les calories que necessita cadascú, els ensenya els càlculs que han de fer. El segon consell versa sobre la substitució d'aquells aliments que manquen (carn, peix, ous i llet) i les equivalències correctes per aconseguir-ne una substitució adequada.²⁴¹

Sobre la cura de l'infant, trobem una sèrie d'articles de Maria Dolors Canals titulats "Perquè el vostre infant faci goig", on s'ofereixen les pautes bàsiques per aconseguir que els nens tinguin un bon aspecte. Al número 13, dedicat a la higiene, s'aconsella tenir cura dels cabells (vigilar els paràsits, rentar-los sovint, no tenyir-los, etc.), de les mans (rentar-les sovint, no menjar-se les ungles, hidratar-les, portar guants, etc.) i de la cara (rentar-se les dents, sonar-se els mocs i treure's les lleganyes).²⁴² Al número 15 es parla de com vestir els infants de manera còmoda i adient. Per exemple, s'aconsella que les nenes

240 "Les heroiques dones xineses" (08/03/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 18.

241 "Consells per a establir un règim" (15/04/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 3.

242 CANALS, M. D. (01/01/1938), "Perquè el vostre infant faci goig", *Companya. Revista de la dona*, núm. 13.

no portin cotilla, ja que les fatiga, i que la roba dels infants sigui resistent i de colors vius.²⁴³ I al número 16 es donen consells sobre l'alimentació.²⁴⁴

També es tracten altres temes que interessaven les lectores, com ara la moda. L'article "Parlem un xic de vestits" respon a la preocupació de les dones d'anar a la moda sense gastar gaire. La redactora de l'article, Júlia Jimeno de Dutras, entén que les circumstàncies de la guerra viscudes aquell estiu han fet encarir el preu de la roba i, per tant, una bona idea és reutilitzar els vestits de l'any anterior. Així doncs, presenta maneres diferents de recuperar la roba i donar-li un altre toc per lluir-la amb gust i il·lusió. Els consells s'il·lustren amb dibuixos.²⁴⁵

Al número 13 s'enceta una nova secció, "Llar i modes", on es donen consells culinaris i orientacions sobre la vestimenta de la dona. S'hi remarca que les dones, si coneixen les equivalències entre els aliments (ja explicades en un número anterior), no s'han de preocupar per la manca d'algunes matèries. També fa incís en la importància de conèixer les calories que necessita cadascú per establir un bon règim. Pel que fa a la moda, afirma que les dones han de vestir d'acord amb el lloc que ocupen en la societat; per tant, la moda ha canviat, ja que les dones han aconseguit inserir-se en el mercat laboral i participar en la vida política i social activament. També defensa que les dones han de treballar i, per tant, han de vestir roba còmoda i pràctica:

Actualment, per cert, regna el bon sentit entre nosaltres; la dona ha de vestir-se segons el lloc que ocupa en la nova societat que estem forjant amb l'heroisme i l'entusiasme. La dona treballa, participa activament en la vida política i social, va omplint els buits que l'home —el soldat triomfador de la República— deixa a la rereguarda. La moda és un reflex d'aquest entusiasme i, sense perdre l'estètica ni l'elegància, es converteix una vegada més en document històric vivent que les cròniques futures registraran quan vulguin crear l'atmosfera en què han transcorregut aquests dies de la nostra gesta, la gesta immortal.²⁴⁶

També es donen consells de bellesa. Per exemple, l'apartat "Hem d'ésser fortes i belles" recomana a les lectores la pràctica d'esport, que, juntament amb la vida sana, és la base de la bellesa. Es donen consells sobre higiene i sobre com maquillar-se que "ajudaran a trobar el tipus femení veritablement bell, sense esborrar-ne per res l'expressió personal pròpia de cadascú".²⁴⁷

243 CANALS, M. D. (05/02/1938), "Perquè el vostre infant faci goig", *Companya. Revista de la dona*, núm. 15.

244 CANALS, M. D. (12/02/1938), "Perquè el vostre infant faci goig", *Companya. Revista de la dona*, núm. 16.

245 JIMENO DE DUTRAS, J. (15/06/1937), "Parlem un xic de vestits", *Companya. Revista de la dona*, núm. 6.

246 "Llar i modes. Moda nova per a la dona nova" (01/01/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 13.

247 NATATXA (01/01/1938), "Llar i modes. Hem d'ésser fortes i belles", *Companya. Revista de la dona*, núm. 13.

En el cas del número 14 de la revista, dedicat als infants, tots els consells estan enfocats a la cura, l'alimentació, la moda i la higiene dels petits.²⁴⁸ D'altra banda, el número 17, centrat en l'URSS, tracta exclusivament de la roba que vesteixen les dones russes: s'hi afirma que la moda russa és pràctica, senzilla, sòbria i que es basa en la moda popular del país.²⁴⁹

7.3.16 Cinema

Els articles dedicats al món del cinema i als seus protagonistes són recurrents; així doncs, gairebé en cadascun dels números de *Companya*, trobem la crítica d'una pel·lícula o bé un escrit sobre les actrius i els actors internacionals més coneguts del moment. Normalment, els articles d'aquesta tipologia estan signats per Tanischka (segurament un pseudònim), i n'hi ha uns quants de Lena Imbert; a més, sempre van acompanyats de fotografies dels actors i les actrius o d'escenes dels films protagonistes dels articles.

Quant a les crítiques cinematogràfiques, les pel·lícules escollides són produccions amb un rerefons reivindicatiu. A tall d'exemple, al número 1 trobem una crítica escrita per Lena Imbert de la pel·lícula *Les tres amigues*, un film ambientat a la Rússia d'inicis del segle xx que pretén denunciar l'abús del règim tsarista, vindicar el moviment obrer i lloar la tasca de les dones russes que van anar al front a ajudar durant la Revolució Russa.²⁵⁰ Com és evident, l'elecció d'aquesta pel·lícula no és arbitrària. En un context bèl·lic i revolucionari com el que es vivia l'any 1937, aquesta producció cinematogràfica esdevenia un bon exemple per a la població. També s'hi van publicar articles sobre pel·lícules amb un rerefons social i contra el racisme, com ara el dedicat al film *El circ*, on es denunciava la superioritat del poble blanc estatunidenc sobre la població de color²⁵¹, o la crítica de *Mare Terra*, un film de caire revolucionari que genera un sentiment de protesta contra la injustícia social, els privilegis i l'esclavatge dels camperols xinesos.²⁵²

L'altra tipologia d'articles dedicats al món del cinema són escrits de caire biogràfic sobre les estrelles de Hollywood. Tots els actors i les actrius dels quals es parla s'havien posicionat en contra del feixisme, i alguns s'havien adherit a la causa republicana antifeixista; per tant, esdevenen un bon model de conducta. Un exemple fou Marlene Dietrich, a qui se li dedica una pàgina

248 "Llar i modes" (29/01/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 14.

249 "Llar i modes" (26/02/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 17.

250 IMBERT, L. (11/03/1937), "Cinema. Les tres amigues", *Companya. Revista de la dona*, núm. 1.

251 "Cinema. El circ" (01/04/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 2.

252 "Cinema. Mare Terra" (01/01/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 13.

al número 3. En aquest cas, se n'exalta l'actitud vers el règim nazi: Dietrich, tot i ser alemanya, rebutja formar part del cos d'actors alemanys i marxa als Estats Units, on adopta la nacionalitat d'aquest país.²⁵³ També se li dedica un article a Charles Chaplin, on es posa èmfasi en la seva posició en contra del feixisme i se'l declara "l'actor del poble":

Ell..., naturalment s'ha declarat antifeixista. I no podia ésser d'altra manera. L'home més popular del món i més intel·ligent del cinema ens somriu, amical, des de l'altra banda de mars i de terres. I nosaltres recollim el seu somriure, com un trofeu magnífic i encoratjador... Salut, Charlie!²⁵⁴

En el cas dels números especials —el 14, dedicat als infants, i el 17, a l'URSS— els films que es presenten estan relacionats amb aquestes àrees. El número 14 publica un article sobre l'estrena de la pel·lícula de Walt Disney *Els tres gatets orfes*,²⁵⁵ i al 17 es parla de *La darrera nit*, una producció soviètica que commemora el vintè aniversari de la Revolució Russa i descriu la lluita del proletariat durant l'última nit de domini tsarista.²⁵⁶

També es publiquen notícies sobre artistes que es posicionen a favor de la causa republicana antifeixista, com ara Joan Crawford, Paul Muni, Clark Gable, Gary Cooper, Frederich March, Bette Davis o Errol Flynn, que va visitar els fronts de guerra republicans com a representant de tots els actors antifeixistes i el cos d'obers dels estudis cinematogràfics, i que va fer entrega d'una donació de cinc-cents mil dòlars per a la causa.²⁵⁷ A més a més, es dedica un article als artistes jueus. Alguns dels noms que s'hi destaquen són Paul Muni, Ricardo Cortez, Eddie Cantos, Louise Rainer i Elizabeth Bergner. En aquest article es recalca l'antisemitisme dels feixistes alemanys, en contraposició a l'actitud dels antifeixistes, que gaudeixen de totes les aportacions del poble jueu:

I mentre ells vagin recitant obres de jueus escollirem amb preferència els films interpretats per jueus. Sense comptar amb tots els aforismes antisemites —veritables comprimits de tota la cretinitat d'un règim—, nosaltres prosseguirem estudiant ciència de jueus, admirarem art dels jueus, llegirem amb delectació plaer que ens proporciona

253 TANISCHKA (15/04/1937), "Marlene Dietrich, l'actriu amiga que no ha volgut ésser nazi", *Companya. Revista de la dona*, núm. 3.

254 TANISCHKA (01/05/1938), "Els amics del poble", *Companya. Revista de la dona*, núm. 4.

255 "Cinema" (29/01/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 14.

256 "La darrera nit, un film soviètic" (28/02/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 17.

257 TANISCHKA (15/06/1937), "Bette Davis i Errol Flynn, dos actors de la Warner que estimen la Ibèria antifeixista", *Companya. Revista de la dona*, núm. 6.

saber que amb això ens diferenciem dels feixistes. Per nosaltres, cada cosa que ens diferencia d'ells és com una mena de condecoració.²⁵⁸

Al número 15, excepcionalment, es publica l'entrevista realitzada per l'equip de *Companya* a l'actor, cantant, advocat i activista estatunidenc Paul Robenson. L'entrevista se centra en el seu viatge per Espanya i es destaca que va cantar al peu de les trinxeres de Tarazona, Albacete i Madrid, i que, a Benicàssim, va cantar per als ferits de la Cinquena Brigada Internacional, constituïda majoritàriament per nord-americans. Pel que fa a la pregunta sobre el motiu que el va portar a visitar Espanya, Robenson respon:

Crec que l'artista no ha d'estar mai allunyat de les masses, sinó que es deu a elles. Per això he vingut a Espanya, per a encoratjar els vostres lluitadors, per a donar-los allò que pogués del meu art, perquè estic decididament a llur costat. Jo també pertanyo a una raça oprimida. El meu pare fou esclau. I els negres nord-americans, que encara que som alliberats continuem menyspreats, que som utilitzats la majoria de les vegades per empreses burgeses com a simples elements de diversió dins el món odiós d'una classe privilegiada, nosaltres no desitgem altra cosa que el triomf del poble espanyol. Així que pugui penso fer un viatge especial als Estats Units per tal d'organitzar els negres a favor de la vostra lluita.²⁵⁹

També s'assenyala la seva col·laboració en tots els festivals que s'han celebrat a Hollywood a favor de l'Espanya republicana. A propòsit de les dones espanyoles, afirma que sent una admiració gran per la seva actuació durant els bombardejos, i creu fermament en la victòria de la República i el seu Exèrcit:

Des d'un començament he cregut en la victòria definitiva del poble. Quan, en el moment de la sublevació, el vostre Govern va poder resistir i conservar les ciutats més importants, jo ja vaig veure clar el vostre triomf. Després han seguit jornades de cert aplanament en veure com Itàlia i Alemanya abocaven tota llur força militar a la banda de Franco i es perdia el Nord. Però ara us dic, després d'haver comprovat l'extraordinària puixança del vostre exèrcit, un exèrcit jove i pròsper, que no tinc el més petit dubte de la derrota del feixisme.²⁶⁰

258 TANISCHKA (15/08/1937), "Jueus", *Companya. Revista de la dona*, núm. 9.

259 ROIG, C. (05/02/1938), "Paul Robenson ens visita", *Companya. Revista de la dona*, núm. 15.

260 Íd.

7.3.17 Literatura

L'esclat del conflicte també va afectar el món literari. Es va generar un debat sobre la incidència de la guerra en les obres i la funció social de l'escriptor. Entre els intel·lectuals, n'hi havia que es mostraven reticents a la creació d'una literatura de guerra de qualitat, ja que no hi havia prou distància temporal en relació amb les experiències viscudes. D'altra banda, hi havia intel·lectuals que defensaven l'existència d'una cultura revolucionària al servei de les circumstàncies. Per acabar, la postura intermèdia optava per una literatura que no deixés de defensar la llengua i la tradició cultural catalanes i que, a més a més, mantingués els valors literaris heretats i reflectís la guerra a les obres amb l'objectiu de contribuir a la causa antifeixista. Aquest grup d'intel·lectuals afirmava que el feixisme es defensava amb el fusell al front i amb el paper a la rereguarda. La narrativa breu fou el gènere més conreat, si es tenen en compte les dificultats del moment i el factor temporal. La literatura de guerra exigia immediatesa, ja que havia de provocar una resposta per part del lector. Per aquest motiu, diaris i revistes com *Companya* van esdevenir el mitjà de difusió de la narrativa breu.²⁶¹

Companya no té una secció o un espai específic dedicat a la publicació de prosa o vers. Tot i que —al marge de la publicació del conte titulat “En Guillem a l'illa volcànica” (inclòs dins l'apartat infantil de la revista)— en tots els seus números inclou petits relats i poesies sobre la guerra, els infants, les dones, etc. Així doncs, la revista, que comptava amb diferents col·laboradores que eren escriptores, deixa palès el seu interès pel món de la literatura. Generalment, quasi tots els poemes i relats que publica estan il·lustrats amb dibuixos bastant esquemàtics però molt expressius.

Per exemple, l'escriptora Mercè Rodoreda hi publica “Els carrers blaus”, un relat romàntic enquadrat dins dels període de la guerra, el tema central del qual és l'amor que es veu interromput pel conflicte bèl·lic, ja que el noi ha de marxar al front, on mor, i se'l recorda com un valent. També hi publica “Trossos de cartes”, un recull de fragments de correspondència entre una noia i un noi que va al front, i “Una tarda de pluja”, un relat sobre una jove que intenta no enamorar-se d'un noi i que aquest li trenqui el cor.

També trobem narracions d'Aurora Bertrana, com ara “Estudiants”, un relat sobre les memòries d'una jove catalana que estudia en un institut de Ginebra. Al llarg de la narració, emfatitza la distinció entre la cultura catalana i l'espanyola i també el fet que els companys suïssos desconeguin totalment la cultura catalana i els problemes nacionals. Sabent que la mateixa Bertrana

261 GRANELL, A. (2020), “Companya. La revista de la dona antifeixista”, *L'Avenç*, núm. 473, p. 44-46.

va viure i va estudiar a Ginebra, podem pensar que aquest conte és de caire autobiogràfic; és a dir, que es basa en la seva experiència per escriure'l. D'estil més exòtic, Bertrana publica "Els tristos amors de Lella Saïda, petit conte a l'estil oriental", que és la història d'una jove de setze anys, de nom Lella Saïda, els pares de la qual la van donar a un noble musulmà. La jove va entrar a formar part de l'harem del noble i, mentre era allà, li va ser infidel amb un esclau senegalès. El noble els va enxampar: a ell li va cremar els ulls i a Saïda la va empresonar i desterrar.

Anna Murià publica el conte "El noi", un relat que gira entorn de la figura d'una mare angoixada perquè el seu fill ha de marxar a la guerra, però que l'acaba animant a allistar-se. També presenta la narració breu "Sota la pluja", que explica la història de Llibertat, una noia a qui li agrada la pluja i que sortia a passejar sempre que plovia, ja que la feia feliç. Llibertat passejava sola per la Diagonal quan es va trobar un milicià i es van apropar un a l'altra i es van fondre en un petó. Llibertat assimilà el milicià a la pluja i sentí que havia trobat l'amor de la pluja.

Altres relats publicats a *Companya* són "Estampes de la terra nostra", de Maria Pi de Folch; "Apunts d'una noia que la guerra ha transformat", de Marina Sanfeliu; "Sviatagor", de Lleó Tolstoi, i "L'amor de Joana Ney", d'Ilya Ehremburg.

En general, les protagonistes d'aquestes creacions són dones amb una vida marcada pels sacrificis a causa de la guerra. El conflicte les obliga a treballar durament, a abandonar el rol de mares, a renunciar a l'amor o fins i tot a la vida. Molts cops també contenen una lliçó de caire moralitzador: l'abnegació és la millor postura que poden adoptar les dones mentre duri la guerra.

Pel que fa a poesia, Francesca Prat publica un conjunt de poemes que giren entorn dels infants i dels efectes devastadors de la guerra: "La nena i el follet", "Retrobament de la primavera" i "Matinet, matí". També hi trobem poemes d'altres autors dedicats a la infància: "El martiri dels innocents" (Carme Montoriol i Puig), "Poemas de los niños muertos en guerra" (Carmen Conde), "Pionera" (José Antonio Balbotín), "Fill" (Clementina Andreu), "Cavall" (Palmira Jaquett) i "Ya vienen los niños, madre" (Emilio Prados). D'altra banda, s'hi publiquen poemes dedicats a figures femenines: "Ódena, muerta entre Guadix y Gadiana" (Pasqual Josep Pla i Beltran), "A tu Fanny, l'holandesa" (Francina), "Romance a Francisca Solano" (Francisco Giner), "Les dones de l'heroi" (Pilar Castillo) i "Rodando van los caminos" (Maria Luisa de Iriarte); i també dedicats a l'URSS: "A Rússia" (Pilar Castillo) i "El buque rojo" (Juan Gilabert).

Dins d'aquesta secció de literatura, també és oportú incloure la convocatòria del Gran Concurs de *Companya*, una iniciativa per incentivar les lectores a escriure. La primera notícia d'aquest concurs la trobem al número 2, on es convoca el certament literari. En aquesta primera nota s'especifica que es tracta d'un grandios concurs per premiar la millor novel·la curta d'actualitat escrita per una dona catalana. A més a més, s'avança que l'obra guanyadora serà publicada en un fulletó de la revista. Per tant, aquesta proposta literària està dirigida a totes les catalanes. També s'avisava que, al número següent de la revista, es publicaran les bases i altres informacions.

Les bases del concurs, publicades al número tres, són les següents:

Primera. L'assumpte de la novel·la es desenrotllarà en l'actual ambient de guerra i revolució popular.

Segona. L'autor haurà d'ésser una dona.

Tercera. Les obres hauran d'ésser inèdites i escrites en català. Tindran una extensió mínima de cent quartilles a màquina.

Quarta. L'obra premiada serà publicada com a fulletó a "Companya".

Cinquena. El premi consistirà en cinc centes pessetes en metàl·lic. El Jurat podrà designar altres obres que també seran publicades com a fulletó a "Companya".

Sisena. Les obres hauran de presentar-se a la redacció de "Companya", Passeig de Pi i Margall, 64, amb indicació de nom i adreça de l'autora, abans de les nou del vespre del dia 30 de juny pròxim. El veredict del Jurat es farà públic el dia 19 de juliol del 1937.

Barcelona, 15 d'abril del 1937.²⁶²

Així doncs, s'incentiva les dones a escriure un relat relacionat amb la situació que estan vivint, la guerra, però fent incís en la revolució popular. També s'estableix l'extensió, el premi, la data d'entrega i la data en què es publicarà el veredict, que justament coincideix amb el primer aniversari de l'esclat del conflicte, cosa que no devia ser casualitat. Per acabar, també es notifica els noms dels membres del jurat: Maria Teresa Vernet (col·laboradora de la publicació), Mercè Rodoreda (escriptora i col·laboradora de la publicació), Carme Montoriol i Puig (com a representant del Grup Sindicat d'Escriptors Catalans, CNT), Rafael Tasis i Marca (com a representat de l'Agrupació d'Escriptors Catalans, UGT) i Josep M. Francàs.

Als números següents de la revista se seguirà publicant, regularment, el mateix anunci. El número 7, de l'1 de juliol de 1937, és el primera entrega on no hi ha cap notificació sobre el concurs. El número 8, del 19 de juliol de 1937,

262 "El grandios Concurs de Companya de novel·les curtes d'autor femení" (15/04/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 3.

que coincideix amb la data fixada anteriorment per a la publicació del veredict, tampoc no conté cap notícia sobre el concurs. No és fins al número 13, de l'1 de gener de 1938, quan tornem a tenir notícies del certamen literari. En aquest exemplar es publica una nota amb les bases del concurs, i si les comparem amb les fixades al número 3, les originals, hi trobarem certes diferències. Per exemple, l'extensió del conte canvia d'un mínim de cent quartilles escrites a màquina a un màxim de sis. Respecte al premi, passa de cinc-centes pessetes a cent. En les noves bases també s'estableix que *Companya* podrà publicar alguns contes no premiats i que seran pagats amb cinquanta pessetes cadascun. Tot i que el jurat ja s'havia publicat anteriorment, es notifica que els membres es donaran a conèixer en els propers números. Per tant, o bé s'ha modificat la composició del jurat, o bé és un error. Per acabar, s'anuncia que el termini del concurs va ser ampliat fins al 31 de desembre de 1937, cosa que no s'havia notificat fins a aquest moment, i que el veredict es farà públic pròximament. Tots aquests canvis i incongruències ens poden fer pensar dues coses: o bé que la participació fou escassa i per això es van ampliar els terminis, o bé que l'organització de la revista i del certamen eren deficientes.

Al número 14 s'anuncia que a la propera entrega es donaran a conèixer els noms dels membres del jurat, però al número 15 es torna a publicar el mateix anunci, sense els noms dels jutges. La darrera menció al concurs es fa al número 16 i consisteix a recordar a les lectores que revisin els números anteriors de la revista per conèixer les bases del certamen. Així doncs, mai no es va saber qui va ser la guanyadora del concurs, quins van ser els membres del jurat definitiu ni quin fou el grau de participació de les lectores.

7.3.18 “Racó del nens”

Dins de la revista, trobem una secció dedicada a l'infant. El fet que una publicació destinada a dones contingui un espai per a l'entreteniment de nens i nenes constata la concepció de les dones com a cuidadores dels petits. Aquesta àrea es perpetuarà, al principi amb el nom de “Racó dels nens”, títol que perd a partir del número 7. Aquesta secció, enfocada al públic infantil, manté sempre un fil conductor: la publicació de fragments, acompanyats de petits dibuixos esquemàtics, d'un conte titulat *En Guillem a l'illa volcànica*. Aquest relat explica la història d'un nen que, després de ser abandonat pels seus pares, decideix enrolar-se cap als mars del sud. La trama del conte, situada al segle XVIII, narra el viatge del petit Guillem, acompanyat de diversos personatges com el pirata Ull de Vidre. El conte és anònim; és a dir, en cap moment apareix la signatura de l'autora.

En els dos primers números de *Companya*, aquesta àrea, a part del conte principal, també compta amb un altre relat. Es tracta de dues narracions breus, escrites per Candelària Escolà, col·laboradora de la revista. La primera, titulada *La cadenera i la petita Magda*, narra la història d'una nena a qui, per ometre les advertències de la seva àvia, se li mor la cadenera. El segon relat, *El fill del jardiner*, tracta d'un noi que se sent molt trist perquè ha hagut d'arrencar els rosers per plantar blat, ja que en temps de guerra es necessita aliment. No obstant això, el jove té esperança i pensa que, quan s'acabi el conflicte, podrà tronar a plantar els rosers perquè els aliments ja no mancaran. Aquesta segona historieta la podem entendre com una mena de missatge esperançador dirigit als més petits: la fi de la guerra significarà també la fi de la fam, la penúria i els sacrificis; per tant, no s'ha de perdre l'esperança, perquè tot millorarà.

Al número 3 de la revista, el relat d'Escolà és substituït per unes vinyetes que representen un acudit. A partir del número 4, la secció cada cop ocupa menys espai: d'una plana sencera es redueix a un terç o un quart, i només inclou el fragment del conte *En Guillem a l'illa volcànica*. La darrera entrega d'aquest conte la trobem al número 10. Cal destacar que el relat queda inacabat i, encara que se n'anuncia la continuació com de costum, al número 11 i els posteriors ja no en trobem cap fragment. Per tant, al número 10 finalitza l'espai dedicat a l'entreteniment dels infants.

7.3.19 “Cants de lluita i llibertat “

El número 13 de *Companya* inclou una nova secció titulada “Cants de lluita i llibertat”. Aquest apartat consisteix en la publicació de la partitura i la lletra (en català o castellà) d'una selecció d'himnes, juntament amb un text breu on s'expliquen els orígens de la peça o el seu significat. Aquesta secció, dedicada a la música, té per objectiu contribuir a la formació d'un esperit comú. El primer dels himnes escollits és “Els segadors”, l'himne de Catalunya. En aquest cas, la lletra i la partitura estan acompanyades per una reproducció de la pintura *Corpus de Sang* (1907), d'Antoni Estruch. Pel que fa al text, posa èmfasi en el simbolisme de la peça musical:

I és “Els Segadors”, himne nacional de Catalunya, el que ocupa el lloc primer i d'honor... “Els Segadors” han fet llur camí victoriós a través dels segles. Els cantaren per primera vegada els camperols catalans de la meitat del segle XVIII en la lluita d'independència sostinguda contra els exèrcits de Castella del Comte-Duc d'Olivares, durant el regnat de Felip IV... I simbolitzen encara avui, després de tres centú-

ries transcorregudes, l'ànima indòmita d'un poble que vol ésser lliure i feliç.²⁶³

Als números següents de la revista es publiquen l'«Himne dels pioners», que és el cant dels infants, amb lletra de Joaquim Torra i música de Vicenç Pericàs;²⁶⁴ l'«Himne de Riego», de Gomis i Evarist Sanmiguel, que fou l'himne nacional d'Espanya durant el Trienni Liberal i la Primera i la Segona República;²⁶⁵ «La Marsellesa», himne nacional de França, considerat un cant a la llibertat pels republicans i que fou traduït al català el 1871 per José Anselm Clavé,²⁶⁶ i «La Internacional», publicat al número 17 de *Companya*, dedicat a l'URSS.²⁶⁷

7.3.20 «Actualitats»

Al número 15 de *Companya* s'enceta una nova secció, «Actualitats», ja anunciada anteriorment (número 11). L'objectiu d'aquesta nova àrea és informar les lectores de la revista de les novetats nacionals i internacionals en matèria política, artística, domèstica, etc. Així doncs, en aquest apartat es publiquen notícies sobre les tasques desenvolupades per les dones espanyoles antifeixistes i sobre l'actualitat d'altres països, com Alemanya, Estats Units, França, Anglaterra i Rússia, amb relació a la lluita antifeixista.

Per exemple, al número 15 es deixa constància d'esdeveniments com la intervenció de Dolores Ibárruri al Parlament de la República el dia 1 de febrer de 1938; la visita d'una de les col·laboradores de *Companya*, Teresa Proensa, als infants víctimes d'un bombardeig a l'Hospital Clínic; l'alliberament de la presó de l'infant de Paul Prestes gràcies a les campanyes del Comitè Mundial de Dones contra la Guerra i el Feixisme; la mort de Teresa Lleó Blum, esposa del socialista Lleó Blum; la participació de les dones angleses en la lluita antifeixista; l'acolliment d'infants espanyols refugiats a l'URSS, i la renúncia de la novel·lista Vicki Braum a la nacionalitat alemanya com a mostra de la disconformitat amb el règim hitleria.²⁶⁸

En la següent entrega de la revista, es fa referència només a l'acte de Commemoració de la Primera República a Barcelona i a la celebració del Segon Congrés de Mujeres Libres a Catalunya els dies 10, 11 i 12 de febrer.²⁶⁹ Al número 17 es recuperen les notícies internacionals, com la celebració

263 «Cants de lluita i llibertat. «Els segadors»» (01/01/1938). *Companya. Revista de la dona*, núm. 13.

264 «Cants de lluita i llibertat. L'«Himne dels pioners»» (29/01/1938). *Companya. Revista de la dona*, núm. 14.

265 «Cants de lluita i llibertat. L'«Himne de Riego»» (05/02/1938). *Companya. Revista de la dona*, núm. 15.

266 «Cants de lluita i llibertat. «La Marsellesa»» (12/02/1938). *Companya. Revista de la dona*, núm. 16.

267 «Cants de lluita i llibertat. «La Internacional»» (26/02/1938). *Companya. Revista de la dona*, núm. 17.

268 «Actualitats» (05/02/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 15.

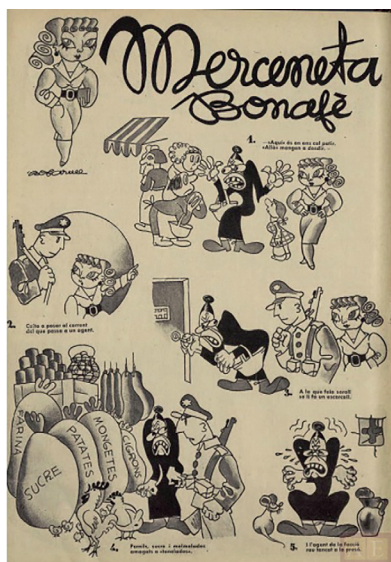
269 «Actualitats» (12/02/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 16.

a Londres d'una conferència mundial per boicotejar el Japó, o la celebració a París d'una reunió per salvar Liselotte (Lilo) Hermann de la condemna a mort imposada pels feixistes alemanys.²⁷⁰

Al número 18 es publiquen notes informatives sobre l'assistència de Margarita Nelken a l'acte organitzat per l'Associació d'Amics de la Unió Soviètica en homenatge a l'Exèrcit Roig, la participació d'Ibárruri en la conferència per als militats i simpatitzant del PSUC, la celebració de les Diades del Sacrifici a París per recol·lectar diners per a la causa republicana i les manifestacions protagonitzades per les mares italianes que no volen que les autoritats feixistes envien els seus fills als fronts espanyols.²⁷¹

7.3.21 “Merceneta Bonafè”

“Merceneta Bonafè” és una història gràfica protagonitzada per un personatge femení. La protagonista, Merceneta Bonafè, una dona rossa i amb els ulls grans que viu en el context de la guerra, esdevé un model: les seves accions es presenten com a exemple de conducta per a les dones antifeixistes. L'autor dels dibuixos és Jacint Bofarull, un dels dibuixants més originals de Barcelona durant els anys trenta. Les seves figures són malgirbades i molt expressives, cosa que li atorga popularitat en la premsa catalana.

Il·lustració 5. Merceneta Bonafè, de Jacint Bofarull. Font: *Companya*. *Revista de la dona*, núm 13.

La primera entrega d'aquesta història gràfica la podem trobar al número 13, i en ella la protagonista es troba una senyora al mercat que malparlava de la zona republicana dient que els del bàndol nacional, a diferència dels republicans, no passaven gana. Davant d'aquesta blasfèmia, Merceneta, com a bona republicana i antifeixista, decideix avisar un agent; aquest registra la casa de la senyora i troba grans quantitats d'aliments. La història acaba amb l'empresonament de la senyora, que representa els especuladors que s'enriqueixen amb el mercat negre, ja que la consideren partidària dels feixistes per acaparar més menjar del que necessita. L'objectiu de la trama és conscienciar

270 “Actualitats” (26/02/1938), *Companya*. *Revista de la dona*, núm. 17.

271 “Actualitats” (08/03/1938), *Companya*. *Revista de la dona*, núm. 18.

les dones antifeixistes que han de denunciar els especuladors perquè són un obstacle per vèncer el feixisme.²⁷²

Merceneta és una dona molt conscient de les necessitats dels infants; per això, en la història que protagonitza al número 14 de la revista, dedicat als infants, dona joguines per a la festa dels nens i es mostra satisfeta amb l'agraïment que rep.²⁷³ D'altra banda, també està molt compromesa amb la causa republicana; per aquest motiu, sempre està disposada a col·laborar per guanyar la guerra. Al número 15 de *Companya*, Merceneta porta unes noies joves a un taller per confeccionar roba d'abric per als soldats,²⁷⁴ i al número 16, decideix invertir el seu temps i esforç a col·laborar amb la UDC en lloc de realitzar activitats d'oci o lúdiques.²⁷⁵

7.3.22 “Noticiari dels pobles”

“Noticiari dels pobles” és l'única secció que apareix en quasi tots els números publicats; per tant, gaudeix de regularitat. A més a més, és l'única que compta amb un element visual d'identificació. Malgrat això, aquest apartat també anirà patint algunes modificacions. Quant a la finalitat del “Noticiari de pobles”, es tracta d'un mitjà per donar veu a totes les lectores. Amb aquesta iniciativa la revista es proposa no només mostrar les tasques que realitzen les dones d'arreu de Catalunya, sinó també arribar a les zones rurals, apartades de la metròpoli, on costa més que arribi la publicació.

Il·lustració 6. Identificació visual del “Noticiari dels pobles”. Font: *Companya. Revista de la dona*.

Al primer número cal destacar la brevetat de la secció: només s'inclou informació de dues poblacions, Sitges i Valls, on hi ha tallers on treballen dones. Com a conclusió d'aquest apartat, s'adjunta una nota on es demana a totes les companyes de les comarques que els envii notícies sobre les tasques que desenvolupen per ajudar a guanyar la guerra i la revolució.²⁷⁶ Així doncs, aquesta secció deixa palesa la participació de les dones

272 BOFARULL, J. (01/01/1938), “Merceneta Bonafè”, *Companya. Revista de la dona*, núm. 13.

273 BOFARULL, J. (29/01/1938), “Merceneta i els infants”, *Companya. Revista de la dona*, núm. 14.

274 BOFARULL, J. (05/02/1938), “El fred”, *Companya. Revista de la dona*, núm. 15.

275 BOFARULL, J. (12/02/1938), “Merceneta Bonafè”, *Companya. Revista de la dona*, núm. 16.

276 “Noticiari dels pobles” (11/03/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 1.

en les feines de la rereguarda. Considero que l'objectiu d'aquestes aportacions també és incentivar la col·laboració de totes aquelles que encara no ho fan.

Als números següents, la secció va creixent: augmenta el nombre de notícies publicades i també s'inclouen fotografies per posar nom i cara a les dones que treballen per la victòria. Se segueix demanant a partits, sindicats i organitzacions antifeixistes que enviïn notícies sobre els treballs que realitzen les dones a les respectives localitats. És al número 3 on, per primer cop, es dota la secció d'una identificació visual. Es tracta d'un dibuix del perfil de dues dones: una representa el món urbà i l'altra el món rural. Amb aquesta mena de logotip es reforça la idea de voler fer partícips totes les dones catalanes, independentment d'on siguin, de la publicació i la lluita antifeixista.

El "Noticiari dels pobles", com ja he dit, també ens proporciona informació sobre l'abast de la revista i els suports que rep. Moltes de les notícies publicades en aquesta secció informen sobre el treball de dones a les fàbriques de la rereguarda o al camp, però també trobem dades sobre l'organització d'activitats de caire benèfic o cultural:

Girona: Comitè de Dones Antifeixistes de Girona organitza festival per Euskadi. 200 dones d'aquest mateix comitè s'han ofert al Sindicat Agrícola per cobrir llocs al camp.

Sabadell: la Secció Fem. Del Círcol Republicà Federal ha donat 200 pessetes d'un festival per a Euskadi.

La Ràpita dels Alfacs: la Mútua de Dones, amb 900 afiliades, organitza classes per analfabetes.²⁷⁷

Al número 8 podem veure que hi ha un canvi en aquesta secció: ja no és titula "Noticiari dels pobles", sinó que rep el nom de "Noticiari dels pobles i SRI". En aquest cas, en lloc de només publicar notes informatives breus de les activitats que es desenvolupaven a les diferents localitats catalanes, també s'inclouen dos articles. El primer és de Maria Dolors Bargalló: "Les dones de SRI". El text explica que les dones, des del 19 de juliol de 1936, s'han centrat a col·laborar per guanyar la guerra i, per això, han creat extenses xarxes d'activitats:

Refugiats, ambulàncies al front, queviures a Madrid, a Euzkadi, ajut a tots els fronts, guarderies internacionals, hospitals de sang... Per tot, les dones han ajudat a fer possible aquesta obra que prestigia el S.R.I. i parla tant a favor de les nostres dones, la sensibilitat de les quals és avui més aguditzada que mai.²⁷⁸

277 "Noticiari dels pobles" (01/07/1937), *Companyia. Revista de la dona*, núm. 7.

278 "Noticiari dels pobles i SRI" (19/07/1938), *Companyia. Revista de la dona*, núm. 8.

L'SRI aplegava centenars de milers de dones que realitzaven activitats solidàries per aconseguir la victòria i també la llibertat. L'autora de l'article incentiva a mantenir aquesta gran tasca i, per arribar a aconseguir millors objectius, té clar que cal adherir-se al Congrés de la Unificació de la Solidaritat, patrocinat per l'SRI. El segon article, en consonància amb el primer, segueix parlant de les tasques que es desenvolupen des de l'SRI. En aquest cas se centra en la localitat de Mollet, on han recaptat 2.189,75 pessetes per ajudar el poble d'Euskadi.²⁷⁹ A partir del número 9, la secció recupera la seva forma original i torna a titular-se "Noticiari dels pobles". Cal destacar que en algun cas, com ara el número 11, la secció se solapa amb el contingut publicat a "Amigues de Companya".

7.3.23 "Correu de *Companya*"

Al número 3 de *Companya* s'inaugura una nova secció titulada "Correu de *Companya*", l'objectiu de la qual és comunicar-se amb les col·laboradores espontànies que els envien treballs per publicar. A més a més, també és un espai per publicar notes sobre fets o activitats organitzades per dones.²⁸⁰ Aquesta secció no la trobarem en cap més número, cosa que ens pot indicar que el nombre de treballs que rebia la redacció de *Companya* va anar disminuint amb el pas del temps.

7.3.24 "Vols saber qui ets? Secció grafològica de *Companya*"

Al número 4 de *Companya* s'anuncia que el proper exemplar comptarà amb una nova secció, que es titularà "Vols saber qui ets? Secció grafològica de *Companya*". Aquesta novetat consisteix en un estudi grafològic per conèixer la personalitat de les lectores, cosa que es considera molt útil per corregir els defectes i potenciar les qualitats. Els encarregats d'aquesta nova secció són en Mad i la Maddia, dos grafòlegs. Es demana a les lectores interessades que enviïn textos de com a mínim dues pàgines d'extensió escrits en tinta i paper sense ratllar. Les respostes es publicaran en els números següents de la revista i aquesta consulta és totalment gratuïta.²⁸¹

Al número següent de la revista, el 5, trobem les primeres respostes. Aquesta secció es va publicar de forma força regular, tot i que en alguns números puntuals no hi apareix. A més a més, a partir del número 11 es deixen

279 Íd.

280 "Correu de Companya" (15/04/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 3.

281 "Una nova secció de Companya" (01/05/19837), *Companya. Revista de la dona*, núm. 4.

de publicar les respostes fins al número 15, que és el darrer cop que s'inclou la secció entre les pàgines de la revista.

7.3.25 “Amigues de *Companya*”

“Amigues de *Companya*” és una secció que apareix per primer cop al número 5 de la revista. Es tracta d'un espai on es publica, de forma breu i esquemàtica, la tasca que realitzen els grups d'Amigues de *Companya*, petits conjunts de dones que ajuden a la venda de la revista als diferents pobles de Catalunya. S'encarreguen de les tasques de distribució i publicitat a través dels mitjans de premsa local.

VILANOVA I LA GELTRÚ.— Les companys dels grup d'Amigues han aconseguir que la radiodifusió de la localitat els doni el seu suport per a la propaganda de *COMPANYA*. Des d'ací repetim el nostre més sincer agraïment als bons companys de Ràdio Vilanova i la Geltrú.²⁸²

La creació de grups d'amigues, generalment, té un àmbit local, però també en trobem dins d'institucions com el Sindicat de la Llar o Instituts. En molts casos, les dones que formen aquests grups són obreres i fan difusió de la revista entre les seves companyes de les fàbriques. Gràcies a aquesta secció, ens podem fer una idea de quin fou l'abast i el ressò de la revista; així doncs, podem conèixer alguns dels pobles on va arribar i quants números s'hi venien. D'altra banda, sempre que es parla d'un grup d'amigues s'acostuma a incloure-hi els noms i els cognoms de les integrants, a manera de reconeixement, i en alguns casos s'especifica si són militats d'algun partit o entitat. Generalment, les integrants dels grups d'Amigues de *Companya* pertanyen a Estat Català, ERC, PSUC o SRI.

LLEIDA.— S'ha constituït un grup d'amigues amb elements femenins d'Estat Català, del P.S.U.C. i de l'Esquerra Republicana.²⁸³

A propòsit de la distribució de la revista, d'acord amb la informació que ens proporciona aquesta secció, sabem que la publicació va arribar a Almenar, Amposta, Artesa de Segre, Badalona, Balaguer, Barcelona, Bellví, les Borges Blanques, Caldes de Montbui, Cambrils, Canet de Mar, Cervelló, Cervera, Cornellà, Cornudella de Montsant, Falset, Gadesa, Girona, la Granadella, Juneda, la Ràpita dels Alfacs, Lleida, Manlleu, Manresa, Mataró, Mollerussa, Montblanc, Ponts, Puiggròs, Reus, Ripoll, Sabadell, Sitges, Torregrossa, Tortosa, Tàrraga, Tèrmens, Ulldemolins, Valls, Vic, Vila-seca, Vilafranca del Pene-

282 “Amigues de *Companya*” (15/06/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 6.

283 “Amigues de *Companya*” (01/06/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 5.

dès i Vilanova i la Geltrú. Hem de tenir en compte que aquests són només els municipis on hi havia grups d'Amigues de *Companya*; per tant, la distribució de la revista degué ser més extensa.

Il·lustració 7. Mapa amb els municipis on hi havia grups d'Amigues de Companya.
Font: *Companya. Revista de la dona*. Elaboració pròpia.

Respecte al nombre d'exemplars venuts, en tres casos es notifica un increment notable de les vendes:

MANLLEU.— De vint-i-cinc exemplars que venien, han passat a vendre'n cent vint-i-cinc. La companya Maria Puig, amiga de COMPANYYA mereix tota la nostra admiració pel bon treball que porta a cap. I li donem, no faltava més!²⁸⁴

SABADELL.— El Grup d'Amigues ha pujat la venda de COMPANYYA fins a mil tres cents exemplars. La nostra més sincera felicitació i agraïment.

284 "Amigues de Companya" (15/06/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 6.

FALSET.— Les companyes del grup han elevat les subscripcions de la nostra revista de vint a quaranta.

VILAFRANCA DEL PENEDÈS.— D'aquest número les companyes n'han demanar vint exemplars més que de l'anterior.²⁸⁵

Al número 7 de *Companya*, en aquesta secció s'inclou un nou apartat: "Quadre d'honor dels nostres grups". Es tracta d'un rànquing classificatori dels tres millors grups d'Amigues de *Companya*. Cada quinze dies, és a dir, en cadascun dels números següents de la revista, es notificaran els noms de les companyes i els grups d'Amigues que hagin desenvolupat la millor tasca d'ajuda i col·laboració per a la revista. En el cas del número 7, el primer lloc l'ocupa el grup d'Amigues del Sindicat de la Llar de Barcelona; el segon, la mecanògrafa Manuela Pascual, i el tercer, el grup d'Amigues de Sabadell.²⁸⁶ Als números posteriors no es publicarà cap més rànquing i, pel que fa a la secció, en alguns números no la trobarem.

7.3.26 "Preguntes i respostes"

El número 13 de *Companya* enceta una nova secció: "Preguntes i respostes". Es tracta d'un consultori on es resoldran els dubtes que plantegin les lectores. Les qüestions, algunes enviades sota pseudònim, són sobre qualsevol temàtica: formació, infants, amor, neteja, etc.

LA CASADA ENAMORADA D'UN ALTRE.— Si el teu company és al front, t'has de portar amb ell amb tota consideració i respecte. I sacrificant-ho tot per ell, ja que també ell ofereix cada dia la seva vida per tu i per tots nosaltres.²⁸⁷

Algunes lectores pregunten què poden fer, com a mestresses de casa, per ajudar a guanyar la guerra, i la resposta que reben és la següent:

Pot fer molt "una mestressa de casa" si té entusiasme. Entre els veïns, al mercat, a les cues, a tots els llocs on es troben altres dones, vigilant aquelles i aquells que aprofiten qualsevol contrarietat per a sembrar el descontentament entre el públic, fent que es desconfii del Govern i del final de la guerra; aquella gent que comenta les boles de les ràdios faccioses. Cal combatre aquesta gentola desemmascarant-la i denunciant-la a les autoritats. Cal denunciar també els acaparadors, els que venen els articles a preus superiors als que marca la taxa. Aquesta és la

285 "Amigues de Companya" (01/07/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 7.

286 Íd.

287 "Preguntes i respostes" (01/01/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 13.

tasca d'una mestressa de casa veritablement antifeixista, i així s'ajuda a guanyar la guerra.²⁸⁸

Al número següent de la revista, el nom de la secció es modifica, i passa a titular-se “Correu de *Companya*”, que no hem de confondre amb l'apartat d'altres números que emprava l'equip de la revista per posar-se en contacte amb les dones que enviaven treballs o notes per publicar.

7.3.27 “Col·laboració espontània de les obreres”

Aquesta secció, titulada “Col·laboració espontània de les obreres”, només la trobem en tres dels divuit números publicats. Aquesta intermitència deixa palesa la manca d'estructuració i regularitat de les seccions de la revista. En aquest apartat, s'hi publiquen les cartes o escrits que envien les obreres catalanes a *Companya*. Al número 1 s'inclou una carta, en què una companya fa una crida a totes les dones per tal que animin els seus homes a anar al front mentre elles es queden a la rereguarda treballant. Aquest escrit es troba en la línia de pensament de la revista, que incentiva les dones a no anar al front, ja que poden ajudar més treballant a les fàbriques o al camp.²⁸⁹ També es publica un escrit on es parla de la revolució de la guerra i de la necessitat d'unió, disciplina i jovent per vèncer, i un altre on s'exalta la tasca realitzada pels homes al front.²⁹⁰

Al número 12 es publica una carta, escrita per una obrera del Sindicat al Servei de la Llar, on es vindica la necessitat d'emancipació femenina, l'obligació de les dones de treballar per derrotar el feixisme, la igualtat entre homes i dones al món laboral, i la fi de l'esclavatge de les dones:

En los momentos de lucha que vivimos no debemos estar indiferentes; es necesaria la emancipación de la mujer.

Todas tenemos la obligación de trabajar y hacer todos los esfuerzos posibles para que desaparezca de entre nosotros y para siempre la plaga fascista.

Recordemos que estamos a la altura de los hombres en los derechos; pues también lo estaremos en el trabajo.

Nos tenemos que dar cuenta de la esclavitud que hemos vivido, y poner todos los medios para que no se reproduzca nunca jamás. Las mujeres antifascistas de España somos libres y queremos que el

288 “Correu de Companya” (29/01/1938), *Companya. Revista de la dona*, núm. 14.

289 “Col·laboració espontània de les obreres” (11/03/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 1.

290 “Col·laboració espontània de les obreres” (01/06/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 5.

mundo entero sepa que trabajamos por la libertad, que nadie podrá arrebatarlos; somos antifascistas y lo seremos.²⁹¹

7.3.28 Anunciants

Il·lustració 8. Anunci de Myrurgia. Font: *Companya*. Revista de la dona, núm. 5.

Companya, com qualsevol revista, també incloïa anuncis entre les seves pàgines. Cal destacar que els quatre primers números de la publicació no van comptar amb el suport de cap anunciant. No obstant això, aquesta situació canvia a partir del número 5, en què trobem tres empreses que aposten per anunciar-se en aquest format. L'aparició d'anunciants és un indicatiu de la bona distribució i rebuda que tenia la publicació. Sobre la tipologia dels

anuncis, tenint en compte que es tracta d'una revista destinada exclusivament al públic femení, trobem sobretot publicitat de magatzems i cases de roba i moda. Cal destacar que els anunciants de *Companya* són pocs en nombre, però recurrents; per tant, acostumem a trobar els mateixos en els diferents números de la revista. També s'ha de remarcar que l'espai dedicat a la publicitat és bastant reduït, possiblement l'extensió total que ocupen els diferents anuncis no supera la pàgina per número.

El primer anunci que hi trobem és de la perfumeria barcelonina Myrurgia, fundada el 1916 per la família burgesa Monegal. Aquesta empresa va aconseguir una presència molt important a Espanya i en l'àmbit internacional, amb productes que jugaven amb el carisma de l'orientalisme, com ara el maquillatge en pols Maderas de Oriente que s'anuncia a *Companya*.

Calçats Minerva era una empresa especialitzada en tot tipus de sabates. Va esdevenir una de les de més renom de la Barcelona de l'època: el negoci va començar a créixer a partir d'una botiga inicial a la plaça Reial, i les botigues del carrer Pelai i Balma van esdevenir la seu central de venda. Dels anuncis que publica a *Companya* convé destacar que hi emprà la terminologia "empresa col·lectivitzada"; per tant, podem entendre que fou una de les empreses en què el Comitè d'Obrers prengué el control durant el context revolucionari.

291 PÉREZ, M. (16/12/1937), "A las mujeres antifascistas", *Companya*. Revista de la dona, núm. 12.

Casa Vilardell eren els grans magatzems més importants de Barcelona. Amb seu a la Via Laietana, aquesta empresa, que fou col·lectivitzada durant la Guerra Civil, va publicar els seus anuncis a la revista *Companya* de forma recurrent. Alguns cops anunciava productes específics, com el cas de les mitges Eva o el vestit de bany per a dones Gaviota, i altres vegades només s'anunciava com a establiment on es venia "gènere de punt i camiseria" o bé les rebaixes o obsequis que oferia. *Companya* dedicà un reportatge a aquesta casa comercial perquè els seus treballadors donaven un 5% del seu sou per a despeses de la guerra i col·laboraven amb Ajut Infantil de Rereguarda.²⁹²

Il·lustració 9. Anunci de Casa Vilardell.

Font: *Companya. Revista de la dona*, núm. 15.

Els Magatzems Alemanys era un negoci, ubicat també al carrer Pelai de Barcelona, orientat, bàsicament, a les classes populars amb preus molt competitius. Va anar creixent fins a esdevenir un gran complex de venda de roba, objectes de la llar i complements. Cadascun dels anuncis que va publicar a *Companya* fou diferent. Promocionava des de la modernitat dels seus vestits fins a la barator dels seus articles. A més a més, la revista també li va dedicar un article per la donació de cinc mil pessetes que els treballadors d'aquests magatzems van fer a l'organització Ajut Infantil de Rereguarda.²⁹³

Els magatzems El Siglo, ubicats al carrer Pelai de Barcelona, també van emprar *Companya* per anunciar-se. Van fer publicitat de les seves ofertes en moda femenina, de la celebració de la Setmana de l'Infant i també de l'organització d'una exposició.

Una altra empresa barcelonina que s'hi publicitava era J. Martí i Martí, ubicada al carrer Pi Margall, que es dedicava a la moda i els complements femenins. En els seus anuncis fa publicitat sobre els productes que ven: teixits, capells, confeccions, marroquineria, gèneres de punt, articles de bany i platja, guants, mitges i perfumeria, entre altres productes.

292 ALBA, M. (01/07/1937) "Una casa comercial idealitzada", *Companya. Revista de la dona*, núm. 7.

293 PICORNELL, L. (15/06/1937), "Cinc mil pessetes per a l'Ajut Infantil de Rereguarda. Un gest exemplar dels treballadors i treballadores dels Magatzems Alemanys", *Companya. Revista de la dona*, núm. 6.

Il·lustració 10. Anunci dels Magatzems Alemanys. Font: *Companya. Revista de la dona*, núm. 6.

Il·lustració 11. Anunci d'El Siglo. Font: *Companya. Revista de la dona*, núm. 13.

El Dique Flotante era el nom d'una casa de modes situada al Portal de l'Àngel de Barcelona. Tot i que va començar dedicant-se només a la confecció per a homes i infants, posteriorment es va iniciar en la moda femenina d'alta costura.

Il·lustració 12. Anunci de Luis Estil·les Solé. Font: *Companya. Revista de la dona*, núm. 13.

Luis Estil·les Solé era una empresa que es dedicava a la venda i la reparació de màquines de cosir. A més a més, també oferia servei de compra i canvi de màquines de cosir velles.

El Gran Bazar del Aluminio, a diferència de les altres botigues esmen-tades, es tractava d'un complex dedicat a la venda d'alumini, cristall, pisa, por-cellana, auxiliars de cuina, objectes de metall, banys, dutxes, neveres, gelado-res, estufes i també joguines.

Casa Leopold era una botiga de joguines situada a les Corts Catalanes de Barcelona. En alguns dels anuncis de *Companya*, s'especifica que està especialitzada en trens elèctrics.

Els anunciats de *Companya* bàsicament són cases de modes o grans magatzems (Casa Vilardell, Magatzems Alemany, Magatzems El Siglo, El Dique Flotante i J. Martí i Martí), sabateries (Calçats Minerva) i empreses de cosmètica (Myrurgia). En el cas de les modes, no només anuncien roba i complements per a les lectores, sinó també per als seus familiars (marit i fills), cosa que reforça el rol de cuidadores i proveïdores. També l'anunci

Il·lustració 13. Anunci Gran Bazar El Aluminio. Font: *Companya. Revista de la dona*, núm. 16

de joguines de la Casa Leopold emfatitza el paper de les dones com a mares, responsables de l'entreteniment i la felicitat dels seus fills. D'altra banda, cal destacar que entre, les cases de modes que s'anuncien a *Companya*, trobem establiments dedicats a l'alta costura; i per tant, amb preus elevats (El Dique Flotante); però també hi ha botigues amb preus més econòmics (Magatzems Alemany). Aquesta diversitat reafirma el caràcter interclassista de la revista, ja que s'anuncien comerços per a diferents perfils socials. Amb relació a la cosmètica, cal fer incís en la idea de la bellesa, una de les qualitats que ha de posseir tota dona i que es deixa clar en l'article "Hem d'ésser fortes i belles",²⁹⁴ del número 13. El manteniment de la joventut i la bellesa femenina ha estat sempre una constant; per això, l'anunci del maquillatge en pols de Myrurgia remarca "el retorn a la primavera". Un altre producte que s'anuncia a les pàgines de *Companya* i que està relacionat amb la moda és la màquina de cosir. La confecció és una activitat molt lligada a la condició femenina. Les dones, majoritàriament, treballaven en la indústria tèxtil i moltes aconseguien un sobresou arreglant peces de roba a casa; per tant, és un producte idoni per ser anunciat en una revista femenina.

294 NATATXA (01/01/1938), "Hem d'ésser fortes i belles", *Companya. Revista de la dona*, núm. 13.

8. CONCLUSIONS

Companya. Revista de la dona és el reflex de la societat catalana durant la Guerra Civil i, per això, en les seves pàgines podem descobrir les contradiccions i la complexitat de la realitat que van experimentar les dones durant la guerra. La revista no només interpreta i suggereix el rol de les dones en el context del conflicte, sinó que també demostra la tesi de la *nova dona moderna*: només s'assolirà la transformació del paper de les dones a través de l'accés a l'educació, ja que la capacitació o formació és l'única via per aconseguir la inserció laboral remunerada. Trencar amb el confinament de les dones a la domesticitat no només implica la independència econòmica, sinó també la creació d'interessos nous i l'ampliació del cercle de relacions. Així doncs, l'educació i l'emancipació econòmica són els dos fonaments de la *nova dona moderna*.

Companya apareix en un context marcat pels desequilibris socials, regionals i rituals del segle XIX. A més a més, en el cas de Catalunya, cal destacar l'existència d'una sèrie de trets distintius que diferencien la seva situació: el gran nombre d'obriers organitzats en sindicats i el règim agrari de rabassaires. Comprenent aquests factors, podem copsar millor el triple procés revolucionari que representa la Guerra Civil: social, polític i religiós. El cop militar del juliol de 1936 contra el govern de la República capgira les pautes de la vida dels catalans i catalanes, tant a escala individual com col·lectiva. Els objectius fonamentals de la societat de la rereguarda són mantenir la producció econòmica, garantir el proveïment i salvaguardar una sèrie de normes bàsiques que assegurin la convivència. També s'inicien grans canvis en la vida econòmica i social amb l'objectiu d'assolir una nova societat feta a mida per a la classe obrera, en què l'Estat cobreix les necessitats i vindicacions del proletariat. D'altra banda, cal ser conscients que la guerra, a la rereguarda, no és acceptada per tothom des dels mateixos pressupòsits ideològics: no tots els catalans i les catalanes comparteixen l'ideari revolucionari. Malgrat això, la rereguarda compta amb un enorme conjunt de problemes que s'han de resoldre de forma global en els àmbits de l'agricultura, la indústria, la justícia i l'ordre públic, l'educació i la cultura, l'habitatge i la sanitat. En l'àmbit de l'educació, cal destacar la creació del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU), que impulsa una tasca pedagògica totalment innovadora: es creen escoles racionals basades en la fraternitat.

Els objectius del CENU són fomentar escoles innovadores, catalanes, laiques, gratuïtes i coeducadores.

L'ascens social i la nova projecció assolida per les dones és una de les transformacions de la societat amb més repercussió. En el marc de la guerra, marcat per la fam, la por, l'arribada de refugiats, els bombardejos i les reformes socials, les dones han d'incorporar-se al mercat laboral i també associar-se i ser participants dels moviments sindicals i polítics. Aquestes circumstàncies incideixen en l'augment de l'associacionisme femení. La mobilització de les dones es canalitza a través de diverses organitzacions, com ara la Unió de Dones de Catalunya (UDC), integrada en l'Agrupación de Mujeres Antifascistas (AMA). La UDC es diferencia de l'AMA pel seu caràcter nacionalista català i perquè emfatitza la importància del treball de les dones fora de l'àmbit domèstic. La UDC té l'objectiu d'aglutinar totes les dones republicanes amb la missió de defensar la causa antifeixista.

Tot i constituir-se l'any 1934 amb el nom de Dones contra la Guerra i el Feixisme, és al novembre de 1937, en el marc de la celebració del Primer Congrés Nacional de la Dona, quan passa a anomenar-se Unió de Dones de Catalunya i es redefeix i concreta la línia d'actuació de l'organització. En aquest congrés, tot i que hi participen dones que pertanyen a diferents tendències polítiques, les comunistes exerceixen una forta influència sobre les polítiques i actuacions de la UDC. La presidenta, Maria Dolors Bargalló, assegura que l'objectiu de l'entitat és aconseguir que les dones contribueixin a guanyar la guerra i reivindicar les millores socials i polítiques de les dones. No obstant això, el programa de la UDC es basa en la mobilització unitària de les dones a la rereguarda per vèncer el feixisme; per tant, les vindicacions per a l'emancipació femenina queden en un segon pla. Malgrat això, la UDC destina esforços en pro de l'educació, l'assistència social i la promoció laboral de les dones. Defensant la premissa "Homes al front, dones a la rereguarda", aquesta organització endega una sèrie d'activitats per augmentar el nivell formatiu de les dones amb l'objectiu que aquestes ocupin els llocs de feina dels homes que havien de marxar al combat. D'altra banda, la capacitació i l'aprenentatge d'un ofici permet la independència econòmica, una condició indispensable per a l'emancipació femenina. La UDC organitza classes d'alfabetització, de cultura general i de formació i capacitació professional. També impulsa la creació de llars d'infants, escoles, hospitals, menjadors i colònies per als infants de les dones treballadores i la Llar de la Dona i l'Escola d'Assistència Social.

L'ecosistema periodístic català arriba a la seva màxima esplendor durant la Segona República. Les noves idees i els successos de la Guerra Civil

es reflecteixen en la creació de nous mitjans que intenten sobreviure tot i els problemes econòmics i l'escassetat de paper. Generalment, el contingut adopta un to propagandístic i les publicacions es posicionen en un dels bàndols per incidir en la consciència col·lectiva. Alguns cops fins i tot s'omet informació o es modifiquen les dades amb l'objectiu d'evitar la desmoralització.

Companya fou el mitjà que donà veu a la UDC. El seu període de publicació s'estén des de març de 1937 fins a març de 1938, coincidint amb la tercera i darrera etapa de l'entitat. Aquesta revista tenia per objectiu difondre les idees i accions de la UDC. Quant a la temàtica, cal destacar que les seves redactores consideren que el rol de les dones a la rereguarda, com a treballadores, mares i esposes, és el tema fonamental, i per tractar-lo ofereixen models individuals, socials i relats literaris. Així doncs, la revista, a través de recomanacions i exemples, suggereix com han d'actuar les dones en el context de la guerra i des de la seva posició a la rereguarda. Des de l'equip de *Companya* es posa un èmfasi especial en la idea del sacrifici femení per guanyar la guerra. De forma recurrent, s'apel·la a les dones perquè s'esforcin per contribuir a la derrota del feixisme, ja que només així es pot posar fi a l'esclavatge femení. Només amb el triomf de la causa republicana les dones assoliran els mateixos drets que els homes. A part d'incentivar el treball a les indústries, *Companya* també demana a les seves lectores que donin suport al Govern defensant la unitat i la creació de l'Exèrcit Popular Regular. En aquest afany d'organitzar l'actuació de les dones, *Companya* empra l'experiència d'algunes dones com a models a seguir. Entre aquestes dones exemplars trobem personatges coneguts, com la Pasionaria o les actrius Marlene Dietrich i Joan Crawford, i també altres d'anònims. Pel que fa als models socials, la revista exposa com viuen dones d'altres cultures i de quina manera han afrontat el conflicte les dones al llarg de la història. Altrament, es destaquen les experiències organitzatives de l'URSS. A part dels models reals, *Companya* també opta pels relats literaris: en quasi tots els números de la revista hi ha narracions sobre noies valeroses que superen totes les adversitats. Entre les col·laboradores de la revista hi ha escriptores catalanes de gran renom, com Mercè Rodoreda, Anna Murià o Aurora Bertrana. També les lectores poden participar en la publicació de relats, perquè *Companya* organitza un concurs de novel·les d'autoria femenina en català. Les bases del certamen estableixen que la trama del relat s'ha de desenvolupar en l'ambient de guerra i revolució. Malgrat que en un gran nombre de números es fa referència a aquest concurs, mai no es publica quin és el text guanyador. Una altra de les seccions amb més rellevància de la revista és la de crítica cinematogràfica, on es publiquen sinopsis de pel·lícules afins als principis de *Companya* i articles

sobre actors i actrius de Hollywood que mostren públicament la seva adhesió a la causa antifeixista.

Companya reflecteix també un anhel de transformació i superació. Els continguts que omplen les seves pàgines varien constantment amb la voluntat de millorar. Per exemple, al número 5 s'anuncien nous articles que afavoriran el nivell cultural de les lectores i també les animaran a treballar. A més a més, la revista es mostra participativa, ja que incentiva les seves lectores a enviar escrits i suggeriments. Aquest desig de renovació també el trobem en la presentació visual. Durant la Guerra Civil, els mitjans es modernitzen gràficament per tal d'aprofitar el poder de les imatges. La impressió de la revista és, generalment, en color i el contingut presenta tipografies diverses. Les fotografies que acompanyen el text dels reportatges o les notícies estan impreses en rotogravat, mentre que els fragments literaris i les seccions de consells disposen d'il·lustracions. D'altra banda, alguns apartats, com ara "Vols saber qui ets?" (secció grafològica), "Preguntes i respostes", "Coses de la llar", "Llar i modes" o "Perquè el vostre infant faci goig", es podrien classificar com una perpetuació de les revistes de moda, de temes domèstics i d'higiene destinades al públic femení que es publicaven des de finals del segle XIX.

També els articles amb informacions relatives al transcurs dels successos bèl·lics i a les iniciatives que endega el govern per modernitzar el país eren nombrosos entre les pàgines de la revista. Fent referència a aquests àmbits, es poden destacar els comentaris de les propostes del govern republicà sobre la formació i posterior incorporació de les dones al món laboral. Per exemple, l'organització de diferents activitats per a la capacitació laboral i de cursos teòrics i pràctics a les mateixes instal·lacions de les fàbriques. La creació de guarderies, centres per a infants amb discapacitats, residències, granges escola i colònies també afavoreix la inserció de les dones al món laboral. Moltes d'aquestes empreses estan sota el patronatge de la institució republicana Ajut Infantil de Rereguarda. Amb la capacitació adient i alliberades de les càrregues familiars, les dones poden demostrar les seves aptituds i capacitats i ocupar llocs de responsabilitat; així doncs, poden prendre decisions i fer-se visibles socialment en l'esfera laboral. Una altra de les línies d'actuació de la UDC, i també de *Companya*, és la dignificació de la vida de les dones. La primera de les metes és assolir la consigna "A igual treball, igual salari"; per tant, equiparar el treball dels homes i les dones i aconseguir-ne la igualtat salarial. La segona fita és el tancament dels locals d'explotació femenina (dàncings, *music-halls* i cabarets). Només a partir de la capacitació de la mà d'obra femenina, la paritat salarial i la condemna de la prostitució s'assolirà l'emancipació total de les do-

nes. Les dones amb formació no restaran confinades a les tasques domèstiques ni a les feines més humils, tindran el mateix dret a treballar que els homes i, segons siguin la seva vocació i les seves aptituds, podran elegir com contribuir en la societat.

Tot i el gran ventall de temàtiques que engloben les pàgines de la revista, hi ha temes que no apareixen, com ara la religió, la ciència i l'art, que sempre han estat els grans interessos dels humans. Aquesta exclusió es podria justificar pel fet que *Companya* presenta un fort component ideològic, sentimental i simbòlic. L'equip de *Companya* opta per centrar-se en el tractament de qüestions que afecten les seves lectores més directament. Respecte a l'art, el realisme soviètic exerceix una forta influència en les composicions que presideixen les portades i contraportades de la revista. El predomini de la figuració en els fotomuntatges afavoreix el caràcter propagandístic i simbòlic de les composicions i fa que el missatge que volen transmetre sigui captat per totes les lectores. No obstant això, en l'àmbit europeu, durant els anys trenta el dadaisme i el surrealisme dominen el panorama artístic. Catalunya, i en concret Barcelona, en aquell moment, es troba a la perifèria del món de l'art i, per tant, aquests dos moviments no tenen ni èxit ni ressò en la societat catalana. A més a més, el surrealisme, entès com un art que vol plasmar només la realitat interior de l'artista, i el dadaisme, com un estil artístic nihilista, no són estils adients per expressar i transmetre els valors revolucionaris d'un col·lectiu i els desitjos de crear una nova societat. Per aquests motius potser, *Companya* no inclou crítiques artístiques a les seves pàgines.

Pel que fa a la religió, cal tenir en compte que el 19 de juliol de 1936 dona peu a una resposta violenta anticlerical que es tradueix en la destrucció d'esglésies i símbols religiosos, i també en l'assassinat d'eclesiàstics. Aquesta acció directa i violenta atorga a la revolució una reputació sagnant, cosa que perjudica la causa republicana. D'acord amb María Thomas, el perfil predominant de l'anticlerical és un jove militant polític i de classe treballadora, cosa que entrellaça el fenomen de l'anticlericalisme amb el conflicte de classe i l'activisme polític d'esquerra.²⁹⁵ Encara que el règim republicà lidera una tasca legislativa de caràcter laicista, no dona suport a aquesta reacció radical, ja que genera el rebuig de les forces polítiques moderades d'Europa, sense l'ajuda de les quals la República no pot sobreviure. D'acord amb aquesta argumentació, *Companya*, possiblement, opta per deixar al marge la religió amb l'objectiu de no afeblir el govern republicà i amagar aquesta fase d'ira contra l'Església.

295 THOMAS, M. (2014), *La fe y la furia. Violencia anticlerical popular e iconoclasta en España, 1931-1936*, p. 129.

També s'obvien aquells assumptes que poden generar divergències i es tendeix a reforçar els llaços d'unió a través d'altres qüestions. Un altre tema que s'omet de forma voluntària és el de les milicianes. Només hi ha alguna imatge d'una milicià (a la portada del número 8) o algun relat, com "Apunts d'una noia que la guerra ha transformat" (als números 3 i 5). Aquesta omisió assenyalava la persistència dels elements tradicionals de la divisió del treball i de les normes de conducta de gènere perpetuats per les institucions oficials. Així doncs, *Companya* mostra la seva adhesió i suport a la decisió del govern de confinar les dones a la rereguarda.

Companya es defineix com la revista de les dones catalanes antifeixistes, però per les temàtiques que aborda i per alguns comentaris que hi surten es pot deduir que no es dirigeix a tots els perfils que s'engloben dins l'espectre de la dona catalana antifeixista d'esquerres. El públic destinatari de la revista són les dones del món urbà amb un mínim de formació i benestar econòmic. Aquesta conclusió es fonamenta en els següents punts: en primer lloc, l'equip de redacció sempre es dirigeix a les lectores com si visquessin en una ciutat; en els articles sobre el món rural, sempre es posa èmfasi en la manca de formació i coneixements de les pageses; la vida al camp sempre és descrita com un mode de subsistència centrat en el menjar, i es vincula la incultura del món rural a la desconfiança i l'individualisme. Amb relació a aquest primer factor, cal tenir en compte que les redactores i les col·laboradores de la revista són dones urbanes; per tant, el seu contacte amb el món rural és inexistent. En segon terme, la revista compta amb una temàtica bastant àmplia que fa pensar que les seves lectores tenen una mínima educació i certes inquietuds. I, per acabar, *Companya* té un preu de 30 cèntims i, a més a més, tots els anunciants de la revista són cases de moda, de cosmètics i de complements per a la llar; per tant, s'entén que les lectores de *Companya* tenen un cert poder adquisitiu per poder comprar aquests productes, que no són de primera necessitat, i menys en un context de guerra. Cal matissar que no es tracta d'una revista obrera, sinó d'un mitjà interclassista destinat, sobretot, al conjunt social format per les dones d'ERC i el PSUC. Aquest bloc social és el resultat dels Fets de Maig de 1937. És necessari destacar que el PSUC esdevé la força política més beneficiada pel transcurs dels Fets de Maig i, juntament amb ERC, acaba amb la situació de doble poder. Així doncs, el bloc format per aquests dos partits polítics aconsegueix el poder real a través del control de la Generalitat.

A tall de conclusió, les dones, en el context de la Guerra Civil, lluiten per aconseguir la visibilitat social que se'ls ha negat i reivindiquen els seus drets i llibertats. També intenten crear una societat més igualitària basada en l'educació

i la formació i, per tant, en la millora de les persones. L'educació no només és en mans de les escoles o les institucions de capacitació, sinó que els mitjans de comunicació com *Companya* també contribueixen a la formació de la *nova dona moderna*, la dona catalana antifeixista.

Així doncs, aquesta recerca finalitza havent respost a la pregunta d'investigació, havent aconseguit l'objectiu i havent ratificat positivament les dues hipòtesis plantejades:

- a) *La revista Companya és la plasmació de les dones catalanes antifeixistes i els seus anhels de llibertat, reconeixement i igualtat en el context de la Guerra Civil.*

No obstant això, convé apuntar que no tots els perfils que engloba el concepte *dona catalana antifeixista* estan reflectits a les pàgines de *Companya*, com he assenyalat, ja que les dones del món rural van quedar-ne una mica al marge.

- b) *Companya és la portaveu de la Unió de Dones Catalanes (UDC) i esdevé un element d'articulació de la resistència femenina a la rereguarda atès que marca les directrius que s'han de seguir per ajudar a derrotar el feixisme i mantenir en peu la resistència republicana al front.*

Gràcies als models i consells que ofereixen les redactores de la revista, les lectores entenen i comprenen com poden ajudar a guanyar la guerra. A més a més, la revista també esdevé una eina motivadora i de suport en un context protagonitzat per la crueltat i la devastació.

Companya és un projecte periodístic amb voluntat propagandística: no només defensa la República, sinó també el moviment feminista liderat per la UDC. El triomf de la causa antifeixista havia de contribuir a la creació d'una societat més justa i igualitària, plena d'esperances i promeses per a les dones, que assolirien la seva total emancipació. No obstant això, aquest anhel de canvi i progrés no es materialitza: es queda en un desig incomplet. El franquisme estronca la lluita feminista i el prototip d'*àngel de la llar* tornarà a imperar fins al final de la dictadura.

9. ACRÒNIMS

ACR:	Acció Catalana Republicana
AIR:	Ajut Infantil de Rereguarda
AMA:	Asociación de Mujeres Antifascistas
ANDJ:	Aliança Nacional de la Dona Jove
BOC:	Bloc Obrer i Camperol
CENU:	Consell de l'Escola Nova Unificada
CMF:	Comité Mondiale des Femmes
CNT:	Conferència Nacional del Treball
ERC:	Esquerra Republicana de Catalunya
FAI:	Federació Anarquista Ibèrica
FETE:	Federació Espanyola de Treballadors de l'Ensenyança
FNEC:	Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya
FOSIG:	Federació Obrera de Sindicats de la Indústria Gastronòmica
GEM:	Grups Estudiantils Marxistes
IAPD:	Institut d'Adaptació Professional de la Dona
JEREC:	Joventuts d'Esquerra Republicana – Estat Català
JSUC:	Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya
MMLL:	Mujeres Libres
PCE:	Partit Comunista d'Espanya
POUM:	Partit Obrer d'Unificació Marxista
PSOE:	Partit Socialista Obrer Espanyol
PSUC:	Partit Socialista Unificat de Catalunya
SRI:	Socors Roig Internacional
UDC:	Unió de Dones de Catalunya
UGT:	Unió General de Treballadors
UM:	Unión de Muchachas

10. BIBLIOGRAFIA

10.1 Fonts primàries

“Ayuda Infantil de Retaguardia” (16/10/1936), *La Vanguardia*, Barcelona, p. 4.
Companya. Revista de la dona (1937-1938), Barcelona.

Milicia popular: Diario del 5º Regimiento de Milicias Populares (1936)

“Real Decreto de 24 de julio de 1889 por el que se publica el Código Civil”.
Gaceta de Madrid, núm. 206, de 25/07/1889.

10.2 Fonts secundàries

10.2.1 Llibres i capítols

ABELLÓ, A. (2005), “La retirada dels internacionals”. Dins J. M. Solé i J. Villarroya (dir.), *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 657-660, Barcelona: Edicions 62.

ARRANZ, M. A. (1997), “Los abastos en la guerra civil”. Dins M. Tuñón (coord.), *La guerra civil española*, vol. 16, p. 62-70, Barcelona: Folio.

BALCELLS, A. (2005), “Els orígens del col·lapse d’una jove democràcia”. Dins J. M. Solé i J. Villarroya (dir.), *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 19-51, Barcelona: Edicions 62.

BENGOCHEA, S. (2013), *Les dones del PSUC*. Els Arbres de Fahrenheit. Biblioteca de Ciències Socials d’Espai Marx.

BERNECKER, W. (1982), *Colectividades y revolución social: el anarquismo en la Guerra Civil Española. 1936-1939*, Barcelona: Crítica.

BONAMUSA, F. (2005), “Economia, finances i col·lectivitzacions industrials”. Dins J. M. Solé i J. Villarroya (dir.), *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 289-316, Barcelona: Edicions 62.

BRUSCO, R. (2005), “La creació d’un nou exèrcit revolucionari”. Dins J. M. Solé i J. Villarroya (dir.), *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 359-366, Barcelona: Edicions 62.

CANOSA, F. (2016), “República de periodistes. L’edat de les mirades daurades”. Dins J. M. Figueres (dir.), *Història del periodisme de Catalunya. Dels inicis a la Guerra Civil*, vol. 1, p. 180-192, Barcelona: Sàpiens.

CANOSA, F. (2016), “Un país, explicat”. Dins J. M. Figueres (dir.), *Història del periodisme de Catalunya. Dels inicis a la Guerra Civil*, vol. 1, p. 7, Barcelona: Sàpiens.

- CENARRO, A. (2019), “Las mujeres en la Guerra Civil española: sujeto acción y representación”. Dins T. M. ORTEGA, A. M. AGUADO i E. HENÁNDEZ (coord.), *Mujeres, dones, mulleres, emakumeak. Estudios sobre la historia de las mujeres y del género*, p. 161-179, Barcelona: Càtedra.
- CUÉLLAR, J. (2005), “El desbaratament de les forces republicanes”. Dins J. M. SOLÉ i J. VILLARROYA (dir.), *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 621-629, Barcelona: Edicions 62.
- CUÉLLAR, J. (2005), “L’organització de l’exèrcit de l’est. La batalla de Belchite”. Dins J. M. SOLÉ i J. VILLARROYA (dir.), *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 463-480, Barcelona: Edicions 62.
- DIVERSOS AUTORS (2017), *Les dones d’esquerra, 1931-1939*, Barcelona: Fundació Josep Irla.
- DUCH, M. (2020), *L’associacionisme de les dones*. Dins R. ARNABAT, M. DUCH i A. GAVALDÀ (coord.), *La Catalunya associada (1868-1938)*, p. 227-256, València: Publicacions Universitat de València.
- FERNÁNDEZ, J. M. (1997), “El frente de la cultura en el ejército”. Dins M. TUNÓN (coord.), *La guerra civil española*, vol. 17, p. 70-81, Barcelona: Folio.
- FIGUERES, J. M. (2016), “La guerra del periodisme. De la informació a la propaganda”. Dins J. M. FIGUERES (dir.), *Història del periodisme de Catalunya. Dels inicis a la Guerra Civil*, vol. 1, p. 202-211, Barcelona: Sàpiens.
- FIGUERES, J. M. (2016), “Periodisme de Catalunya, periodisme de llibertat”. Dins J. M. FIGUERES (dir.), *Història del periodisme de Catalunya. Dels inicis a la Guerra Civil*, vol. 1, p. 8, Barcelona: Sàpiens.
- GARCÍA, B. (2017), *Maria Dolors Bargalló. Feminista i propagandista d’esquerra*, Barcelona: Fundació Josep Irla.
- GUILLAMET, J. (1994), *Història de la premsa, la ràdio i la televisió a Catalunya (1641-1994)*, Barcelona: La Campana.
- JACKSON, G. i CENTELLES, A. (1982), *Catalunya republicana i revolucionària*, Barcelona: Ed. Grijalbo.
- JIMÉNEZ, J. F. (2013), “Imágenes del modelo soviético en la prensa para la emancipación de la mujer en la Guerra Civil Española”. Dins J. GÓMEZ, M. J. DE LA PASCUA, J. L. SÁNCHEZ i C. VÁZQUEZ (ed. lit.), *La Constitución de Cádiz. Genealogía y desarrollo del sistema educativo liberal: XVII Coloquio Nacional de Historia de la Educación*, p. 459-470, Cadis: Universidad de Cádiz. Servicios de Publicaciones.
- MANGINI, S. (2007), “Relaciones de género y el papel de las republicanas en la sociedad madrileña”. Dins M. GÓMEZ (coord.), *Las intelectuales republicanas. La conquista de la ciudadanía*, p. 55-64, Barcelona: Biblioteca Nueva.

- MARTÍN, J. L. (2005), “Guerra i política. De Largo Caballero a Negrín”. Dins J. M. SOLÉ i J. VILLARROYA (dir.), *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 255-270, Barcelona: Edicions 62.
- MORADIELLOS, E. (2016), *Historia mínima de la Guerra Civil española*, Madrid: Turner.
- NASH, M. (1981), *Mujer y movimiento obrero en España*, Barcelona: Fontamara.
- NASH, M. (2006), *Rojas: Las mujeres republicanas en la guerra civil*, 5a. ed., Madrid: Taurus.
- NASH, M. (2010), *Treballadores: un segle de treball femení a Catalunya (1900-2000)* Barcelona: Departament de Treball, Unió Europea: Fons Social Europeu.
- RÚA, J. M. (2005), “Una guerra civil catalana dins la Guerra Civil espanyola”. Dins J. M. SOLÉ i J. VILLARROYA (dir.), *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 430-441, Barcelona: Edicions 62.
- RUIZ, R. (2019), “Discursos de género y estados de opinión en la gestación y aprobación de la ley de divorcio en España de 1932”. Dins T. M. ORTEGA, A. M. AGUADO i E. HENÁNDEZ (coord.), *Mujeres, dones, mulleres, emakumeak. Estudios sobre la historia de las mujeres y del género*, p. 79-94, Barcelona: Cátedra.
- SÁNCHEZ, A. (2018), “Mujer y revolución”. Dins J. CAMPS (coord.), *La Revolución que havia de canviar el món: Cent anys del 1917*, p. 49-67, Tarragona: Publicacions URV.
- SEGURA, I. i SELVA, M. (1984), *Revista de Dones (1846-1935)*, Barcelona: Edhasa.
- SERRALLONGA, J. (2005), “La recerca de solucions per resoldre l'èxode de la població civil”. Dins J. M. SOLÉ i J. VILLARROYA (dir.), *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 671-682, Barcelona: Edicions 62.
- THOMAS, M. (2014), *La fe y la furia. Violencia anticlerical popular e iconoclasta en España, 1931-1936*, Granada: Comares.
- TORMO, D. (2005), “24 hores de lluita al carrer per mantenir Catalunya fidel a la República”. Dins J. M. SOLÉ i J. VILLARROYA (dir.), *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 73-87, Barcelona: Edicions 62.
- TORMO, D. (2005), “L'evolució de la guerra”. Dins J. M. SOLÉ i J. VILLARROYA (dir.), *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 555-566, Barcelona: Edicions 62.
- TORMO, D. (2005), “La reforma de l'ensenyament públic com a alternativa a la pedagogia tradicional”. Dins J. M. SOLÉ i J. VILLARROYA (dir.), *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 385-394, Barcelona: Edicions 62.

- TORRENT, J. i TÀSIS, R. (1966), *Història de la premsa catalana*, Barcelona: Editorial Bruguera, SA.
- VILLARROYA, J. (2005), “Crònica del final de la Guerra Civil al Principat”. Dins J. M. SOLÉ i J. VILLARROYA (dir.), *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, p. 738-762, Barcelona: Edicions 62.

5.2.2 Articles

- CAÑELLAS, C. i TORAN, R. (2020), “Dones del PSUC en temps de guerra (1936-1939)”, *Segle XX: Revista Catalana d’Història*, núm. 13, p. 33-50.
- FERNÁNDEZ, J. M. (1987), “La asistencia a la infancia en la Guerra Civil: las colonias escolares”, *Historia de la Educación: Revista Interuniversitaria*, núm. 6, p. 83-128.
- GRANELL, A. (2020), “*Companya*. La revista de la dona antifeixista”, *L’Avenç*, núm. 473, p. 36-47.
- NADAL, A. (1987), “Experiencias psíquicas sobre mujeres marxistas malagueñas. Málaga, 1939”, *Baética: Estudios de Historia Moderna y Contemporánea*, núm. 10, p. 365-384.
- NASH, M. (1993), “Women in War: *Milicianas* and Armed Combat in Revolutionary Spain, 1936-1939”, *The International History Review*, vol. xv, núm. 2, p. 269-282.
- NAVARRO, N. (2009), “La inserció de les dones a la vida pública i política durant la Segona República (1931-1939)”, *Eines per a l’Esquerra Nacional*, núm. 9, p. 151-163.
- PADRINO, A. (2018), “Análisis de *Mi guerra de España* desde un enfoque de género: las relaciones entre mujeres y hombres en la milicia durante la guerra civil española”, *La Aljaba*, núm. 22, p. 47-63.

10.3 Arxius i catàlegs

- Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Hemeroteca digital.
- Arxiu Nacional de Catalunya (ANC).
- Biblioteca del Pavelló de la República (Universitat de Barcelona).
- Biblioteca Virtual de Prensa Histórica.
- Catálogo Colectivo de la Red de Bibliotecas de los Archivos Estatales (CC-BAE).
- Portal de Archivos Españoles (PARES).

11. WEBGRAFIA

- BRAVO, B. (s. d.), “Margarita Nelken y Mansberger”, *Real Academia de la Historia*. Recuperat de: <<https://dbe.rah.es/biografias/6955/margarita-nelken-y-mansberger>>
- “Carme Montoriol” (s. d.), *Associació d’Escriptors en llengua catalana*. Recuperat de: <<https://www.escriptors.cat/autors/montoriolc/biografia>>
- “Escolà Fontanet, Candelària” (s. d.), *Portal de Archivos Españoles*. Recuperat de: <<http://pares.mcu.es/ParesBusquedas20/catalogo/autoridad/125952>>
- “Huici Navaz, Matilde” (s. d.), *Diccionario Biográfico del Socialismo Español. Fundación Pablo Iglesias*. Recuperat de: <https://fpabloiglesias.es/entrada-db/10533_huici-navaz-san-martin-matilde/>
- IBERA, M. (s. d.), “Mercè Rodoreda i Gurgui”, *Real Academia de la Historia*. Recuperat de: <<https://dbe.rah.es/biografias/4576/merce-rodoreda-i-gurgui>>
- “Maria Teresa Vernet” (s. d.), *Associació d’Escriptors de la Llengua Catalana*. Recuperat de: <<https://www.escriptors.cat/autors/vernetm/biografia>>
- MARTÍNEZ, J. L. (02/08/2017), “Clara Zetkin, pionera el movimiento de mujeres socialistas”, *Contexto y Acción*, núm. 128. Recuperat de: <<https://ctxt.es/es/20170802/Culturas/13944/clara-Zetkin-rosa-luxemburgo-ctxtsocialismo-feminismo.htm>>
- MUSTO, M. (05/03/2021), “Per Rosa Luxemburg en el 150 aniversari”, *Catarsi Magazín*. Recuperat de: <<https://catarsimagazin.cat/per-rosa-luxemburg/>>
- PAYNE, S. (s. d.), “Dolores Ibárruri Gómez”, *Real Academia de la Historia*. Recuperat de: <<https://dbe.rah.es/biografias/12498/dolores-ibarruri-gomez>>
- ROCA, F. (s. d.), “Maria Pi Ferrer”, *Real Academia de la Historia*. Recuperat de: <<https://dbe.rah.es/biografias/54071/maria-pi-ferrer>>
- SÁNCHEZ, N. C. (s. d.), “Carmen Conde Abellán”, *Real Academia de la Historia*. Recuperat de: <<https://dbe.rah.es/biografias/4801/carmen-conde-abellan>>

ANNEXOS

ANNEX 1. RESOLUCIONS DEL PRIMER CONGRÉS DE L'ALIANÇA DE LA DONA JOVE

[“Primera Conferència Nacional de l’Aliança de la Dona Jove” (15/08/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 9.]

- 1a. Les noies de l’ALIANÇA NACIONAL DE LA DONA JOVE lluitaran fermament per les llibertats nacionals i socials de Catalunya).
- 2a. L’ALIANÇA rep amb joia el decret de la Conselleria de Treball en el que fa referència als instituts de readaptació professional de la dona, en els que ens concedeix la mateixa igualtat de drets. Ho recolzarem i ho defensarem decididament per ésser una de les bases per les quals ve treballant la nostra ALIANÇA).
- 3a. Que es legalitzi plenament la situació de les noves famílies i s’implanti el subsidi de la maternitat a càrrec de l’Estat).
- 4a. L’ALIANÇA s’adreça al Govern de la Generalitat de Catalunya per a demanar-li que recolzi els clubs de fàbrica, veritables llars de les noies treballadores i una de les armes més formidables per a poder crear una joventut culta amb coneixements tècnics dels quals ha estat mancada fins ara).
- 5a. En el que fa referència a les nostres noies camperoles, que amb tant d’entusiasme venen treballant des de camps de producció pel triomf immediat de la guerra, demanem igualment l’ajut oficial per arribar a la creació de granges agrícoles, que han d’ésser a l’ensem la veritable escola on les noies camperoles puguin elevar llurs coneixements tècnics i culturals).
- 6a. Les noies de l’ALIANÇA treballarem amb tot el nostre entusiasme per la creació de guarderies infantils a tots els llocs de treball, ja que considerem que aquesta és una de les bases principals, sense la qual moltes dones no podrien portar a terme el decret de la Conselleria de Treball. Demanem, doncs, en aquest aspecte, al Govern de Catalunya, que ens presti la seva col·laboració incondicional).
- 7a. L’ALIANÇA aspira a ésser una organització de noies fortes i sanes; per assolir-ho, un dels mitjans més formidables és l’esport. Per això reclamem

al Comissariat d'Educació Física i Esport que posi al seu abast totes les facilitats que siguin necessàries per a aconseguir-ho).

- 8a. L'ALIANÇA NACIONAL DE LA DONA JOVE creu que un dels mitjans més grans i imprescindibles per a guanyar la guerra és la unitat de tota la joventut avançada i progressiva que aspira a un esdevenidor de pau, de treball i de cultura. Lluitarem, doncs, sense escatimar cap esforç per a implantar a Catalunya l'organització única de tota la joventut).
- 9a. Que es recolzi per part del Govern tot el pla de treball que presenta l'ALIANÇA.

ANNEX 2. LLETRA OBERTA A LES DONES DE CATALUNYA

[“Lletra oberta a les Dones de Catalunya” (06/11/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 11.]

Nosaltres, militants de la U.G.T. i de la C.N.T., del Partit Sindicalista, d’Esquerra Republicana de Catalunya, del Partit Socialista Unificat, d’Acció Catalana Republicana, d’Estat Català, del Partit Federal Ibèric i de diferents organitzacions femenines, que serveixi per a unir-nos i accelerar la victoriosa fi de la guerra. El nostre manifest va dirigit a totes les dones catalanes antifeixistes sense distinció de matisos polítics, sindicals, religiosos o filosòfics; sense diferenciació d’oficis ni d’aptituds professionals. Ens dirigim a vosaltres, treballadores de fàbriques i tallers que sosteniu amb el vostre esforç els heroics combatents de l’Exèrcit Popular. Ens adrecem també a vosaltres, dones honrades del poble, que patiu privacions i esglais, que aguanteu bombardeigs i cues, amb esperit antifeixista i revolucionari. I a les vídues, orfes i germanes dels que han caigut gloriosament en la lluita contra els invasors de la terra: els feixistes italians i les bàrbares hosts de Hitler. I a vosaltres, també, escriptores, artistes, metgesses, infermeres, advocades, llicenciades, que forgeu la cultura i obriu nous horitzons a la Humanitat. Vosaltres, camperoles, encara dolorides per anys i anys de ferotge explotació, que envieu a les urbs el pa salvador dels nostres fills. A vosaltres, refugiades de Castella, d’Astúries, d’Andalusia i d’Euzkadi, que haveu perdut la vostra llar, el vostre poble, el vostre sòl. A vosaltres, dones anarquistes, socialistes, republicanes, catalanistes, sindicalistes, que lluiteu en el front antifeixista per l’emancipació del poble i per l’alliberament de les terres hispàniques. A totes vosaltres, dones de Catalunya, va dirigit aquest manifest; les que el signem representem una gran majoria de les unitats femenines.

Ens hem aplegat per a treballar a favor de la fusió de totes, per a proposar-vos (una a una si cal) que, pel damunt de tot, propugneu la unificació de totes les agrupacions femenines. El nostre moviment tindrà la força d’un conjunt d’esforços adés dispersos, ara fusionats en un de sol, dins del qual hi haurà lloc per a totes les que desitgin lleialment ajudar-nos a guanyar la guerra, per a totes les que vulguin alliberar-se, per a totes les que anhelin defensar la

vida i el demà de llurs fills. Us proposem la unió de totes les dones, per tot el que ja hem esmentat i per tots els altres punts que vosaltres cregueu necessaris.

A fi i efecte que totes plegades puguem conversar, que l'opinió de cada una sigui atentament escoltada, que les vostres iniciatives i les nostres siguin democràticament discutides i un tema tan fonamental com la unió femenina sigui conscienciosament debatut i estudiat, les que signem estem treballant en l'organització del 1r CONGRÉS NACIONAL DE LA DONA, el qual es celebrarà a Barcelona els dies 6, 7 i 8 de novembre de 1937. Hi assistiran les més grans figures catalanes, espanyoles i internacionals del moviment femení. Convoquem a totes les dones de Catalunya.

DONES:

El nostre Congrés és d'una importància decisiva per a totes. Anem a celebrar una reunió de dones, sense precedents en la història pel seu nombre i per la seva envergadura, on totes les assistents podran exposar lliurement llurs idees. En el Congrés tractarem de tots els problemes d'unitat, de guerra i de revolució en el que es refereix a les dones. Prendrem acords dels quals depèn el nostre futur camí. Exigirem per a nosaltres i per als nostres fills els drets que se'ns regategen encara. No ens lliurem a optimismes falsos. El nostre alliberament, un aspecte de l'emancipació del poble, ha d'ésser obra de nosaltres mateixes. Ens l'hem de conquistar, ens l'hem de plasmar. Ningú no ens farà present gràcies de la nostra llibertat. Hem de lluitar per ella.

DONES DE CATALUNYA: Per a contribuir a la Unitat antifeixista.

Per a treballar per la igualtat de sou amb l'home.

Per a multiplicar les escoles, les guarderies, sanatoris, etc., pels nostres fills.

Per a guanyar ràpidament la guerra.

Per a lluitar per les llibertats de Catalunya.

Per a salvar la Pàtria de la invasió feixista.

Per a emancipar-vos per mitjà del treball, aprenent nous oficis.

Per a substituir els mobilitzats de guerra.

Per a plasmar la unió de totes les dones.

Adheriu-vos al Congrés Nacional de les Dones!

ANNEX 3. PROGRAMA DE LES JORNADES DEL PRIMER CONGRÉS NACIONAL DE LA DONA

[“Programa del 1r Congrés Nacional de la Dona” (06/11/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 11.]

DISSABTE DIA 6

MATÍ a les 9:

Revisió i aprovació de credencials. Discurs de benvinguda a les delegacions foranes, nacionals i estrangeres, i salutacions a les delegades del Congrés.

TARDA a dos quarts de quatre:

Obertura del Congrés pel President de la Generalitat.

A les sis: Concert per l'Orquestra Simfònica de Barcelona dirigida pel mestre JOSEP FONTBERNAT.

NIT a dos quarts de deu:

CAL INCORPORAR LES DONES A TOTES LES BRANQUES DEL TREBALL. Per Maria Dolors Bargalló.

DIUMENGE DIA 7

MATÍ a dos quarts de deu:

LA PARTICIPACIÓ DE LA DONA EN L'ASSISTÈNCIA SOCIAL. Per Maria Lluïsa Queralt.

L'INSTITUT D'ADAPTACIÓ PROFESSIONAL DE LA DONA I LES SEVES TASQUES. Per Maria Pérez Encisa i Carme Quintana, delegades de la C.N.T. i de la U.G.T. en el mateix.

TARDA a dos quarts de quatre:

LA UNITAT ENS DONARÀ LA VICTÒRIA. Per Dolors Piera.
DISCUSSIÓ DE L'INFORME PER TOTES LES DELEGADES.

NIT a dos quarts de deu:

Festival de Folklore Català.

DILLUNS DIA 8

MATÍ a dos quarts de deu:

LES REIVINDICACIONS ASSOLIDES PER LA DONA EN LA LLUITA ANTIFEIXISTA. Informant, Maria Lluïsa Algarra, del Col·legi d'Advocats de Barcelona i ex Jutge de 1ª instància.

LA DONA EN L'ALLIBERAMENT DE CATALUNYA. Per Anna Murià.

EL NEN DESPRÉS DEL 19 DE JULIOL. Per Mª Baldó de Torres. Secretària general del C.E.N.U. i per la F.E.T.E.

SOLUCIONS AL PROBLEMA DE LA PROSTITUCIÓ. Per Mª Teresa Gibert.

Discussió per les Delegades.

TARDA a dos quarts de quatre:

UN PROBLEMA DE GUERRA: ELS MERCATS I LES CUES. Per Joana Colom, Empar Coloma, Manuela Maril i Angelina Palomar.

NIT a dos quarts de deu:

Vetllada de "Films Soviètics, Audició de les Sagetes Roges".

FINAL:

En el transcurs del Congrés hi intervindran les enviades estrangeres de França, Secretària General del *Comité Mondiale des Femmes*, de París, de Bèlgica; Maria Rabalt, Directora de la revista *FEMMES*, de París; Hilda Vernar per Anglaterra; de la Itàlia Antifeixista, Miriam X.

Margarita Nelken, Matilde Huici i Matilde Canlós hi prendran part en representació del Comitè Nacional de Dones Antifeixistes d'Espanya.

ANNEX 4. MANIFEST DE LA UNIÓ DE DONES DE CATALUNYA

[“Manifest de la Unió de Dones” (16/12/1937), *Companya. Revista de la dona*, núm. 12.]

Dones de Catalunya! Antifeixistes!

Del Primer Congrés de la Dona n’ha sortit el desig unànime de les dones de Catalunya —obreres i camperoles, dones del poble i de la ciutat, intel·lectuals i mares de combatents—, recolzat en el lema que fou el seu nord i guia, Unitat i Victòria, d’aportar tota la nostra força al servei de la causa antifeixista.

I totes les delegades, absolutament totes, convergiren en la necessitat que els acords presos no quedessin pul·lulant en l’ambient caldejat d’entusiasme del Palau de la Música Catalana, sinó que un organisme curés de recollir-los i de ventar-los per tot Catalunya per tal que en cada nucli de població doni resultats pràctics i eficients.

Del Congrés en sorgí democràticament el mitjà: “Unió de Dones de Catalunya”, que aplegarà les dones de tots els matisos polítics i sindicals, incorporarà les altres de cara a la guerra, orientarà vers la victòria tota la tasca dispersa que les dones venien realitzant en cada un dels partits i organitzacions antifeixistes i donarà lloc a què rendeixin per la causa comuna el percentatge elevat de dones que, malgrat tenir ganes de col·laborar, romanen al marge de tota activitat perquè no tenien perspectiva de treball i de formació que els donés facilitats a la solució de llurs desitjos.

“Unió de Dones de Catalunya” marca a tota la massa popular una nova etapa de cara a la constitució efectiva del Front Popular Antifeixista, única forma d’ajut eficient al Govern de la Generalitat i al de la República per a anihilar l’enemic comú.

“Unió de Dones de Catalunya” sortirà al pas de tot fals rumor i manifesta estar en contra de tot “compromís” i lluitarà per l’únic pacte possible: aixafar Franco i escombrar de la nostra pàtria els invasors.

“Unió de Dones de Catalunya”, forjada amb el ressò de les màquines dirigides per obreres, arrelada amb l’assenyada visió de les dones del camp i ungida amb el desig de contribuir com sigui a la gesta sublim dels nostres combatents, per aportar el seu esforç i consolidar les seves posicions, complirà

el seu comès, perquè està basada en una estreta i àmplia unitat. Confien en ella les centenars de delegacions que assistiren al Congrés. Els nostres soldats, que ens han escrit ja lletres encoratjadores des del front. Els companys que integren els partits i organitzacions antifeixistes, que no s'avenen amb el buit que en llur direcció i actuació han deixat els herois que han marxat a les trinxeres per a portar-nos la llibertat. Tota la rereguarda sent la necessitat d'impulsar la producció, la qual depèn principalment de la incorporació de la dona al treball. I totes les dones de Catalunya, perquè desitgen traspasar l'esfera reduïda que vivien i volen que aquesta guerra sagnant, tan definitiva per llur sort i la de llurs fills, tingui llur contribució, perquè es senten parts integrants del nostre poble magnífic, que escriu pàgines que són l'admiració del món progressiu.

Les dones de Catalunya de tots els partits i organitzacions —que no obliden ni un sol moment llurs reivindicacions pròpies— han evidenciat en el Primer Congrés que elles senten la guerra amb gran intensitat i per dos motius fonamentals: perquè sabem el que ens hi juguem i perquè hi tenim el que és més nostre: els fills i els estimats, i també perquè, a mesura que anem vençant el feixisme, obtindrem l'emancipació que ens correspon.

DE CARA ALS NOSTRES LLUITADORS.— Per als combatents oferim el nostre desig vehement i la nostra capacitat reclamant el lloc de treball a les indústries de guerra i als serveis auxiliars de l'Exèrcit. Les municions i l'armament, produïts en abundor, serviran per a salvar llurs vides i ens duren la victòria.

Per ells, prometem lluitar despietadament contra els covards que s'embosquen, deserten o espien. Però ho fem convençudes que així palesem els desigs que tots els catalans siguin dignes d'ésser-ho i perquè nodrint bé les reserves serà possible dur a terme ofensives de gran importància.

Per ells, incrementarem les brigades de visitadores d'hospitals, per tal que cap ferit no trobi a mancar l'escalf familiar i tots ells tinguin la convicció que estimem i valorem llur aportació heroica a la causa comuna, fent que quedin ateses totes llurs necessitats.

Per tal que no els manqui menjar ni vestit farem que no hi hagi a la rereguarda ni un braç parat. Perquè, com han afirmat les congressistes, “estaria al servei del feixisme”.

Desfarem els plans de l'enemic, que vol aterrar la rereguarda amb les seves incursions aèries, multiplicant els refugis i altres mitjans de defensa passiva.

PELS NOSTRES FILLS.— El bloqueig de les nostres costes dificulta la importació de queviures. Nosaltres comprenem aquesta i les altres causes que fan difícil disposar en abundància de matèries alimentàries. Sabrem fer front a aquestes necessitats. Estem disposades a sacrificar-nos fins allà on sigui necessari, però volem que els nostres fills, els infants de Catalunya que hauran de bastir la victòria que ens duren els soldats de la República, tinguin assegurades les subsistències i siguin els primers en la distribució. Recolzem la iniciativa de l'Ajuntament de crear restaurants escolars i no pararem fins que tots els nens, per mitjà de menjadors populars obtinguin aquest dret tan principalíssim.

PER LA INCORPORACIÓ DE LA DONA AL TREBALL.— Volem treballar sense descans fins que la dona obtingui un salari d'acord amb la seva producció. No és possible que es mantingui —avui que les fàbriques estan dirigides i controlades per obrers— aquesta desigualtat creada i imposada pels enemics de la massa productora. Les dones que aboquen tot l'esforç de treball en les màquines que mouen durant la setmana no poden anar el dissabte a casa amb l'evidència que les reivindicacions obreres del 19 de juliol les han exclòs en aquest aspecte tan just i tan merescut. Volem que sigui un fet. “Que a igual producció, igual salari.”

Les dones de Catalunya reberen amb gran entusiasme la creació de l'Institut d'Adaptació Professional i avui són a milers les inscripcions demanant treball i preparació tècnica, que reflecteixen el gran desig popular d'empunyar l'eina del mobilitzat i substituir totes les vacants, la necessitat de produir i l'interès de posar aquest mitjà magnífic d'emancipació econòmica de cara a augmentar la producció.

Volem ocupar el nostre lloc en el treball. Però volem també anar al treball sense la preocupació dels nostres fillets no compresos en l'edat escolar, deixats a mercè d'una veïna o d'una germaneta gran a la qual se li pren un temps necessari per a la seva formació i per a la seva educació. Que prop de cada fàbrica hi hagi guarderies i menjadors populars. Que no se'ns faci treballar sota l'angoixa contínua del fill desatès i abandonat a una cura totalment deficient. Guarderies, guarderies per als nens de les obreres i dels antifeixistes. Aquest ha estat el clam unànim i justíssim de les congressistes, el qual és absolutament precís que atenguin ràpidament els organisme adients. La “Unió de Dones de Catalunya” esperonarà constantment els organismes responsables per tal que aquest clam esdevingui ràpidament una realitat.

PER LA UNIÓ DE DONES DE CATALUNYA.— Companyes de tot Catalunya! Refermem els lligams de la unitat que estrenyèrem al Primer Congrés

de la Dona! Sigueu vosaltres les que amb la vostra unió i les vostres realitzacions pugueu presentar exemple unificador, que facilitarà la formació ràpida del Front Popular que desitja tota la massa catalana! Adheriu-vos a la “Unió de Dones de Catalunya”! Col·laboreu en el triomf de les conclusions aprovades en el Primer Congrés de la Dona. Per la vostra emancipació econòmica, base de tota emancipació femenina! Pels vostres infants! Per fer-vos dignes dels nostres herois! Per respondre les exigències a què ens obliga la transcendència enorme dels moments presents! Perquè no hi hagi ni un sol parat a la rereguarda!

Per Catalunya! Per la República!

“UNIÓN DE DONES DE CATALUNYA”

ANNEX 5. APUNTS BIOGRÀFICS DE L'EQUIP DE REDACTORES I COL·LABORADORES DE *COMPANYA. REVISTA DE LA DONA*

Companya. Revista de la dona és fruit de la producció intel·lectual d'un conjunt de dones antifeixistes disposades a realitzar tots els esforços necessaris per guanyar la guerra. Per poder comprendre i entendre els articles de la revista, és interessant conèixer les vivències personals de les redactores, ja que les experiències viscudes en condicionen les accions, el pensament i els discursos. A continuació, s'adjunten les aproximacions biogràfiques de les redactores principals de *Companya*.

BALDÓ, Maria

Maria Baldó i Massanet (Hellín, 2 de juliol de 1884 – Tolosa de Llenguadoc, 17 de febrer de 1964) també coneguda com Maria Baldó de Torres, fou pedagoga, folklorista i militant d'Esquerra Republicana de Catalunya. Tot i nàixer a Castella-la Manxa, quan era ben jove es va traslladar a Catalunya amb la seva família. Va estudiar a l'Escola d'Institutrius i es va llicenciar com a mestra el 1906, i també fou professora de taquigrafia. Com a folklorista i sòcia del Centre Excursionista de Catalunya, va presentar un gran nombre de treballs a partir de 1904. L'any 1910 va impartir un curs sobre "Cultura femenina" a l'Ateneu Barcelonès, i el publicà en forma de llibre. Casada amb l'editor Josep Serra i Chartó, amb qui tingué dos fills, el 1911 va quedar vídua. El 1914 de nou va contraure matrimoni, amb el pedagog Lluís Torres i Ullastres.²⁹⁶

Fou militant feminista i una de les seves obres més rellevants fou *El libro del hogar*, en el qual, sota el punt de vista del feminisme, reflexionà sobre l'educació que rebien les dones del seu moment i sobre el treball remunerat femení. El 1916 va intervenir, juntament amb feministes com Dolors Monserdà i Carmen Karr, en les conferències sobre educació femenina que es van celebrar a l'Ateneu Barcelonès. També ocupà el càrrec de secretària de la Societat Barcelonina d'Amics de la Instrucció. Des de 1913, fou directora de l'escola nacional i, el 1922, fou nomenada directora del grup escolar La Farigola, el primer grup

296 DIVERSOS AUTORS (2017), "Maria Baldó i Massanet", *Les dones d'esquerra 1931-1939*, p. 54.

escolar femení del Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona. També va ser degana dels Mestres de Barcelona i professora auxiliar a l'Escola Normal de Barcelona. Quant a la seva activitat com a conferenciant, podem destacar les seves intervencions radiofòniques sobre temàtiques relacionades amb els seus interessos pedagògics i feministes. Fou també una de les impulsores de la creació d'escoles especialitzades per a l'educació de les dones i per a la preparació per a la maternitat. Durant els anys trenta es va encarregar de les Missions Pedagògiques a Catalunya i, el 1933, va ocupar el càrrec de secretària del Comitè Executiu del Congrés d'Educació Social. També va formar part del Comitè Executiu de la Comissió Organitzadora de la Diada Femenina d'Esquerra. Així mateix, va signar, al juliol de 1934, el Manifest a les Dones de Catalunya i, el 1935, el Manifest intel·lectual a favor de la llibertat i contra el feixisme i en pro de la creació del Front d'Acció per la Defensa de la Cultura. El 1936 va ser nomenada presidenta del Lyceum Club de Barcelona i participà en el Primer Congrés Nacional de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana²⁹⁷.

Durant el transcurs de la Guerra Civil va ocupar el càrrec de vicepresidenta del Comitè Executiu de la UDC, i també fou secretària general de la secció "La dona a la rereguarda", del Comissariat de Propaganda de la Generalitat. A més a més, va ser membre del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) i va presidir la Comissió d'Adaptació del personal docent dels organismes de la Generalitat de Catalunya a les necessitats de la guerra. El 1939 es va exiliar amb el seu marit a Tolosa de Llenguadoc, on va dirigir la Residència d'Intel·lectuals Catalans, impulsada per la Generalitat. Durant l'exili es va mantenir vinculada a Esquerra Republicana de Catalunya i, el 1948, fou elegida presidenta de la secció femenina d'ERC a l'Alta Garona.²⁹⁸

BARGALLÓ, Maria Dolors

Maria Dolors Bargalló i Serra (Barcelona, 31 d'agost de 1902 – Ciutat de Mèxic, 2 d'agost de 1980) fou propagandista, militant d'ERC i presidenta de la UDC. Va iniciar la seva formació a l'Institut de la Dona que Treballa. Va treballar com a modista i professora de confecció a la Unión Industrial Algodonera i, posteriorment, com a funcionària pública a l'Ajuntament de Barcelona. Des de jove es posicionà políticament al costat d'Estat Català, i fou militant d'ERC des de la seva fundació. Bargalló fou l'oradora i propagandista més destacada del partit i, a més a més, publicà articles de forma recurrent en nombrosos diaris i revistes com ara *La Humanitat*, *L'Opinió*, *Foment*, *Fornal* i

²⁹⁷ Ibid., p. 55.

²⁹⁸ Id.

Companya, on pugnava contra la desigualtat entre homes i dones i defensava el sufragi femení. També va col·laborar a Ràdio Associació de Catalunya amb un programa sobre les dones i la història, i a Ràdio Barcelona amb una secció d'orientació política femenina. El 1931, va participar en la recollida de signatures pel plebiscit de l'Estatut i, el 1932, fou escollida secretària del Comitè Central del Front Únic Femení Esquerrista de Catalunya. Entre 1934 i 1938 va participar de forma molt activa i assídua en congressos mundials femenins contra la guerra i el feixisme.²⁹⁹

Al novembre de 1937 fou elegida presidenta de la UDC en el marc del Primer Congrés Nacional de la Dona. També fou membre de la Comissió d'Auxili Femení del Ministeri de Defensa Nacional i del Comissariat de Refugiats de la Generalitat. Ocupà el càrrec de representant del Socors Roig a Catalunya i el de directora del Correccional de Nenes Menors Enric Fontbernat. Al febrer de 1939 inicià el seu exili a França. L'11 de juny d'aquell mateix any va marxar amb la seva mare, vídua, cap a Veracruz. Durant la seva estada a Ciutat de Mèxic va exercir de mecanògrafa, de treballadora en una fàbrica de filats i d'agent de vendes, i el 1950 va rebre la nacionalitat mexicana. Pel que fa a la seva faceta periodística, a partir de 1945, com a membre de l'Orfeó Català, va dirigir el programa radiofònic *L'Hora Catalana* i, el 1953, va passar a formar part del secretariat de la Conferència Nacional Catalana que se celebrà a Ciutat de Mèxic.³⁰⁰

BERTRANA, Aurora

Aurora Bertrana i Salazar (Girona, 29 d'octubre de 1899 – Berga, 3 de setembre de 1974) fou una escriptora i musicòloga catalana. Des de ben jove va compaginar la seva afició per la música i la literatura. Va cursar els estudis generals i de música a Girona i, posteriorment, els va ampliar a Barcelona. Va col·laborar amb l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i va impartir classes a l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona. L'any 1923 va marxar a Ginebra per estudiar a l'Institut Delcroze. Durant aquest període a Suïssa, va treballar com a mainadera, com a concertista en un hotel i també a la ràdio de Ginebra. Es va casar amb un enginyer suís, Denís Choffat, i el 1925 va deixar la formació musical per centrar-se en la literatura. Va cursar els estudis de literatura francesa i grecollatina a la Universitat de Ginebra mentre col·laborava amb la publicació catalana *La Veu de Catalunya*. El 1926, acompanyada pel seu marit, va viatjar a Tahití. Des d'allí enviava articles a Barcelona que

299 DIVERSOS AUTORS (2017), "Maria Dolors Bargalló i Serra", *Les dones d'esquerra 1931-1939*, p. 56.

300 *Ibid.*, p. 57.

eren publicats per la revista *D'Actí i d'Allà*. A partir d'aquesta experiència a la Polinèsia va escriure les obres *Paradisos oceànics* (1930) i *Peikea* (1934). El 1931 va tornar a Catalunya i es va establir a Barcelona. Fou una de les fundadores del Lyceum Club i la primera presidenta; també formà part del Club Femení i d'Esports de Barcelona.³⁰¹

Es va afiliar al partit Esquerra Republicana de Catalunya induïda per Ventura Gassol. Al maig de 1932 va firmar les Bases per a la Constitució d'un Front Únic Femení Esquerrista. Fou candidata d'Esquerra per la llista de la ciutat de Barcelona per a les eleccions legislatives del mes de novembre de 1933, però no va sortir escollida. Al llarg de l'any 1934 va escriure articles sobre la intervenció de les dones en la vida política i social per a la secció "Temes femenins", de *La Humanitat*. Després de la publicació de l'obra *L'illa perduda* (1934), va viatjar al Marroc i, a partir dels articles encarregats per *La Publicitat*, va escriure el llibre *El Marroc sensual i fanàtic* (1936). Quan esclatà la Guerra Civil, Bertrana es trobava a Sant Martí d'Empúries. Mentre que el seu espòs es va passar a la zona franquista, ella es va establir a Barcelona, on va treballar per la causa republicana. Durant el conflicte, va participar en el programa de ràdio a càrrec de l'Associació d'Escriptors Catalans, va continuar amb la seva tasca literària i social i, al març de 1937, va començar a col·laborar en la revista *Companya*. L'any 1938 va marxar a Suïssa, on va experimentar la precarietat de l'exili. Quan es va acabar la Guerra Civil va participar, des de l'exili, en campanyes humanitàries. Aquesta experiència la plasmà en dues obres: *Tres presoners* (1957) i *Entre dos silencis* (1958). El 1949 va tornar a Barcelona i va participar en nombroses edicions dels Jocs Florals de la Llengua Catalana a l'exili.³⁰²

CONDE, Carmen

Carmen Conde Abellán (Cartagena, 15 d'agost de 1907 – Madrid, 8 de gener de 1996) fou una escriptora i acadèmica numerària de la Reial Acadèmia Espanyola. Tot i nàixer a Cartagena, part de la seva infància la visqué a Melilla. L'any 1920 va tornar a la seva ciutat natal i va començar els estudis de Magisteri. El 1929 publicà el seu primer llibre de poemes, *Brocal*. El 1931 va contraure matrimoni amb el poeta Antonio Oliver Belmás i va exercir de mestra a l'escola rural d'El Retén (Cartagena). Aquell mateix any, juntament amb el seu marit, va fundar la Universitat Popular de Cartagena, amb l'objectiu d'eleva la formació i la cultura de totes les classes socials. Quan va esclatar la Guerra Ci-

301 DIVERSOS AUTORS (2017), "Aurora Bertrana i Salazar", *Les dones d'esquerra 1931-1939*, p. 59-60.

302 Íd.

vil tenia vint-i-nou anys i vivia a Múrcia. Col·laborava amb el periòdic *Nuestra Lucha* i a l'emissora Radio Murcia. A finals de 1937, va iniciar els seus estudis en literatura a la Universitat de València. Fou una dona compromesa amb l'educació i la cultura. En acabar la guerra, va haver-se de separar del seu marit. Fins a l'any 1945 va estar refugiada a El Escorial i, el 1945, juntament amb el seu espòs, es va instal·lar a Madrid. Fou professora de Poesia i Novel·la Espanyola Contemporània a l'Institut d'Estudis Europeus de Madrid, a la càtedra Mediterrània de la Universitat de València, i va treballar al Consell Superior d'Investigacions Científiques. Fins als darrers anys de la seva vida va escriure i cultivar tots els gèneres literaris. El 1978 fou escollida acadèmica numerària de la Reial Acadèmia Espanyola, i va ocupar el seient K.³⁰³

ESCOLÀ, Candelària

Candelària Escolà Fontanet (Mollerussa, 16 de setembre de 1905 – Ciutat de Mèxic, ?) fou una mestra i militant del PSUC. El 1931 va col·laborar en la creació i la gestió de la Residència per a Senyorettes Estudiants, instal·lada al Palau de Pedralbes, de Barcelona. El 1933 esdevingué membre del Consell de l'Institut d'Acció Social Universitària Escolar de Catalunya, creat per la Generalitat. Durant la Guerra Civil va obtenir el seu títol de Magisteri i, a finals de 1936, es va fer càrrec de l'Ajut Infantil de Rereguarda. Al novembre de 1937 es va integrar a la UDC i formà part del seu Comitè Executiu com a vocal. Va col·laborar amb la revista *Companya* i es va fer càrrec de la secció "Racó dels nens". Un cop acabada la guerra es va exiliar a França, des d'on va marxar cap a Mèxic. Allí va exercir de mestra a l'Acadèmia hispanomexicana de Ciutat de Mèxic, i fou una de les primeres treballadores del Col·legi Madrid en aquell país l'any 1941.³⁰⁴

HUICI, Matilde

Matilde Huici Navaz (Navarra, 3 d'agost de 1890 – Santiago de Xile, 13 d'abril de 1965) fou una mestra, advocada i pedagoga. Al juliol de 1908 va obtenir el títol de Mestra de Primera Ensenyança Superior i, el 1916, es va traslladar a Madrid per ingressar a la Residència de Senyorettes i a l'Escola d'Estudis Superiors de Magisteri. El 1919 començà els seus estudis de Dret i, el 1927, fou membre del Tribunal de Menors de Madrid. Va participar en el debat

303 SÁNCHEZ, N. C. (s. d.), "Carmen Conde Abellán", *Real Academia de la Historia*. Recuperat de: <<https://dbe.rah.es/biografias/4801/carmen-conde-abellan>>.

304 "Escolà Fontanet, Candelària" (s. d.), *Portal de Archivos Españoles*. Recuperat de: <<http://pares.mcu.es/ParesBusquedas20/catalogo/autoridad/125952>>. BENGOCHEA, S. (2013), *Les dones del PSUC*, p. 27.

públic i polític per la reforma de la Justícia respecte de la situació de les dones. També fou una de les creadores de la Joventut Universitària Femenina espanyola (JUF) i de l'Agrupació Liberal Socialista. El 1931 va ingressar al PSOE i, quan es va proclamar la República, va ser vocal de la Subcomissió de dret penal de la Comissió Jurídica Assessora del Ministeri de Justícia. A finals de 1933 va viatjar a l'URSS per estudiar les polítiques vers els infants que s'hi aplicaven. El 1935, fou nomenada delegada d'Espanya a la Comissió de Protecció a la Infància i a la Joventut. Va col·laborar amb la revista *Mujeres* (òrgan del Comitè espanyol de Dones contra la Guerra i el Feixisme). Durant la Guerra Civil va pertànyer al secretariat femení del PSOE. També va ocupar el càrrec de delegada d'Espanya al Consell General de la Societat de Nacions i, durant els darrers mesos del conflicte, va viure a Barcelona. Es va exiliar a París i a Ginebra i, posteriorment, va marxar a Xile, on va exercir de traductora de francès per a l'editorial Espasa-Calpe, ja que no se li reconeixia la seva formació com a advocada. El 1944 va establir l'Escola Educadora de Pàrvuls de la Universitat de Xile i en fou la directora fins al 1962. El 1947 fou nomenada directora del Directori Cultural Xilè-Espanyol i també va formar part del Centre Republicà Espanyol de Santiago de Xile.³⁰⁵

IBÁRRURI, Dolores

Dolores Ibárruri Gómez (Gallarta, 9 de desembre de 1895 – Madrid, 12 de novembre de 1989), més coneguda com la Pasionaria, fou secretària general i presidenta del Partit Comunista d'Espanya. Va néixer en una família obrera i catòlica, i no va poder estudiar per ser mestra d'escola, com ella volia. Va treballar durant dos anys en un taller de confecció i, el 1916, es va casar amb el miner i militant socialista Julián Ruiz. Va acabar abandonant el catolicisme, tot i que sempre va mantenir una actitud religiosa, i es consagrà, més endavant, al socialisme i, a partir de 1920, al comunisme. El seu primer escrit polític, publicat a *El Minero Vizcaíno*, el va signar amb el pseudònim de Pasionaria. Es va alinear amb el sector de socialistes biscaïns que es van passar al comunisme i, el 1920, fou escollida per al comitè provincial del Partit Comunista a Biscaia. Combinava la militància comunista amb la seva vida d'esposa i mare i, el 1930, fou nomenada membre del Comitè Central del Partit Comunista d'Espanya (PCE). Amb l'arribada de la Segona República, la direcció del partit la va nomenar directora del seu diari oficial, *Mundo Obrero*. Es va traslladar a Madrid i, el 1932, fou l'encarregada d'organitzar la Comissió Femenina del PCE. Entre

305 "Huici Navaz, Matilde" (s. d.), *Diccionario Biográfico del Socialismo Español*. Fundación Pablo Iglesias. Recuperat de: <https://fpabloiglesias.es/entrada-db/10533_huici-navaz-san-martin-matilde/>.

novembre de 1931 i gener de 1936 fou detinguda tres cops. Sempre va mostrar el seu suport a la línia estalinista i fou candidata a les eleccions de Corts de 1933. També el 1933, va viatjar a Moscou, on els dirigents soviètics van admirar el seu discurs. Fou també directora del Comitè Espanyol de Dones contra la Guerra i el Feixisme i presidí el Primer Congrés del Comitè de Dones del PCE. Assistí al Setè Congrés de la Internacional Comunista, a Moscou, on es va anunciar la tàctica del Front Popular i se la va nomenar membre suplent del Secretariat de la Internacional. Va sortir escollida a les Corts del febrer de 1936 i, durant els mesos següents, va destacar com la millor oradora del PCE. Amb l'inici de la guerra, es va convertir en la propagandista més important de la causa republicana i també en símbol de la revolució. Durant la guerra va participar en tot tipus d'activitats polítiques, sobretot en actes de propaganda. Al març de 1939 fou evacuada cap a Moscou, on es va encarregar de la coordinació de l'emigració de comunistes espanyols a l'URSS. El 1944, per la seva eminència política i per la seva fidelitat a l'URSS, va ser nomenada secretària general del PCE. Va ocupar el càrrec fins al 1960, quan li va cedir el lloc a Santiago Carrillo, i ella va assumir la posició de presidenta del PCE fins a la seva mort. El 1977 va tornar a Espanya i fou escollida diputada per Astúries en les primeres eleccions democràtiques.³⁰⁶

IMBERT, Lena

Lena Imbert fou una obrera tèxtil, militant del PSUC i membre del Comitè Nacional de les JSUC (Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya). El 18 de juliol de 1936 va participar en la defensa armada de Barcelona davant els insurrectes. També es va incorporar com a miliciana a la columna Del Barrio i va lluitar al front d'Aragó. El 6 de setembre de 1936 participà en el míting de les JSUC com a representat de les Dones Combatents. Imbert també fou coneguda per ser la companya sentimental de Ramon Mercader, l'assassí de Trotski. Un cop finalitzada la guerra, es va exiliar a França i, des de París, va continuar dirigint les joventuts del PSUC de forma clandestina. Posteriorment es va traslladar a l'URSS, i morí al front rus, disposada a lluitar, en el context de la Segona Guerra Mundial.³⁰⁷

306 PAYNE, S. (s. d.), "Dolores Ibárruri Gómez", *Real Academia de la Historia*. Recuperat de: <<https://dbe.rah.es/biografias/12498/dolores-ibarruri-gomez>>.

307 CAÑELLAS, C. i TORAN, R. (2020), "Dones del PSUC en temps de guerra (1936-1939)", *Segle XX: Revista Catalana d'Història*, núm. 13, p. 35-44. BENGOCHEA, S. (2013), *Les dones del PSUC*, p. 27-37.

MARTÍNEZ, Montserrat

Montserrat Martínez i Ventura fou una de les impulsores de l'Aliança Nacional de la Dona Jove (ANDJ), on representava les JEREC, i en fou presidenta. Va protagonitzar una fèrria defensa de la catalanitat de l'ANDJ enfront d'algunes militants de les JSUC, així com la independència i l'autonomia d'aquesta entitat vers la Unión de Muchachas Españolas. La tasca de Martínez a l'ANDJ va consistir a involucrar a la política activa antifeixista milers de joves catalanes que eren apolítiques. A més a més, va impulsar i va dirigir les tasques d'ajut moral i material als soldats republicans. També fou una de les redactores de la revista *Companya* i, el 10 d'octubre de 1937, fou elegida membre del Secretariat de les JEREC. Al setembre de 1938 es va constituir el Secretariat General Femení de les JEREC i va ser escollida secretària d'Acció Femenina. Juntament amb Llum Valls, va ser la líder femenina més destacada de les JEREC durant el transcurs de la Guerra Civil. Al Congrés Nacional de les JEREC del 29 de juliol de 1945, celebrat a Montalban, va ser nomenada membre del Comitè Executiu.³⁰⁸

MONTORIOL, Carme

Carme Montoriol i Puig (Barcelona, 1893 – Barcelona, 26 de juliol de 1966) nasqué en el si d'una família burgesa d'origen empordanès. Va créixer en un entorn intel·lectual i artístic i va rebre la formació femenina típica de la burgesia liberal de l'època. Des de petita la va fascinar el teatre, estudià música i, als vint anys, va iniciar la seva carrera de concertista de piano. També l'apassionà l'escriptura: pel volts de 1920 va recitar i publicar els seus primers poemes. Participà en els primers cursos de català que Pompeu Fabra va impartir a l'Institut d'Estudis Catalans, i va dominar, a més del català i el castellà, el francès, l'alemany, l'anglès i l'italià. El reconeixement li arribà amb la publicació de la traducció completa de tots els sonets de Shakespeare. El 20 de gener de 1930 va iniciar la seva carrera com a dramaturga amb l'estrena de la comèdia dramàtica *L'abisme*. El 1932 publicà la seva única novel·la, *Teresa o la vida amorosa d'una dona*. Cal destacar també la seva tasca en l'àmbit de la dinamització cultural. Fou militant d'ERC i membre del Front Únic Femení Esquerrista, i formà part del Consell Directiu d'aquesta darrera organització. Les seves conviccions feministes la van portar a defensar la millora de l'educació femenina i la igualtat de gènere. També fou directora de l'entitat cultural femenina Lyceum Club de Barcelona. L'inici de la guerra va marcar el final de la seva carrera. Durant

308 DIVERSOS AUTORS (2017), "Montserrat Martínez i Ventura", *Les dones d'esquerra 1931-1939*, p. 72.

el conflicte va treballar com a secretària de la Conselleria de Cultura i va traduir *No passaran* (1937), d'Upton Sinclair, editada en català pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat. Fou una de les signants de la *Lletra oberta a les dones de Catalunya*, on es demanava l'adhesió al Primer Congrés Nacional de la Dona. Pronuncià conferències en diferents ateneus catalans i al Club Femení d'Esports de Barcelona sobre temes molts diversos. El 1939 s'exilià a França, però l'any següent tornà a Barcelona, on cuidà la seva mare malalta mentre llegia i escrivia poesia. Les obres d'aquesta darrera etapa resten inèdites.³⁰⁹

MURIÀ, Anna

Anna Murià i Romaní (Barcelona, 26 d'abril de 1904 – Terrassa, 27 de setembre de 2002) fou escriptora i militant d'ERC. Va iniciar la seva formació acadèmica a l'escola francesa religiosa de les Dames Negres. A l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona va estudiar comerç, comptabilitat i anglès, i també va realitzar uns cursos a l'Ateneu Enciclopèdic Popular. Es va iniciar en el món de les lletres amb una col·laboració en la revista *La Dona Catalana*, el 1925. La seva primera novel·la fou *Joana Mas* (1933). La seva carrera política fou activa. Va ser militant d'Acció Catalana i va participar en les campanyes per l'alliberament dels implicats en el Complot del Garraf. El 1930 fou escollida secretària del Club Femení i d'Esports de Barcelona i, dos anys després, es va afiliar a Esquerra, des d'on va participar en la recollida de signatures a favor de l'Estatut de Núria. També va signar les Bases per a la Constitució d'un Front Únic Femení Esquerrista i en fou membre del Comitè Central. Durant la campanya electoral de novembre de 1933, va col·laborar en catorze mítings com a oradora. Al gener de 1934, va firmar *Un manifest a les dones catalanes*, on les dones d'ERC, d'Acció Catalana, de la Unió Socialista de Catalunya, del Partit Radical Federal Democràtic i del Partit Republicà Radical Socialista Català demanaven a totes les catalanes que es pronunciessin a favor de la República en detriment de les dretes i les opcions monàrquiques en les eleccions del gener de 1934. També va col·laborar en les campanyes d'alliberament dels empresonats pels Fets del Sis d'Octubre de 1934. El 1936, va afiliar-se a Estat Català i en fou escollida membre del Comitè Central el 1938. Des de l'any 1934 va treballar com a auxiliar a les Oficines del Servei d'Extensió d'Ensenyament Tècnic de la Generalitat i, durant la guerra, fou escollida secretària de la Institució de les Lletres Catalanes. Va col·laborar amb publicacions com *Companya*, *La Rambla*, *La Nau*, *Meridià*, *Diari de Barcelona* i *Diari de Catalunya*. Al novembre

309 "Carme Montoriol" (s. d.), *Associació d'Escriptors en llengua catalana*. Recuperat de: <<https://www.escriptors.cat/autors/montoriolc/biografia>>.

de 1937, va ser escollida vocal del Comitè Executiu de la UDC. Juntament amb altres intel·lectuals catalans, va crear el Grup Sindical d'Escriptors Catalans del Sindicat d'Arts Gràfiques de la CNT.³¹⁰

Quan acabà la guerra es va exiliar a Tolosa de Llenguadoc i Roissy-en-Brie i, el 1941, es va establir a Mèxic, on va treballar com a traductora mentre col·laborava a les revistes *Germanor*, *La Nostra Revista*, *Pont Blau*, *Lletres i Catalunya*. El 1970 va tornar a Catalunya i, el 1971, es va instal·lar a Terrassa. Va publicar bona part de la seva obra i també va exercir com a periodista en publicacions com *La Vanguardia*, *Oriflama*, *Cavall Fort*, *Tretzevents*, *Avui* i *Serra d'Or*, i en diaris locals com *L'Actualitat* i *El 9 Nou*.³¹¹

NELKEN, Margarita

Margarita Nelken i Mansberger (Madrid, 5 de juliol de 1894 – Ciutat de Mèxic, 9 de març de 1968) fou una escriptora, crítica d'art i diputada socialista. Filla d'un matrimoni de joiers jueus, va rebre una formació elitista que li va generar un gran interès per l'escriptura i les qüestions socials. Va publicar en nombrosos diaris i revistes nacionals i de l'estranger. El 1918, a Madrid, va fundar la Casa de los Niños de España, la primera guarderia no religiosa de la capital. Amb l'arribada de la República es va accentuar la seva tasca política: es va comprometre amb la causa socialista i va obtenir l'acta de diputada per Badajoz a les eleccions parcials del 4 d'octubre. Va protagonitzar la polèmica sobre el vot femení i en va donar suport a la prohibició temporal, ja que considerava que el pes de la tradició i de l'Església en les dones espanyoles podia perjudicar els anhels de modernització. Entre la tardor de 1934 i l'abril de 1936, va viure exiliada a Rússia, on es va apropar al comunisme. Quan va tornar a Espanya, es va trobar l'esclat de la Guerra Civil. Va desenvolupar un paper actiu com a dirigent de la principal organització de dones de la República: la Unión de Mujeres Antifascistas Españolas. Finalitzat el conflicte, va marxar a França, on va seguir treballant com a periodista i crítica d'art fins que, el 1940, es va instal·lar a Mèxic. El 1942 fou expulsada del Partit Comunista, cosa que va provocar que la vetessin en algunes publicacions.³¹²

310 DIVERSOS AUTORS (2017), "Anna Murià i Romani", *Les dones d'esquerra 1931-1939*, p. 79.

311 *Ibid.*, p. 80.

312 BRAVO, B. (s. d.), "Margarita Nelken y Mansberger", *Real Academia de la Historia*. Recuperat de: <<https://dbe.rah.es/biografias/6955/margarita-nelken-y-mansberger>>.

PI, Maria

Maria Pi Ferrer (Barcelona, 1884 – Barcelona, 1960), també coneguda com Maria Pi de Folch, fou una assagista catalana. Filla d'un pescador barceloní, va viure amb la seva família durant uns anys al Lenguadoc, on va estudiar Magisteri i va obtenir el títol de mestra de la Tercera República francesa. Es va casar amb un llicenciat en Dret que col·laborava amb el Partit Socialista Català, Ramon Folch. Pertanyia a la Unió Socialista de Catalunya i fou una de les fundadores del Lyceum Club de Barcelona (1931). El 1932 va tancar el cicle de conferències sobre el pensament contemporani polític. El seu parlament va ser publicat com *Una visió femenina del moment present*. Va participar en l'assemblea de constitució del Front Únic Femení Esquerrista als mesos de maig i juny de 1932, i en formà part del Consell Directiu. També va assistir, com a delegada del Comitè contra la Guerra i el Feixisme a Catalunya, al Congrés Mundial de Dones contra la Guerra i el Feixisme, celebrat a París al juliol de 1934. El 1935 va publicar petits assajos feministes al setmanari *Justícia Social*, dirigit per Joan Comorera, l'òrgan del partit socialista. Fou una de les signats de la *Lletra oberta a les dones de Catalunya* per al Primer Congrés Nacional de la Dona i formà part de l'equip de col·laboradores de *Companya*.³¹³

RODOREDA, Mercè

Mercè Rodoreda i Gurguí (Barcelona, 10 d'octubre de 1908 – Girona, 13 d'abril de 1983) fou una de les escriptores catalanes més influents de la seva època. Va néixer al barri de Sant Gervasi de Barcelona, on va viure fins al gener de 1939, quan es va haver d'exiliar a França. Per decisió familiar, no va anar a l'escola. La seva formació fou autodidàctica i basada en l'ambient de casa seva, que girava entorn de la poesia, el teatre i el catalanisme. Fou una notable periodista i també una escriptora avantguardista. La revolució i la guerra de 1936 van dotar la seva obra d'un registre greu, en la línia de consciència de Virginia Woolf i altres autors europeus. El 1938 publica la seva prima gran novel·la: *Aloma*. La seva implicació en les estructures culturals catalanistes i republicanes la va empenyer a l'exili el 1939. A la dècada de 1950, instal·lada a Ginebra, va elaborar el conjunt d'una obra literària de maduresa que li va portar l'èxit del públic i la crítica de Catalunya. La seva obra més famosa, *La plaça del Diamant*, fou escrita en paral·lel a altres obres com *La mort i la primavera*, *Mirall trencat* i *Jardí vora el mar*. L'única obra que no va començar a la dècada de 1950 fou

313 Roca, F. (s. d.), "Maria Pi de Folch", *Real Academia de la Historia*. Recuperat de: <<https://dbe.rah.es/biografias/54071/maria-pi-ferrer>>.

Quanta, quanta guerra..., escrita després de l'exili, als anys setanta, a Romanya de la Selva (Girona).³¹⁴

RUIZ, Eloïna

Eloïna Ruiz Malasechevarría fou una militant comunista. Juntament amb Lina Ódena, fou membre de la Internacional Comunista i també del Comitè Executiu del Partit Comunista Español. Al juliol de 1936 es trobava a Barcelona i va entrar a militar al PSUC, on també formà part del seu Comitè Central. Com a membre del Comitè Espanyol de Dones Contra la Guerra i el Feixisme, a l'agost de 1934, participà en el Congrés Mundial d'aquest comitè celebrat a París, i fou escollida, juntament amb Dolores Ibárruri, per formar part del *Presidium*. El 1937 va ser elegida membre del Comitè Nacional de Dones Antifeixistes Espanyoles. Al juliol de 1937, va participar en les jornades d'estudi *Les Journée d'Amitié International*, organitzades pel Comitè Mundial de Dones contra la Guerra i el Feixisme, juntament amb Maria Dolors Bargalló. Ambdues van parlar sobre la tasca desenvolupada per les dones des de la rereguarda. També fou la directora de *Companya*. Aquell mateix estiu, Malasechevarría i Bargalló es van reunir amb les integrants de la secció catalana del Comitè per organitzar el Primer Congrés Nacional de la Dona a Barcelona. Amb l'objectiu de cridar a la participació del Congrés, fou una de les dones que va signar la *Lletra oberta a les dones de Catalunya*. Durant la jornada de clausura del Congrés, celebrada a l'Escola Internacional, es va designar el Comitè Executiu de la UDC i Malasechevarría en formà part i hi ocupà el càrrec de secretària d'organització. Al gener de 1938 participà com a delegada de la UDC en la Conferència Internacional de Dones celebrada a París. També fou una de les impulsores de la iniciativa dels instituts de readaptació professional de la dona.³¹⁵

VERNET, Maria Teresa

Maria Teresa Vernet i Real (Barcelona, 7 de març de 1907 – Barcelona, 16 de febrer de 1974) fou una escriptora catalana. Passà la seva infància a Vilanova d'Escornalbou. Es va veure obligada a abandonar els seus estudis superiors a causa d'una malaltia i, des de llavors, centrà el seu interès en la literatura, la filosofia i la música. L'any 1929 fou decisiu per a la seva carrera com a escriptora, ja que l'editorial Proa li publicà la novel·la *Eulàlia*. Assolí el moment àlgid de

314 IBERA, M. (s. d.), "Mercè Rodoreda i Gurgui", *Real Academia de la Historia*. Recuperat de: <<https://dbe.rah.es/biografias/4576/merce-rodoreda-i-gurgui>>.

315 GARCÍA, B. (2017), *Maria Dolors Bargalló. Feminista i propagandista d'esquerra*, p. 91-115.

la seva producció amb la novel·la *Les algues roges*, guanyadora del Premi Joan Creixells de l'any 1934, i es convertí així en la primera dona que el guanyava. Vernet era una dona reservada i tímida, amb poca activitat social. Va canalitzar tota la seva aparició pública a través del Club Femení i d'Esports de Barcelona, on la van introduir Anna Murià i Enriqueta Sèculi. Vernet participà en l'organització de diversos esdeveniments que agilitzaren la vida cultural de les barcelonines de l'època. L'hivern de 1931 entrà a formar part de la Comissió de Cultura i, al gener de 1932, fou escollida vocal de la Junta Directiva i presidenta del Departament d'Actuació Social. La Guerra Civil va estroncar la seva carrera i, a partir de 1937, va publicar molt poca obra i va centrar la seva activitat literària en la traducció. Morí el 16 de febrer de 1974 a causa d'una hemorràgia cerebral.³¹⁶

VILADOT, Isolina

Isolina Viladot i Viñas (Isona, 1902 – Barcelona, 25 de juliol de 1956) fou una de les fundadores del Lyceum Club de Barcelona, del qual fou bibliotecària (1931-1932) i secretària (1936). El 1931 guanyà el premi atorgat per l'Ajuntament de Barcelona en el Primer Concurs Literari Femení, organitzat pel Club Femení i d'Esports, amb la seva obra *Conferències*. Al maig de 1932 va signar les Bases per a la Constitució d'un Front Únic Femení Esquerrista i fou participant del seu Comitè Directiu. També fou col·laboradora de les publicacions *La Humanitat*, *L'Opinió* i *Companya*. Va estar casada amb Joan Sitges i Castell, de qui enviudà a l'agost de 1934.³¹⁷

316 "Maria Teresa Vernet" (s. d.), *Associació d'Escriptors de la Llengua Catalana*. Recuperat de: <<https://www.escriptors.cat/autors/vernetm/biografia>>.

317 DIVERSOS AUTORS (2017), "Isolina Viladot i Viñas", *Les dones d'esquerra 1931-1939*, p. 83.

ANNEX 6. PORTADES I CONTRAPORTADES DE *COMPANYA*. REVISTA DE LA DONA

Un dels recursos més rellevants de la revista *Companya* són les il·lustracions o imatges, ja que permeten transmetre un relat en format gràfic. Són un mitjà expressiu capaç de comunicar idees o històries de forma directa, sintètica i ràpida. Aquest poder de transmissió és el motiu que justifica l'estudi de les portades i contraportades de la revista. Aquests elements són un reflex dels continguts de *Companya* i dels valors i models que vol transmetre la UDC. Per tant, la seva anàlisi permetrà abordar els models de dones des del punt de vista físic i conductual, cosa que possibilita un horitzó d'estudi que els textos no ofereixen.

Generalment, les portades de tots els números de la revista *Companya* segueixen el mateix esquema. Es tracta d'un fotomuntatge sobre un fons d'un color estrident acompanyat d'un eslògan breu o lema. A més a més, la portada inclou el títol, el número, la data de publicació i el preu de la revista. Respecte a les contraportades, generalment, segueixen un patró similar pel que fa al tema i l'estil, ja que són una continuació de la portada; així doncs, portada i contraportada són una única composició. Com ja he comentat, cal destacar la influència del realisme soviètic, que emfatitza la força comunicativa de les imatges i el valor del missatge que es vol transmetre.

Núm. 1, publicat l'11 de març de 1937

Il·lustració 14. Portada i contraportada de *Companya*. Revista de la dona, núm. 1. Font: CCBAE.

Sobre un fons blau destaca la imatge d'una parella abraçant-se. Segurament, es tracta del moment de l'acomiadament del jove abans de marxar al front. En aquest cas, podem observar el jove soldat amb una baioneta penjada a l'espatlla i d'esquena al lector mentre és abraçat per una dona, que podria ser la xicota, la mare o una altra membre de la família. Ens crida l'atenció l'affligiment i el dolor en el rostre femení. Al peu de pàgina, i tapant una mica l'emotiva imatge del comiat, se sobreposen fileres de soldats que desfilen amb les baionetes als braços. Aquest fotomuntatge està acompanyat per les següent paraules: "Tornaré portant-te la llibertat a la punta de la baioneta." En conjunt, aquesta portada evoca una gran força simbòlica i, d'acord amb el contingut que trobarem a l'interior de la revista, el seu objectiu és animar les dones a deixar marxar els homes al front, ja que només guanyant la guerra s'aconseguirà la llibertat.

A la contraportada apareix un text sobre un fons negre al marge esquerre de la plana, que apel·la a les dones perquè donin suport a la mobilització general obligatòria i a l'Exèrcit Popular Regular per assolir la victòria i el retorn dels homes a les seves llars. En aquest cas, el fotomuntatge presenta, al centre, un combatent armat, acompanyat per les siluetes d'avions de bombardament i de tancs.

Núm. 2, publicat l'1 d'abril de 1937

Il·lustració 15. Portada i contraportada de *Companya*. Revista de la dona, núm. 2. Font: CCBAE.

Sota el títol de *Companya*, s'inclou per primer cop *Revista de la dona*. Aquesta portada és un fotomuntatge, signat per M. Friedfeld, dedicat a la resistència heroica del poble madrileny. Sobre un fons ataronjat, dividit per un conjunt de línies diagonals de color blanc, hi ha tres imatges. La primera és un fragment, en forma de cor, d'una vista aèria de la ciutat de Madrid, acompanyat per una fotografia de les dues estàtues dels lleons de la icònica font de Cibeles. Al peu de la portada, a l'esquerra, hi ha la fotografia d'una mare amb un infant en braços, en representació de les dones i els nens madrilenys que resisteixen l'atac. D'altra banda, a l'extrem inferior esquerra, s'inclou una imatge d'una construcció en ruïnes, el reflex de la destrucció provocada pels bombardejos. Aquest fotomuntatge queda culminat per una consigna de suport: "Madrid!, cor d'Espanya, heroic defensor de la República."

La contraportada manté el fons de color taronja sobre el qual es veu una fotografia d'una família marxant de Madrid després dels bombardejos. El text de l'esquerra, sobre el fons negre, enalteix la resistència del front i la població civil de Madrid davant dels atacs reiterats dels feixistes, i insta les dones catalanes a col·laborar en la creació de l'Exercit Popular Regular i a reforçar la indústria de guerra.

Núm. 3, publicat el 15 d'abril de 1937

Il·lustració 16. Portada i contraportada de *Companya. Revista de la dona*, núm. 3. Font: CCBAE.

El fotomuntatge, que ocupa quasi tot l'espai de la portada, és damunt d'un fons de color groc estrident i pla. La composició s'estructura en dues imatges: la principal és la del bust d'una mare somrient, que aixeca enlaire el seu nadó, que ocupa el centre de l'espai compositiu. Al peu de la plana, en mida més reduïda, la fotografia d'un grup de nens i nenes a classe, asseguts i amb els llibres oberts; en primer pla, un mestre i un infant amb un globus terraqüi. Aquest fotomuntatge, també obra de M. Friedfeld, està acompanyat per les següent línies: "Conquistem la victòria per a assegurar un esdevenidor lluminós als nostres fills —és el crit d'aquesta teixidora de Sants." Amb aquest text podem identificar la protagonista del fotomuntatge com una dona que treballa per ajudar a guanyar la guerra, l'única forma d'assegurar el futur dels infants.

A la contraportada hi ha tres infants a la part inferior. Des de l'angle superior dret descendeixen dos obusos amb l'esvàstica, que fan referència als atacs aeris perpetrats pels alemanys. El missatge d'aquesta composició és que l'enemic feixista ataca els més vulnerables: els nens.

Núm. 4, publicat l'1 de maig de 1937

Il·lustració 17. Portada i contraportada de *Companya. Revista de la dona*, núm. 4. Font: CCBAE.

En el context de la celebració del Primer de Maig, la revista dedica aquest número a la diada dels treballadors i treballadores. D'acord amb aquesta línia, la portada és un fotomuntatge, també signat a peu de pàgina per M. Friedfeld, on es poden distingir quatre elements principals sobre el fons roig i blanc: una bandera dibuixada a manera de teló, on podem llegir "1 Maig, unitat i treball"; la fotografia de les tres xemeneies de la icònica fàbrica Barcelona Traction, Light and Power Company Limited (popularment coneguda com la Canadenca), ubicada al Poble-sec, de Barcelona; una multitud de persones manifestant-se, i, en primer pla, a l'extrem inferior dret de la portada, una noia jove controlant una peça de maquinària d'una fàbrica. M'agradaria destacar el simbolisme de la Canadenca com a icona de les fites aconseguides pel moviment obrer català després de protagonitzar les jornades de la Vaga de la Canadenca (1919). El fet que una noia sigui l'única persona que podem distingir en tota la composició ens pot fer pensar que es tracta d'un recurs per reivindicar la importància del treball femení, no només amb motiu de la diada del Primer de Maig, sinó també pel seu gran valor en el context bèl·lic. Per acabar, en aquest número s'inclou nova informació a la portada: s'indica la periodicitat quinzenal de la publicació.

A la contraportada es presenta una altra realitat: les dones del món rural. En el fotomuntatge podem distingir un pagès estirant els animals de tir (al fons), una camperola dempeus (al centre) i tres joves assegudes envoltades de cabassos (en primer pla). El text que acompanya aquesta composició estableix un contrast entre la situació de les pageses abans de la revolució i ara. Destaca que, gràcies a la revolució popular, han aconseguit reduir la seva jornada laboral a set hores diàries, dos dies de descans a la setmana i una pujada de salari (8 pessetes).

Núm. 5, publicat l'1 de juny de 1937

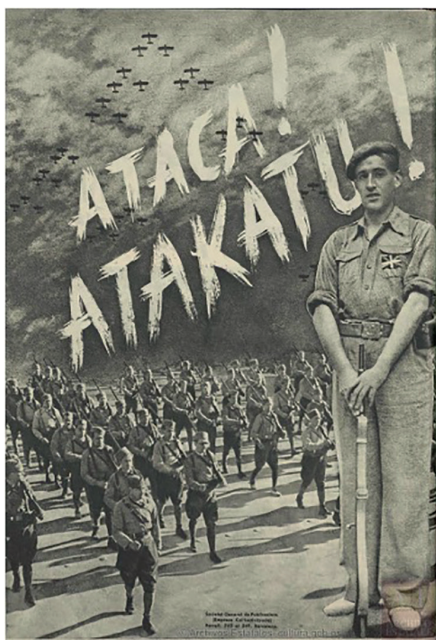
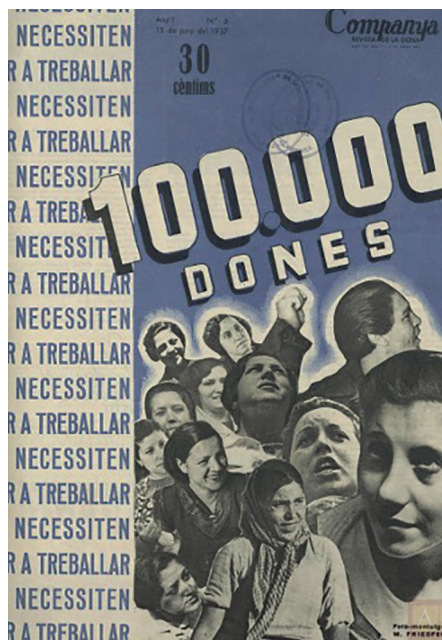

Il·lustració 18. Portada i contraportada de *Companya. Revista de la dona*, núm. 5. Font: CCBAE.

En aquest cas, trencant la línia habitual de les portades, no es tracta d'un fotomuntatge, sinó d'una il·lustració. Des del punt de vista formal, cal destacar l'ús de tres colors: el blanc, el vermell i el verd, els colors de la *ikurriña* (la bandera del País Basc). La figura principal de la composició és un home armat i en posició de tensió o atac. El podem identificar com un basc perquè porta la *ikurriña* estampada sobre la camisa blanca i una txapela li cobreix el cap. A la part inferior de la portada hi ha la il·lustració d'una dona alletant el seu nadó. El rerefons d'aquesta portada és un crit d'ajuda per a la població basca, que ha estat víctima dels bombardejos aeris dels feixistes.

D'altra banda, la contraportada, en aquest cas, és totalment diferent. Presenta una imatge en blanc i negre d'un grup de joves sostenint un cos esfèric (podria ser una pilota) amb els braços alçats. El text que acompanya la composició destaca la felicitat que transmet la imatge i recorda que la lluita antifeixista té per objectiu aconseguir un futur feliç per als infants.

Núm. 6, publicat el 15 de juny de 1937

Il·lustració 19. Portada i contraportada de *Companya. Revista de la dona*, núm. 6. Font: CCBAE.

La portada del número 6 torna a ser un fotomuntatge de M. Friedfeld. En aquest cas, la plana està dividida en dos blocs verticals. Al principal, sobre un fons de color blau, apareixen fotografies dels rostres de diferents dones; sobre aquest muntatge fotogràfic trobem les següents paraules: "100.000 dones". Al bloc vertical de la banda esquerra de la portada, sobre un fons blanc, en lletres majúscules de color blau, es repeteix la frase: "Es necessiten per a treballar." Així doncs, a la portada podem llegir: "100.000 dones es necessiten per a treballar." Aquest fotomuntatge és una crida a les joves catalanes amb l'objectiu que s'incorporin al món laboral per substituir els homes que han marxat al front i, d'aquesta manera, mantenir la producció de les fàbriques. Quant a la contraportada, es tracta d'un fotomuntatge en blanc i negre constituït per un combatent basc dempeus en primer pla, les fileres de soldats desfilant, l'aviació

travessant el cel i les paraules “Ataca!”, en català, i “Atakatu!”, en basc. Aquesta composició fa referència a la resistència dels bascos als atacs aeris feixistes, i els anima a contrarestar l’ofensiva dels enemics.

Núm. 7, publicat l’1 de juliol de 1937

Il·lustració 20. Portada i contraportada de *Companya. Revista de la dona*, núm. 7. Font: CCBAE.

Sobre un fons verd i blanc, que sembla que evoca el mar, trobem un fotomuntatge protagonitzat per una dona dempeus sobre una barca que porta el nom de *Pilar*. Al seu costat apareix un home i dues dones més. D'altra banda, davant la imatge de l'embarcació, hi ha dos homes: un s'ocupa del manteniment de les xarxes de pesca, i l'altre del peix. A sota d'aquest fotomuntatge de M. Friedfeld, a sobre d'una franja horitzontal del mateix verd, hi ha la següent declaració: “Aquesta dona, de la Ràpita d'Alfacs, aprèn de pescar per a mantenir els seus fillets quan el marit se n'hagi d'anar al front.” L'objectiu d'aquesta portada segueix la mateixa línia que el de l'anterior: animar les catalanes a treballar i ocupar els llocs que deixen buits els homes. A més a més, amb aquest titular s'apel·la al sentit maternal: si les dones no treballen no podran mantenir els seus fills quan els seus marits marxin; per tant, la seva inserció al món laboral és a favor del benestar dels seus infants.

La contraportada manté el predomini del color verd de fons. Presenta una composició formada pels rostres de diverses dones que, per la seva indumentària, són aviadores i, darrere seu, la fotografia de part d'una avioneta. El

text recorda a les lectores que la victòria els permetrà escollir l'ofici que vulguin, igual que ho fan les dones de l'URSS. Per tant, les noies del fotomuntatge són aviadores soviètiques.

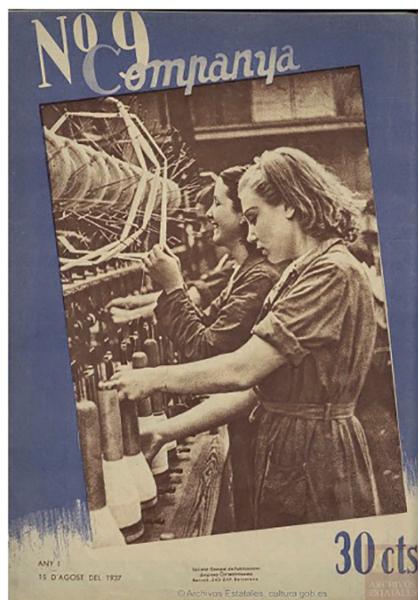
Núm. 8, publicat el 19 de juliol de 1937

Il·lustració 21. Portada i contraportada de *Companya*. Revista de la dona, núm. 8. Font: CCBAE.

En record del primer aniversari de l'inici del conflicte, *Companya* va voler retre un homenatge a les dones pel seu esforç, lluita i treball. La portada i la contraportada d'aquest número recorden la tasca que les dones desenvolupen per ajudar al triomf de la causa republicana. Sobre el fons taronja, podem veure diferents perfils de dones i, fins i tot, s'inclou la imatge d'una miliciana (portada) que ens mira fixament.

Núm. 9, publicat el 15 d'agost de 1937

Il·lustració 22. Portada i contraportada de *Companya. Revista de la dona*, núm. 9. Font: CCBAE.

A la portada, sobre un fons blau, hi ha una fotografia en blanc i negre de dues noies, en primer pla, treballant en una fàbrica. La contraportada manté la temàtica del treball femení a les fàbriques: presenta una jove manipulant una màquina. A més a més, sobre aquesta fotografia central, hi ha el dibuix d'un engranatge del mateix blau que el fons de la portada.

Núm. 10, publicat l'1 de setembre de 1937

Il·lustració 23. Contraportada i portada de *Companya*. Revista de la dona, núm. 10. Font: CCBAE.

La portada i contraportada d'aquest número les formen una única composició que té per objectiu anunciar i exaltar la tasca de l'Institut d'Adaptació Professional de la Dona. Es tracta d'una composició constituïda per lletra i imatges de dones. Aquest fotomuntatge en blanc i negre mostra les iniciatives que lidera aquesta institució (orientació professional, voluntariat, propaganda, etc.) i també les oportunitats que ofereix: els llocs de feina que poden ocupar les dones gràcies a la formació que s'hi imparteix. Així doncs, gràcies a la formació que els proporciona l'IAPD, les dones podran ocupar aquells llocs de feina que se'ls havien negat.

Núm. 11, publicat el 6 de novembre de 1937

Il·lustració 24. Portada i contraportada de *Companya. Revista de la dona*, núm. 11. Font: CCBAE.

Amb motiu de la celebració del Primer Congrés Nacional de la Dona, la portada d'aquest número està dedicada a aquest esdeveniment. Sobre un fons grisós, al centre de la pàgina es llegeix la consigna "Visca la Unió de les Dones de Catalunya". A sota hi ha les fotografies, en blanc i negre, de les protagonistes de l'acte: Dolors Piera, Maria Dolors Bargalló i Anna Murià. La contraportada és el cartell publicitari del Primer Congrés Nacional de la Dona.

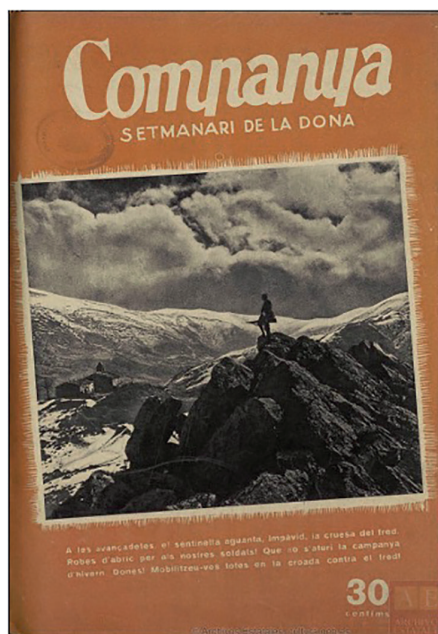
Núm. 12, publicat el 16 de desembre de 1937

Il·lustració 25. Portada i contraportada de *Companya*. *Revista de la dona*, núm. 12. Font: CCBAE.

Sobre un fons blau es pot veure la fotografia d'una jove que sosté en braços un nadó mentre li besa el front dolçament. Al costat de la imatge, hi ha el següent text: "Els nens d'Euzcadi, Santander i Astúries són fills de tots els catalans", que fa referència als infants refugiats a Catalunya i al bon tracte i acollida que reben. La contraportada és una fotografia horitzontal en blanc i negre que ocupa tota la plana. Podem veure un grup d'infants que es banyen a la riba d'un riu o un estany, mentre dues joves els vigilen. D'acord amb el text que acompanya la imatge, es tracta d'infants soviètics. Aquesta imatge reforça la idea que l'URSS es preocupa moltíssim pel benestar dels nens i les nenes.

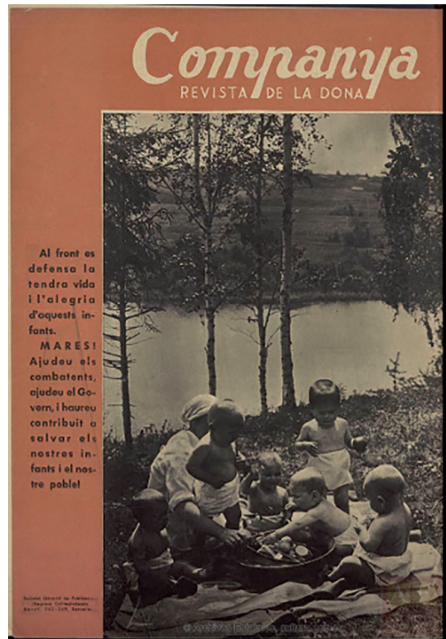
Núm. 13, publicat l'1 de gener de 1938

Il·lustració 26. Portada de *Companya. Revista de la dona*, núm. 13. Font: CCBAE.

Sobre un fons de color taronja, al centre de la pàgina i com si fos una postal, hi ha una fotografia on podem veure, a sobre d'una massa rocosa, un home empunyant una baioneta o un fusell. Darrere de la figura masculina es pot veure una muntanya nevada i, al centre de la vall, una construcció. A sota de la imatge, trobem el següent text: "A les avançades, el sentinella aguanta, impàvid, la cruesa del fred. Robes d'abric per als nostres soldats! Que no s'aturi la campanya d'hivern, Dones! Mobilitzeu-vos totes en la croada contra el fred!" Tant el text com la imatge fan una crida a les lectores perquè col·laborin en les campanyes d'avituallament dels combatents. En aquesta portada, a diferència de les altres, hi manca la data de publicació del número. Aquest número no té cap contraportada.

Núm. 14, publicat el 29 de gener de 1938

Il·lustració 27. Portada i contraportada de *Companya. Revista de la dona*, núm. 14. Font: CCBAE.

El número 14 fou l'exemplar dedicat a la infància. Tant a la portada com a la contraportada trobem imatges d'infants sobre un fons taronja. En el cas de la portada, es tracta d'un fotomuntatge on apareixen tres nens, mentre que la contraportada presenta una fotografia d'un grup de nens i nenes en bolquers que estan jugant a l'aire lliure sota la supervisió d'una cuidadora. En ambdues composicions trobem unes línies de text que encoratgen les lectores a lluitar i a contribuir a l'esforç de guerra per assegurar un bon futur als seus fills; per tant, s'apel·la a les dones com a mares i cuidadores.

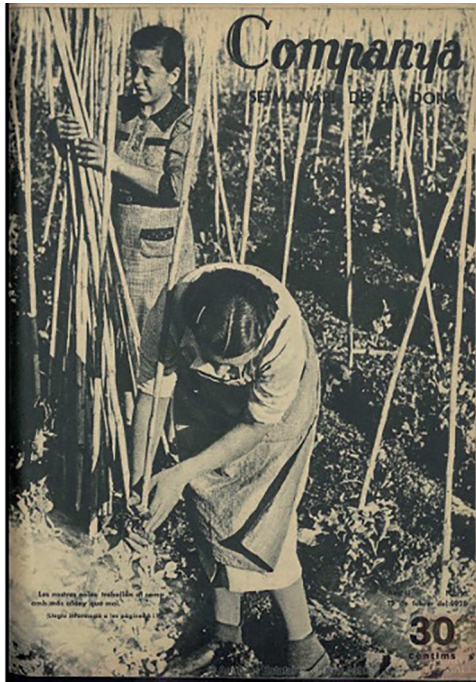
Núm. 15, publicat el 5 de febrer de 1938

Il·lustració 28. Portada de *Companya. Revista de la dona*, núm. 15. Font: CCBAE.

La portada d'aquest número està composta per una fotografia a pàgina sencera en blanc i negre. Els protagonistes de la imatge són una mare jove somrient que sosté el seu infant, un nado rialler i molt despert. Aquesta portada ens pot recordar la del número 3, on trobàvem una jove teixidora sostenint el seu fill. En aquest cas, la imatge està acompanyada pel següent text, situat a l'angle inferior dret: “Quan aquesta dona aguantà, durant quatre hores, estirada a terra, el bombardeig de Guernica, el seu filllet encara no era al món. Ara ella està admirada de què hagi nascut i de què hagi esdevingut tan xamós. (Llegiu el reportatge de les pàgines 8 i 9 «Una hora entre refugiats».) D’acord amb aquestes línies, la protagonista és una supervivent i, possiblement, una refugiada basca. En aquest cas la portada ens avança la temàtica d’un dels reportatges del número. Aquest exemplar tampoc no té cap de contraportada.

Núm. 16, publicat el 12 de febrer de 1938

Il·lustració 29. Portada de *Companya. Revista de la dona* núm. 16. Font: CCBAE.

Com a portada trobem una fotografia en blanc i negre que ocupa tota la plana. La imatge mostra dues noies joves treballant al camp, en algun tipus de cultiu. A l'angle inferior esquerre s'inclou la següent llegenda: “Les nostres noies treballen al camp amb més afany que mai. (Llegiu informació a les pàgines 6 i 7).” Per tant, ens avança el contingut d'un dels reportatges del número. Aquesta portada és l'única que es dedica a les dones del món rural i la seva feina. En aquest cas, tampoc no hi ha contraportada.

Núm. 17, publicat el 16 de febrer de 1938

Il·lustració 30. Portada i contraportada de *Companya. Revista de la dona*, núm. 17. Font: CCBAE.

Sobre un fons de colors taronja, al centre de la portada, hi ha una fotografia amb una nota al peu: “Aviadores de l’Exèrcit Roig. Elles defensaran llur magnífic país, elles ajudaran tots els treballadors del món, elles lluitaran per la llibertat dels pobles... «Cop per cop es llur divisa».” Per tant, es tracta d’un grup d’aviadores soviètiques. Cal recordar que, en la contraportada d’un número anterior, el 7, ja es fa referència a aquest col·lectiu. Hem de tenir en compte que, en aquest cas, les dones soviètiques protagonitzen aquesta portada perquè és el número dedicat a l’URSS. Pel que fa a la contraportada, es tracta d’una fotografia en blanc i negre, on podem veure centenars de joves, vestides de blanc, que desfilen ordenadament pel centre de la plaça Roja, de Moscou. La part superior d’aquesta plana és del mateix color taronja que el fons de la portada i, al centre, hi destaca el dibuix del símbol comunista de la falç i el martell.

Núm. 18, publicat el 8 de març de 1938

Il·lustració 31. Portada i contraportada de *Companya*. Revista de la dona núm. 18. Font: CCBAE.

La publicació d'aquest darrer número coincideix amb la celebració de la Diada Internacional de la Dona. La portada consta d'una fotografia en blanc i negre d'una jove estudiant de metal·lúrgia de l'IAPD al costat d'un noi. El text que acompanya la fotografia explica que la noia, de divuit anys, ocuparà el lloc del jove a la fàbrica, i que aquest marxarà al front. També remarca la idea que ambdós creuen en la victòria: ell, al front de combat, i ella, al front de producció.

La contraportada és un retrat de perfil de Dolores Ibárruri, la Pasionaria, amb una dedicatòria manuscrita en castellà: "Que la Jornada Internacional de la Mujer sirva para estrechar más los lazos del afecto y comprensión entre las mujeres de Cataluña y las de todos los pueblos de España." Cal destacar que, a diferència de la resta de números publicats, en aquesta portada i contraportada predomina el color negre.

“ Un treball que obre aquest camí apassionant de la recerca històrica de les persones sense rostres ni veu i que ens ajuda a poder entendre quina va ser la contribució real i el rol que van tenir les dones catalanes antifeixistes a la Guerra Civil Espanyola. ”

(Del pròleg de Llibertes)